

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 09954

DOS SHTETL

Sholem Asch

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ש'ום אש

געקליבענע זעערק

כאנד |

ש'לום אש

דאָם שטעטל

ר' שלמה נגיד
דער פֿאַרבאַרגענער בחור

איִקוֹף פארלאג

ניו־יאָרק, 1947

SHOLEM ASH
VOLUME I

Dos Shtetl
Reb Shlome Nogid
Der Farborgener Bocher

Copyright by Sholem Ash

Published by Ykuf
189 Second Ave. New York 3, N. Y.
1947

געדרוקט אין 3,000 עקז

158

7 דאָס שטעטל
133 ר' שלמה נגיד
219 דער פאַרבאַרגענער בחור

דאָס שטעטל

בלאטיק איז דער וועג, וואָס פֿירט אין שמעמל
אַרײַן. עס איז אַ פֿאַר פֿוריס-טאַג, דער שניי אויף די
פֿעלדער צעלאָזט זיך און צעגײט, און איבער דער
אויבערדעק פֿון דער וויסער שניי-וועלט ווייזן זיך
שוין דאָ און דאָרט שוואַרצע ערד-פֿלעקן אַרויס. דער
זאַמען, וואָס האָט דעם גאַנצן ווינטער הינטער דער
שניי-דעק אין דער ערד זיך אויפֿגעהאַלטן, איז ווייך
געוואָרן, צעשפּאַלטן און זײנע שפּראַצנדיקע וואַרצ-
לעך הויבן אָן נאָגן הײַונה פֿון דער מאַמע-ערד. און
אין די שוואַרצע ערד-פֿלעקן איז עס צו דערקענען,
אַז די מאַמע ערד איז טראַגעדיק... ווייט אויף ביידע
זײַטן וועג, צווישן די ליפּע-ביימער, גײט אָן אײַנזאַ-
מער וואַנדערער מיטן פּעקל אויף דער פּלייצע און
מיטן שמעקן אין דער האַנט. שוואַרצע קראַען פֿליען
דאָרט ווייט איבערן וועג, פֿון בוים צו בוים. און
שאַרן אָפּ מיט זײערע גרויע פֿיסלעך די ווייסע, לאַנגע
שניי-שנירלעך, וואָס זײנען אויף די צווייגן פֿון די
ביימער. דעם וואַנדערערס וועג פֿירט אין שמעמל
אַרײַן. קום-מיט מיט אים, און וואָס מיר וועלן זען
און וואָס מיר וועלן הערן, וועלן מיר אין דעם בוך
באַשרײַבן:

די שטוב

די טיר פֿון דער שטוב איז אָפֿן אַ גאַנצן טאָג און אַ גאַנצע נאַכט, און ווי אין אַ גאַסט־הויז זרייט מען זיך דאָרט תמיד אַריין און אַרויס. איזן איז עס ר' יחזקאל גאַמבינערס שטוב, נאָר דאָך — אַ שטאַט־שטוב, אַ רשות־הרבים, אַזוי אַז אַ ווילד־פֿרעמדער קומט אַריין און זעצט זיך אַנידער, גייט ניט אָן די קשיא: „וואָס וועט איר זאָגן, ר' ייד?" דאָ זיינען אַלע אין דער היים. פֿאַרלאָזט אַ שטאַט־באַלעבאַס זיין היים אין דער פֿרי אָן אַ גלאַז וואַרעמס, גייט ער זיך פֿראַסט מיט טלית און תפֿילין אַריבער צו ר' יחזקאלן אין שטוב אַריין, און ווי אַ היימישער, הייבט ער איינער פֿון די דינסטן, אַז זי זאָל אים אַ גלאַז טיי דערלאַנגען. מער איז מסוגל די שטוב צו אַ גלעזל באַרשטש; נאָך דעם קומט מען אַריין אין אַ ווינטערדיקן נאָכ־אַנבײַסן, אַז דער פֿראַסט קנאַקט, און מען וויל זיך די גלידער אַנוואַרעמען. און ווער שמועסט נאָך, אַז מען קאַכט ביי מלפּה־לען, ר' יחזקאלס ווייב, דעם קנאַבל־באַרשטש. צו נעמען אין שטוב איז ניט קיין חרפּה, דער מנהג איז שוין אַזוי: אַ גלעזל באַרשטש, אַ טרונק וואַסער. פֿוילט זיך נאָר אַ שטאַט־באַלעבאַסטע די הרובע אונטערצוהייצן, נעמט זי איר טעפל און טראַגט עס צו מלפּהלעס קיך אַריבער. און אין מלפּהלעס קיך געפֿינען זיך די גאַנצע שטאַט טעפלעך, טייל מאָל פֿאַר־טוישן זיך די באַלעבאַסטעס מיט די טעפלעך, ווערט דאָרט אַ לעבן, מאַכט זיך אַ יונג אַ ברונז אין דער היים, האַלט ער זיך אויף אין ר' יחזקאלס שטאַלן. צו זאָרגן איז נישטאָ וואָס, ברויט און זעמל ווערן ביי ר' יחזקאלן נישט פֿאַרשלאָסן — אַלץ איז אין דער קיך פֿריי ווי וואַסער. פּוטער און רעטעכער זיינען שטענדיק דאָ אין קעלער, דער שליטל פֿון קעלער הענגט אין קיך, ביי יענטען (דאָס דינסט־מיידל), אַ „וואוילע טאַכטער", ברודער, אַז נישט קריגט זי קלעפּ, ר' יחזקאל הייסט אַליין.

*

די נאַכט האָט דאָס שטעטל אונטער איר שוץ אַרונטערגענומען, און די גאַנצע וועלט אַרום און אַרום האָט זי אין זיך באַהאַלטן. אין מיטן

דער נאכט האָט זיך אַ רעשדיק קלאַפּן פֿון פֿערד און רעדער דערהערט אויף שטיינער. דאָס רעשן איז פֿאַרשטומט געוואָרן ביי דעם שטראַל שיין, וואָס האָט פֿון אַ לאַדן אַרויסגעדרונגען, און פֿון וואָגן איז ווער אַראָפּ... שווערע באַלעבאַטישע טריט האָבן איבערן קאַרידאָר זיך געלאָזט הערן. דאָס האָבן געמוזט קומען היימישע, וואָרעם זיי האָבן באַלד די קליאַמקע פֿון טיר געפֿונען, אויפֿגעפֿנט, און אין שטוב אַריין.

אין דער ברייטער, לאַנגער שטוב איז קיינער ניטאָ. זי איז פֿול מיט שאַטנס; דער גרויסער ווינטער-לאַמפּ מיטן ברייטן שיין, ווי אַ באַבע אין אַ ברייטן פֿאַרטוך, ברענט זיך איינער אַליין צווישן די שאַטנס אין מיטן שטוב. די אַנגעקומענע יידן זיינען אין לאַנגע ברייטע שאַפֿן-פעלצן, די ברייטע קאַלנערס זיינען ביזן האַלבן רוקן פֿאַרוואָרפֿן און ביים האַלדו מיט אַ ברייטן, רויטן שאַל פֿאַרבונדן. צווישן די טונקעלע פֿאַלדן, וואָס פֿאַר-וואָרפֿן זיך אין די פעלצן, האַלט זיך נאָך אויף דער טונקעלער סוד פֿון דער נאָכט, וואָס זיי האָבן פֿון דרויסן מיטגעבראַכט... אויף די קעפּ האָבן זיי שאַפענע היטלען מיט לאַפּן איבער די אויערן פֿאַרבונדן, און אַן אייז-הויך איז איבער די היטלען און קעלנער פֿאַרפֿרוירן. דער אייז-הויך ווערט פֿון דער שטוב-וואַרעמקייט צעגאַנגען, און טראַפּן וואַסער רינען פֿון די היטלען, פֿון די פעלצן; און ביים דרייען זיך איבער דער שטוב לאָזן זיי נאָך זיך שפורן וואַסער איבער. זיי זיינען צו צום גרויסן אויוון, וואָס איז אין אַ ווינקל פֿון שטוב געשטאַנען. דער אויוון האָט זיין היץ פֿאַרויס פֿאַר זיך געשיקט און נישט צוגעלאָזט צו זיך. די וואַרעמקייט האָט זיי אַרומגענומען. זיי האָבן זיך די פעלצן אויסגעטאַן און זיינען געבליבן שטיין אין די דיקע מאַנטלען, אַרומגעגאַרטלט מיט רויטע גאַרטלען. ערשט דאַן האָבן זיך אַנגעהויבן די בערד צו ווייזן. טייל ווייס, טייל שוואַרץ, טייל קורצע, טייל לאַנגע. די יינגערע האָבן דעם אַרט ביים אויוון פֿאַר די אַלטע אַפּגעלאָזט און אַליין זיינען זיי געפֿאַלן ווער אויף אַ באַנק, ווער אויף אַ טיש, און האָבן אַנגעהויבן צו דרעמלען. די אַלטע זיינען שטילשווייגנדיק אַרום אויוון געזעסן, און צו מאַל האָט איינער דעם אַנדערן אַ קשיא פֿון געשעפֿט געפֿרעגט, און נאָך אַ לאַנגער וויילע האָט יענער אים אַ תירוץ אַפּגעענטפֿערט.

די נאָכט האָט ערשט איצט אַנגעהויבן דורכן פֿענצטער אַריינצוקוקן דורך גרויע ברילן, און עס האָט זיך געדאַכט, אַזוי ווי מען וואַלט אַ פֿאַר טונען ליכטיקייט אין אַ פֿינצטערן נאַכטיים אַריינגעגאַסן. און דאָס ליכטיקייט האָט דאָס פֿינצטערניש קוים מיט עפעס-וואָס נאָך גרויער געמאַכט. פֿון ערגעץ-וואו האָט זיך אַ לאַנגער, אויסגעצויגענער קוקורעקו פֿון אַן אויפֿגעכאַפּטן האַן געלאָזט הערן; רעדער קלאַפּן אויף שטיינער

און זיי שלאָגן אָפּ איינזאַם אין דער שטילער נאַכט. די נאַכט קוקט אַלץ מער מיט גרויע בריילן דורכן פֿענצטער אַריין, אַפנים, מען גיסט אַלץ מער טונען ליכט אין דער פֿינצטערניש... פֿון אַ צווייטער שטוב הערט זיך אַ רודערן, אַ וואַסער-גיסן, דערנאָך טריט אויף און אָפּ. באַלד דער-הערט זיך פֿון דער צווייטער שטוב אָן אַלט קול, וואָס זאָגט מיט אַ זייער וויינענדיקן ניגון תהילים. און דאָס קול גייט זיך פֿאַר זיך אין אַ ווייטן וועג. באַלד מישט זיך אַריין אַ דרייט די-יונג קולכעל, וואָס איילט זיך און ווי עפעס מיט אַ פּרעטענציע מישט עס זיך אַריין אין דעם אַלטן טרויעריקן ניגון: „אַמר אַביי“, און וויל עס פֿאַרטומלען, דאָס אַלטע ערנסטע קול, ווי פֿאַר זיך, מיידט אויס דאָס יונגע קולכל און וויינט אין דער וועלט אַריין, די יידן ביים אויוון אין דער שטוב, דערהערנדיק קול-תורה, כאַפּן זיך אויף, רייבן זיך די אויגן. איינער וואַשט זיך די הענט אָן פֿענצטער, מען נעמט באַלד אַרויס אַ סידורל פֿון קעשענע, און מען ענטפֿערט אָפּ מיט אַ שאַרפֿן, האַלב-ליטווישן אַקצענט: „למה רגשו גויים“, און עס דאַכט זיך, אַז די קולות גיבן זיך אָפּ איינער דעם צווייטן אַ שלום-עליכם איידער מען זעט זיך נאָך...

און גרויער קוקט אַלץ די נאַכט אַריין דורכן פֿענצטער, אַזוי אַז מען הייבט שוין אָן צווייפֿלען אויב עס איז פֿאַר טאָג, אַדער פֿאַר נאַכט... פֿון דער קיך הערט זיך אַ האַקן פֿון האַלץ, אַ קנאַקן פֿון פֿייער, מען גיסט עפעס איבער פֿון איין כלי אין דער צווייטער, די טיר עפֿנט זיך, מענטשן דרייען זיך, מען קומט אַריין, מען גיסט עפעס אָן, אַדער מען לייגט עפעס אַנידער און מען גייט זיך זיין וועג... פֿון אַ ווייטער שטוב הערט זיך אַ קינד וויינען... און עס דאַכט זיך, אַז די קולות מישן זיך אַלע צוזאַמען: דעם יידנס טרויעריק תהילים-זאָגן, דאָס דינע גמרא-ניגונדל, דער דינסטס האַלץ-האַקן, דאָס קנאַקן פֿון פֿייער און די קולות גריסן און זאָגן דעם ניי-געבוירענעם טאָג, וואָס קוקט דורכן פֿענצטער אַריין: גוט מאַרגן!

אין דער שטוב איז שוין האַלב ליכטיק, אויפֿן טיש זיינען אַנגעלייגט פעלצן, קאַפּאַטעס און שאַלן, אַ הויכער יונג שלאָפֿט אויף דער קאַנאַפע און שפּאַרט זיינע לאַנגע פֿיס אין דער וועלט אַריין...

טיר און טויערן זיינען שוין אָפֿן, און מען דרייט זיך אַריין און אַרויס. יידן קומען אָן פֿון פֿאַרשיידענעם עלטער, נידעריקע און הויכע, מיט לאַנגע און קורצע בערד. מען גיט זיך אָפּ שלום-עליכם, און תוך פּדי דיבור איז מען שוין אין מיטן געשעפֿט. מען רעדט און מען קריגט זיך, אויף טייל פֿראַגן ענטפֿערט מען גאַרנישט און אויף טייל — צופֿיל תירוצים. אַט האַלט שוין איין ייד דעם צווייטן אונטערן אַרעם און פֿירט

אים אין אַ ווינקל אַריין און רוימט אים עפעס אין אויער אַריין. אַ צווייטער שטייט ביים טישל, קוקט אין אַ סידור אַריין און וואַרפֿט אַן אויג דאָרט אַהין, און פּלוצלינג כאַפט ער אויף אַ יידן אונטערן אַרעם און פֿירט אים אויך אין אַ ווינקל אַריין. ווי ער וואַלט יענעם די אויגן געוואַלט אויסשטעקן, ווייזט ער, אַז ער האָט אַ סוד. דערווייל כאַפט זיך נאָך איינער אויף און טוט זיך אַן טליח־און־תּפֿילין און שטעלט זיך אַנידער אַפּדאווענען, אַ צווייטער ייד גייט אים שוין אין וועג אַריין. אין דער זעלבער צייט רעכענען צוויי יידן מיט אַ שטיקל קרייד אויפֿן טיש, איינער, מיט אַ נאָסן פֿינגער, מעקט, וואָס דער צווייטער שרייבט, און דער שרייבט ווידער, וואָס דער צווייטער מעקט. אין צווייטן ווינקל שטייען צוויי יידן, און איינער, מיט אַ געל בערדל און אַ רונדיק ביכל, ציילט דעם צווייטן געלט אויפֿן טיש. ער ציילט ערנסט ווי איינער דאוונט פֿרום: 74, 75, 76, ווי ער וואַלט וועלן דערמיט דעם אַנדערן זאָגן: זע, וואָס געלט באַטייט. אין דעם עפֿנט זיך די טיר, און עס קומט אַריין מיט אַ געלויף אַ הויכער ייד, אַ בלינדער אויף אַן אויג, מיט אַ לאַנגער, רויטלעכער באַרד, און ער הייבט אָן, אַן שום טענות און מענות, צו שילטן דעם געלן, וואָס ציילט דאָס געלט: „רויטער הונט, 250 רובל גיסטו? וואָס, ביסט משוגע געוואָרן?“ דאָס געלע יידל ציילט ווייטער דאָס געלט — 101, 102. „וואָס האָסטו צו מיין געלט?“ טענהט אַלץ דער צווייטער. נאָר קיים האָט יענער די פֿאַר גילדן צוגענומען, שטייט שוין דער רויטער מיטן געלן און זיי סודן זיך, שלום געמאַכט. אויפֿן טיש ליגן פּראָבן ווייץ און רויטע שנופֿ־טיכלעך, און יעדער ייד, וואָס קומט אַריין, כאַפט אַ פֿאַר קערנדלעך, באַקוקט זיי צוערשט, כאַפט זיי אין מויל אַריין און פֿרעגט אין דער וועלט אַריין: „וויפֿל דער מאַרק?“ ער באַקומט נישט קיין תּירוץ, קנאַקט ער די ווייצלעך און קנייטשט מיטן שטערן, אזוי ווי ער וואַלט אַליין פֿון זיך טרעפֿן געוואַלט דעם תּירוץ, וואָס ער האָט נישט געקענט אַרויסבאַקומען פֿון דעם עולם. די שטוב איז די שטאַט־בערזע. קליינע סוחריםלעך קויפֿן אויף ביי די פּויערים די תּבואה און מען פֿאַרקויפֿט זיי „ר' יחזקאל שפּייכלער“. אין דער שטוב ווערן אָפּגעמאַכט אַלע געשעפֿטן, נישט דווקא די, וואָס זיינען נוגע ר' יחזקאל געשעפֿט, נאָר אַפֿילו דאָס, וואָס איינער האָט עפעס מיטן צווייטן; אַדער גלאַט אַזוי, אַז אַ ייד וויל זיך דרייען אין אַ געשעפֿט; אַדער אַז אַ יונגערמאַן גייט דעם ערשטן טריט פֿון קעסט אַראָפּ און וויל אַריינטרעטן אין האַנדל, דרייט מען זיך צוערשט אין שטוב. דאָס איז דאָס בית־המדרש פֿון האַנדל.

ביי דער שטוב איז אָפּגעזונדערט אַ שטיבל, דאָס קאַבינעטל, הייסט עס, פֿאַר ר' יחזקאלן אַליין, ביי אַ פֿיר־עיקן שרייב־טיש זיצט ר' יחזקאל

אויף זיין פֿאַטער־שטול. ר' יחזקאל, אַ נידעריק, נאָר אַ דיק יידל מיט אַ רונדיק ווייס בערדל, האַלט זיך אָן מיט איין האַנט די ברילן ביי דער נאָז. איין גלעזל פֿאַלט אים אַלע מאָל אַרויס, און ר' יחזקאל הייבט עס אויף, רייבט עס איבער מיטן טיכל, זעצט עס ווייטער אויף דער נאָז, פֿרעגנדיק עפעס אַזער אָפענטפֿערנדיק ר' טוביה, זיין „מענטש“. ר' טוביה, אַ הויכער ייד, מיט אַ דאָרן געזיכט, ענטפֿערט־אַפֿ ר' יחזקאלן מיט איילעניש און מיט אַ געלעכטעריל, אַזוי ווי ער וואַלט זאָגן: „אַלץ איז גוט, אַלץ איז גוט“.

ר' יחזקאל, איינגעוויקלט אין זיין לאַנגן ברייטן שלאַפֿראַק און אין דעם פֿיר־קאַנטיקן היטל, קנעטנדיק אַ שטיקל ברויט צווישן די פֿינגער, האַרנט אויס זיין מענטש. אַ מינוט ביזערט ער זיך, אַ מינוט ווערט ער ווייטער גוט, וועלנדיק מיט זיין מענטשן אַן עצה האַלטן.

ר' יחזקאל רוקט אויף אַ שוּפֿלאַדל, נעמט אַרויס אַ פּאַפּיר און זאָגט צו ר' טוביהן:

— וואַלף מוז נאָך דאַנציק שרייבן, אַז דער ערשטער טראַנספּאַרט איז עקספּעדירט.

עס עֿלנט זיך די טיר און צו ערשט שטעקט זיך אַ קאַפּ אַריין, זאָגנדיק: גוט מאָרגן! דערנאָך פֿאַרשווינדט דער קאַפּ און עס באַווייזט זיך אַ הויכער פּויער מיט לאַנגע, פֿאַרבלאַטיקטע שטייול, וואָס לאָזן נאָך זיך אַ קענטלעכן צייכן, דאָס פּנים איז ביי אים רויט פֿון היץ, טראַפּנס שווייס רינען פֿון די פֿייכטע האַר, און ניט אויסצורייזן קיין וואַרט, קנעפלט ער אויף זיין פּאַלטאָ, דערנאָך דעם זשילעט און שלעפט פֿון דאָרט אַרויס און גיט איבער אַ ברייול ר' יחזקאלן.

בעת ר' יחזקאל לייענט, ווענדט זיך דערווייל ר' טוביה צום פּויער. ר' טוביה רעדט צו אים, דער פּויער ענטפֿערט אים אָבער נישט. ער קוקט אויף ר' יחזקאלן, וואַרטנדיק אויף עפעס.

— דעם וואָגן שפּאַנען! איך אַליין פֿאַר קיין טריסק.

— איך האָב דעמאָלט באַלד נישט געהייסן גיין מיט וואַסער, צוויי וואַכן פֿאַר די ימים טובים, ווער ווייסט וואָס ס'קען זיך מאַכן? ביי די ערשטע פרעסט, אַז עס נעמט געזונט... — זאָגט ר' טוביה צו ר' יחזקאלן מיט אַ מין ווייכן געבייזער, אַליין שוין פֿאַרשטייענדיק אין וואָס עס האַנדלט זיך.

— פֿאַרפֿאַלן, דאָס האַלץ שטעלן האָב איך געמוזט, די טראַטוועס זיינען געווען געבונדן גאַנץ גוט, די שטריק שטאַרק, די טעג שייך, גיי רעכן זיך! וואָס קען מען מאַכן, עס איז געווען מן־השמים, גיי רעכן, אַז פֿאַר חנוכה וועט זיך די ווייסל שטעלן.

— מען דארף אנטעקן און סאקאלסקין מיטנעמען, אויפן בוידעם ליגן עטלעכע הונדערט שאַק פֿרישע „סטראַנקעס“. די האַקעס, די שטריק — גיט אַן עצה ר' טוביה.

— דאָס איז הייבט אַן זיך רירן, שרייבט מען מיר. גאָט זאָל געבן, אַז די קראַכעס זאָלן נישט זיין גרויס, נאָר טריסק, דאָכט זיך, איז אַ שטיל אָרט, עס איז נישט שטראַמיק, און מיט גאָטס הילף, ווען דאָס איז זאָל נאָר נישט מיט אַ מאָל ברעכן, וועט מען קענען דאָס האַלץ ראַטעווען — זאָגט צום סוף ר' יחזקאל.

— מיט גאָטס הילף.

— קיין גאַמבין דארף מען די גאַמבינער צוויי הונדערט רובל שיקן, און בצלאל צו ר' אַברהם פּלאַצקער, זאָל ער אין שעמעניץ קויפֿן. איך האָב מורא, אַז די שעמעניצער זאָלן נישט די שעפּסן אויסכאַפֿן, לאַזן טאָר מען זיך נישט.

און ריינדניק, זיינען זיי ביידע אין דער צווייטער שטוב אַריין.

דער עולם איז האַלבלעך געווען אין הויף ביים שפייכלער די תּבואה אַפּוועגן, אין דער שטוב זיינען נאָר געווען די אורחים, וואָס זיינען גע- קומען ביי נאָכט מיט תּבואה אין שטוב אַריין. און נאָך צוויי שטאַטישע מעקלערס, איינער אַ ייד אין אַ גויש היטל, מיט אַ קראַגנדל און אַ קורץ רעקל און מיט אַ שטעקן אין דער האַנט — דאָס איז געווען „קאָזעק“, דער פּריצישער מעקלער, ער איז געווען געשיקט פֿון דער צוקערניע פֿון אַ פּריץ צו ר' יחזקאל. ביי יעדן וואָרט, וואָס ער האָט געזאָגט, האָט ער דערמאָנט דעם פּריץ מיט דער צוקערניע. דער צווייטער איז געווען ר' כאַצקל עפשטיין, אַ ייד אַ חסיד, אַ מאָל אַליין אַ סוחר, היינט אַן אַפּגע- קומענער, אַ מעקלער איז ער געוואָרן נאָר איבערן נאָמען עפשטיין: עפעס דער נאָמען פּאַסט צום געשעפֿט. ער טראָגט אַ שטענדיק באַפֿלעקטע און צעריסענע קאַס-זיידענע קאַפּאַטע, וואָס האָט נאָך נישט דעם נגידישן גלאַנץ אָנגעוואָרן.

ר' יחזקאל האָט די יידן שלום-עליכם אַפּגעגעבן, און איידער זיי האָבן נאָך אָנגעהויבן אַ וואָרט אויסריידן, האָט ער זיי צום פּיון געשטופּט נאָך זיך, אַז זיי זאָלן זיך וואַשן צום עסן. דעמאָלט איז אין שטוב אַריין אַ הויכע, דיקע יידענע אין אַ ברייטער שירץ. דער דיקער באַנד פֿון אירע שליסעלעך קלינגען און זאָגן-אָן, אַז זי קומט, און די בריליאַנטענע אוירינגלעך בלאַנקען אין אירע אויערן. זי האָט אַ ריין, ווייס טישטוך איבערן פֿאַרשריבענעם טיש געלייגט, און זאָגנדיק צו די מאַנספּערשוונען מיט אַ ברייט באַלעבאַטיש קול: ר' טוביה, וואַשן, ר' נאָטע שאַבלינער, וואַשן — האָט זי צום טיש געגרייט.

די אורחים האָבן זיך געלאָזט שטופן צום פיור. פֿון הינטן איז גע-
גאַנגען דער מעקלער עפשטיין. מלכהלע האָט ברויט אויפֿן טיש אויפֿ-
געלייגט, דער עולם האָט זיך אַרום טיש געזעצט. פֿון דער קיך האָט
זיך געטראָגן דער ריח פֿון געפרעגלטע ציבעלעס און די פֿאַרע פֿון רויטן
באַרשטש, וואָס האָט דערמאַנט אָן פסח און האָט געוועקט די תּאווה צום
עסן. עפשטיין איז געזעסן ביים טיש, ווי איינער פֿון די אורחים, האָט
געגעסן און געזאָגט גלייכווערטלעך. דער צווייטער מעקלער, קאָזעק, איז
געזעסן אין אַ ווינקל אויף דעם אַנגלייך פֿון שטול און זיך די וואַנצעס
געדרייט. ער איז געזעסן אויף אַזאַ שטייגער, אַז מען וויל האָט מען גע-
קענט מיינען, אַז ער זיצט ביים טיש, און אַז מען וויל, קען מען מיינען,
אַז ער זיצט נישט ביים טיש. ער האָט געקוקט אויף עפשטיינען פֿון דער
הייך. נאָך די דינסט, ווייזט אויס, האָט זיך טועה געווען און אים געמוזט
רעכענען, אַז ער זיצט אויך ביים טיש, וואָרעם זי האָט פֿאַר אים אויך
אַנידערגעשטעלט אַ טעלער. ער, הייסט עס, האָט זיך אויך טועה געווען און
צוגערוקט זיך צום טיש. עסנדיק אויך אויף אַזאַ שטייגער, אַז מען וויל
קען מען מיינען, אַז ער עסט ביים טיש, און אַז מען וויל קען מען
מיינען, אַז ער פֿאַרוזכט נאָך...

*

אין הויף איז איצט גאָר אַן אַנדער לעבן, אַ פֿאַר-פורים-טאָג. דער
ווינטער איז נאָך אויף דער ערד, אָבער דער פֿרילינג שמייכלט שוין פֿון
הימל אַראָפּ, און פֿון אַלע פֿיר זייטן וועלט. דער לאַנג-געפֿרוירענער שניי,
וואָס איז דורכן ווינטער אַ צווייטע ערד געוואָרן, צעריגט און צעגייט ווי
שניי אין וואַסער. דער זונס ליכטיקע טעכער — די שטראַלן — בלאַנ-
דזשען אין דער בלאַטע אַרום. אין הויף איבער די קעפּ פֿליען טויבן
אַהין און צוריק, קומען אויף דער ערד אַראָפּ, כאַפּן אַ קערנדל האַבער
און מיט אַ גדולה פֿאַרשפּרייטן זיי זייערע ווייסע פֿליגל און מאַכן פּליטה.
אין הויף זיינען קערנער האַבער פֿאַרוואַרפֿן, דער הויף איז אין שפּע
איינגעטונקט ... און הינער דרייען זיך, פּיקן די קערנדלעך און וואַרפֿן
זיך יעדערן פֿאַר די פּיס. ביי דער שטאַל אויף אַ קייט, אונטער אַ בידל
ליגט בורעק, אַ גרויסער קודלעוואַטער הונט. ער שטעקט זיין דיקן קאַפּ
אַרויס און וואַרט אויף אַ באַפֿעל. אין הויף, ווי אין ישעיהו הנביאס צייטן,
דרייען זיך אַרום אַ ווייסע ציג מיט געדרייטע הערנער און אַ נידעריקער
שעפּט, וואָס זיי האַבן צוזאַמען שותפֿות געמאַכט און ציפּן צוזאַמען פֿון די
בינטלעך היי, וואָס ליגן אויף דער פֿור אין מיטן הויף.
אויף דער צווייטער זייט הויף ליגן איינגעפֿרוירענע ברעטער און
קלעצער, האַלב איינגעוונקען אין שניי. יונגען קריכן איבער די קלעצער,

דערגרייכן ביזן שפייכלער. די טירן פֿון שפייכלער שטייען אָפֿן, און פֿאַר די טירן שטייט אַ גרויסע וואָג. איינער לייגט אַרויף געוויכט אויף דער וואָג, און דער „שרייבער“ (אַ יונגע־מאַן אין אַ פעלצל און אין אַ פֿוטערנעם קאַלנער) האַלט אַ ביכל אין דער האַנט און שרייבט דאָס געוויכט אין ביכל אַריין. דורך דער אָפענער פֿאַרטקע קומען אַריין צו פֿאַרן איין פֿור נאָך דער צווייטער, מען נעמט זעקלעך אַראָפּ. מען וועגט אָפּ, און מען טראַגט זיי אין שפייכלער אַריין.

נאָטע דער יונג ביי די פֿערד, אַ הויכער ברייט־בייניקער, פֿון ר' יחזקאלס „גוואַרדיע“, מיט אַ שוואַרץ, אָפּגעברענט געזיכט, מיט ליכטיקע צוויי גרויסע אויגן, וואָס קוקן פֿון דער ווייטנס ווי צוויי שטורקאַצן, פֿירט אַרויס פֿון שטאַל צוויי הויכע פֿערד, בולאַנעס. איינס פֿון די פֿערד האַט אויפֿן שטערן אַ שוואַרצן רונדיקן פֿלעק, וואָס האַט פֿון צווישן זיין גרויען שאַקאַלאַד־קאַליד ווי אַ שוואַרץ אויג געשיינט. די האָר ביים האַלדז וויינען ביי ביידע פֿערד געווען צעקעמט און איינגעפֿלאַכטן אין פֿלעכט־לעך. די האַבער־קינדער וויינען געווען ר' יחזקאלס ליבלינגען. זיי האָבן אים פֿאַרשטאַנען, האָבן געוואוסט, ווען דער וועג איז גייטיק. די בייטש האַט מען נאָר פֿאַר פֿאַראַד געהאַלטן. עס איז נאָך נישט געווען דער פֿאַל, אַז זיי זאָלן אים שבת אין וועג איבערלאָזן. זיי האָבן עפעס ווי געפֿילט, ווען עס איז פֿרייטאַג און מען דאַרף זיך אויף שבת אַהיים איילן. ער האַט זיך געקענט אויף זיי פֿאַרלאָזן. און ווען זיי פֿלעגן אַזאַ שטיקל ווייזן, האַט ער זיי אַליין מיט זיין האַנט געגלעט ...

געזאָגט האַט מען, אַז ר' יחזקאלס פֿערד וויינען נשמות פֿון אַלטע בעלי־חובות, וואָס זייערע וועקסלען ליגן נאָך ביי אים אין שאַנק, און זיי קענען נישט קיין רו אין קבר האָבן, ביז זיי וועלן אים דעם חוב נישט אָפּצאָלן ...

נאָטע האַט געטראַגן זיין ווינטערדיק קורץ פעלצל מיט לאַנגע לע־דערנע שטייול און אויפֿן קאַפּ דאָס זעלבע־ישע רונדיקע פֿוטערן היטל, אויף וועלכן עס האַט נאָר דאָס בלעכל געפֿעלט. און מיט אַ מין רחבות־דיקייט האַט ער זיינע חברים צוגעפֿירט צום וואָגן, זיי די כאַמעטעס מיט די מעשענע קאַנטן אויף די העלדזער אָנגעטאַן, און מיט דעם גייעם געשפּאַן אויסגעצירט. דערנאָך האַט ער די בלויע בענדערנע לייצעס ביים דישל פֿאַרבונדן און ער האַט זיך גענומען צום געזעס. אַנטעק האַט פֿון בוידעם די האַקעס מיט די שטריק אַראָפּגענומען און זיי אונטערן געזעס פֿאַרפּאַקט. אַריינגייענדיק אין שטאַל, האַט דערווייל נאָטע אין פֿענצטער פֿון דער קיך אָן אויג געוואַרפֿן, זיין אויג האַט זיין שליחות דערפֿילט, און באַלד נאָך אים האַט זיך נאַכגעלאָזט יענטע דאָס דינסט־מידל. דאָס

רויטע, געזונטע בלוט, וואָס האָט אין אירע דיקע, פֿליישיקע הענט גערונען, האָט דורך דעם צערסיצענעם קאַפֿטן אַרויסגעשפּראַצט. אירע שוואַרצע לאַקן איבערן רויטן געזיכט און די שוואַרצע אויגן מיט די שוואַרצע, שאַרפֿע ברעמען אין איר יונג־בלוטיק געזיכט האָבן ווערטער גערעדט — פֿייער און פֿלאַם. זי איז פֿלינק אַרײַן אין שטאַל נאָך נאַטען, און נישט ריינדנדיק קײן וואַרט, האָט זי פֿון אונטערן קאַפֿטן אַ האַלבע געקאַכטע הון אַרויסגענומען און אים דערלאַנגט.

נאַטע האָט עס צוגענומען, עפעס ווי עס קומט אים דאָס.

זי האָט נאָך געוואַרט ...

ער האָט געוואוסט אויף וואָס ...

און ווייל זי האָט געוואַלט, וויל ער דווקא נישט. זי הייבט אויף אַ שטרוי און מאַכט זיך אַרויסגייענדיק.

איצט וויל ער, ער כאַפט זי אָן, נעמט זי פֿעסט אַרום מיט ביידע הענט, און האַלטנדיק אין די אַרעמס די בייטש, זאָטלט ער איר אַן אַ גראַבן קוש אויף דער באַק.

— נו, זאָלט אַזוי לעבן, אויב דו וועסט מיט מיר חתונה האָבן —

זאָגט זי צו אים, אַוועקנעמענדיק איר געזיכט.

— פֿלינקער, די באַלעבאַסטע גײט, כאַפּ ... — מאַכט ער צו איר

און שטופט זי אַרויס.

זי דערשרעקט זיך, כאַפט זיך אויף, אָבער באַלד איבערצײגט זי זיך, אַז ער האָט זי אַפּגענאַרט, בלייבט זי שטיין ביי דער שוועל פֿון שטאַל: — צעברעכן זאָלטו די הענט און די פֿיס אויפֿן וועג! — זאָגט זי

מיט אַ שעלמיש געלעכטערל אַרויסלויפֿנדיק.

— דו, טוקע אײַנע — לאַזט ער זיך נאָך איר.

דאָס שרייבערל ביי דער וואַג, באַמערקנדיק ווי זי לויפֿט אַרויס פֿון שטאַל, ווינקט ער צו אַנטעקן דעם הויף־וועכטער.

— פּשאַ קרעוו — לאַזט זיך אַנטעק נאָך איר.

זי שטעקט אַרויס אויף זײ די צונג און ווערט פֿאַרשוואַונדן אין פֿיריהויז פֿון דער קיך.

אַ קנאַק פֿון נאַטעס בייטש און אַן עזותדיק רעשן פֿון רעדער האָבן צו וויסן געגעבן, אַז די פֿור שטייט שוין פֿאַר דער טיר געשפּאַנט.

און באַלד האָט מען אַנגעהויבן טראַגן פֿון שטוב אויפֿן וואַגן פעקלעך און פעקלעך, ר' יחזקאל רירט זיך נישט אין וועג אַרײַן אַן צדה־לדרך.

ר' יחזקאל האָט זיך געוויזן אין גרויסן, ברייטן שאַפֿן־פעלץ, דעם ווינטער־דיקן פּאַלטאַ מיט די ברייטע אַרבל האָט מען איבערן געזעס געלייגט (וואַרעם אַ טאַג איז געווען אַ שײַנער, דער פֿראַסט האָט געלאַזט, און די

זון האָט אין הימל געלאַכט). נאָך אים זיין ווייב מלכהלע — מיט אַ ברכה אויף די ליפּן, און חברה קינדערלעך, קליינע און גרויסע, טייל האַלטנדיק אין די הענט גמרות — מיטגענומען אין חדר אַריין נאָכן אַנבייטן, קלע-נערע — בייגל מיט פּוטער, נאָך טייל האָט דער באַהעלפּער אונטער-געשטופּט: „אין חדר אַריין“. די קינדער אַבער, מערסטנטייל אין פעלצלעך אַנגעטאָן, וואַרטן אַרום דער פּוּר.

— זיידעשי, זאָל דער זיידעשי פּאַרן געזונטערהייט!

— בלייבט געזונט און לערנט מיט חשק! — האָט זײ דער זיידע איטלעכן באַזונדער די האַנט געגעבן, פֿון דער הויז-קעשענע אַ גרויסן בייטל אַרויסגענומען און די קינדער לעצט-געלט געטיילט.

פֿון דעם פֿענצטער פֿון צווישן די צוויי געהאַפּטענע גאַרדינען האָט אַ מיידלס געזיכט אַרויסגעשיינט. דאָס האַלבע געזיכט, אָן איידל גע-רייטלטע באַק מיט אַ שוואַרצן זיידענעם לאַק און מיט אַ בלויען באַנד פֿאַרבונדן, האָט איידל און אַריסטאָקראַטיש פֿון דער ווייטן צום פּאַטער אַהין געשאַקלט:

— פֿאַר געזונטערהייט, טאַטעשי!

ר' יחזקאל איז אויפֿן וואַגן אַרויף. זיצנדיק אויפֿן וואַגן, האָט ער נאָך עפעס מיט ר' טוביהן, זיין מענטש, גערעדט, געזעגנט זיך, און אַהין געשאַקלט צו מלכהלען: בלייב געזונט, בלייב געזונט! דערנאָך צום מיידלס ליכטיקן געזיכט: בלייב געזונט, לאהלע! און צו די אייניקלעך פֿון וואַגן אַנגעזאַגט:

— איר זאָלט באַגערן צו לערנען!

אין אַ ווינקל איז יענטע געשטאַנען. אירע הענט האָט זי אויפֿן האַרץ פֿאַרלייגט און געקוקט אויף נאַטען, ווי ער זיצט זיך שטייף און שטאַרק אויף דעם קאַרשל אין זיין קורץ פעלצל, און דאָס ממזרישע וואויליינגערישע היטעלע ווינקט אַראָפּ צו איר. ער האַלט די לייצעס אין דער האַנט, גרייט אין דער וועלט זיך צו לאָזן, ווי זיינע פֿערד, די חברים, וואָס קענען נישט איינשטיין און האַקן מיט די פּאַדקאוועס אויף די שטיינער.

יענטע האָט געשמייכלט.

נאַטעס אַ קנאַל פֿון דער בייטש האָט איר אַ גרוס אַפּגעגעבן: בלייב געזונט, יענטע!

די סאַפּנדיקע פֿערד האַבן זיך אין דער וועלט געלאָזט, אויסמיידן-דיק דאָס שטילע, רואיקע, פֿרימאַרגנדיקע שטאַט-געסל — און נאַטע מיטן זעלבערשן היטל איז ערגעץ-וואו פֿאַרשוואונדן געוואָרן...

*

אין דער שטוב ביי ר' יחזקאלן איז איצט שטיל. דער עולם האָט די געשעפֿטן אָפּגעמאַכט. די פֿרעמדע, וואָס זיינען ביי נאַכט געקומען, האָבן זייערס פֿאַרקויפֿט, איינגעשפּאַנט און אָפּגעלאָזט זייער אַרט אַנדערע סוחרים, וואָס וועלן קומען ביי דער נאַכט. די גרויסע קאַנאַפּע זעט זיך ערשט איצט אַרויס מיט איר לעדערנעם, אַלט־מאַדישן איבערציער און מיט אַלע אירע גריבער און בערגער, וואָס זיינען אין איר. דער לאַנגער טיש אין מיטן שטוב איז באַשריבן מיט קרייד, דער שוואַרצער אויוון איז באַשריבן, די הויכע שאַנק איז באַשריבן און אַלע שטולן און בענק זיינען „אַנגערעכנט“, און די רעכענונגען אויף טיש און בענק, אויף שראַנקען און ווענט זעען אויס ווי פּליי־זיין, וואָס די זעלבער האָבן זיי איבערגעלאָזט אויפֿן שלאַכט־פֿעלד און זיינען אַנטלאָפֿן פֿון זיי. און די רעכענונגען קוקן איינע די צווייטע אָן, און קריגן זיך, און שטעכן איינע דער צווייטער די אויגן אויס ...

באַלד זיינען אַריינגעקומען צוויי גידעריקע, פֿעטע יונגעמאַנטשיקלעך : כאַצקל און בערל, מיט גידעריקע, רונדיקע בייכלעך. די משפּחה־גריבעלעך ביי זייערע נאָרווייניקלעך זאָגן אויס, אָן זיי זיינען ברידער. זיי זיינען ר' יחזקאלס שוועסטער־קינדער. אַ מאָל זיינען זיי צוויי יונגע לייטלעך אויף קעסט געווען — היינט זיינען זיי אויך נאָך קעסט־יונגע־לייטלעך — נאָר זיי דרייען זיך שוין אין שטוב אַרום. משפּחה מיט דער שטוב, קומען זיי נאָכן אַנבוייסן צולייגן זיך אויף דער קאַנאַפּע, פֿאַר מיטאָג.

ביידע מיט אַ מאָל, ווי עס פּאַסט פֿאַר צוויי ברידער, האָבן זיי זיך ביינאַנד אויף דער קאַנאַפּע אַרויפֿגעלייגט. די פּאַלטנס אויסגעטאָן, קונציק זיי פֿאַר קישעלעך געמאַכט און אונטער די קעפּ זיך אַרונטערגעלייגט. צו ערשט האָבן זיי אין דער שטיל, אַזוי ווי עס וואַלט זיי אַ שאַד זיין אויף דעם אַ וואָרט אויסצוגיין : געשטופּט זיך, געשטויסן זיך. יעדערער האָט פֿאַר זיך דעם אַנלעבער געוואַלט. נאָר ווי זיי האָבן אָן ווערטער זיך גע־קריגט, אַזוי האָבן זיי אויך אָן ווערטער צווישן זיך שלום געמאַכט. איינער האָט דעם אַנלעבער גענומען, און דער צווייטער האָט זיך צופֿוסנס געלייגט. כאַצקל, דער עלטערער ברודער, האָט קונציק זיך געקראַצט מיט איין פֿינגער אין זיין געל בערדל און האָט זיך פֿאַרטראַכט אויף אַ רעכענונג, וואָס איז אים קעגנאיבער פֿאַר די אויגן געשטאַנען :

7 מאָל 38 וויפֿל האָבן מיר, האַ, בערל ?

נאָר בערל האָט אים מיט דער נאָז אָפּגעענטפֿערט. האָט זיך כאַצקל מיטש געווען, זיך צו דער וואַנט אויסגעדרייט, און עפעס ווי וועלנדיק אַפּטאָן בערלן, האָט ער אויך דאָס זעלבע געטאָן ...

א הייזל ביי דער ווייסל

איינס אליין און פֿאר זיך אליין שטייט זיך א הייזל אין טאָל צווישן צוויי הויכע בערג, וואָס לאָזן זיך הויך און ווייט אין דער וועלט אַרײַן, ביים ברעג פֿון טײך ווייסל. ווינטער איז עס. גאָטס וועלט איז אין גאַנצן אין שניי פֿאַרטרונקען. אונדזער הייזל, ווי אַן אַלטער באַלעבאָס אין תּכּריכּים, שטייט זיך ביים ברעג, קוקט זיך צו צום פֿאַרפֿרוירענעם טײך, זײַן שכן, און עס שווינגט, ביז דער טײך וועט צו תּחית־המתים אויפֿשטיין. דערװײל איז דער טײך געשטאַרבן, געפֿרוירן און אין אַ ווייסן קיטל איינגעהילט. ראָבן פֿליען אויף זײַן ברייט און לענג, שטעלן זיך אויף דעם טײכּס רוקן און לעכערן זײַן אָפּגעטאַקטע דעק. טײל מאָל גײט אַ מענטש איבערן טײך, און דעם מענטשנס פֿיס טוקן אין דעם ווייסן, טיפֿן שניי. און פֿון בײדע זײטן הייזל זעען אויס די הויכע בערג, ווי שטיקער געפֿאַלענע פֿליגל פֿון אַן אַדלער, וואָס ליגן איינער אויפֿן צווייטן, אַדער ווי שטיקער געפֿרוירענע וואַלקן וואַלטן געפֿאַלן איינס אויפֿס צווייטע. אויף די רוקנס בערג קריכן נידעריקע שניי־ביימלעך; איין ביימל, באַדעקט פֿון קאַפּ ביז די פֿיס אין שניי, האָט זיך אויפֿן שפיץ באַרג אַרױפֿגעכאַפּט. עס שטייט איינס אליין אין דער הייך און עס קוקט זיך ווייט און ברייט אין דער ווייסער וועלט... ביים ברעג טײך, צופֿוסנס דעם באַרג און צו־קאַפּנס דעם טײך, שטייט אַ שרענגע ביימער, איינס נאָכן אַנדערן מיט שניי באַדעקט, וואָס זײ זעען אויס ווי ווייסע עדות, וואָס שטייען און היטן דעם ריזיקן מת, דעם טײך...

אין דעם הייזל זיצט אַ משפּחה פֿון יאַרנלאַנג. דאָרט לעבט מען מיט זיך און מיטן טײך, דעם שכן. «חיים איבערפֿירערס» הייסט דאָס הייזל היינט. אַמאָל מיט אַ דרייסיק יאָר צוריק האָט עס געהייסן «משה איבער־פֿירערס», און אפֿשר אין צוואַנציק יאָר אַרום וועט עס גאָר הייסן «דוד איבערפֿירערס». נאָר עס איז נישט קײן חילוק, דער נאָמען טוישט זיך נאָר מיט די יאָרן. אָבער דאָס הייזל, דאָס וואָסער און דער נאָמען «איבער־פֿירער» בלייבן ביז איצט. דער היינטקער «איבערפֿירער» הייסט חיים און איז אַ ייד פֿון אַ יאָר פֿופֿציק, אַ הויכער און אַ דאָרער. דאָס פנים

אויסגעצויגן און די ווייסע באַרד אויסגעצויגן, און דער הויכער געקנייטש-טער שטערן איז אויסגעצויגן. אַ וואַסער-קינד, אויפגעצויגן געוואָרן ביים וואַסער, און ווער ווייסט, אויב זיין קבר וועט נישט זיין אין וואַסער. נו, וועט עס אין וואַסער גופא נישט זיין, על-כל-פנים וועט עס זיין ביים וואַסער. און וועט אַ געוויטער קומען, וועט אים דאָס וואַסער פֿון קבר אַרויסנעמען און מיטפֿירן אים מיט זיך קיין דאַנציג, אַזוי ווי עס האָט מיט זיין פֿאָטער און מיט זיין זיידן געטאָן... און וואָס איז דער אונטער-שייד, צי מיט דער ערד, אָדער מיטן וואַסער. אויסגעמישט צו ווערן? די ערד איז טויט, זי שווייגט תמיד און שטייט תמיד אויף איין אָרט, דאָס וואַסער לויפֿט, איילט זיך אין דער וועלט אַריין, עס לעבט כאַטש... משפּחה מיטן וואַסער איז ער שוין פֿון לאַנג. דאָס וואַסער דאַרף יעדן יאָר אַ מענטשן, און זיין משהלע איז שוין פֿון לאַנג מיטן וואַסער געוואָרן אויסגעמישט, און דרעמלט דער „איבערפֿירער“ אַ מאָל שבת נאַכן מיטאַג ביים ברעג איין, און אַ כוואַליע קומט צו לויפֿן און רוישט, דאַכט זיך אים, אַן משהלע מיט זיינע חברים, די כוואַליעס, זיינען אים געקומען וועקן...

זומער ציט ער די פרנסה פֿון וואַסער, אַ גאַנצע וואָך איז ער אויף דעם שיפֿל, און זיין לייזונג שפּאַלט און שיידיט אַפּ איין הימל פֿון צווייטן... שבת. דאָס וואַסער פֿירט זיך יידישלעך, עס האַלט מיט שבתים און ימים-טובים, שטיל איז עס, עס קושט איין כוואַליע די צווייטע, און ער מיטן ווייב זיצן פֿאַר דער טיר. ער זאָגט פרק, דאָס ווייב לייענט אין „צאינה וראינה“, און זיי דערציילן די כוואַליעס גאַטס וואונדער, און יעדער כוואַליע כאַפט אַ וואָרט און מאַכט פּליטה. ווינטער איז דער טייך געפֿרוירן, צו-געדעקט אין זיין שייך, דאָס הייזל איז פֿאַרשניט, פֿאַרשאַטן פֿון קאַפּ ביז צו די פֿיס, פֿון דעם בלומען-פֿאַרקאָוועטן פֿענצטערל שטאַרט אַרויס דעם איבערפֿירערס אַן אויג און באַטראַכט דעם שותף, דעם טייך, ווי ער איז צוגעדעקט, געפֿרוירן, דער איבערפֿירער קוקט און קרעכצט. צוויי זיינען פֿאַרפֿרוירן: דער טייך אונטערן אייז און דער איבערפֿירער אין זיין הייזל. און ווען דאָס וואַסער רייסט זיך פֿון הינטער זיין דעק אַרויס און לעבט אויף, דעמאָלט קריכט פֿון זיין ווינטערדיקן קבר אויך דער איבערפֿירער אַרויס, האָט הנאה פֿון זיין שותף, וואָס איז צו תּחית-המתים אויפגעשטאַנען, און ער שמידט אויס זיין שיפֿל מיט סמאָלע.

ביי נאַכט, די געגנט איז אַרום שטיל, דער הימל קוקט מיט ליבשאַפֿט אויף דער וועלט, ווי אַ טאַטע אויף זיין הויז-געזינט. די פֿעלדער זיינען מיט שניי באַדעקט, און די בערג זיינען ווי טויטע ריזן אין זייערע תּכריכים, דעמאָלט שימערט פֿון איבערפֿירערס פֿאַרקאָוועטן פֿענצטערל אַ שטראַל

ליכטיקייט אַרויס און דרינגט ערגעץ־וואו אין דער וועלט אַריין. ווייט ערגעץ בלאַנדזשעט אַ פּוסיגער, ער דערזעט דעם שטראַל, וועלכער פֿירט אים גלייך צום פֿענצטער פֿון הייזל די נאַכט איבערצונעכטיקן.

*

עס איז נאָך ווינטער. מיט שניי אַרום איז אַלץ נאָך באַדעקט, נאָר דאָך קוקט שוין גאָט פֿון דער הייך מיט קלאַרע אויגן אַראָפּ. די זון איז איבער די גרויע ווינטערדיקע וואַלקנס פֿאַרשפּרייט, און אירע שטראַלן לעכערן די ווינטערדיקע דעק, אויף די אַרומיקע בערג צעגייט דער שניי קלאַר, רייך; קיין מענטשנס פֿוס האָט נאָך נישט זייער ריינע וויסקייט באַרירט, און גאַנצע שטראַמען צעגאַנגענער שניי לאָזן זיך גלעטנדיק פֿון די בערג אַראָפּ און פֿאַלן אין דעם האַלב־געפֿרוירענעם טייך אַריין. דאָס אייז איבערן וואַסער איז רייך און דורכזיכטיק, און דאָס וואַסער קוקט דורך אים, ווי דורך אַ קלאַרער שויב אַרויס. טייל מאַל וואַרפֿט זיך אַ פֿיש אַרויף, האַקט אויף די שויב מיטן וויידל, וואַרפֿט אַ בליק אויף גאָטס פֿרייער וועלט און פֿאַר גרויס גדולה, אַז די מאַמע, דאָס וואַסער, וועט באַלד פֿון זיך די שויב אַראָפּוואַרפֿן, לאָזט ער זיך טיף־נאַרקענדיק אין וואַסער אַריין די בשורה די חברים אַנצוואַגן, און אַלץ אַרום איז באַהאַפֿטן איינס מיטן צווייטן, אַלץ האָט דער שניי צוזאַמענגעגאַסן. קלאַר, רייך, העל, נאָר איין שוואַרצער פֿלעק שטערט די ווייסע שניי־וועלט — דאָס הייזל, וואָס עס שטייט זיך איינס אַליין אין טאַל.

די חיימטע גייט מיטן עמער צום ברונעם, וואָס איז הינטער דעם הייזל, מיט אַ מאַל דערזעט זי פֿון דער ווייטנס ר' יחזקאלס פֿור. זי האָט באַלד די פֿערד דערקענט, און זי האָט צום מאַן דורכן פֿענצטער אַריינ־געקלאַפֿט.

— חיים, דער סוחר פֿון די טראַטוועס פֿאַרט.

— געמאַכט ווי אַ חכם, אין אַ פֿאַר שעה אַרום וואַלט פֿונעם האַלץ קיין לעק ניט געבליבן — האָט חיים אָפּגעענטפֿערט, אַרויסגייענדיק אויף דער שוועל פֿון דער טיר.

און וואָר איז עס. צווישן די ווייסע פֿעלדער שוואַרצט זיך דער וועג און אויפֿן וועג לויפֿן צוויי פֿערד, וואָס קומען וואָס אַ מאַל נעענטער.

באַלד איז נאָטע מיט אַ קנאַל פֿון דער בייטש צום הייזל צוגעפֿאַרן. די פֿערד זיינען געווען צעהיצט, פֿאַרסאַפֿעט. ר' יחזקאל, אַנגעטאַן אין זיין דיקן שאַפֿן־פעלץ, איז פֿון דער פֿור אַראָפּ פֿרעגנדיק:

— נו, וואָס מאַכן דאָרט מיינע העלצלעך?

— מיר האבן געטאן וואס מיר האבן געקאנט. מען האט נאך אַ מאָל מיט שטריקאָועס געבונדן, מיט ברעטער צוזאַמענגעקלאַפט און מיט גראַבע שטריק צום ברעג פֿאַרפֿעסטיקט, אָבער ווער ווייסט? שפּיל דיך מיט איר — האָט חיים אויסגעלאָזט מאַכנדיק מיט דער האַנט, ווי ער וואַלט דערמיט געוואַלט געבן צו פֿאַרשטיין די גבורות פֿון איר, פֿון זיין ווייסל.

ר' חיים איז צוגעגאַנגען צו ר' יחזקאלן און האָט אים אָפּגעשטעקט שלובֿ-עליכט, און ר' יחזקאל איז מיט אַן אַראַפּגעלאָזענעם קאַפּ אין שטיבל אַריין.

אין דעם קליינעם רואיקן שטיבל זיינען געשטאַנען צוויי הויכע בעטן, פֿול אַנגעלייגט ביז אין האַלבן באַלקן מיט דעקן, אין וועלכע עס האָבן זיך אויפֿגעהאַלטן די פֿעדערן פֿון די אַלע גענדז און קאַטשקעס, וואָס די יידענע האָט צייט נאָך איר חתונה יעדן פֿרייטאַג געשאַכטן — אויף אויס-שטייער פֿאַר שוועסטערקינדער אויף חתונה. פֿון דעם קליינעם שויבֿן-שענקל, וואָס איז געשטאַנען אין אַ ווינקל שטוב, האָבן רויטע עפל אַרויסגעקוקט, געשפּרייט אַן עפל-געשמאַק אין דעם קליינעם דאַרפֿישן שטיבל.

ר' יחזקאל האָט זיך ביים טיש אַוועקגעזעצט. פֿאַר עגמת-נפֿש האָט ער דעם שאַפֿן-פעליץ נישט אויסגעטאַן און האָט צום פֿענצטערל אַרויסגעקוקט. אַרום איז נאָך שטיבל, נאָר פֿון גאַנץ ווייט הערט זיך אַ מין גיסן. דאָס זאַגט קיין גוטס נישט אַן, און פֿון ר' יחזקאלס ברוסט האָט זיך אויס-גע-וואוינהייט אַ "רבּונו-של-עולם" אַרויסגעריסן.

נאָטע איז אַריין אין שטוב און האָט עפעס דאַרט ביי דער טיר געזוכט. די חיימטע האָט זיך מיט אים געקריגט, וועגן האַלץ האַקן. באַלד האָט אַ פֿייערל געקנאַקט אין קיך — אַ יאַיכל פֿאַרן סוחר אָפּצוקאַכן. די חיימטע ביי דער קיך זעט, אַז דער סוחר זיצט פֿאַרקלערט ביים טיש, הייבט זי אים אָן טרייסטן:

— זאָרגט נישט, סוחר, וועגן די טראַטוועס, גאָט וועט העלפֿן און וועט אייער סוחר פֿון וואָסער ראַטעווען.

ר' יחזקאל האָט זיך אומגעקוקט און דערזען די חיימטע, זי, אַ יידענע, טרייסט אים, האָט ער זיך פֿאַר זיך אַליין פֿאַרשעמט, און איז אַרויס אין הויף.

— פֿירט מיך, ר' חיים, צום געהילץ — האָט ער צו חיימען געזאַגט, טרעפֿנדיק יענעם צוויי עמער וואָסער טראַגן. — נאָטע, קום מיט. חיים האָט די עמער אין שטאַל געטראַגן. אַלע דריי זיינען הינטערן הייזל צום געהילץ אַרונטער.

אז מען האָט נישט געוואוסט, האָט מען נישט געקענט באַמערקן, אַז דאָרט ליגט האַלץ. האַלבלעך איז עס אין איינגעפֿרוירן, און פֿון אויבן איז עס מיט וואָס צוגעדעקט. נאָר לאַנגע ברעטער זענען זיך וואוֹר-ניט-וואו אַרויס, און לאַנגע דיקע שטריק זיינען אַנגעבונדן אַן דיקע ביימער, וואָס שטייען ביים ברעג.

— אַ שלעכט, אַ שלעכט געשעפֿט — ברומט ר' יחזקאל פֿאַר זיך און מעסט מיט דעם שטעקן אין דער לופֿט לויט דעם אויג, וויפֿל אייל ווייט קען דאָס געהילץ ליגן פֿון ברעג.

— מען מוז קיין יאַנאַשעץ גיין פּויערים שאַפֿן, וואָס מער פּויערים, און אַזוי ווי דאָס אייז וועט נאָר אַנהייבן זיך רירן, מוז מען דאָס געהילץ פֿון וואַסער אַרויסנעמען. וויפֿיל עס זאָל קאַסטן, פֿאַרפֿאַלן.

— וואָס דען? אַז דאָס אייז וועט אַנהייבן זיך רירן, וועט עס דאָס געהילץ ווי אַ פֿעדערל מיטנעמען — שטימט ר' חיים מיט מיט אַ מין באַהאַלטענער גאוה אויף זיין וואַסער.

— עס ליגט ניט ווייט פֿון ברעג, אין גאַנצן אַן אייל-צוויי, דריי.

— מען מוז זיך צוואַיילן, פֿון אויבן קומט דאָס אייז אַן אין אַ ליאַדע מינוט — זאָגט ר' חיים שוין גייענדיק.

ר' יחזקאל האָט אים אַ פֿינף-רובלדיקן געגעבן, אַז ער זאָל פֿון דאָרף אַקעוויט מיטברענגען און אַליין איז ער צוריק אין ר' חיים'ס שטיבל אַריין.

אין שטיבל ביי ר' חיים'ען האָט זיך געטראָגן אין דער לופֿט אַ ריח פֿון קאַרטאָפֿלעס מיט באַב (די חיימטע ווייסט שוין פֿון לאַנג, אַז פֿון אירע באַב לעקן די סוחרים די פֿינגער); די חיימטע איז אין גאַנצן אין דער קיך געווען פֿאַרטאָן. נאָטע איז געזעסן אין אַ ווינקל ביי דער קיך, די שטייול אויסגעטאָן, און האָט זיך די אַניצעס געטריקנט, שמועסנדיק דערווייל מיט דער חיימטע וועגן אַ פֿלה. — די חיימטע האָט אים אַ שידוך אַנגעשלאָגן מיט אירס אַ שוועסטער-קינד פֿון יאַנאַשעץ, זייער אַ שייך, געזונט מיידל מיט אַ פֿאַר הונדערט גילדן, און וועט דער סוחר איבער שבת איבערבלייבן, וועט זי איר שוועסטערקינד אָהער ברענגען.

נאָטע איז געזעסן און האָט דעם שמועס ערנסט אויסגעהאַרעכט און מיטן קאַפּ צוגעשאַקלט; געוואַלט האָט ער דערווייל ביי דער אַלטער אַ גוטן מיטאַג אויסנאַרן. ער האָט זיין עסק פֿאַרשטאַנען. די אַלטע איז באַלד צו אים משפּחהדיק געוואָרן. ר' יחזקאל איז אַריינגעקומען, איז דער שמועס איבערגעהאַקט געוואָרן.

ר' יחזקאל האָט שוין געפֿונען דעם טיש געדעקט מיט עפעס אַ מין מאַדנער צוועל, וואָס זעט אויס צו זיין אַ קאַלדרע אויף די בעטן, מיט

אַ בלעכענעם אויסגעריבענעם לעפֿל, מיט אַ קלינגל פֿון אַ מעסער און אַ גאַפֿל, אַ היימיש־געבאַקן ראָזעוואַנע ברויט און אַ זאַלץ־מעסטל. ר' יחזקאל האָט זיך געוואָשן, אַ המוציא געמאַכט, און די חיימטע האָט אַ טעלער דערלאַנגט, וואָס די פֿאַרע דערפֿון האָט די שטוב איינגענומען. ר' יחזקאל האָט קנאַפֿ פֿאַרוזכט, אַוועקגערוקט פֿון זיך דעם טעלער, די שיריים איז פֿאַר נאַטען געווען...

ר' יחזקאל האָט פֿלינק אָפּגעבענטשט און איז צום געהילץ אַרויס. ער האָט זיך ביים ברעג אַנידערגעשטעלט און געוואָרט.

און איבער דער ווייט און איבער דער ברייט פֿון דער וויסער וועלט האָט זיך זיין אויג פֿאַרוואַרפֿן. דאָס וואָסער לויפֿט פֿון די בערג און עס גיסט זיך איבערן אייז. פֿון דער ווייטנס הערט זיך אַ קנאַק. אַ שטיק אייז, אַ האַלבער טייך קומט אָן און רייסט זיך ווייטער, דאָס וואָסער רוישט שטראַמענדיק אין אַ רינע פֿון צווישן צוויי שטיקער אייז, און מיט אַ רעש שטראַמט עס פֿון דער רינע אַרויס און עס לעכערט דאָס אייז, אויף וועלכן עס פֿלייצט אַרויף, אַ כוואַליע וואָסער קומט אָן צו לויפֿן און גיט זיך אַ גאַס איבערן אייז, באַלד נאָך דער כוואַליע הערט זיך אַ קנאַק; דאָס אייז שפּאַלט זיך און אַ ריזיק שטיק דערפֿון שטעלט זיך קאַפּויר און ווערט די רגע צעשמעטערט אויף שטיקלעך. דאָס וואָסער לאַזט זיך אין אַ שטאַר־קערן שטראַם אַרויס פֿון זיין געפֿוירענער דעק, מיטשלעפּנדיק מיט זיך די הרוגים, די צעבראַכענע שטיקער אייז, און מאַכנדיק מיט זיי אַ שפּי־לעכל, אַ דריידל אין קאַן, צווישן צוויי כוואַליעס, וואָס איינע וויל די צווייטע כאַפֿן.

אַט שווימט שוין דאָס וואָסער און עס ברעכט דאָס אייז ביים ברעג, וואו דאָס האַלץ ליגט. ר' יחזקאל הערט שוין דעם קנאַק. דאָס שטיק אייז איז געפּלאַצט, נאָר עס רירט זיך נאָך נישט. דער באַלוואַן איז צו גרויס און צו ריזיק, אַז דאָס וואָסער זאַל אים קענען באַוועגן. דאָס וואָסער האַלט דערמיט מלחמה, עס שיקט נאָך אַ כוואַליע און נאָך אַ כוואַליע. דער באַלוואַן רירט זיך נישט. קלענערע שטיקלעך אייז ווערן אין אים צעהאַקט, צעשמעטערט און גייען אונטער, נאָר ער שטייט אָבער נאָך אַ מינוט און אונטער אים הייבט אָן בורטשען, און דאָס אייז ווערט צעטיילט אויף קליינע שטיקלעך. אַט וויינט זיך דאָס געהילץ. אייז טראַטווע איז אַנגע־בונדן אָן דער צווייטער, און איינע הייבט זיך, רייסט זיך פֿון דער צווייטער. ר' יחזקאל קוקט אויף זיין פֿאַרמעגן, עס שטייט אין סכּנה. די שטיקער אייז פּרואוון זיך פֿון אַרט רירן. די שטריק סקריפֿן ביי די ביימער. זיי רייסן זיך. די לעצטע מינוט. ר' יחזקאל טרעט נעענטער צום וואָסער צו, ער שטרעקט די האַנט אויס, ער וויל אַנרירן מיט די הענט, און קוקט

זיך אום, אויב מען זעט נישט די פויערים. קיינער קומט נישט. דאָס וואַסער לויפֿט, איילט, דאָס אייז פּלאַצט, — זיין פֿאַרמעגן ראַטעווען, אוי, רבּונו־של־עולם, זיין פֿאַרמעגן ראַטעווען!

קומט אָנצולויפֿן ר' חיים מיט פּויערים אַ גאַנצע מחנה. ר' יחזקאל דערזעט זיי פֿון דער ווייטנס, ער רופֿט צו זיי מיט די הענט. די פּויערים קומען נעענטער, טייל האַלטן העק, לאַמען, קייטן און שטריק. ר' יחזקאל קריגט מער מוט, ער לויפֿט פֿאַרויס — ער קוקט נישט אויפֿן אייז. דאָס וואַסער איז הינטער זיינע פֿיס, ר' יחזקאל קוקט נישט, — מיט גאַטס הילף, די פּויערים נאָך אים. מען פֿרעגט נישט אויף קיין לויז, וואָס? ווען? מען דאַרף דאָס האַלץ ראַטעווען. מען כאַפט העק אַרויף אויף די טראַטוועס, מען שניידט דורך די „שטריקאוועס“, מען שניידט אָפּ איין טראַטווע פֿון דער צווייטער, דאָס אייז ברעכט זיך, מען האַקט, מען ציט ביי די שטריק, ווער קוקט אויף עפעס? מען שפּרינגט אַריבער פֿון איין קלאַץ אויף דער צווייטער, — פֿון ברעג ציט מען, וויפֿיל מען קען, ראַטעוועט מען אַרויס אויפֿן ברעג. די איינצלנע טראַטוועס בינדט מען מיט שטריק און מען פֿאַרפֿעסטקט זיי שטאַרקער ביים ברעג.

און דאָס וואַסער האָט זיך געגאַסן אויפֿן אייז און מלחמה געהאַלטן מיט אים אַזוי אַז דאָס אויג האָט געצווייפֿלט, וואָס איז מער פֿון אויבן אויפֿן טייך: דאָס אייז אָדער דאָס וואַסער. מיט אַ שטראַם האָט זיך גע־לאַזט און געוואַרפֿן איין שטיק אייז אויפֿן צווייטן, און איין באַלוואַן איז מיטן קאַפּ אַריין אין צווייטן און יענעם צעשמעטערט אויף שטיקלעך; פּלוצים האָט זיך אויפֿגעוויבן אַ שטיק אייז אין דער הויך און אָפּגעהאַלטן זיינע חברים, וואָס לאַזן זיך נאָך אים; און די שטיקער אייז זיינען אַרויף איינס אויפֿן צווייטן, איינס אויפֿן צווייטן, און אַ באַרג אייז איז אין מיטן וואַסער שטיין געבליבן, דאָס וואַסער האָט מיט דרך־אָרץ געמוזט פֿאַר זיי אָפּטרעטן. נאָר באַלד האָבן די כּוואַליעס וואַסער, ווי זיי וואַלטן זיך איין האַנט געמאַכט, גענומען זיך אויף אַ מאַל אַריין אין באַרג און אים צעשמעטערט, חרוב געמאַכט, און דאָס וואַסער האָט זיי אין דער וועלט געפֿירט, היידאָ...

דאָס וואַסער ברעכט אַליק, און די פּויערים פֿליען פֿון איין שטיק אייז אויפֿן צווייטן.

דערווייל האָט די נאַכט זיך אָנגערוקט. פֿון אויבן איז דער הימל אין אַ כּמאַרע געפֿורירן געוואָרן, נאָר דאָס וואַסער האָט זיך ווייטער דאָס זייניקע געטאָן, און די פּויערים האָבן אויך דאָס זייעריקע געטאָן — שייטלעך האַלץ אין סמאַלע איינגעטונקט און אָנגעצונדן, די נאַכט באַ־לויכטן; דער עלצטער און מיט אים די פּויערים — איין באַלקע נאָך דער

צווייטער אויפֿן ברעג אַרויסגעקראָגן, און דאָס וואַסער האָט גערוישט, גע-
וואַרפֿן זיך און דאָס האַלץ געשלעפט צו זיך.

דערנאָך, אַז מער ווי אַ העלפֿט האַלץ איז שוין אויפֿן ברעג געלעגן,
האָט ר' יחזקאל זיין פֿור געשיקט אין שטעטל אַריין נאָך בראַנפֿן, אַליין
איז ער צו ר' חיימען אין שטיבל אַריין.

ביים טיש האָט ער געטראָפֿן אַ יידן אין אַ לאַנגן פֿוטער מיט אַ
לאַנגער, שוואַרצער באַרד. ער איז געזעסן האַלב אַוועקגעלייגט אויף אַ
שטול און געשמועסט מיט אַ בחורל פֿון אַ יאָר פֿופֿצן — מיט אַ הנעוודיק
פֿנימל, וואָס זאָגט מער אויס פֿון פֿאַטערס נגידישקייט ווי פֿון פֿאַטער
אַליין. ער איז געווען אין אַ סאַמעטן היטעלע מיט פֿאותלעך און מיט אַ
זיידן האַלדז-טיכל. אַ נגידישער חן און רואיקייט זיינען געווען אין זיין
טאַקט, אין זיין מינע. ר' יחזקאל איז ער באַלד געפֿעלן. ער איז צוגע-
גאַנגען און די הענט אויסגעשטרעקט:

— שלום-עליכם, יידן.

— עליכם שלום.

— היגע? — האָט ווער פֿון זיי געפֿרעגט, אָדער ביידע אין איינעם.

— איך בין אַ קאַנסקע-וואַלער, מען דאַרף איבערן וואַסער —

ענטפֿערט דער ייד מיט דער שוואַרצער באַרד.

— איך בין אַ קאַזמערער, טראַטוועס אין דער ווייסל שטייען —

ענטפֿערט ר' יחזקאל.

— ווער? ר' יחזקאל גאַמבינער פֿון קאַזמער, אפֿשר?

— יאָ, און איר, ווער זיינט איר דאָס פֿון קאַנסקע-וואַליע?

— אַ וואָ, ר' יחזקאל גאַמבינער, — פֿרייט זיך יענער און הייבט

זיך אויף פֿון שטול — איך בין מרדכי קאַנסקער.

— ר' מרדכי קאַנסקער פֿון קאַנסקע-וואַליע? — וואונדערט זיך ר'

יחזקאל. — נו, — ער גייט צו נעענטער צו אים און שטעקט אים די

האַנט אויס, — נו, נו.

— די טראַטוועס זיינען נאָך איינגעפֿרוירן אין אייז?

— יאָ, די טראַטוועס זיינען געווען איינגעפֿרוירן איבערן ווינטער.

מען האָט גאַרנישט געקענט מאַכן. זיי זיינען מיט שניי געווען באַדעקט.

איצט, געלויבט צו גאָט דערפֿאַר, וויפֿיל מען וועט קענען.

— אַ שיין געשעפֿט! גאָט זאָל שומר ומציל זיין — טאַטע אין הימל!

— אַ העלפֿט איז שוין אין דרויסן, מיט גאָטס הילף! די גוים

אַרבעטן נישט שלעכט.

אַ מינוט זיינען זיי ביידע שטיל געבליבן, שטייענדיק אַנגעלענט

ביים טיש, און האַבן געקלערט אַ רגע. אין דער שטוב איז שטיל געווען,

פֿון דרויסן האָט זיך געהערט דאָס גערויש פֿון וואַסער, ווי עס רינט אויף די שטיקער אייז מיט אַ שטילן ערנסטן געבייזער. פֿון דער ווייטנס האָט זיך אָפּגעשלאָגן אַ לאַנג אויסגעצויגן קול, וואָס עס האָט זיך געדאַכט, אַז עס גייט פֿון אַ פּוטן פֿאַס; די אַרבעטער האָבן איינער דעם צווייטן עפעט צו וויסן געגעבן, און דאָס קול האָט זיך מיטן וואַסער-גערויש צוזאַמענגעמישט, און ווי פֿון יענער זייט וועלט אָפּגעשלאָגן.
 ר' יחזקאל האָט זיך רואַיק אַנידערגעשטעלט אין אַ ווינקל און האָט אַנגעהויבן מעריב דאַוונען.

און באַלד האָט ר' מרדכי מיטן בחורל דאָס זעלבע געטאָן. זיי האָבן אַלע דריי אַנגעהויבן אַרויף און אַראָפּ איבער דער שטוב זיך צו דרייען. ר' יחזקאל האָט פֿון צייט-צו-צייט „רבּונו-של-עולם“ געקרעכצט, באַלד האָבן זיי זיך ביי דער וואַנט אַנידערגעשטעלט, שטיל געשאַקלט זיך, און שטיל געדאַוונט. אין שטוב איז שטיל געוואָרן, נאָר נאָטעס שנאַרכן איז אויפֿגעגאַנגען פֿון אַ באַהאַלטן ווינקל און האָט זיך איבער דער שטוב אויף-און-אָפּ געטראָגן. די היימטע איז געזעסן ביי דער קיך, שפענדלעך אונטערגעלייגט, די שפענדלעך האָבן אין פֿייער געקנאַקט. די היימטע האָט געקוקט אויף די סוחרים און האָט פֿאַר זיי דרד-אַרץ געקראָגן. אַזעלכע גרויסע סוחרים דאַווענען אין איר אַרעם איינגעפֿאַלן שטיבל, מוז גאָט אַוואַדי זיין ביי איר אין שטיבל, און זי — אַ חורבן נאָך איר! — זי לייגט גאָר העלצלעך אונטער אונטערן פֿייער. און זי האָט זיך די האָר אונטערן טיכל אַרונטערגערוקט...

פּלוצלינג ווען עס איז אַזוי שטיל און מען שטייט שמונה-עשרה און אַלץ אַרום שטייט שמונה-עשרה, דערהערט זיך פֿון דרויסן אַ גאַס, ווי אַ ים וואַלט אונטערגעגאַנגען אין אַ ים... דערנאָך אַ לאַנגע וויילע אַ שטילעניש.
 „האַלטן! האַלטן!“ — שרייט מען.

דאָס קול האָט מיט רעש אָפּגעשלאָגן, אַזוי ווי מען וואַלט מיט דער פֿויסט אין פֿענצטער אַריינגעקלאַפּט. די היימטע איז שוין אין דרויסן געווען. נאָטע האָט זיך פֿון שלאָף אויפֿגעכאַפּט, אַ מינוט האָט ער זיך אַרומ געקוקט, אויב עס ברענט נישט. באַלד האָט ער זיך אָן עפעס דערמאַנט און איז אַרויסגעלאָפֿן. די דריי זיינען געשטאַנען און געדאַוונט. דאָס יינגל האָט זיך נישט געקענט איינהאַלטן און איז אין שמונה-עשרה אויסגע-טרעטן, ער האָט געוואַלט אַרויס פֿון שטוב, נאָר דערזענדיק, ווי די צוויי יידן שטייען און רירן זיך נישט פֿון אַרט, האָט עס אים זייער באַנג געטאָן. ער האָט געוואַלט ווייטער זיך שמונה-עשרה שטעלן, נאָר ער האָט זיך געשעמט פֿאַר גאָט, האָט ער נישט געוואוסט וואָס צו טאָן. עס עפֿנט זיך די טיר, עס קומט אַריין צו לויפֿן היים אָן אַן אַטעם.

— פאָניע, די דריטע טראַטווע איז אַוועקגעשוואומען.
 די יידן שטייען שמונה-עשרה.
 אַ מינוט קוקט זיך דאָס בחורל אָן מיט ר' היימען און זיי שווייגן.
 די יידן גייען אויס שמונה-עשרה.
 — וואָס איז? — פֿרעגט ר' יחזקאל.
 — שייגאַץ! — הערט זיך אַ קנאַל פֿון אַ פּאַטש, וואָס ר' מרדכי
 האָט אָנגעמאַסטן זיין זון. — אין מיטן שמונה-עשרה אויסגעטרעטן?!
 — עס איז אָנגעקומען, אַוועקגעשוואומען.
 — אַוועקגעשוואומען!
 — מען האָט אָנגעהויבן נעמען „שוועלן“ פֿון דער דריטער טראַטווע,
 איז אָנגעקומען אַ גרויס שטיק אייז, ווי אַ חיה, און היידאַ, אַוועק קיין
 דאַנציג...
 — אַ טך אַרויסגעראַטעוועט?
 — אַ 40-50 שוועלן.
 — געלייבט איז גאָט דערפֿאַר! — ער דערמאָנט זיך פּלוצלינג,
 גייט אַרויף און אַראָפּ איבער דער שטוב, זאָגט עלינו... שפייט אויס,
 די האָנט זוכט שוין דאָס ביכל אין בוועם-קעשענע.
 קוים אָפּגעזאָגט „עלינו“, האָט ער זיך אין פעלץ אָנגעטאָן און איז
 אַרויס.
 אין דרויסן איז די נאַכט פֿינצטער אַזוי, אַז עס איז שווער צו גלייבן,
 אַז אויבן איז אַ הימל דאָ, און אויפֿן הימל זאָל נאָך אַ גאָט זיין...
 דאָס וואָסער שטראַמט. מען זעט נישט, מען הערט נאָר די קראַפֿט
 פֿון פעט, ווי עפעס אומגעזייערס וואָלט געקומען די גאַנצע וועלט
 איינצושלינגען. ר' יחזקאל דערשרעקט זיך. ער הייסט אויפֿהערן אַרבעטן,
 מען זאָל נישט די טראַטוועס צענעמן. איבער נאַכט זאָל מען זיך אויף
 גאָטס חסד פֿאַרלאָזן און איבערלאָזן די טראַטוועס ביים ברעג אָנגעבונדן,
 און ער איז בטוח, גאָט וועט אים ניט פֿאַרלאָזן.
 און מיט אַ רואיק האַרץ, מיט בטחון אויף גאָטס חסד גייט ער אַוועק
 צוריק צו היימען אין שטוב אַריין עסן וועטשערע און מיט אַ מזומן בענטשן.
 די סוחרים זיינען געזעסן שטיל ביים עסן, יעדערער פֿאַרטאָן אין
 זיינע חשבונות. פֿון דרויסן הערט זיך דעם ווינטס קלאָנג און דאָס גערויש
 פֿון וואָסער. ר' יחזקאל איז גלייכגילטיק.
 — ווי האָלט עס ביי אייך מיט קאָרן? — פֿרעגט ער ר' מרדכי,
 כדי די געדאַנקען צו פֿאַריאַגן.
 — ביי אונדז קאָרן? קיין קערנדל אין די אויגן צו זען. ווער האָט?
 און נאָך אַ וויילע שטילשווייגן:

- כ'האב אפילו א ביסל ליגן.
 — ווי טייער ?
 — צוויי און דרייסיק גילדן, 240 פאָלניש.
 — צוויי און דרייסיק, טייער, אין אונדזערע סביבות א סך ביליקער.
 און אזוי ווי זיי וואָלטן שוין געהאַט זיך אָפּגערעדט, נעמט ר' מרדכי א זעקל אַרויס און בינדט עס אויף. ר' יחזקאל, רייזנדיק, שטעקט די הענט אין זעקל אַרײַן, נעמט אַרויס אַ פּאַר קערנדלעך, כאַפט איינס אין מויל אַרײַן, שפּאַלט עס, כאַפט עס ווייטער אויף די צוויי פּינגער און קנעט עס און לעקט עס.
 — דאָס מעל נישקשה. דאָס טייגל, ע (ער קנייטשט מיט דער נאָז).
 — ווייט פֿון וואַסער ?
 — אַ וואַרסט דריי. אַ צוויי הונדערט זעקלעך באַלד ביים וואַסער.
 — ביז ווען ?
 — חצי איר.
 — צו טייער, אַ פּינפֿערל אַרונטער.
 ר' מרדכי קנייטשט דעם שטערן, אַ צייכן, אַז ער קען ניט.
 ר' יחזקאל שניידט זיך אָפּ אַ שטיקל ברויט, ניט אזוי צום עסן ווי אַבי עפעס צו טאָן.
 נאָטע ביים אויוון הוסט, אַפּנים, מען האָט פֿאַרגעסן אָן אים, און ער וויל דערמאָנען.
 די חיימטע דערלאַנגט מיט־אַהרונים־וואַסער.
 אַ מינוט שווייגן זיי. דערנאָך הייבט איינער צום צווייטן מיט די אויגן אָן צו ווינקען: „נו, ר' יחזקאל“, „ר' מרדכי, נו“. צום סוף איז איינער מסכים און ער הייבט אָן:
 — רבותי, מיר וועלן בענטשן.
 דער עולם בענטשט אָפּ. ר' יחזקאל הייבט זיך דער ערשטער אויף פֿון טיש און פֿרעגט מיט אַ געלעכטערל:
 — נו, בחורל, קענסט עפעס לערנען ?
 — פֿאַר וואָס ניט ? — ענטפֿערט דער בחור.
 דער טאָטע האָט הנאה און שמייכלט.
 — ער פֿאַרט פֿון דער ישיבה — מאַכט אַ באַמערקונג דער פֿאַטער:
 — וואָס פֿאַר אַ שיעור לערנסטו ?
 — דבר וחצי דבר.
 — אַ, אַ וואוילער שיעור. עפעס מיט מפרשים ? און ניט אויסהערן־דיק דעם בחורלס ענטפֿער, ווענדט ער זיך צום פֿאַטער אין דער שטיל:
 — דער קליינער געפֿעלט מיר.

— אַ וואוילן קאַפּ — ענטפערט ר' מרדכי מיט אַ וואונק.
 — נו, איך וואלט דאך געוואלט קויפן דעם קאַרן. איר מיינט, אַז
 איך דאַרף אים, גאַרנישט, נאָר גלאַט אַז איך בין שוין דאָ. מיט האַלץ
 וועל איך אַ געשעפּט מאַכן? וואָס? דאַרף מען עפעס קויפן, אַז עס
 טרעפּט זיך צו קויפן.
 — נו, אַדרבה.
 — דאָס פּינפערל אָפּפיר־געלט.
 — אַז איך קען נישט.
 ר' יחזקאל נעמט אַרויס אַ גרויסן פּאַק פֿון אַ הינטער־קעשענע, עפֿנט
 אים אויף, נעמט אַרויס אַ פּאַר איינצלגע הונדערטער, און איז זיי מוסר
 ר' מרדכי.
 — וואָס זאָל מען טאָן אַז מען קען נישט. — קרעכצט ר' מרדכי און
 נעמט דאָס געלט.
 און דאָס געשעפּט איז געמאַכט.
 ווער ווייס, וועמעס תּבואה פֿון וועמעס פֿעלדער זיינען איצט איבער־
 געגאַנגען פֿון איין רשות אין צווייטן...
 און גאָט האָט געהאַלפֿן, דאָס אייז האָט עפעס ווי דורך אַ געהיימען
 באַפֿעל די טראַטוועס געמיטן, ווי שוועמלעך קליינע, ווי שפּענדלעך האַלץ
 האָבן זיי אין אַ וודיקן וואַסער זיך געטוקט, געוואַרפֿן און געטרייסלט, און
 פֿון אַרט זיך נישט געריירט. ר' יחזקאל איז ביים ברעג געשטאַנען און צור־
 געזען גאָטס וואונדער, וואָס ער טוט מיט אים און פֿאַרלאַזט אים נישט. צוויי
 טעג האָבן די פּויערים געאַרבעט און דאָס האַלץ אויפֿן ברעג אַרויפֿגעבראַכט,
 און ר' יחזקאל האָט באַשיימפּערלעך געזען גאָטס הילף.
 דאָנערשטיק האָט זיך ר' יחזקאל מיט ר' מרדכי געזענגט. ר' מרדכי
 האָט נעבעך געמוזט איבערבלייבן איבער שבת ביי חיימען, ער האָט איבערן
 וואַסער נישט געקענט אַריבער.
 און ווען נאָטע איז מיטן קורצן פעלצל אויפֿן וואַגן געזעסן, דאָס זעלנע־
 רישע היטל אויפֿן קאַפּ, וואַרטנדיק אויפֿן באַלעבאַס, איז די חיימטע אַרויס
 אויף די טרעפּלעך. זי האָט געקוקט אויף נאַטען און האָט מיט איר אַלטן
 גרויען קאַפּ, וואָס איז אין איר גרויען טיכל געווען אייגענפֿאַסט, צוגע־
 שאַקלט. אין מוח איז איר עפעס אַ געדאַנק קלאָר געוואָרן: אַזאַ יונג איז
 נאָטע, אָפּגעגעסן ביי איר (זי האָט אים מיט דעם בעסטן געפֿיטערט),
 געמיינט, אַז ער וועט מיט איר, מיט איר שוועסטערקינד משפּחה
 ווערן, און ער זיצט זיך גאַר אויף דער פֿור, און די פֿערד ווילן אים
 אוועקטראַגן. אַזאַ יונג איז דאָס... ער האָט זי אָפּגענאַרט און קיין רעכטע
 פרעטענציע קאָן זי דאָך נישט האָבן צו אים, וואָס טוט ער דען? ער פֿאַרט

אוועק מיט זיין באַלעבאַס, נו, וואָס דען זאָל ער טאָן, ביי איר איבערבלייבן?
אַבער שאַקלען מיטן קאַפּ האָט זי געהאַט אויף וואָס — און זי איז אויף
די טרעפלעך געשטאַנען, האָט געקוקט אויף נאַטען און מיט דער גאַמבע
צוגעשאַקלט.

— אַזאַ יונג איז דאָס! אָ, וואָס אַזאַ יונג קאָן!
— נאַטע האָט דעם קאַפּ אוועקגענומען און געקוקט ערגעץ אין דער
וועלט אַרײַן, אַפּנים, געמאַכט זיך גישט זען, און געפֿיילט צו די פֿערד.
— ווי ער זיצט זיך דאָ שטייף אויף דער פֿור — האָט זי געזאָגט
מער מיטן קאַפּ ווי מיטן מויל.

— וואָס? האָ? — פֿרעגט נאַטע און שטעלט אויס פֿרום די אויגן.
— וואָס? וואָס? האָ? און אַנגעפֿרעסן האָסטו דיך? און אַנגעזויפֿן
האָסטו דיך? האָ? וואָס? — האָט די אַלטע געשאַקלט מיטן קאַפּ.
— אַ וואוילער יונג, נאַטע, אַ וואוילער יונג, כֿלעבן. אַנגעגעסן זיך,
אַפּגענאַרט די אַלטע, כֿלעבן. אַ שידוך וויל זי? — זאָגט ר' חיים אַנקור-
מענדיק, און קלאַפט נאַטען אויף דער פֿלייצע.

— נו, וואָס דען, ר' חיים? — מאַכט נאַטע מיט די אויגן און מיט
די פֿלייצעס — אַז מען גיט, נעמט מען.
— און האָסטו ניט צוגעזאָגט אַ חתן ווערן, פֿרעסנדיק און זויפֿנדיק?
— איז די חיימטע געוואָרן דרייסטער.

— אַלטער נאָר, זאָלסט אַזוי לעבן! — און די חיימטע כאַפט זיך אויף
און לויפֿט אַרײַן אין שטוב.

באַלד איז ר' יחזקאל אין שאַפֿן-פעלץ אַרויס און אַרויף אויפֿן וואַגן.
— בלייבט מיר געזונט — האָט נאַטע אַרײַנגעשריגן דורכן פֿענצטער,
ווען די פֿערד האָבן אַנגעהויבן זיך רירן.
— פֿאַר געזונטערהייט און צעברעך הענט און פֿיס — האָט אים
די אַלטע נאָכגעשאַלטן, פֿילנדיק עפעס אין האַרץ, אַז ער האָט איר אַן
עוולה געטאָן.

נאַטע האָט איר מיט אַ קנאַל פֿון דער בייטש אַפּגעענטפֿערט.

די רעכענונג

ר' יחזקאלס האלץ-געשעפט האבן שותפות פֿיר שותפים, „קעפּ“ אָבער נאָר דריי: ר' יחזקאל אָן עיקר-שותף; דער מחותן, ר' חיים ראָזנקראַנץ, אַ צווייטער עיקר-שותף, און מאַטעלע, ר' יחזקאלס אָן אויסגעגעבענער זון, טאַקע ר' חיימס איידעם, און עזרל, ר' חיימס אָן אויסגעגעבענער זון, טאַקע ר' יחזקאלס אָן איידעם, — זיי ביידע — אַ דריטער „קאַפּ“.

די רעכנמיסטערס זיינען דער יונגער דור, מאַטעלע און עזר. זיי רעכענען היינט-מאָדיש אויף פּאַפּיר מיט טינט און פֿעדער. יעדערער רעכנט באַזונדער, לויפֿן זיך אַלע וויילע צוזאַמען און לויפֿן זיך ווייטער, און קיין מאָל קומט די רעכענונג נישט אויס ביי זיי גלייך, ביז די אַלטע נעמען צו שטיקלעך קרייד און הייבן אָן רעכענען אויף זייער אויפֿן נאָך — מיט גלייכע און קרומע פּאַסעקלעך און די רעכענונג ווערט געמאַכט.

דאָס איז פּראַסטע שבת-צו-נאַכט-רעכענונג. אַז עס קומט די יאָר-רעכענונג (דאָס איז סוף ווינטער און סוף זומער), דעמאָלט שיקט מען נאָך ר' וואָלף דעם שרייבער, דעם באַוואוסטן חידה-טרעפֿער; און אויב עס איז נאָך דאָ עפעס שווערערס קומט שערעצקע דער „אַדוואָקאַט“ אַליין, דער וואָס שרייבט אַלע קאַנטראַקטן מיט די שררות.

די אַלטע, אין אמתן, ווייסן נישט, צו וואָס מען דאַרף די אַלע רעכענונגען. פֿון אַ רעכענונג פֿאַרדינט מען נישט, און צו קיין רעכענונג לייגט מען נישט צו. און וואָס איז דער אונטערשייד צו וויסן וויפֿל. ווייסט מען נישט, קומט די ברכה אַריין, און ווידער אַרום, זיי ווייסן די גאַנצע רעכענונג אויפֿן קאַפּ, ווייסן אין וועלכן געשעפט מען האָט צוגעלייגט און אין וועלכן פֿאַרדינט. זיי האָבן אָפּגעלעבט זייער ביסל יאָרן און האָבן פֿון קיין רעכענונג נישט געוואוסט, איז אויפֿגעשטאַנען דער יונגער דור און האָט איינגעפֿירט רעכענען — רעכנט מען, כאַטש נאָך יעדער רע-כענונג, ווייסט מען שוין פֿריער, מוז אַרויסקומען אַ מחלוקת. — „אין אמתן — טענהן די אַלטע — וואָס איז דער חילוק: מאַטעלע איז נישט

מיין קינד ווי עוזרל? מאַכט איינער אַ ברית, אַ בר-מצווה, איז עס נישט מיין שמחה פונקט אַזוי ווי דיינע?"

דער יונגער דור זאָגט, אָ מען דאַרף וויסן פֿון אַ רעכענונג, אָ דאָס געשעפֿט „פֿאַרלאַנגט“ צו וויסן פֿון אַ רעכענונג — נו, מילא, רעכנט מען, קומען אַרויס מחלוקות, זאָל גאָט אויסהיטן.

די יונגע קריגן זיך, די שנור מיט דער טאַכטער. צווישן איטען, מאַטעלעס ווייב, און גאַלדען, עוזרס ווייב, איז אַ באַשטענדיקע מחלוקת. גאַלדע, ר' יחזקאלס טאַכטער, וואָס איז עוזרס ווייב, זאָגט, אָ צווישן די צוויי מויערן, וואָס איר שווער ר' חיים האָט, שטעקט פֿיל פֿון איר פֿאַטערס געלט. און איטע זאָגט פֿאַרקערט, אָ צווישן די הייזער, וואָס איר שווער, ר' יחזקאל, האָט, שטעקט פֿיל פֿון איר פֿאַטערס געלט. די אַלטע טענהן, וואָס איז דער חילוק, צי פֿון דער מאַמען, אָדער פֿון טאַטען, נאָכן טויט וועט איר זיך גלייך טיילן, — זיינען עס דאָך אַבער יונגע מענטשן.

גאַלדע, ר' יחזקאלס טאַכטער, איז אַ הויכע יידענע מיט אַ שייטל פֿון דריי לאַקן, וואָס פֿאַרוואַרפֿן זיך אויף איר גלאַנצעדיקן שטערן, מיט אַ געשליפֿן צינגל, פֿאַר וועלכן אַלע ציטערן. מען איז זי תמיד געוואוינט צו זען אין גאָס מיט יינגלעך פֿון פֿאַרענט און מיט יינגלעך פֿון הינטן, וואָס צופֿן זי ביי דער ברייטער שירץ: „מאַמע, אַ צווייער!“ זי איז אַ שונא אויפֿס לעבן און טויט דער שוועגערין איטע — און די שוועסטער רעדט אויס אויף איר פֿאַרן ברודער מאַטל, איר מאַן:

— אוי, אוי, מאַטעלע ביסטו אַריינגעפֿאַלן, אַ רחמנות, נעבען, אויף דיר, ווי זעסטו היינט אויס. פֿאַר דער חתונה האָסטו אויך אַזוי אויס-געזען? יאָ? — הייבט זי אָן באַדויערן דעם ברודער, ווען ער קומט אַריין צו איר מאַן אין אַ וואַכעדיקן טאָג און טרעפֿט אים נישט אין דער היים.

מאַטל איז שוין געוואוינט, אָ די שוועסטער זאָל אים באַדויערן, כאַטש ער ווייסט נישט, פֿאַר וואָס און פֿאַר ווען. פֿלעגט ער איר אַ וואָרט צו-וואַרפֿן: „נו“, שווייג, שווייג, איך בעט דיך“, און פֿאַרלאַזן די שטוב. טייל מאָל אַבער, אָ זי הייבט אָן אויף זיין ווייב אויסצוריידין, שטעכט דאָס אים: זי איז דאָך זיין ווייב, פֿאַלט ער אָן אויף איר:

— וואָס איז עס דיין געשעפֿט? דאָס איז מיין ווייב, מיט מיר האָט זי חתונה געהאַט, נישט מיט דיר.

— זיין ווייב... גיט נאָר אַ קוק, ווי ער האַלט פֿון איר שטאַל און אייזן, ר' יחזקאל גאַמבינערס שנור איז זי? אַ מכה! חיים „סטשערבס“ טאַכטער איז זי, דיין טאַטנס פֿערד-יונגס טאַכטער.

— און דיין טאָטנס פֿערד־יונגס זון איז דיין מאַן, און ווי דו ווילסט ?
 — רייצט זיך מיט איר דער ברודער.
 — מיין מאַן — זיינס „טטשערבס“ זון! (און פֿון פֿעס ווערט איר
 גאַנץ פנים רויט). — גיט נאָר אַ קוק, צו וואָס איטעלע קען ברענגען,
 זי וועט זיך נאָך ברענגען אין דר׳ערד אַריין לעבעדיקערהייט. — און זי
 זייבט אָן וויינען.
 אין שטוב געפֿינט זיך אַ רעשטל קינדער, און זיי, הערנדיק, אַז די
 מאַמע וויינט, הייבן זיי אויך אָן וויינען.
 מאַטל נעמט צוזאַמען די קינדערלעך און טיילט זיי צו גראַשן, אָן
 זיי זאָלן אויפהערן וויינען.
 גאַלדע לייגט זיך שוין אין בעט אַריין אויף אַ גאַנצן טאַג, און דערנאָך,
 אַז דער מאַן קומט אַהיים, פֿאַלט זי אָן אויף אים:
 — דו האַלטסט אויך אַזוי פֿון דיין ווייב ווי מאַטל? וואַלסט געזאַלט
 הערן אויף דיין ווייב, אַסור לדבר — וואַלטו זיך מיט איין וואָרט נישט
 אַנגערופֿן. מענער, מישטיינס געזאַגט.
 און עוזר און מאַטל שטייען ביידע דערנאָך אין שפייכלער און באַ-
 קוקן דעם ווייץ און ריידן פֿון געשעפֿט, גיט עוזר אַ וואָרף אַריין אַ וואָרט
 צו מאַטלען אין מיטן דערינען, אַזוי פֿון דער זייט:
 — וואָס האַסטו היינט געוואַלט פֿון גאַלדען?
 — גאַרנישט, נאַרישקייטן.
 — אויף אַ גאַנצן טאַג האַט זי זיך אין בעט געלייגט.
 — וויפֿיל האַסטו פֿאַושריבן אויף די קראַשנעוויצער? — פֿרעגט ער
 אים, כּדי אים פֿון שמועס אַרויסצונעמען.
 און נישט איין מאַל טרעפֿט זיך די מעשה פֿאַרקערט, מיט איטעלן
 און מיט עוזרן.

*

דער מנהג איז, אַז יעדע שוויגער האַדעוועט אויס אינדיקעס אויף
 פּסח און גיט דער שנור. אַזוי פֿירט זיך שוין פֿון יאָרן לאַנג. ביי ר׳
 יחזקאלן אויפֿן הויף דרייען זיך אַרום די אינדיטשקעס, באַשטימט פֿאַר
 אײַטען; ביי ר׳ חיים ראָזנקראַנץ אויפֿן הויף האַדעווען זיך ווייטער די
 אינדיטשקעס פֿאַר גאַלדען.
 קומט גאַלדע און נעמט אַרויס די אינדיטשקעס פֿון דער מאַמעס הויף
 און טראַגט זיי זיך אַהיים. ווערט דאָך אַ געשריי, עס קומט אײַטע נאָך
 די אינדיטשקעס צו דער שוויגער, און זיי זיינען נישטאַ.
 — זיי קערן מיר אָן פּונקט אַזוי ווי איר, מיין מאַמעס אינדיטשקעס —
 טענהט גאַלדע.

לויִפֿט אַהיים אײַטע צו דער מאַמען מיט אַ געוויין: גאַלדע האָט איר די אינדיטשקעס אַוועקגענומען. נעמט די מאַמע דער שװרס אינדיטשקעס און גיט דער טאַכטער אַוועק. קומט דאָך די שװר צולויפֿן: איר חזקה — ווערט, פֿאַרשטייט זיך, אַ מחלוקת.

נעמען די שוויגערס און קויפֿן אין דער שטיל אַנדערע אינדיטשקעס און צעטיילן צווישן די שװר. האָבן זיי טאַפֿלט.

די אַלטע לייט ווערן דערפֿון געוואויר, די קינדער קריגן זיך, און האָבן דערפֿון עגמת־נפֿש.

אַ גאַנץ יאָר, הייסט עס, זיינען די שװר נישט ברוגז צווישן זיך — „נישט חבר און נישט ברוגז“. מען טרעפֿט זיך אין גאַס, שאַקלט מען זיך צו פֿון דער ווייטנס מיט אויפֿגעריסענע נעז. אָבער טרעפֿט מען זיך ביי דער מאַמען (נישט קיין חילוק ביי וועלכער מאַמען), ווען מען פרעגלט איינגעמאַכטס, זאָגט מען זיך „גוט מאַרגן“, „גוט יאָר“, נישט קוקנדיק איינע אויף דער צווייטער, און מען צעטיילט זיך דאָס איינגעמאַכטס אין דער שטיל אָן ווערטער. איינע רוקט צו דער צווייטער דעם גרעסערן חלק:

— לאַז זי זיך נעמען, וועלכעס זי וויל, — און מען קוקט אויף דער וואַנט.

— וואָס איז דער חילוק, דיינע קינדער וועלן ביי איר דאָס איינגע־מאַכטס מיט געזונט אויפֿעסן, און דיינע קינדער וועלן עס ביי איר מיט געזונט פֿאַרצערן — זאָגט די שוויגער אָדער די מאַמע, געבנדיק יעדערער איר חלק.

אַז עס קומט אָבער פֿאַר דער רעכענונג — נישט פֿון ווען און נישט פֿון וואו, הערט מען אויף זיך צו גריסן, און אַז מען טרעפֿט זיך ביי דער מאַמען, אָדער ביי דער שוויגער, זעצט מען זיך אַנידער איינע קעגן דער צווייטער און מען שוויגט.

די קליינע קינדער אָבער ווייסן נישט פֿון קיין חכמות, גאַלדעס אַ קינד לויפֿט צו דער מאַמען:

— מאַמע, מאַמע, די מומע רופֿט.

די מאַמע שטופֿט עס אַוועק פֿון זיך מיט כּעס ...

*

געווען איז עס אין דעם שבת־צור־נאַכט פֿון דער יאָר־רעכענונג. די שטוב האָט באַקומען גאַר אַן אַנדערן חן. זי איז יום־טובֿדיקער, ווי אין אַן אַטלעסענער קאַפּאַטע אַנגעטאַן.

איבער דעם גרויסן, לאַנגן, ברייטן טיש צעגיסט זיך דאָס ליכטיג-קייט פֿון דעם לאַמפּ. מיט מער דרך-ארץ און גאַר מיט אַן אַנדערן חן ברענט ער היינט. דער טיש איז באַלייגט מיט פעק „פּאַפּירן“ און „פּאַ-פּירלעך“. פֿון אויבן אָן אין פֿאַטער-שטול זיצט ר' יחזקאל. מיט איין האַנט האַלט ער זיך אָן פֿאַר די ברילן, און מיט דער צווייטער האַנט רעכנט ער פֿאַר זיך מיט אַ שטיקל קרייד. אויף דער צווייטער זייט טיש, אַנטקעגן ר' יחזקאל, זיצט ר' חיים ראָזנקראַנץ דער מחותן, אַ הויכער ייד, מיט אַ לאַנגער, געלער באַרד, וואָס צעשפּרייט זיך אין צוויי שפיצן, און מיט אַ לאַנגער, האַרבאַוואַקסענער נאָז. גרויסע טראַפּנס שווייס טריפֿן פֿון די קנייטשן פֿון זיין ברייטן, גלאַנצעדיקן שטערן און האַלטן זיך אויף צווישן די האַר אויף דער שפיץ נאָז. דער מחותן רעדט ווייניק, און רעדט ער אַ וואָרט — איז עס אַ חסד, וואָס ער טוט פֿון זיין זייט. ער קוקט זיך נאָר צו. און רעדט ווער, קוקט ער אים אָן, און דאָס איז שוין גענוג... ביי ביידע זייטן טיש זיצן עוזר און מאַטל. זיי רעכענען שוין הויך, מאַטל פֿאַר זיך:

— צוויי-און-אַכציק האַנט-געלט אין שעמעניץ.

עוזר, וואָס איז, דאַכט זיך, גאַר געווען פֿאַרטאָן אין זיין רעכענונג, כאַפט זיך פּלוצלינג אויף, ווי עס וואַלט אים ווער אַפּגעברייט, מאַכט צו איין אויג און קוקט אויף מאַטלען:

— וואָס? ווען? וואָס פֿאַר צוויי-און-אַכציק?

— אין שעמעניץ, לייזער רבין נישט געגעבן, האַ?

— אַ, — לייזער רבין, הונדערט צוואַנציק אין גאַמבין... — רעכנט שוין עוזר פֿאַר זיך ווייטער, ווי עס וואַלט גאַרנישט געווען.

— געלער הונט — זידלט אים מאַטל אויס — „קופּיעץ“ מיינער, געוואַלט מיד כאַפּן.

מען הייבט אָן צו שיטן זיך מיט שטעך-ווערטער. די אַלטע רופֿן זיך אָן: נו, נו! — און קלאַפּן אין טיש.

דער עיקר „רעכנ-מייסטער“ איז עוזרל. דאָס איז אַזאָ מין „צוויי-וועלטיק-יידל“: אַ „חסיד“ און אַ „דייטש“, אַ פּראַסטער און אַ למדן. וואו ער קומט, האַלט ער מיט „נידעריק יידל מיט אַ געל קיילעכיק בערדל, טראַגט שוין אַ געפּרעסט ווייס קראַנגדל מיט אַ שוואַרצן שניפּס, און רעדט, אַזוי ווי דער פֿאַטער, אַפּגעציילטע ווערטער. נאָר רעדט ער שוין אַרויס אַ וואָרט, מאַכט ער צו איין אייגל, און קוקט מיטן צווייטן אויג מיט חשד אויף יענעם, וואָס רעדט צו אים. יעדן מענטש, וועלכן ער זעט דאָס ערשטע מאַל, איז ער חושד. מיט אַלעמען לעבט ער גוט. אַליין

איז ער, הייסט עס, אַ חסיד, דאַוונט אין שטיבל און האָט ליב צו טראַגן אַן אַטלעסענע קאַפּאַטע מיט אַ ווייס קראַגנדל, — און, אַז ער רעדט, דריקט ער שאַרפֿער אויס די „ר“, אַזוי ווי מען רעדט אין וואַרשע. מיט מיטקאָווסקין, דעם איינציקן ליטוואַק אין שטאַט, לעבט ער אַ גוטן טאַג. און אַז דער ליטוואַק רעדט אויס אויפֿן רבין, שאַקלט עוזר צו מיטן קאַפּ, אַ מאַך מיט דער האַנט אַזוי, אַז ווי מען וויל, קען מען עס אָננעמען: אַז מען וויל, איז ער מספּים מיטן ליטוואַק, און אַז מען וויל, באַדויערט ער דעם ליטוואַק, דעם אַפּיקורס.

עוזר איז פֿאַרטאָן היינט שטאַרק אין רעכענען און זיצט מיט וואַלף „שרייבער“ ביים „ריכטיקן בוך“.

ווער איז דאָס וואַלף „שרייבער“? און וואָס איז דאָס אַזעלכעס דאָס „ריכטיקע בוך“?

וואַלף שרייבער איז אַ ייד אַ רעכנמייסטער פֿון די רעכנמייסטערס, אַ דאַרס, אַ קליינס, אַ מאַגערס, אַ גאַרנישט. און אין דעם גאַרנישט איז אַזוי פּיל דאָ. אַ טראַפֿן פֿון ים, און אין דעם טראַפֿן אַ גאַנצער ים. טרוקן איז עס. אַ פּנים, אַ ברייטער, „אויסגעשטערנטער“, איינגעקנייטשטער שטערן, און אין שטערן צוויי אויגן מיט אַ נאָז, — אַ נידעריקס, גיי נעם שטעק דיר אים אין קעשענע אַריין. וועסטו דאַרפֿן אַן „אַלגעברייניק“ צו פֿרעגן, וועט ער דיר פֿון קעשענע אַרויסקרייען. וואוינען וואוינט עס — גיי פֿרעג גאָט! נישט קיין ווייב, נישט קיין קינד. צי האָט ער אַ מאַל יאָ געהאַט אַ פֿאַמיליע, צי האָט ער נישט געהאַט — קיינער ווייסט נישט. דאָס וואַלפֿל דרייט זיך אַרום אין שטעטל, ווי עפעס אַ צולאַג צום שטעטל, אַ זאַך, וואָס דאָס שטעטל דאַרף עס. האָט ווער אַ שווערע רעכענונג צו פֿרעגן (נישט ווייל מען דאַרף דאָס וויסן, נאָר גלאַט אַזוי, ווייל עס איז טשיקאָוע), קומט מען צו וואַלפֿן, פֿרעגט מען אים, קנייטשט ער איין דעם שטערן, און דעמאָלט זעט זיין שטערן אויס, ווי אַן אַלט בלעטל פֿון אַן אַלט ביכל ... און די קנייטשן פֿון שטערן — אַלטע, אַפּגעריבענע אותיות, און עס דאַכט זיך, אַז די קנייטשן פֿון שטערן שטעלן זיך צוזאַמען און זאָגן אים אויס דעם סוד פֿון דער רעכענונג.

דעם דאָזיקן וואַלף האָט עוזר צו זיי אַריינגעבראַכט די יאַררעכענונגען צו מאַכן. וואַלף שרייבער פֿרעגט נישט אויף קיין לוינ — ער וואַרט נאָר אויף אַזאָ רעכענונג, אַז ער זאָל דאָ זיין גבורה קענען אַרויסווייזן. אַלץ, וואָס די סוחרים „גיבן אויס“ און „נעמען איין“ — אַזוי האָט עוזר איינגעפֿירט — שרייבט מען אין אַ ביכל איין. אין יעדן ביכל מוזן אויף איין בלעטל די „הוצאות“ ווערן איינגעשריבן, אויפֿן צווייטן — די „הכנסה“.

מילא, עוזר פֿירט זיין ביכל ריין, — אַזוי זאָגט ער, נאָר מיט די אַלטע איז אַ חורבן, שטענדיק פֿאַרלירן זיי זייערע בליישטיפֿטן, און קומט צו עפעס איינשרייבן, הייבן זיי אָן זוכן אין אַלע קעשענעס, און פֿאַרשילטן עוזרן אויף די „מאָדעס“, וואָס ער האָט איינגעפֿירט, שרייבט מען דערווייל אָן אויף די שענק מיט קרייד, אַדער אויפֿן טיש, אַדער גלאַט אַזוי אויף אַ שטיקל פּאַפּיר. דערנאָך צו דער „יאַר־רעכענונג“ זוכט מען אויס די שטיקלעך פּאַפּירן, מיט די שענק און בענק, וואָס אויף זיי זיינען די רעכענונגען אָנגעשריבן, און מען שרייבט זיי איבער אין דעם „ריכטיקן בוך“.

די אַלטע פֿאַרשרייבן דאָך פֿאַרצוקט, אין דעם בוך מעקן זיך די שריפֿטן אויס, ווערט דערנאָך אַ מחלוקה איבער די ציפֿערן, איינער זאָגט, אַז עס איז אָן 8, דער צווייטער: אַ 5. אָבער צום מערסטן ווייסט מען גאַרנישט, וואָס דאָס איז אַזוינס. מען פֿרעגט די אַלטע, ענטפֿערן זיי: „פֿאַרדרייט אייך אייער קאַפּ“. שיקט מען צו לייבל צו זיגער־מאַכער נאָכן „שפּאַקטיוויל“, קוקט מען אין „שפּאַקטיוויל“, ווערט אָבער פֿון דאָס ניי די זעלבע מחלוקה, און דעמאָלט נעמט זיך שוין וואָלף שרייבער צו דער זאָך. ער מאַכט אָן אַלגעברייניק אַהין און אָן אַלגעברייניק צוריק, און ווייזט אויס, על־פי חכמת החשבון, אַז עס מוז גאָר זיין אַ דריי, און טוט אים עפעס!

און דאָס „ריכטיקע בוך“ איז ביי וואָלף שרייבער דאָס פּידעלע, אויף וועלכן ער שפּילט זיין לידל אויס. ער האַלט עס ווי אָן אויג אין קאַפּ און טראָגט זיך דערמיט אַרום.

געזעסן איז עוזר מיט וואָלף שרייבער ביי דעם „ריכטיקן בוך“ און זיי האָבן ביידע טיף אין בוך אַריינגעקוקט. אין שטוב איז געווען אַ שטיל־שווייגעניש, וואָס האָט געדריקט און צוגלייך עפעס אַ דרך־ארץ פֿאַר־שפּרייט... אויף דעם טיש, וואָס איז געווען פֿאַרוואַרפֿן מיט קליינע און גרויסע פּאַפּירן און פּאַפּירלעך, האָבן צוויי גרויסע זילבערנע לייכטער אַרויסגעשטאַרט און האָבן ערנסט געמאַכט די שטוב. און די טיר האָט געסקריפעט, די דינסט האָט זיך געדרייט, איז אַריין מיט פֿולע גלעזער טיי און אַרויס מיט ליידיקע.

אין אַ ווינקל שטוב אויף דער קאַנאַפּע זיינען געזעסן כאַצקל און בערל, ר' יחזקאלס משפּחה. זיי זיינען געזעסן שטיל־שווייגנדיק, זיך נישט אַ ריר געגעבן, פּדי מען זאָל זיי נישט אָנזען, אַז זיי זאָלן דאָ גאַרנישט אויסמאַכן, און מיט גרויס הכנעה זיינען זיי יעדע מינוט גרייט געווען צו דערפֿילן מיט דעם גרעסטן פֿלייס און איילעניש דעם קלענסטן פֿאַר־לאַנג, וואָס איינער פֿון טיש וועט באַפֿעלן. נישט איין מאָל זיינען זיי אַליין

געגאנגען טרעפן, וואס מען דארף, און האבן זיך מיט אַ מאָל געגעבן אַ לאַז צו דער טיר. ביידע האָבן זיך אַנגעטראָפֿן און האָבן אַ גערודער גע־מאַכט. האָט זיך ווער פֿון טיש אומגעקוקט, האָבן זיי זיך ביידע אין דער שטיל, פֿאַרשעמטערהייט פֿון דער שטוב אַרויסגעגנבעט, נאָר אין אַ פֿאַר מינוט אַרום האָט מען זיי שוין ווייטער אין שטוב געטראָפֿן זיצן אויף דער קאַנאַפֿע, און איינער האָט דעם צווייטן אין דער שטיל די הענט, די פֿיס געקניפט, געביסן, דער צווייטער האָט אים מיט אַ שטאָך פֿון אַ שפּילקע אָפּגעענטפֿערט, אַנשטאַט אַ וואָרט פֿון מויל אויסצונוצן.

אין מיטן דערינען דערהערט זיך פֿון דרויסן אַן אַנקומעניש. די טיר עפֿנט זיך ברייט און עס באַווייזן זיך יידן, די שטאַט־באַלעבאַטיס, נאָך אין שבתדיקן אַנגעטאָן, טייל מיט ציגאַרן, טייל מיט לולקעס, און לאַזן פֿון די בערד אַ געדיכטן רויך אַרויס. די שבתדיקע קליידער און די וואָ־כעדיקע לולקעס האָבן ניט אין איינעם געשטימט, דאָך האָבן זיי צוזאַמען געוואָרפֿן אַ חול־המועדיקן חן, אַ חן פֿון חסידיש־נגידיש. די שטוב איז פֿול געוואָרן מיט רויך פֿון די ציגאַרן. און פֿון געדיכטן רויך האָבן די צוויי ליכט־פֿלאַמען אַרויסגעשיינט און דאָס האָט זייער באַלעבאַטיש אויס־געזען און באַחנט דעם עולם. זיי האָבן געזאָגט דעם ברייטן „גוט וואָך“ און האָבן פֿאַרנומען, יעדערער נאָך זיין שטאַנד נאָך, פֿלעצער אַרום דעם טיש. די טיר האָט איצט מער געסקריפעט — און פֿון שטוב איז איצט מיט אַ מאָל אַוועקגענומען געוואָרן דער פֿריערדיקער דרך־אַרצדיקער גייסט. וואָס האָט געהאַט די שטוב אַנגעפֿילט, אַזוי, אַז בערל און כאַצקל האָבן זיך מיט אַמאָל מער היימישער געפֿילט און פֿריי געלאָזט די צונגען אַנשטאַט זיך צו קניפֿן. די שטוב איז צוריק שטוב געוואָרן, מען האָט באַלד די רעכענונגען אַראָפּגענומען, וואָלף שרייבער האָט געכאַפט דאָס „ריכטיקע בוך“ און איז דערמיט ערגעץ־וואו פֿאַרשוואַנדן.

איינער אַ הויכער ייד מיט אַ לאַנגער ברייטער באָרד, וועלכער האָט גערעדט מער מיט די הענט ווי מיטן מויל און יעדערן מיט אַן עזות־קייט דאָס מויל פֿאַרקלאַפט, איז געווען דער ראש־המדברים : אַזוי ווי די שטאַט, זאָגט ער, האָט קיין פרנסה נישט, און מען דאַרף נייטיק אַ רבּין אין שטאַט, אַן חסידים זאָלן האָבן וואוהין אַריינצוקומען אויף אַ יום־טוב, אויף אַ שבת, און אַז עס זאָל אַ לעבן ווערן, גיט ער אַן עצה, אַז מען זאָל דעם טריסקער רבּין, וואָס האָט זיך איצט פֿון ברודער אָפּגעטיילט, אין שטאַט פֿאַרבעטן. דער טריסקער רבי וועט באַשטיין, — ער ווייסט עס אויף געוויס — נאָר מיט דעם תנאי, אַז מען זאָל אים דעם רבּס בית־המדרש אָפּגעבן, און דער שטאַט־רבּ זאָל אים אַ קוויטל אַרויסגעבן, אַז סנדיקאות געהערן צום טריסקער רבּין.

— און אונדזער רב לעבט נישט ביז הונדערט און צוואנציק יאָר ?
 דו, קהילה־מענטש, מן הסתם האַסטו אַן אַפּוּיטיקי פֿון דיינעם באַקומען, —
 האָט געשריען אַהרן־לייב שוסטער, אַ חברה־מאַן אין די „נושאי־מטה“,
 אַ בלינדער אויף איין אויג, שוין האַלטנדיק דעם שטעקן אין דער האַנט
 אַנטקעגן דעם הויכן יידן.

אַהרן־לייב שוסטער האָט געהערט צו דער „חברה־מענער“. די חברה־
 מענער, אָדער די חוטבי עצים ושואבי מים, ווי מען האָט זיי אין שטאָט
 גערופֿן, האָבן געהאַלטן פֿאַרן רב; די טריסקער חסידים אָבער, האָבן
 זייער רבין געוואָלט אין שטאָט אַריינברענגען.

— מענדל־לייב, פֿון ווען אָן ביסטו מיר אַזאַ מאַכער געוואָרן ? האַסטו
 שוין קיין פֿרוטה נישט און ווילסט ווייטער אַ ביינדל אָפֿלעקן ? הע ? —
 האָט צום הויכן יידן געזאָגט איינער אַ קצב, וואָס האָט אַ מאָל געלערנט
 מיט אים אין איין חדר.

— אומעטום זיינען זיי דאָ, די פּויערים, מען פֿרעגט אייך נאָך נישט
 קיין שאלה. אַז מען וועט אייך פֿרעגן, וועט איר ענטפֿערן, — האָט דער
 הויכער ייד געזאָגט, אַרויפֿרוקנדיק זיך העכער צום טיש צו.
 ר' יחזקאל, דער דאָזאַר, דער באַלעבאָס פֿון שטאָט, איז זיך געזעסן
 און האָט אויסגעהאַרעכט די מחלוקת און האָט שטיל־געשוויגן, קוקנדיק אויפֿן
 מחותן, וואָס וועט ער זאָגן.

— צווישן אונדז רעדנדיק, ווער קומט צו „אים“ היינט אַהער ? וואָס
 פֿאַר אַ נאָמען האָט ער ? און וואָס איז ער אין אמתן ? — האָט דער הויכער
 ייד פֿאַרשטיין געגעבן ר' יחזקאלן אין דער שטיל.

— גוט־וואָך ! — גיט מיט אַ מאָל אַ קלונג אין שטוב, און דער „גוט־
 וואָך“ איז עפעס געווען גאָר אַ באַזונדערער, — ער איז נישט בטל געוואָרן
 צווישן די אַנדערע גוט־וואָכס. טייל האָבן זיך אומגעקוקט צו זען, ווער
 דאָס איז, און געווען איז עס ר' יצחק יודלס. ר' יצחק יודלס איז אַ ייד
 מיט אַ באַזונדערן „מיינ“. איזו איז עס אַ קליין יידל, נאָר אַ ברייטס מיט
 אַ דיק ביכל, וואָס רעדט נישט, נאָר עס קוויטשעט זינגענדיק; עס קוקט
 נישט, נאָר עס באַפֿעלט מיט די אויגן. אַז עס וויל, איז עס גוט ווי אַ
 טייבל, און שלעכט ווי אַ שלאַנג. שטענדיק דער ציגאַר אין מויל, מעג
 ער זיין אַנגעצונדן, מעג ער זיין אויסגעלאָשן, און דאָס ריטשן זיינס מיט די
 פֿיס זאָגט אָן אַ פֿערטל שעה פֿריער, אַז ער קומט... יעדערן דוצט ער,
 מיט אַלעמען איז ער „פֿאַן בראַט“. ער פֿירט די ראַלע פֿון אַ גרויסן חסיד,
 און זאָגט אַלעמען מוסר, און אַלע האָבן מורא פֿאַר אים, ער האַלט גאַנץ
 ווינציק פֿון די אַלע רבנים, וואָס יידן האַלטן פֿון זיי, ער מאַכט זיי אַוועק
 מיט דער האַנט. מיט דעם שטאָט־רב איז ער אין אַ באַשטענדיקער מחלוקת.

טרעפֿט זיך אַ שאלה, פסקנט ער אַליין. זאָגט אויפֿן רב, אַז ער איז אַ גראַבער יונג און אַלע האַרען אויס, און וואונדערן זיך און האָבן מורא פֿאַר אים.

עוזר, וואָס איז די גאַנצע צייט געווען קאַלט און האָט זיך אויסגע־ הערט רואיק, איבער וואָס מען קריגט זיך, דערזעענדיק ר' יצחק יודלס, וועלכער פֿלעגט אים אַלע מאָל אויף די פלייצעס קלאַפֿן אין שטיבל, איז גאָר אַן אַנדער מענטש געוואָרן, — אַ חסיד. — וואָס איז, מען פֿרעגט אייך גאַרנישט — האָט ער געשריען צו די באַלעבאַטים.

ר' יחזקאל און ר' חיים ראָזנקראַנץ געהערן צו די באַלעבאַטים; זיי דאווענען און חברן זיך מיט באַלעבאַטים. זיי קענען אַפֿילו נישט לערנען, נאָר זיי זיינען יודעי־ספֿר. זיי זיינען פֿון די באַלעבאַטים, וואָס האָבן דרך־ אַרץ פֿאַר אַ למדן און ווערן בטל פֿאַר אים. אַ ייד אַ למדן זאָגט אַ וואָרט, כאַטש עס איז ניט אַזוי גלייך, וואָס פֿון אונדז איינער טאָר דאָס ניט זאָגן, דאָך מן הסתם ווייסט ער וואָס ער זאָגט. דערפֿאַר האָט ר' יחזקאל שטיל־געשוויגן כאַטש ער האָט מיטגעהאַלטן מיט די באַלעבאַטים.

ר' יחזקאלס האַפֿענונג איז געווען צו האָבן אַ קינד אַ למדן, אַ מענטש פֿון „יענער וועלט“, וואָס זאָל זיצן און לערנען, און ער האָט טאַקע דער־ פֿאַר ר' יצחק יודלס פֿאַר אַ מלמד צו זיינע קינדער געהאַלטן. דער על־ טערער זון איז אָבער נאָך בחורווייז אין געשעפֿט אַריין, „צוגעכאַפט זיך“, און ביסלעכטווייז די תורה פֿאַרלאָזט. איינס נאָר איז אים נאָך איבערגע־ בליבן, — וואָס ער האָלט זיך פֿאַר אַ חסיד, דאוונט אין שטיבל און חברט זיך מיט ר' יצחק יודלס. און איצט, זעענדיק, אַז זיין עוזר און מאַטל האַלטן־מיט מיט ר' יצחק יודלס, מיט די חסידים, האָט עס דעם אַלטן הנאה געטאָן: חסידים, עס איז עפעס גאָר אַנדערש — פֿאַר זייער רבין... און ר' יחזקאל האָט זיך נישט אַנגערופֿן.

ר' יחזקאל האָט פֿאַר זיין יינגסטער טאָכטער, פֿאַר דער בת־זקונים, לאהלע, געוואָלט אַ למדן און אַ בעל־ייחוס פֿאַר אַן איידעם זיך נעמען, אַז דער איידעם זאָל קעסט עסן פֿל־ימיו און תורה לערנען, אַז אויף דער עלטער, ווען ר' יחזקאל וועט אין דער היים שוין זיצן, זאָל ער אין דער שטוב דעם קול־התורה הערן, ער האָט די זאָך איבערגעגעבן ר' יצחק יודלס. ר' יצחק יודלס „גוט־וואָך“, וואָס האָט אַזוי קלינגענדיק אין שטוב אַפגעקנאַקט, האָט דעם אַלטן עפעס הנאה געטאָן. אין זיין הויז — חסידים, און דער אַלטער האָט שוין גענומען פֿאַנטאַזירן וועגן דעם איידעם דעם למדן. ער האָט זיך אויפֿגעהויבן און אַריבערגעוואונקען צו דעם מחותן ר' חיימען, אַז ער זאָל מיט אים אין אַ צווייטער שטוב אַריין (אַזוי איז

שוין אינגעפֿירט ביי די אַלטע, אָז קיינער שטעקט ניט די האַנט אין קאַלטן וואַסער אַריין, און דער צווייטער זאָל נישט וויסן דערפֿון). ר' יצחק יודל האָט נאָך אַ לאַנגן אומקוקן זיך צו דער „חברה“ אַ וואָרט געוואָרפֿן:

— איילט אייך נישט אַזוי, און וואו זיינען מיר עפעס? — און מיט שאַרנדיקע טריט אין דער צווייטער שטוב אַריין צו די אַלטע.

— ר' מרדכי קאַנסקעוואַליער שרייבט דאָך מיר, אַז איר האָט זיך מיט אים געזען אין טריסק, אַז איר קענט זיין בחור, נו, וואָס דאָרף מען מער?

און פֿון שטוב האָט זיך געהערט אַהרן־לייבס קלאַפֿן מיטן שטעקן אין טיש: „געהרגעט קענען זיי ווערן, איידער“...

*

די ווייבער האָבן זיך אין עס־שטוב ביי מלכהלען, ר' יחזקאלס ווייב, פֿאַרזאַמלט. עס איז אַ מנהג ביי מלכהלען אין שבת־צונאַכט פֿון דער גרויסער רעכענונג אויף פסח דאָס לעצטע שמאַלץ אויסצולאָזן. אין יענער שטוב זיצן די מאַנספֿאַרשוניגען ביי דער יאָר־רעכענונג. עס הערט זיך פֿון דאָרט אַ שטיל גערויש, וואָס זאָגט אויס די ערנסטקייט פֿון אינעווייניק, די דינסט דרייט זיך, טראָגט אַריין גלעזער טיי און נעמט אַרויס ליידיקע גלעזער, און יעדן מאָל, ווען די טיר עפֿנט זיך, שלאָגט פֿון דאָרט אַרויס אַ רויך פֿון ציגאַרן און אַ ליאַרעם, וואָס פֿאַרשטומט אויף אַ וויילע די ווייבערישע געשמועסן, און די ווייבער קריגן דרן־אַרץ פֿאַרן „דרינען“... דאָ, אין דער שטוב, זיצן די ווייבער און מאַכן זיך „נאַריש“ אין דריידל. אין דריידל הייסט עס, אָבער זיי שפּילן גאָר אין „זעקס און זעכציק“ מיט אַ טאַליע קאָרטן, וואָס די מאַנספֿאַרשוניגען האָבן זי די קינדער גע־געבן צו שפּילן זיך. די יינגלעך שטייען ביי די מאַמעס און ציען „קאַך געלט“, די מאַמעס שטופֿן זיי אָפּ פֿון זיך, און די יינגלעך שטייען אַלץ ווייטער און טוען דאָס זייעריקע. אין מיטן קומט גאָר צו לויפֿן אַ יינגל, כאַפט אַרויס דעם „קאַך“ פֿון טעצל און אַנטלויפֿט וואו דער פֿעפֿער וואַקסט — און גיי טו אים עפעס!

דער אַלטער דור ווייבער טראָגט טיפֿע הייבן מיט פֿאַרשיידענע קאַ־לירטע בענדער און ברייטע שטערנטיכלעך, וועלכע זיינען אין שפיצן אויס־געשניצט, און אין יעדן שפיץ פֿינקלט זיך אַן אַנדער צירונג: אין איין שפיץ — אַ רויטע קרעל, אין צווייטן שימערט אַ בריליאַנט, און דאָס וואָרפט איבער דעם אַלט־געקנייטשטן, גלאַנצעדיקן שטערן אַ שבת־מלכה־חן; דער יונגער דור טראָגט שוין שייטלען אַריינגעשטעקט. די קליידער זיינען מערסנטטייל פֿון פּערסישן טיכער־שטאָף אין פֿאַרשיידענע קאַלירן,

וואָס איז דעמאָלט די מאַדע געווען, און געמאַכט זיינען זיי אויך געווען נאָך דער דעמאָלטיקער מאַדע — פֿאַלדן אויף פֿאַלדן, איין פֿאַלד אַריין מיטן קאַפּ אין דעם צווייטן; דאָ מישן זיך די פֿאַלדן אויס און לייגן זיך צוזאַמען, דאָרט צעגלייען זיי זיך שוין אין צוויי באַזונדערע וועגן. אויף די הערצער טראָגן זיי אַלע „האַרץ־ברעטלעך“. דאָס איז אַ לאַנג פֿיר־קאַנטיק שטיק סאַמעט, אויף וועלכן עס זיינען אויפֿגעהאַנגען ווי אויף אַ שילד די מתנות, וואָס דאָס ווייבל האָט באַקומען, ווען זי איז אַ פּלה געווען. איטע די שנור און גאַלדע די טאַכטער זיינען געזעסן איינע אַנטקעגן דער צווייטער און ביידע זיינען זיי געווען שטיל (וואָרעם זיי זיינען ברוגז צווישן זיך, היינט איז די רעכענונג...). און אַז איינע האָט זיך פֿון איר אָרט אויפֿגעהויבן, האָט די צווייטע עפעס מאַדנע די ליפּן פֿאַרקרימט, די אויגן צום באַלקן פֿאַרגלייזט און לייכט אַפּגעזיפֿצט. דאָס איז געווען אַ מין ברוגז־מינע.

זיי האָבן געשפּילט און דער אַנפֿירער פֿון שפּיל איז געווען אַ יידל, אַ „דייטש־ל“, אַן „איינגלייער“ און „אַרויסגלייער“ ביי מלכהלען, ווי אין אַנדערע הייזער. גערופֿן האָט מען אים אויך „דאָס ווייבערשע יידל“. שוין דעמאָלט האָט ער געטראָגן דייטשמעריש, אַ קורץ רעקל און אַזאַ מין זיבן־קאַנטיק היטל מיט אַ גלאַנצעדיקן דאַשעק. געטראָגן האָט ער דניטשמע־ריש נישט אַזוי לשם דייטש, נאָר גלאַט אַזוי, ווייל עס פּאַסט פֿאַר אַזאַ מין ווייבעריש יידל צו טראָגן „דייטש“. געוואוסט האָט ער צו יעדער קרענק אַזאַ מין רפֿואה, וואָס ער פֿלעגט עס אַנרופֿן „קאַרפּוס דעליקטו“, מיט די דייטשן רעדט ער פּויליש, און שרייבט „פּראַשעניעס“ אויך אויף פּויליש, דערפֿאַר פֿלעגט מען אים אין שטעטל רופֿן „מאַכער“. איזן איז עס אַזאַ מין יידל, וואָס אומעטום קומט עס, אומעטום איז עס היימיש, וואָס אַלעמען זאָגט ער „דו“ און וואָס אַלע זאָגן אים „דו“. צום מערסטן פֿלעגט ער זיך חבּרן מיט ווייבער, און עפעס אַזוי ווי אים וואָלט מען מתיר געווען, פֿאַרברענגט ער צווישן זיי פֿראַנק און פֿריי. ער ווייסט פֿון זייערע סודות, און עס מאַכט גאַרנישט אויס — „אַ האַלבע יידענע“. אַלעמען פֿלעגט ער אייננעמען מיט זיינע גלייכע ווערטלעך. ער האָט גערעדט, האָט מען געלאַכט, כאַטש עס איז מער נאָריש געווען ווי לאַכעדיק. ער פֿלעגט זיך דעם קאַלנער פֿון פּאַלטאַ אַוועקשטעלן, דאָס היטל זיך פֿאַרדרייען, מאַכן זיך דרעמלען און דאָס בערדל פֿלעגט זיך ביי אים שאַק־לען, — איז גענוג געווען, אַז עס זאָל ברענגען צום געלעכטער.

היינט, שבת־צו־נאַכט פֿון דער גרויסער יאָר־רעכענונג, איז אים אַוודאי געקומען, אַז ער זאָל זיך געפֿינען ביי ר' יחזקאלן. פֿון קיך טראָגט זיך אַ ריח פֿון געפרעגלטן שמאַליץ, און געוואוסט האָט ער, אַז נאָך דער

רעכענונג וועט זיין די גרויסע מלווה-מלכה, ווי עס איז שוין דער מנהג ביי ר' יחזקאל פֿון קדמונים אָן.

ביי אַ ווינקעלע טיש, איז געזעסן לאהלע, דאָס פּלה-מידל. פֿון די פֿרישע גערייטלטע באַקן האָט דאָס יונגע בלוט אַרויסגעקושט זיך... אַזוי ווי דאָס בלוט פֿון אַ רויז, וואָס רייטלט זיך אויף דעם סאַמעט-בלעטל, ווען די זון גלייט דערויף. די אויגן שטילע. רואיק זיינען זיי פֿאַר זיך געווען איינגעפֿאַסט אין דעם ברייטן גרויסן אויגן-לאַך, און דאָס דיניטשקע ציטערדיקע הייטל האָט געהיט דאָס אויג. דער אויבער-שומר, די שוואַרצע ברעם, וואָס הענגט אויף דעם ראַנד פֿון דעם גרויסן ווייסן שטערן, וואָס זעט אויס ווי אַ מענטשן-קרוין פֿון גאַט געשענקט, האָט זיך אין דער שטיל דעם אויג צוגעקוקט און אַלץ דעם אויג נאָכגעמאַכט... די האָר אין צוויי צעפּ פֿאַרפֿלאַכטן, חנעוודיק און מיידל-ציטערדיק האָבן זיי זיך איבער אירע איידעלע ציטערדיקע אַקסל אַראַפּגעלאָזט. זי איז געזעסן פֿאַר זיך, און אַ פּלה-זון האָט פֿון איר געזיכט אַראַפּגעלויכטן צנועהדיק און שטיל-שווייגנדיק. יעדן מאָל, ווען עס האָט זיך געהערט דעם דייטשלס קול, האָט איר האַרץ לייכט אויפֿגעציטערט, און די יונגע ברוסט האָט דעמאָלט לייכט זיך באַוועגט. זי האָט מורא געהאַט, אַז דאָס דייטשל זאָל זי גישט טשעפּן, נאָר באַלד איז אויף איר אויך די צייט געקומען.

— ווייסט, דער שדכן זיצט דערינען מיטן טאַטן און שמועסט ווען אַ שידוך.

זי האָט דעם קאַפּ אַראַפּגעבויגן און אים פֿון זיך מיט אירע לייכטע ווייסע הענט אַפּגעשטופּט.

— אַזוי ווי עס קאַנען אויף דער לבנה ראש-חודש-רעטעכלעך וואַקסן, אַזוי וועסטו דעם חתן קרייגן.

אין שטוב האָט געקלונגען אַ געלעכטער.

לאהלע האָט זיך פֿלינק פֿון טיש אויפֿגעכאַפּט און איז פֿאַר חרפה פֿאַרשוואַנדן.

*

אויף די ווענט פֿון דער גרויסער, לאַנגער קיך האָט דאָס קופּער אַראַפּגעפֿינקלט. און איין ראַנדל האָט אַריבערגעווינקט צום צווייטן, וואָס איז געהאַנגען קעגן אים אויף דער צווייטער וואַנט. די דיקע בייכיקע בעקנס, די קופּערנע אויסגעצויגענע, בראַטפֿאַנגען, די הויכע קרייגן מיט פֿאַרשיידענע שנויצן האָבן באַלעבאַטיש פֿון די ווענט אַראַפּגעהאַנגען, פֿאַר-שפּרייט אַרום זיך אַ היימישקייט און דערציילט פֿון גוטע געוועזענע צייטן... אין אויוון פֿלאַקערט עס, און טיפֿע ברייט-בייכיקע קופּערנע טעפּ שטייען

און קאָכן און קאָכן, און דער פֿרישער, פֿעטער גריוון־גערוד לייגט זיך איבער דער קיך און דערציילט עפעס היימישע, זאָכן... אויף דעם לאַנגן פֿליישיקן טיש, וועלכער איז מיט אַ לאַנגן קופערנעם בלעך באַקלאַפֿט, שטייען אַנגעשטעלט טיפֿע בעקנס, קליינע און גרויסע, גרייט דאָס שמאַלץ אין זיך אַריינצונעמען.

ביי דער קיך אין אַ ווינקעלע זיצט רחל לאה, די איינגייערין. אַ הויכע, אַלטע יידענע מיט ווערצעלעך אויף דער גאַמבע, און צוויי־דריי לאַנגע האָר ציען זיך פֿון די ווערצעלעך אַרויס. די אַלטע, גרויע קאָץ ליגט אין איר שויס און לעקט איר די איינגעדאַרטע ביינערדיקע הענט. אַרום איר שטייען מלכהלעס אייניקלעך, יינגלעך מיט מיידלעך, טייל אין הייזלעך, טייל אין קליידלעך, טייל אין שירצלעך, טייל אין ציצה־פּנפּותלעך, און זיי האַרכן אויס, וואָס די באַבע דערציילט, אַ מעשה מיט אַ פֿייערדיקן הענטל ביים שמאַלץ פּרעגלען.

„אַ מאָל שוין לאַנג, דערציילט זי, האָט אַ יידענע שמאַלץ אין אַ פֿייערקע געפרעגלט, האָט זי דעם טאָפּ פֿון פֿייערקע אַרויסגענומען, זעט זי, עס שטעקט פֿון פֿייער אַ הענטל אַרויס, און עס הערט זיך אַ שטיים: „גוטע פֿרוי, גוטע פֿרוי, גיב מיר אַ פֿאַר גריוון, וועט קיין עין־הרע אין שמאַלץ נישט אַריינקומען.“ האָט זי טאַקע אַזוי געטאָן. האָט זי אַנגעהויבן גיסן שמאַלץ, גיסט איין טאָפּ, גיסט צוויי, גיסט דריי, גיסט זעקס, גיסט אַכט, גיסט צען, ביז זי האָט שוין מער קיין טעפּ נישט געהאַט — האָט עס אויפֿ־געהערט.“

די קינדער האַרכן אויס און וואַרטן מיט שרעק ביז מען וועט דעם טאָפּ פֿון דער פֿייערקע אַרויסנעמען, אַז זיי זאָלן שוין זוכה זיין צו זען דאָס פֿייערדיקע הענטל.

דערווייל שלאַפֿט רחל לאה איין, און די אַלטע הויב (אַ גלגול פֿון מלכה דער באַלעבאַסטעס הויב) מיט די אַלטע, ברייטע בענדער לאָזן זיך איר איבערן אַלטן, איינגעקנייטשטן שטערן. דעמאָלט נעמט אַ יינגל און שטעקט דאָס הענטל אויס און גיט אַ צופּ די אַלטע באַבע ביי די האָר פֿון וואַרצל.

— האָב, האָב, האָב — מאַכן די אַלטע, איינגעשרומפענע אויסגע־דאַרטע ליפּן, און פּרוואוון כאַפּן דעם קינדס פֿינגערל אין דעם אַנציינערדיקן מויל אַריין.

— באַבעשי, פֿאַר וואָס וואַקסן אייך די האָר אויף די וואַרצעלעך?
— פֿרעגן די קינדערלעך.

— ווייל איך מאַך מיר אַליין הבדלה, און טרינק פֿון הבדלה-וויין, —
ענטפֿערט די אַלטע מיט האַלב-פֿאַרשלאָסענע אויגן און מיט אַן אַלט פֿאַר-
קרימט געלעכטערל אויף די אַלטע פֿאַרקרימטע ליפֿן.

און ווען די אַלטע מאַכט זיך גאַריש מיט די קינדער, איז כאַצקעלע,
דאָס עלטסטע אייניקל, אַ יינגל פֿון אַ יאָר צען, שטאַרק פֿאַרנומען מיט
אַ דריידל גיטן. אין דער קיך האָט ער אַן איינגעבויגענעם לעפֿל מיט
צין אַריינגעשטעלט, און איצט פֿאַקט ער די פֿאַרמס אין אַ הויפֿן זאַמד
אייין.

און דאָרט ביים אַנדערן ווינקל קיך, ווייט פֿון יום-טובֿדיקן, זיצט
יענטע דאָס דינסט-מיידל ביי אַ גרויסן עמער מיט וואַסער און שיילט
די קאַרטאָפֿלעס, וואָס ליגן אין איר שויס, און וואַרפֿט זיי אין דעם
עמער וואַסער אַריין, צו דער גרויסער מלווה-מלכה...

נאָטע הינטער איר צופֿט זי ביי דער בלוט-שפֿראַצנדיקער האַנט:
— יענטע, וואָס וועט זיין? ...

— זאַלסט אַזוי לעבן, ווי דו וועסט מיט מיר חתונה האָבן ...

דער מתנגדישער רב

און

דער חסידישער רבי

עס איז געקומען ל"ג בעומר.

און די גוטע מוטער-ערד, וואָס האָט מיט איר חסד אויף זיך דער שטאַטס היילעך געטראָגן און אַלץ, וואָס געפֿינט זיך אין זיי און אויסער זיי, האָט זיך מיט גאַטס לייטזעליקייט דערפֿרישט, באַקליידט פֿון קאַפּ ביז די פֿיס מיט גרעזלעך, בלעטלעך. גרינינקע קעפלעך האָבן פֿון אונטערן געזיילץ, פֿון אונטער שטיין און ביין אַרויסגעריסן זיך, געשפּראַצט, און מיט אַ ליבער, פֿרומער מינע האָט זיך דאָס גרעזעלע געשאַקלט אַהין און אַהער און גענאַגט זיין ביסל בידנע חיונה פֿון דער מוטער-ערד. און די מוטער-ערד האָט אירע פֿולע בריסטן אויסגעשטעלט און אַנגעזויגן און אַנגעקאַרמעט יעדער אַפֿן מיילעכל, וואָס האָט נאָר בדעה געהאַט צו זייגן. אַלץ אַרום, טאַטע אין הימל, האָט מקיים געווען דיין שליחות, גע- האַרט און געטאַן דאָס, וואָס דו האָסט זיי באַפֿוילן פֿון ששת ימי בראשית אָן: דאָס גרעזעלע איז געוואַקסן, געצויגן זיך, ווייל זיין מצווה איז צו וואַקסן, די פֿייגעלעך האָבן זיך זייער נעסט געמאַכט איבער די פֿענצטערלעך פֿון דער אַלטער וויבערשער שול און האָבן אַ גאַנצן טאַג אין דיין פֿרום בית-המדרש-געסל, פֿון וואַנען עס טוט זיך הערן דער הייליקער קול-התורה, אַרומגעשפּרונגען, אַרומגעטאַנצט פֿון דעכל צו דעכל, אויפֿן פֿענצטער פֿון אַלטן בית-המדרש אונטערגעכאַפט, און אַוועקגעשפּרונגען, אויף דער ערד זיך געשטעלט מיט אַ קוויטש — אַ ברכה, און געכאַפט אַ קרישעלע בייגל, זעמל, פוטער-ברויט, וואָס אַ חדר-יינגעלע האָט דעריבער אַ ברכה געמאַכט, און דערמיט אַוועקגעפֿלויגן און מיט דעם זייערע נשמות, וואָס זיינען געוואָרן פֿאַרוואַגלט אין פֿייגעלעך, מתקן געווען.

און דינע הימלען אין דער הייך האָבן זיך אויסגעצויגן, איינער אין דעם צווייטן אַריינגעפֿלאַסן, און גאַנץ ווייט און ברייט אין פֿרעמדע לענ-

דער אריין האָבן זיי זיך פֿאַרבלאַנדזשעט און באַשיצט דיין קליין וועלטל, אַזוי ווי דו האָסט זיי אַנגעזאָגט פֿון אַנהייב אָן. און דאָס וואָסער הינטערן שטעטל האָט ווי אַ שטיל געבעט, מיט וועלכן עס וואָלט דיך דאַנקען גע- וואָלט, טאַטע איינציקער, פֿאַר אַליץ, זיך געגאַסן כוואַליע-אויס, כוואַליע-אין, פֿון פֿרעמדע לענדער אין פֿרעמדע לענדער. דורכרייזנדיק, האָט עס אַ שטילע, לאַנגע געשיכטע דערציילט אויף וואָסער-שפראַך. און פֿון וואָסער זיינען אויפֿגעגאַנגען באַהאַלטענע טוי-וואַלקנס און האָבן באַהויכט דייע פֿעלדער, וואָס האָבן זיך אין דער לענג און אין דער ברייט אויסגעשפּרייט. די טוי-וואַלקנס זיינען געלעגן איבער די פֿעלדער גאַנצע נעכט און זיי אַנגעטרונקען און באַפֿרישט. און פֿון די פֿעלדער האָבן זיך געטראָגן באַ- האַלטענע ריחות אין דער לופֿט אַרום און פֿאַרלופֿט מיט לעבן, דער- קוויקט און דערפֿרישט דיין יעדער באַשעפֿעניש, וואָס זיי האָבן אויפֿן וועג געטראָפֿן.

ליבֿעוואָר, אין דער גאַס פֿאַר טיר און טויער זיצן ווייבער, באַלע- באַסטעס מיט שטריקנאַדלען אין די הענט, שטריקן זאַקן און דערציילן מעשיות. און די חדר-יינגלעך, וואָס זיינען אין שטאַט איבערגעבליבן, שטייען ביי זיי און ציען די שירצן: מאַמע, אַ צווייער! ... די פֿרומע רביצין, אַנגעטאַן אין חול-המועדיקן ווייסן שאַל, זיצט פֿאַר איר טיר, אַרום איר די פֿלי-קודש-ווייבער — די שוחטקע מיט דעם חזנס ווייב. אויף די פֿאַר איינציקע ביימער, וואָס זיינען פֿאַרוואַרפֿן אין געסל (וואָס קיינער ווייסט נישט, ווער עס האָט זיי דאָ איינגעפֿלאַנצט), ציען זיך חדר-יינגלעך און רייסן צווייגלעך. פֿון פֿעלד קומען צו גיין באַרוועסע יינגלעך מיט פעק געלע פֿעלד-בלומען אין די הענט, און רופֿן אין דער גאַס:

נאָ דיר בלומען, גיב מיר קנעפֿ,

נאָ דיר בלומען, גיב מיר קנעפֿ!

די קינדער קומען אָן צו לויפֿן, רינגלען זיי אַרום, רייסן אָפֿ די קנעפֿ- לעך פֿון די הייזלעך, פֿון די קאַפּאַטקעלעך און קויפֿן בלומען, קערן זיך אום צוריק צו זייערע מאַמעס מיט הענט בלומען און אַראַפּגעלאַזטע תּחתונימלעך...

אין מיטן מאַרק ווערט פּלוצלינג אויסגעשפּרייט אַ לאַנגע, ברייטע פּלאַכטע, און עס דערהערט זיך אַ קאַטערינקע שפּילן. קינדער קומען אָן צו לויפֿן פֿון אלע עקן, דערנאָך עלטערע מענטשן. מען שטעלט זיך אַרום, מען רינגלט אַרום, און איינער אין אַ פֿאַרדרייטן הוט אָן אַ דאַשעק, אַנגעצויגן אין עפעס אַ מין געשטריקט העמדל און אַנגעגאַרטלט אין אַ ברייטן פּאַסעק, אין שיד און זאַקן, דרייט זיך אַרום און אַרום דעם רעדל מיט אַ קאַנטשיק אין דער האַנט און האַקט איבער די קעפֿ, און וואַרפֿט היטלעך אין דער

קופקע אריין, און די קאטערינקע שפילט צו. פלוצלינג ווייזט זיך א הויכער יונג אין אן אפגעקרייט פנים, אנגעטאן אין א פאָר גאַנצע הויזן פֿון אויבן ביז אַראָפּ, מיט אַ זייגער אויסגעמאַלט אויף די הויזן אויף דעם סאַמע „זייט מיר מוחל“... אויפֿן בויך שטעלט ער זיך אַרויף אַ הויכן דראַנג, און אויפֿן שפיץ דראַנג לעבט אַ גאַנצע משפּחה, וועלכע מאַכט נאָך קונצן דערצו. די מאַטערינקע שפּילט צו, און דער מענטש מיט דעם קאַנטשיק אין דער האַנט קלאַפט איבער פּנימער, איבער נאַקעטע קעפּ. עס ווייזט זיך אַ האַלב־נאַקעט מיידל אין אַ קורץ קליידל ביז צו דער קני, מיט בלאַנדע צעלאַזטע האַר, פֿאַרקעמט און איינגעפֿלאַכטן מיט פֿאַר־שיידענע קייטעלעך און קמיעות, מיט אַ חנעוודיק נעזל, און אַ פֿאַר רויטע בעקעלעך, און ברעכט זיך אין אַ רייף... ס'ווייזט זיך נאָך איינער, וואָס שלינגט שווערדן איין, איינס נאָך דעם צווייטן, און דערנאָך קומט אַ צווייטער און שלעפט אים גאַר פֿון מויל אַרויס, אַנשטאַט די שווערדן — לאַנגע טיכלעך מיט ווייבערשע קאַפקעס, און גיי פֿרעג זיי קשיות! און די קאַטערינקע שפּילט צו, און דער מענטש מיטן קאַנטשיק קלאַפט צו איבער קעפּ, איבער פּנימער.

*

געווען איז אַ מאָל אַ ייד אַ שניידער אין שטאָט. מען האָט ניט גע־וואוסט, פֿון וואָנען עס קומט אַ ייד, און וואו אַהין עס גייט אַ ייד. ער איז געווען איינער פֿון די טויזנטער, וואָס זייער לעבן גייט ווי אַ שאַטן דורך פֿאַר אונדזערע אויגן און וואָס קיינער מערקט נישט זייער געבוירן ווערן, נישט זייער שטאַרבן. דאָס ברויט, וואָס זיי עסן, מוז וואַקסן אויף באַ־האַלטענע פֿעלדער, און דאָס פֿלייש, וואָס זיי עסן, מוז זיין פֿון אַזעלכע בהמות, וואָס פֿיטערן זיך אין פֿאַרבאַטענע לאַנקעס, — אַז נישט וואָלט מען זיך אַ מאָל געפֿרעגט, וואו איז דאָס ברויט אַהינגעקומען פֿון די פֿעלדער? וואו זיינען די בהמות אַוועקגעקומען פֿון די לאַנקעס?...

אַ ייד, אַ שניידער, מיט קיינעם נישט געהאַט קיין געשעפֿטן, אויסער מיט איין גאַט, זיין באַשעפֿער. די נאַכט דעקט נאָך דעם הימל צו, ווען דער שניידער גרייט זיך אין בית־המדרש אַריין. באַהאַלטן הינטער אַן אויוון, ביי אַ שראַנק ספֿרים, דאַנקט ער זיין באַשעפֿער דערפֿאַר, וואָס ער האָט אים באַשאַפֿן, פֿאַר דעם ברויט, מיט וועלכן ער דערנערט זיך, און פֿאַר דעם חסד, וואָס ער וועט טאָן מיט אים נאָך זיין טויט ווען ער וועט אים צונעמען צו זיך. קיינער זעט נישט ווען עס גייט אַ ייד אַ שניידער אין בית־המדרש אַריין, ווען עס זיצט אַ שניידער ביי אַ פּויערס אַ סע־ר־מיענגע, און זעט מען אים, דאַכט זיך, עפעס שוין אַזוינס אַ געוויינטלעכס.

ווי די קלאַץ, וואָס שטייט אין מיטן מאַרק, עס פֿרעגט שוין קיינער נישט, צו וואָס שטייט אַ קלאַץ? צו ווען אַ קלאַץ?

זיין ווייב, חנה די שניידערין, האָט אויף זיך גענומען אַ מצווה בירושה (איבערגענומען פֿון דער מאַמען עליה השלום, און די מאַמע פֿון דער באַבע, און אזוי איין דור נאָכן צווייטן): יעדן פֿרייטאָג פֿאַרנאָכט אין דער אַלטער וויבערשער שול צוויי ליכטלעך אָנצוצינדן. עס האָט קיינער נישט געפֿרעגט, ווער צינדט אָן די צוויי נשמה-ליכטלעך, וואָס פֿינקלען זיך יעדן פֿרייטאָג-צורנאָכט פֿון דער אַלטער וויבערשער שול אַראָפּ, צי זיינען די אַלטע באַלעבאָסטעס פֿון די קברים אויפֿגעשטאַנען? מען וואָלט זיך מער געוואונדערט, ווען מען וואָלט אַ מאָל אזוי אין אַ שיינעם פֿרייטאָג-צורנאָכט די צוויי ליכטלעך נישט געזען, וואָלט מען דעמאָלט באַמערקט, אָז עס פֿעלט עפעס אין דער שול (כאַטש וואָס, וואָלט קיינער נישט גע- קאָנט טרעפֿן). און פֿאַר די צוויי ליכטלעך, וואָס די פֿראַסטע מאַמעס צינדן אזוי לאַנג אָן איינע נאָך דער צווייטער, האָט זיי גאָט באַלוינט און האָט זיי אָפּגעגעבן איין ליכט, ר' דודל, דעם רב פֿון שטאָט.

נאָך אַ לאַנגער צייט, ווי חנה די שניידערין האָט קיין קינדער נישט געהאַט, האָט גאָט דערהערט איר געבעט און האָט איר אַ זון געשאַנקען. זי האָט אים אַ נאָמען געגעבן דודל, און דאָס איז טאַקע ר' דודל, דער היינטיקער רב פֿון שטאָט.

באַלד פֿון קליינערהייט אָן האָט זיך דודל אַרויסגעוויזן אַנדערש פֿון אַנדערע קינדער. אַ סידורל וואָס דער טאַטע האָט אים געקויפֿט „א-ב“ זיך אויסצולערנען, האָלט ער נאָך אין דער בוזעם-קעשענע ביזן היינטיקן טאַג. אָן אַ פֿאַרדעקטן קאַפּ האָט ער אין וויגל נישט געוואָלט איינשלאָפֿן. נאָכן יאָר האָט ער שוין די ברכה געפלאַפלט איבער דער מוטערס ברוסט. געלערנט אין חדר מיט גרויס התמדה, נישט פֿלינק איז דער קאַפּ, נאָר דאָס, וואָס קומט אַריין, גייט שוין נישט אַרויס, און פֿרום, אָפּגעהיטן, גייט ער זיך זיין „אַקסן-שריט“. נישט אויף קיין האָר פֿון שולחן-ערוך אָפּצוטערעטן.

הונדערט און איין מאָל האָט ער די הוראה געזורט און געלייענט זי אויסנווייניק מיט די הערות, מיטן פֿינגער געטייטלט, פֿאַרבונדן די אויגן, אויפֿן טאַול, וואו יעדער אות שטייט.

אָז ר' בערל ז"ל, דער אַלטער רב פֿון דער שטאָט, איז נפֿטר געוואָרן און האָט נישט איבערגעלאָזט קיין ממלא-מקומו, נאָר אַ דערוואַקסענע יתומה, וואָס מען דאַרף זי חתונה מאַכן, האָבן באַלעבאָטים אָנגעהויבן ריידן, אָז דודל זאָל חתונה האָבן מיט דער יתומה און ממלא-מקומו זיין.

חסידים זיינען געווען קעגן דעם: לייזער שניידערס זון פֿאַר אַ רב? באַלעבאַטים אָבער, וואָס האָבן געוואָלט די זכיה האָבן צו זען, אַז איינער פֿון זיי איז עולה־לגדולה, האָבן זיך איינגעשפּאַרט. עס האָט זיך געמאַכט אַ שטאַרקע מחלוקה. נאָר איין מאָל האָבן די באַלעבאַטים זיך צוזאַמען־גענומען אויפֿן בית־עולם, געשטעלט אַ חופּה דודלען מיט דעם רבס יתומה, און אַריינגעקלאַפט אין קבר אַריין: „מזל־טוב, אייער איידעם איז ממלא־מקום!“

חסידים האָבן מורא געהאַט פֿאַר בושת־המת, האָבן זיי שטיל־געשוויגן און האָבן געוואָרט ביון ערשטן רגל — וואו אַהין וועט ער פֿאַרן? ר' דודל אָבער האָט געהאַט זיין גמרא און יורה־דעה און איז זיך געזעסן אין דער היים און האָט יום־ולילה געלערנט. דער רב האָט זיך געפֿירט באַלעבאַטיש: געווען אַ חברה־מאָן אין דער חברה תהילים, יעדן פֿאַר טאַג אויפֿגעשטאַנען און געזאַגט מיט די באַלעבאַטים תהילים ביז צו עלות השחר; מיטן ערשטן מנין געדאַוונט, פּמנהג אַשכּנזים, און יעדן ערב ראש־חודש יום־כיפור קטן אָפּגעריכט אין דער קאַלטער שול.

חסידים האָט עס שרעקלעך פֿאַרדראָסן, האָבן זיי, ווי זייער שטייגער איז, זייער נוהג קלות געווען אין אים און נישט אַנדערש אים גערופֿן ווי „דודל שניידער“. אַ חסיד האָט אים אַ מאָל אויף אַ ברית־מילה באַ־ליידיקט און האָט אים „שניידער־יונג“ גערופֿן. באַלעבאַטים האָבן דעם חסיד געוואָלט קורע כּדג זיין, נאָר דער רב האָט זיי איינגענומען מיט גוט, און פֿון דעמאָלט אָן חתמעט ער זיך: „אַני הקטן דוד חייט“.

חסידים, די וואָס האָבן מיט אים אין איינעם אין בית־המדרש גע־לערנט, האָבן ניט געקענט פּוועלן ביי זיך אים צו זאָגן „רבי“, און זיינען געגאַנגען פֿון דערווייטנס. ער האָט זיך אויך פֿון זיי דערווייטערט, האָט זיך געהאַלטן מיט די „חוטבי עצים ושואבי מים“ און נאָך זיי נאָכגע־פֿאַרשט. פֿאַר זיך אַליין האָט ער נישט געקאַנט לערנען, — דאָס, וואָס ער האָט שוין געוואוסט, האָט ער געמוזט איבערגעבן דעם צווייטן, יעדן פֿרייטאַג־צו־נאַכט פֿלעגן די באַלעבאַטים זיך צוזאַמענקומען אין בית־המדרש אַריין מיט חומשים אין די הענט, און ר' דודל פֿלעגט מיט זיי די סדרה לערנען. ער פֿלעגט זיי געבן צו פֿאַרשטיין און אויסטייטשן שטיי־קער מדרש רבאס, די באַלעבאַטים האָבן די פֿינגער געלעקט פֿון זיינע מתיקותדיקע רייד, שבת נאָכן שלאַף פֿלעגט ער זיך אַריינזעצן צווישן די באַלעבאַטעס אין בית־המדרש, נעמען אַ תהילים אין דער האַנט אַריין און זאָגן מיט זיי תהילים, ער אַ פּסוק, זיי אַ פּסוק, ער האָט געזונגען יעדן וואָרט, און דער קור האָט זיך אַרויסגעלאָזט אויסער דעם בית־המדרש, אין געסל געשאַרט און גערופֿן אין בית־המדרש אַריין, יונגען, שבת־לאַב־

טעם, וואָס האָבן אין גאָס פּאַלענט געשפּילט, האָבן דעם פּאַלענט אַוועק־געוואָרפֿן; באַלעגאַלעס, פֿישערס, וואָס האָבן מיט די ווייבער אין גאָס שפּאַצירט, האָבן די ווייבער אַוועקגעוואָרפֿן, אין בית־המדרש געקומען. דאָס בית־המדרש איז וואָס אַ מאָל פֿולער און פֿולער געוואָרן און דער רב, פֿאַרטרונקען צווישן די קעפּ, שטייט און זאָגט תהילים און דער קהל ענטפֿערט אים אָפּ. ער אַ פּסוק, זיי אַ פּסוק.

יידן האָבן געוואוסט, אַז זיי האָבן זיך אויף וועמען צו פֿאַרלאָזן. איז אינעם שלעכט געווען, איז ער צום רב אַרונטערגעגאַנגען, און דער רב האָט איין רפֿואה געהאַט — תהילים. וואָס פֿאַר אַ ייד עס זאָל נישט זיין, האָט זיך דער רב מיט אים אַנידערגעשטעלט אין ווינקל בית־דין־שטוב און האָט אַנגעהויבן מיטן ייד תהילים צו זאָגן. און דער ייד, דערהערנדיק דעם רבס קול, ווי עס קומט פֿון אַ צעבראַכן האַרץ, האָט ער זיך אויס־געוויינט פֿאַרן רב און איז אַוועק מיט אַ גרינג געמיט.

אַ דודל איז רב געוואָרן, האָט ער אויף זיך אַ מצווה גענומען, וואָס ער זאָל זי מקיים זיין אַפֿילו מיטן גרעסטן מסירת־נפֿש, און זאָל די מצווה מאַכן ירשענען מדור לדור, אַז גאָט וועט אים מזכּה זיין צו דעם. דאָס איז די מצווה פֿון אַברהם־אַבינו־סנדיקאות, און ער האָט מיט די באַלעבאַטים אָפּגעמאַכט, אַז סנדיקאות געהערט צו אים.

פֿאַר די נשמות פֿון זיין טאַטע־מאַמע האָט ער געקלערט.

*

דער רב ר' דודל האָט זיך אין זיין שטוב אַרויף און אַראָפּ געדרייט, דעם הויכן שטערן געקנייטשט און פֿון צייט־צו־צייט ביטער אָפּגעקרעכצט. הינדעלע די רביצין האָט פֿאַרשטעלט דאָס געזיכט אין אירע בלייכע הענט, געזעסן אין אַ ווינקל ביים אויוון און ביטער געוויינט.

— דוד, אַ מעשה וועל איך מיר טאָן. איך וועל עס נישט קענען אַריבערטראָגן. דו מוזט דאָ זיין אַ קשה־עורף.

— און איך זאָג דיר, אַז עס איז מן השמים. מן השמים לאָזט מען מיך נישט צו צו דעם. וואָס קען איך קעגן דעם טאָן? מן הסתם דאַרף עס אַזוי זיין. אַ גאַנצע עדה יידן זאָלן איבער מיר הונגען? די שטאַט וועט חלילה אונטערגיין, — זיי האָבן געוויינט פֿאַר מיר, דאָס האַרץ ווערט צעשניטן.

— אוי, די בושז, די חרפה, רבונ־של־עולם, דו קענסט דאָך נישט זען קיין שפּיכ־דמים.

— אוי, אשה, אשה, מען טאַר נישט זיין קיין נוקם־ונוטר, געדענק, פֿאַרוינדיק זיך, חלילה, נישט.

— טאטע אינציקער — האָט די יידענע געקרעכצט, פֿאַרשטעלנדיק זיך דאָס געזיכט אין די הענט, און די גאַלדענע לאַנגע אױרינגלעך האָבן איר נאַכגעבאַמבלט.

דער רב איז צום שראַנק ספֿרים צו, האָט אַרױסגענומען אַ ספֿר און זיך פֿאַרטראַכט.

אין טיר האָט זיך געױזן יודל מלמד, דער מוהל פֿון דער שטאָט, און האָט די רביצין גערופֿן: „רביצין, זייט נאָר מוחל“.

די רביצין האָט זיך אױפֿגעכאַפט.

דער רב האָט עס באַמערקט און האָט אַ װינק געטאָן צו ר' יודלען מיטן פֿינגער: „נו, װאָס, זיי גייען שױן?“

יודל האָט דעם קאַפֿ אַראַפֿגעבױגן.

— ביי מיר האָבן זיי געפֿועלט, מן הסתם איז עס מן השמים, איך בין נישט ראוי צו דער מצווה.

— רבי!

— איבער מיר זאָלן יידן נישט האָבן צו עסן? מילא, װאָס איז דער חילוק, איך האָב אױף מיר גענומען מצוות הכנסת-אורחים. דאָכט זיך, דאָס װעט מיר קיינער שױן נישט קענען אַװעקנעמען, און דו, יודל, זאָגן זיי דיר אױך אַפֿ דאָס מוהלשאַפֿט?

— איך װײס נישט, מן הסתם, נאָר װאָס איז דער חילוק, אַז אַן איך, רבי?

— עס איז דיין חזקה, על־פי דין טאַרסטו זיך נישט אַפּזאָגן, כל־זמן... פֿון הינטערן פֿענצטער דערהערט זיך פּלוצלינג אַ גערודער, מענטשן קומען אָן, עס װערט אַ געלאַף, אַ געשרײ: „דאָס קױטל!“ דעם בלינדן שוסטערס קול הערט מען אין פֿענצטער:

— רבי, אונדזער רבי, איר װעט אײך אַ שװאַרץ יאָר אױסריכטן!

מען קלאַפט אין דער טיר, הענט רײסן־אױף, אַנדערע קלאַפֿן די טיר צו, שטעקנס פֿאַכן אַהין און אַהער, אַ קנאַק פֿון ערגעץ אַ שױב, עפעס פֿאַלט אַרײן דורכן פֿענצטער, די רביצין שרײט און ציט דעם מאַן ביי דער קאַפּאַטע, פֿון דרויסן הערט מען: „די קצבים גייען“.

דער רב גיט אַ רײס אױף די טיר און גײט אַרױס, די גאַס איז פֿול מיט קעפֿ — יידן, װײבער, קינדער, עס מישן זיך אױס בונטיקע שנייד דערשע היטעלעך מיט סאַמעטענע, שבתדיקע, עס שװאַרצט זיך װי אַ לװיה... אַלע לױפֿן, שרײען, יידן רײסן זיך ביי די בערד, אײנער האַלט איבערן צװײטנס קאַפֿ אַ שטעקן, דער הױכער ייד שטאַרצט פֿון אַלע אַרױס און מיט די דינע הענט שאַרט ער קעפֿ פֿאַר זײנע פֿיס.

— רשעים! — האָט דער רב געגעבן אַ געשרײ.

— דער רב, דער רב, — איז געוואָרן אַ געשריי צווישן עולם, און עס איז שטיל געוואָרן. אַלע האָבן די קעפּ אַראָפּגעלאָזט און געוואַרט אויף עפעס. יעדער איינציקער האָט זיך באַהאַלטן הינטער דעם צווייטן, אַז דער רב זאָל אים נישט דערזען.

— יידן, וואָס שלאָגט איר איך, ווי די גוים? — האָט דער רב ביטער געשריען און טרערן האָבן זיך אים געוויזן אין די אויגן.

אַ טרויעריק שטיל-שווייגן האָט אַליץ צוגעשטיקט, נאָר פֿון דער מאַסע שטומע שוואַרצע קעפּ האָט זיך אַ קול געלאָזט הערן:

— דאָס קוויטל פֿון די סנדיקאות, דאָס קוויטל!
מען האָט זיך אומגעקוקט: ווער רעדט? מען האָט אָבער נישט געקענט דערגיין.

— וואָס ווילט איר, אַ קוויטל, נאָט איך, אָבי זאָל זיין שלום, אייער רבי וויל דאָך אַוודאי אויך דאָס.

קיינער האָט זיך מיט קיין איין וואָרט נישט אָנגערופֿן.

— אונדזער רבי — האָט דער בלינדער שוסטער אַרויסגעקייכט פֿון עולם אין טרערן — אַ כּאַלערע זאָל איך אַנידערלייגן!

קיינער האָט נישט געוואָגט צו לאָכן.

אין דעם איז אַ קליין נידעריק יידל אַרויס פֿון דער עדה, איז צו צום רב, און פֿאַרגלייזנדיק די אויגן מיט כּוונה, ווי ער וואַלט אַ ברכה איבער אַ ספֿר געמאַכט, האָט ער געזאָגט:

— דער רבי וואָרט הינטער דער שטאַט, מיר זיינען געקומען נאָכן קוויטל.

דער רב איז אין שטוב אַריין. דאָס קליינע יידל, ר' יצחק יודלס, האָט זיך נאָכגעיאָגט נאָכן רב, און חסידים האָבן זיך נאָך אים נאָכער-שטופּט, אָפּגעשטופּט מיט די עלנבוֹיגנס די באַלעבאַטיים הינטער זיך.

דער רב איז אין שטוב אייניקע מאָל געגאַנגען אַרויף און אַראָפּ. צום סוף איז ער צוגעגאַנגען צום אַרון קודש, וואָס איז געשטאַנען אין אַ ווינקל, האָט אָנגעהויבן ערנסט זיך שאַקלען און געזאָגט:

— עס איז ידוע וגלוי פֿאַר דעם מי שאַמר והיה עולם, אַז נישט פֿון מיין גוטן רצון גיי איך אַוועק פֿון דער מצווה, וואָס איך האָב גענומען מקיים צו זיין, אַפֿילו מיט מסירת הנפֿש. איך טו עס מחמת שלום — און איז צו צום טיש, האָט גענומען אַ פען אין האַנט אַריין און אָנגעהויבן שרייבן.

חסידים אַרום האָבן שטיל געשוויגן. פֿון דער צווייטער שטוב האָט זיך געהערט דער רביצינס כליפעדיק געוויין.

באלד האט זיך דער רב אויפגעהויבן, ר' יצחק יודלס איז צו און די האנט אויסגעשטרעקט נאָכן קוויטל.

— ניין, זאָגט דער רב, און הכנסת־אורחים וואן איז? הינדל, די קאפּאָטע — האָט ער אַריינגערופֿן אין דער צווייטער שטוב. הינדל איז אַריין מיט אויסגעוויינטע אויגן, איז צו צום קליידער־שראַנק.

— אשה, איך פֿריי מיך און לויב גאָט, וואָס ער האָט מיר איין מצווה צוגענומען און די צווייטע געגעבן, און דו זיפּצטט און טרויערסט. די רביצין האָט זיך די טרערן פֿון געזיכט מיטן פֿאַרטוך אויס־געווישט.

— קומט, לאָז מען מקיים זיין מצוות הכנסת־אורחים — האָט דער רב אויסגערופֿן צום עולם, אַרויסקומענדיק אויף דער גאַס, און האָט מיטגעשלעפט יודל מלמד ביים אַרבל.

— אַנטקעגן דעם רבין — האָט זיך נאָכן רב געהערט ר' יצחק יודלס קול.

און דער גאַנצער עולם האָט זיך הינטער דער שטאָט אַרויסגע־לאָזט.

*

אַלע, דאָס גאַנצע שטעטל, האָט זיך נאָכן רב אויף דעם וועג גע־לאָזט דעם רבין אַנטקעגן.

פֿון יעדער טיר האָבן זיך מאַנספּערשוניען אַרויסגעלאָזט, געכאַפט די שבתדיקע קאַפּאָטעס, די סאַמעטענע היטלן, געוועלבער האָבן זיך פֿאַר־מאַכט אין מיטן העלן טאָג, טירן האָבן זיך פֿאַרקלאָפּט, און אַלע זיינען אַוועק נאָכן עולם אויפֿן וועג. באַלעבאַטיים, דערזעענדיק, אַז דער רב גייט אַנטקעגן, האָבן פֿאַרגעסן זייער שנאה קעגן די חסידים. אין האַרצן האָבן זיי זיך געפֿרייט: אַ רבי קומט אין שטאָט אַריין, חסידים וועלן קומען אויף שבת, די שטאָט וועט ווערן אויפֿגעריכט. זיי האָבן זיך אויך אָנגע־טאָן די שבתדיקע קאַפּאָטעס און זיך געלאָזט נאָך דער מחנה, וואָס אַ מאָל איז אַלץ די מחנה גרעסער געוואָרן, באַלמעלאַכעס האָבן אַוועקגעוואָרפֿן די מלאַכה, קרעמער — די קראַמען, און אַלע האָבן זיך געלאָזט אויפֿן קאַנסקער וועג דעם רבין אַנטקעגן. גויים, להבדיל, אויס נייגיריקייט, האָבן זיך אויך אויסגעמישט מיט דער מחנה, פֿון ר' יחזקאלס הויף איז נאָטע אַרויס מיט אַ בריטשקע און וואָגן, די פֿערד זיינען געווען געשפּאַנט אין נייעם געשפּאַן מיטן מעשענעם באַקלאַפּעכץ. ר' יחזקאל מיט די זין און אייניקלעך זיינען געזעסן אין איין וואָגן, ר' חיים, דער צווייטער שותף, מיט די זין, איידעמס און אייניקלעך אין צווייטן וואָגן. נאָר אַז

זיי האָבן, אַנקומענדיק צו דער עדה, דערזען, אַז די גאַנצע עדה גייט צו פֿוס, זיינען זיי אויך פֿון די וועגן אַראָפּ און אין עולם אַריין.

די פֿעלדער אַרום און אַרום, אַזוי ווי וויסנדיק, אַז זיי געהערן צו איין גאַט, האָבן זיך אַלע אויסגעמישט. און אַ ים פֿון גרינעם גראַז לאַזט זיך ווייט אַוועק. אַ ווינטל בלאַזט און באַוועגט דאָס גראַז, איין כּוואַליע פֿון אַ גרינעם ים איבערן צווייטן. אין דעם גרינעם ים פֿאַרבלאַנדזשען זיך שמאַלע, אויסגעטרעטענע שטעגלעך. דאָרט אין מיטן די פֿעלדער, פֿאַרבלאַנדזשעט אין גראַז, שטייען הויכע יתומימדיקע ביימער, און מיט דער בוש, אַז גאַט האָט זיי צו נאָרן אַרויסגעשטעלט, וואָס זיי זיינען העכער געוואַקסן פֿון אַלץ אַרום און אַרום, שאַקלען זיי זיך איינזאַם און דאַווענען ביחוד אין פֿעלד. צווישן די פֿעלדער ציט זיך לאַנג אַוועק דער שטומער וועג, פֿאַרשטעלט פֿון ביידע זייטן מיט אַלייען ליפּן-ביימער. די לאַנצע צווייגן, וואָס אַט ערשט האָבן זיי פֿון זיך זיערע קנעפּ שפּראַך צעכץ אַרויסגעצויגן, פֿלעכטן זיך איין צווייג אין דעם צווייטן אַריין.

און גאַטס עדה אויפֿן וועג. אויף די פֿעלדער טרעפֿט מען רביס מיט חדר-יינגלעך שפּאַצירן ל"ג בעומר אין פֿעלד, די יונגע גבורים מיט די פֿיילבויוגנס אין די הענט זיינען באַלד אַריין צווישן דער מחנה, אויסגע-מישט זיך, און אויך אַקעגן דעם רבין געגאַנגען.

חסידיים האָבן זיך באַלד צוזאַמען באַהאַפֿטן, איינער צום צווייטן, איינער האָט אַרויפֿגעלייגט די האַנט אויפֿן צווייטנס אַקסל, ביי די הענט זיך גענומען, באַהאַפֿטן זיך און זיינען געוואָרן אַן עדה אין דער עדה. זיי האָבן קיין חילוק נישט געמאַכט צו "משלנו" אָדער ניט "משלנו". ווער ס'האַט געוואָלט, האָט זיך ביי דעם גאַרטל אַנגענומען, ביי די הענט זיך פֿאַרבונדן, און האָט זיך צוזאַמענגעהאַפֿן. קינדער זיינען זיך גע-קומען צו לויפֿן, פֿאַרפֿלאַנטעוועט זיך צווישן די פֿיס, ביי די פֿאַטערס גאַרטלען זיך געכאַפּט, ביי די פֿאַטערס קאַפּאַטעס, און נאַכגעשלעפּט זיך. און די עדה איז געוואָרן וואָס אַ מאַל גרעסער און גרעסער, פֿון אַלע עקן האָבן זיך יידן צוזאַמענגענומען, באַהאַפֿטן זיך און אַנגעהויבן זינגן, הויך אויפֿן קול:

„ברוב עם הדרת מלך“.

און די קולות האָבן זיך אין איינעם אויסגעמישט, אַזוי ווי די נשמות האָבן זיך צוזאַמענגעגאַסן, און עס איז געוואָרן איין קול פֿון טויזנט הערצער, און דער קול האָט געקלונגען איבער פֿעלדער און וועלדער און האָט ערגעץ גאַנץ ווייט אָפּגעשאַלט:

„ברוב עם הדרת מלך“.

אויבן אויפֿן הימל האָט זיך איין שטיק העל־שיינענדיקער הימל אין אַנ־דערן אַרײַנגעגאַסן. פֿון אַלע עקן וועלט זײַנען אָנגעקומען צו שווימען העל־זײַלבערנע, נגידיש־חסידישע וואַלקנדלעך, און אײנס האָט דורכגעשוועבט איבערן צווייטן. אין עק וועלט האָט זיך געכמאַרעט, נאָר דער שוואַרצער וואַלקן איז צערונען, און פֿון זײַנע שפּאַלטן האָט די זון אַרױטגעגאַסן מיט ליכט, און די ליכטיקייט האָט אָפּגעגלאַנצט און באַהעלט אַ גרינע בײט אונטן אויף דר'ערד. און די גרינע ליכטיקע בײט האָט געשפּילט צווישן די אַנדערע מאַטע בײטן.

און אַזוי ווי אַונטן אויף דר'ערד, אַזוי האָבן מיט אַ מאַל אויך אויבן די הימלען זיך צוזאַמענגעגאַסן, אײן ליכטיקער וואַלקן האָט זיך גע־גאַסן אין צווייטן, אויסגעמישט זיך, און זײ זײַנען אײנס געוואָרן, נאָכגע־צױגן זיך נאָך דער ערד דעם רבין מקבל פנים זײן, און אונטן איבער די לאַנקעס האָט אַ ווינטל געבלאַזן און געבוּיגן די גרעזער, און די גרעזער האָבן זיך נאָכגעשאַקלט, נאָכגעבוּיגן נאָך דער עדה... און די אײנזאַמע בײמער אין די פֿעלדער האָבן מיט זײערע צווייגן געשאַקלט, געבעטן עפעס, געגריסט פֿון דער ווייטנס, און אַרום האָט דעם עולםס קול הויך, ווייט און ברייט אָפּגעקלונגען:

„ברוב עם הדרת מלך“.

דער רב מיט די פֿאַר באַלעבאַטים זײַנען געגאַנגען אין אַ זײט־וועג. זײ האָבן געזען, ווי יידן העפֿטן זיך דאָרט אײנער אין צווייטן, זײַנען אײנס מיטן הימל און ערד געוואָרן, און זײ, די באַלעבאַטים, חברה־מענטשן, אַרױסגעשטופּט, אַרױסגעוואָרפֿן, האָבן זײ עפעס דרײַ־אַרץ געקראָגן פֿאַר דעם גרויסן אַחדות, וואָס זײַנגט... און פֿון די באַלעבאַטים האָט מען זיך יעדן מאַל אָפּגעריסן און צו די חסידים אַריבערגעגאַנגעט זיך.

באַלד איז אָנגעקומען פֿון וועג אַן אַ גרויסער וואַלקן, וואָס האָט אויפֿגעשטייגט פֿון דער ערד אין הימל אַרײן, דער וואַלקן שטויב לויפֿט פֿאַרויס, קומט וואָס אַ מאַל נעענטער און זאָגט עפעס אָן:

— דער רבי פֿאַרט! דער רבי פֿאַרט!

און יידן, גרויס ווי קליין, האָבן זיך געגעבן אַ לאַז הענדום־פענדום אין וואַלקן שטויב אַרײן, און אים צעריסן, פֿאַרבלאַזן, און עס האָט זיך אַרױסגעוויזן אַ גרויסער וואַגן. אין וואַגן איז דער רבי אין אַ ווייסן, אַטלעסענעם כאַלאַט געווען פֿאַרטונקט צווישן סאַמעטענע קעפּ און פּאות, אַן אַלט־גרויער ייד, פֿאַרוואָרפֿן די הענט איבערן האַרץ, פֿאַרגלייזט די אויגן אין הימל אַרײן, און דער הויכער אײדעלער אַריסטאָקראַטישער שטערן קנייטשט זיך פֿון צײט־צו־צײט.

— שלום־עליכט!

און עס האָבן זיך געגעבן אַ צי הענט דאַרע, לאַנגע, בלייכע, פֿעטע, דיקע, רויט־האַריקע און איידל־גלאַטע — אַ ים הענט, איינע איז פֿאַר־טרונקען געוואָרן אין דער צווייטער; איינע אַרויף, די אַנדערע אַראָפּ, און דער רבי האָט יעדן באַזונדער שלום־עליכם אָפּגעענטפֿערט.

צום סוף האָט זיך דער רב צוגערוקט צום רבין, האָט אים די האַנט אויסגעשטרעקט: שלום־עליכם!

— עליכם שלום, ווער איז עס? — האָט דער רבי געפֿרעגט.

— דער רב פֿון שטאָט.

— דער רב פֿון שטאָט? אַזוי.

— איך האָב אייך דאָס קוויטל געבראַכט — זאָגט דער רב, דאָס קוויטל

איבערגעבנדיק.

דער רבי האָט די בלייכע האַנט אויסגעשטרעקט נאָכן קוויטל.

— דריי מאָל ש'ס וועל איך אייך אַוועקגעבן, עס איז מיין מצווה —

האָט דער רב געשטאַמלט נאָך אַ קליינער וויילע מחשבה.

צווישן עולם איז אַ געמורמל געוואָרן.

— צו וועמען פֿאַרסטו? — האָט דער רבי מיט אַ שמייכל געפֿרעגט,

דאָס קוויטל אין בוזעם־קעשענע אַריינלייגנדיק.

— צו קיינעם נישט.

— צו קיינעם נישט, נו, וועסטו ביי מיר ביים טיש זיצן, — האָט דער

רבי געשמייכלט.

דער רב איז נאָך געשטאַנען.

באַלד האָבן זיך צוגערוקט חסידים, האָבן דעם רב אַוועקגעשטופּט

אין אַ זייט, און דער עולם האָט זיך ווייטער גערוקט מיט די הענט

איבער די קעפּ, געדריקט זיך נעענטער צום רבין.

— יידן, מיר וועלן מנחה דאָוונען — האָט דער רבי אויסגערופֿן

און איז אַראָפּ פֿון וואָגן.

באַלד ביים וועג איז אַ קליינער געדיכטער וואָלד געשטאַנען. בייער

ווי זיי וואָלטן אין איין גאַרטל געווען פֿאַרפֿלאַכטן, דער רבי פֿאַרויס, דער

עולם נאָכן רבין אין די בייער אַריין.

עס איז שוין פֿאַרנאַכט געוואָרן, די זון האָט נאָך אין וואָלד אַריינ־

געקוקט צווישן די בייער, וואר־נישט־וואו און ווען־נישט־ווען האָט זי

דאָס גרינס צווישן איין בוים און דעם צווייטן באַגילט. דער קליינער

וואָלד איז שטיל געווען, ווי אַ שטילער סוד וואָלט אין אים פֿאַרשטומט

געוואָרן פֿון צייטן, צייטן לאַנג... די הימלען איבערן וואָלד אין רויט־

בלויזען פֿיער האָבן צניעותדיק זיך ווייט אַראָפּגעלאָזט. טיף אין וואָלד

האָט אַן איינזאַמער פֿויגל גערופֿן, גערופֿן נישט וויסנדיק וואָס. דאָרט,

טיף אין וואַלד, האָט ווער אַ בוים אונטערגעהאַקט און דער בוים האָט זיין ווידוי הויך צווישן די ביימער אויסגערופֿן ...

און אַרום וואַלד האָט די גאַנצע וועלט געוואָרט ...

נאָך ניט פֿאַרטריק איז דאָס גרינס געווען, נאָר עס האָט ערשט אָנגע-
הויבן צו בליען. די ערד האָט ערשט די בריסטן אויסגעשטעקט, און דאָס
גרינס האָט ערשט צו זייגן אָנגעהויבן, צו נאָגן און ציען חיונה. אַלץ
אַרום האָט ערשט אָנגעהויבן צו לעבן און האָט געוואָרט אויף אַ דער-
לייזונג, אויף אַ ברכה, אויף אַ תּיקון.

און דער עולם איז פֿאַרוואָרפֿן אין וואַלד. אַ ייד הינטער אַ בוים,
אַ ייד הינטער אַ בוים. יונגע קינדער הינטער יונגע צווייגלעך, קוסטעס,
אַלע האָבן זיך טיף און ערנסט געשאַקלט. דעם רבינס ברכה האָט געקלונגען
אין וואַלד, און מיט דער האַנט האָט ער צוגעשאַקלט און געוויזן:
"ברך עלינו ה' אלהינו את השנה הזאת ואת כל מיני תבואתה לטובה,
ותן ברכה על פני האדמה ושבוענו מטובה וברך שנתנו כשנים הטובות,
ברוך אתה ה' מברך השנים!"

און ביי יעדן בוים אַ נשמה, און יעדע נשמה, וואָס איז הינטער איר
בוים געשטאַנען, האָט פֿאַר איר בוים געבעטן, און מיט דער ברכה האָט
מען דעם תּיקון אויף דאָס גרינס געזען, און די ביימער האָבן זיך מיט-
געשאַקלט, ווי געוואַלט עפעס בעטן, זאָגן, נאָר ביימער זיינען שטום, און
די נשמה, וואָס שטייט הינטער דעם בוים איז דעם בוים שליח-ציבור,
און דער בוים שאַקלט זיך מיט: אָמן! אָמן!

אַלץ אַרום האָט געדאוונט, געבעטן און געדאַנקט גאָט, און דער הימל
האָט זיך גענעענטערט צו דער ערד, די ערד — צום הימל. אַן עדה יידן,
אַן עדה ביימער. די ביימער האָבן זיך מיטגעשאַקלט, אַ צווייג אַן אַ צווייג
געקלאַפֿט, די גרעזער אַהין און אַהער זיך באַוועגט, די פֿייגל פֿון צווייג
צו צווייג געשריען, געקוויטשעט. און דער ווידערקול האָט טיף אין וואַלד
גערופֿן צווישן די ביימער, און דעם העקערס קול דאַרט האָט טיף אָפּגע-
קלאַפֿט, און די קולות האָבן זיך אויסגעמישט, עס איז געוואָרן איינס.
אַלץ האָט זיך באַהאַפֿטן. און עס איז געוואָרן איין תּפֿילה, איין האַרץ,
איין נשמה. און דאַרט, טיף אין וואַלד, איז די שכינה צווישן די ביימער
אויסגעצויגן און דאוונט מיט ...

די גאַנצע וועלט איז גאָט, גאָט אין דער גאַנצער וועלט דאוונט.
באַלד איז אַלץ שטום געוואָרן. די ביימער האָבן אויפֿגעהערט צו
שאַקלען זיך, דאָס גראַז צו באַוועגן זיך. דאַרט, טיף אין וואַלד, איז דער
פֿויגל פֿאַרשטומט געוואָרן און דער ווידער-קול פֿון העקער. די וועלט,
ווי זי וואַלט זיך אַ מינוט איינגעהאַרכט. דאַרט, טיף אין וואַלד, איז גאָט.

און ער הערט זיך אויך איין צו דעם אַלט-באַקאַנטן נײַגונ פֿון אַ מאָל, און דעם רבינס קול וויינט אין וואָלד:

תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גליתוננו...

אַלץ אַרום איז שטיל געווען, אַ טונקעלער, טרויעריקער נעפל האָט דאָרט טיף, וואו די שכינה רוט, זיך אויסגעשפּרייט, און פֿון דאָרט טיף האָט אַ טרויעריקער פֿאַרגעסענער זום-זום געברומט און געשפּילט איבער וועלדער און פֿעלדער און דער ווידער-קול האָט זיך ווייט צעגאַסן און פֿאַרטרויט באַהאַלטענע סודות.

גאַטס אַ גרוס איז עס געווען צו זיין פּנסת-ישראל פֿון לאַנגע, לאַנגע צייטן...

באַלד האָט דער רבי זיין תּפֿילה געענדיקט. יתומים אונטער ביימער האָבן קדיש געזאָגט, און אַפֿשר האָבן אויך ביימלעך קדיש געזאָגט איבער זייערע טאַטעס און מאַמעס, אָדער זיינען די קינדער זייערע חזנים געווען... דער רבי איז צוריק אַרויף אויפֿן וואָגן, מען האָט די פֿערד אויס-געשפּאַנט, יידן גאַנצע מחנות, גאַנצע עדות האָבן אין דעם וואָגן זיך איינגעשפּאַנט. קעפּ זיינען געקראַכן איבער קעפּ, איינער איבערן צווייטן, איבער די רעדער און אויף די רעדער, און דער וויסער כאַלאַט, פֿאַרטרויט-קען אין ימים קעפּ און הענט, האָט זיך געטראָגן אין דער הייך, און פֿאַר אים און נאָך אים כּוואַליעס קעפּ, כּוואַליעס קעפּ מיט איין קול, מיט איין שיר:

„ברוב עם הדרת מלך“.

און נאָך דער עדה האָט אַ טונקעלער, טרויעריק-ליבער טוי-וואַלקן איבער וועלדער און פֿעלדער גערוט און געזויגן, און געטרונקען יעדן מיילעכל וואָס האָט זיך געעפֿנט. דעם רבינס ברכה...

*

און וואָס נעענטער די כּוואַליעס קעפּ זיינען צום שטעטל צוגעקומען, האָבן זיך אַלץ מערער מענטשן, ווייבער, אַלטע לייט, קינדער פֿון שטאַט זיך געלאָזט. די אַנגעקומענע זיינען אין די מאַסן קעפּ פֿאַרשוואַנדן גע-וואָרן, און מיט איין קול און מיט איין שיר: ברוב עם הדרת מלך! — זיינען זיי אין שטאַט אַריין.

אַ ליבער פֿאַרגעסענער טוי-וואַלקן, וואָס האָט פֿון די וואַסערן אויפֿ-געשטייגט, האָט זיך צערטלעך און מיט אַ מוטערלעכער ליבע איבערן שטעטל געלייגט, צו באַשיצן, צו באַוואַרענען, און דער וואַלקן האָט עס געהילט און געטוילעט, און דאָס שטעטל איז ליבלעך איינגעשלאָפֿן, ווייט אין געסל האָט זיך געהערט אַ קינד וויינען...

*

פֿון ר' יחזקאלס צוויי גרויסע פֿענצטער, וואָס זיינען אין שול-געסל אַריין, האָבן אין טונקעלן טוי-נעפל צוויי גרויסע ליכט-פֿלאַמען אַרויס-געדרענגט, און אַ שטיל-פֿאַרטרונקענער ליבער ניגון איז פֿון דאָרט אין געסל אַריינגעשוואומען.

דער רבי איז דאָרט איינגעשטאַנען.

פֿון די וואַכעדיקע בית-המדרש-פֿענצטער, וואָס זיינען געווען קעגנ-איבער ר' יחזקאלס פֿענצטער, האָבן אויך זעקס קליינע ליכטלעך אין דעם טוי-וואַלקן אַריינגעדערענגט, און אַ קאַלטער, וואַכעדיקער „והוא רחום“ פֿון אַן אַלטער שניידערישער ברוסט האָט פֿון דאָרט זיך אַרויסגעריסן:
 „יכפר עוון ולא ישחית“.

און טיף אין געסל, פֿאַרהילט אין נאַכט-נעפל הערט זיך אַ יינגלס לאַבוסדיקע שטימע:

נאָ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ,
 נאָ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ!

די זומערדיקע פֿארנאָכטן

ווי די דריי וואָכן האָבן אָנגעהויבן אַריינגובענען זיך אין שטעטל, איז דאָס זומער־לעבן ווי אין מיטן אָפּגעהאַקט געוואָרן. די וועלט אַרום און אַרום האָט אויסגעזען ווי אַ פּרינצעסין, וואָס זיצט אין אירע יום־טובדיקע קליידער און טרויערט נאָך איר געליבטן, וואָס האָט זי פֿאַרלאָזט... אַ ווינטל בלאָזט און ווייעט איבער די גרעזער, שאַקלט זיי אַהין, שאַקלט זיי צוריק. דאָס בלעטל אויפֿן צווייגל, דאָס גרעזל אין דער ערד וויינען אין זיך פֿאַר דער גאַנצער וועלט.

ליבע זומערדיקע פֿאַרנאָכטן! פֿון באַהאַלטענע וועלטן קומען זיך צו ציען איבערן הימל שטיקער ליכטיקע, שטיקער טונקעלע וואַלקנס, מיטן זיך צוזאַמען טיף אין ברייטן האַריזאָנט פֿון הימל. די הערלעכע ליכטיקייטן מיט די טונקעלע וואַלקנס ווערן באַהאַלטן הינטער בלויע פֿאַרהאַנגען. ליכט פֿאַרוויקלט אין ליכט הענגט ברייט און ווייט איבערן וואַסער און שפיגלט זיך אָפּ אין זיינע ליכטיקע, געשליפֿענע כוואַליעס. און די כוואַליעס גייען, אַ כוואַליע נאָך אַ כוואַליע, ווי זיי וואַלטן דאָס האַרץ אויסגעערעדט איינע פֿאַר דער אַנדערער. ווייט, ווייט נייגט זיך דער הימל אַראָפּ אין וואַסער אַריין, און דאָס וואַסער גייט אין הימל אויף. דער הימל מיט דעם וואַסער גיבן זיך דעם ערשטן, ליבן אומ־שולדיקן קוש און גייען זיך שלאָפֿן לייגן אין געדיכטן וואַלד, אין שוואַרצן וואַלד, אין עק וועלט...

ליבע זומערדיקע פֿאַרנאָכטן אין שול־געסל! טונקל־טרויעריקע נעפֿ־לען וויקלען איין דאָס שטילע געסל, ווי זיי וואַלטן עס וועלן פֿאַרהוילן פֿון מענטשנס אויגן. אין עק וועלט פֿון געדיכטן וואַלד שימערט נאָך אַרויס דאָס לעצטע ביסל רויטלעכקייט, פֿאַרוונקען און פֿאַרטונקען צווישן בלויע ימים ווי אָפּגעריסענע, פֿאַרגעסענע אינדזלען. פֿון די פֿענצטער פֿון דעם אַלטן בית־המדרש ווינקט אַרויס אַ ליכטל, און דעם פּרושם קול וויינט אין געסל, און קלאָגט זיך פֿאַר דער מאַמע־נאָכט... און די מאַמע־נאָכט נעמט מיט זיין געוויין און פֿאַרטרינקט עס אין באַהאַלטענע וועלטן,

און מישט עס אויס, און עס ווערט איין טאָן מיטן נאַכט-כאַר; די זשאַבעס אין וואָסער האַלטן אים מיט צום טאַקט. פֿון שוואַרצן וואַלד קומט צו ציען אַ פֿאַרגעסן זשומען. און די נאַכט נעמט די קולות אַלע אין זיך אַריין, און ווערט פֿאַרטרונקען מיט זיי אויף דעם שוואַרצן וועג צום בית-עולם צו... פֿון רבינס פֿענצטער דרינגען אַרויס צוויי גרויסע ליכט. דער רבי אין וויסן כאַלאַט דרייט זיך איינער אַליין אַרויף און אַראָפּ איבער דער שטוב, און יעדן מאָל, ווען דער וויסער כאַלאַט גייט פֿאַרביי די צוויי פֿענצטער, לויפֿט ווער דורך איבערן וויסן פֿלויט, וואָס איז אַנטקעגן די פֿענצטער. פֿאַר טיר און טויער זיצן האַלב-נאַקעטע יידן, באַלעבאַטיים, באַלעבאַסטעס, באַלמעלאַכעס, אַנגעהאַרעוועטע פֿון אַ גאַנצן טאָג, און כאַפֿן אַ ביסל פֿרישע לופֿט. קליינע מיידלעך שפּאַ-צירן צוזאַמען פֿאַר דער טיר, אַננעמענדיק זיך ביי די הענט, און זינגן הויך אויפֿן קול:

גייט דער גראַף אין וואַלד אַריין,
טרעפֿט ער אַ מיידל ביים בוים שטיין.
— מיידעלע, מיידלשי, וואָס טוסטו
אין וואַלד אַליין?

איך בין געגאַנגען אין וואַלד אַריין
און ווייס נישט וואו אַהיים צו גיין.

אויפֿן פֿלויט פֿון חנה-שרהלעס גאַרטן, וואָס די צווייגן מיט באַרנעס שטייגן פֿון דאָרט אין מאַרק אַריין, קלעטערן די חדר-יינגלעך. זיי כאַפֿן אָן די צווייגן און רייסן פֿון זיי אומצייטיקע אויבס. דער סעדער לויפֿט אַרויס, די קינדער אַנטלויפֿן, נאָר איינס, נעבעך, איז הענגען געבליבן אויפֿן פֿלויט. דער סעדער כאַפט אים אַראָפּ דאָס היטל, און דאָס יינגל שטייט און קראַצט זיך און וויינט. ער האָט מורא אַהיים צו גיין צו דער מאַמען. קי גייען אַהיים פֿון דער פּאַשע, דער שעפֿער שפּילט אויף דער פֿישטאַלקע, באַלעבאַטיים דעהייבן זיך פֿון די ערטער און פֿירן דאָס זיי-עריקע אין די שטאַלן. פֿון ערגעץ פֿאַר אַ הויז הערט זיך אַ האַרמאַניקע שפּילן. דאָרט זיצט סטעפּאַן, דער איינציקער גוי אין געסל, מיט זיין מיידל און שפּילט ליבע-לידער, און דאָס קול פֿון דער האַרמאַניקע מישט זיך אויס אין איינעם מיטן פּרושס וויינענדיקן ניגון, און עס ווערט אין טרוי-עריקער, האַרץ-רייסנדיקער ניגון, וואָס ווערט פֿאַרטרונקען ווייט אין געסל...

ליבע זומערדיקע פֿאַרנאַכטן אין שול-געסל! דאָרט ווייט צום שוואַרצן וועג צו, צום בית-עולם, שפּאַצירן אַרום בית-המדרש בחורים אין די זומערדיקע לייכטע שניט-רעק. עס שפּאַצירן באַלעבאַטישע מיידלעך אין

די זומערדיקע קרעטאָנענע קליידלעך. די בחורים אויף איין זייט, די מייד-
ליך אויף דער צווייטער זייט. שיקט אַ בחור אַריבער אַ פֿאַרשעמטן בליק
אויף דער צווייטער זייט, וויל געפֿינען די פֿלה, וואָס איר גאָלדענעם
זייגער טראָגט ער אויף זיין זשילעט; ער פֿאַרשעמט זיך, און דאָס
האַרץ קלאַפט אין אים... וויל אַ מיידל וואַרפֿן אַן אויג צו די בחורים,
פֿדי צו געפֿינען איר חתן, פֿאַר וועלכן זי העפֿט איצט אויס אַ תּפֿילין-
בייטעלע, שעמט זי זיך פֿאַר די חברטאַרינס. איר האַרץ קלאַפט אין דער
שטיל, און דאָס לייכטע קאַפֿטנדל באַוועגט זיך...

ליבע זומערדיקע פֿאַרנאַכטן אין שול-געסל! היינט זיינען אָבער
די „דריי וואַכן“, היינט טאָר מען קיין ליבעס ניט שפּילן, האָט מען עס
אַפּגעלייגט אויף שבת-נחמו... נאָר די נעפּלעך, וואָס הילן דאָס שטעטל
איין אין ליבע, טרויעריקע סודות, וועקן אין דער שטיל אַ געהיימע
ליבע... און די ריחות טראָגן זיך פֿון יענער זייט פֿעלדער און דערפֿרישן
דאָס האַרץ... די ברוסט ווערט פֿול, און עס ווערט עפעס אַזוי לייכט, אַזוי
ליב, אַזוי זיס, און עס ווילט זיך אַזוי זיין געטוליעט, געליבט! אוי, טאַטע
אין הימל!

ליבע זומערדיקע פֿאַרנאַכטן אין שול-געסל! ווער עס האָט אייך
געהאַט, ווער עס האָט אייך פֿאַרלוירן...

*

אויף דעם שוואַרצן וועג, צום בית-עולם צו, ווייטער אַראָפּ אין שול-
געסל האָט זיך די וועלט דאָס געזיכט איינגעטוליעט אין האַרץ פֿון דער
נאַכט, און די נאַכט אין האַרץ פֿון דער וועלט, און ביידע האָבן זיך
באַהעפֿט, און דאָרט ווייט, טיף אין וואַלד זיך פֿאַרבלאַנדזשעט און זיך
שלאָפֿן געלייגט אין געדיכטן וואַלד.

אויף דעם שוואַרצן וועג, צום בית-עולם צו, שטייען אַלטע, אַפּגע-
לעבטע טאַפּאַלן, ווי ווילדע לצים, מיט אַפּגעהאַקטע פֿיס און הענט. זיי
שטייען ווי גילגולים פֿון רוחות, ווי אַנגעקומענע פֿון פֿאַר ששת ימי
בראשית, ווי שטומע עדות פֿון אַנהייב וועלט ביזן סוף וועלט... נאַכט,
צוועלף אַ זייגער, קומען צו גיין „הויכע דייטשן מיט לאַנגע בייטשן“, און
שטעלן זיך הינטער די טאַפּאַלן און ציען פֿון זייערע צווייגן די ליבסטע,
האַרץ-נאַגנדיקע ניגונים, ציען, ציען ביים האַרץ, און פֿאַרנאַרן מענטשן
מיט זייערע געזאַנגען אין וויסטע זומפֿן...

אין פֿעלד, אין גראַז ליגן קופּקעלעך חסידים, הינטער דער שטאַט,
און זינגען דעם יאָושדיקן:

שוכני בתי חומר,

למה תשאו עין?

ויתרון אדם מן הבהמה — אין!

מיטן ניגון פֿון דעם חזן, וואָס מען האָט אים לעבעדיקערהייט אין קבר באַגראַבן. און דאָס קול קלינגט איבער די קברים, וואָס שטייען אויפֿן בערגל, און די קברים, אויסגעמישט מיט גאָטס ערד, פֿאַרטונקען אין ימים גרינס, לעבן דאָ זייער שטיל, שווייגנדיק לעבן. עס שווייגן די טויטע ביינער אין די פֿיר איילן פֿון קבר, וואָס האָט איבער זיך נאָר אַ פֿיצל הימל. דאָס ווינטל בלאַזט איבער זיי, אויסגעמישט מיט דער ערד, גיבן זיי פֿון זיך דאָס לעבעדיקע גרינס אַרויס. אָט זיינען די ביינער צו־געקומען צום אמתן תכלית, צום לעצטן סוף פֿון לעבן, פֿון פֿאַרן אייביק און פֿון נאָכן אייביק... און די גאַנצע וועלט האָט זיך געאייניקט, דאָס לעבעדיקע מיטן טויטן, דער הימל מיט דער ערד, יעדער גרעזל, יעדער בימל, און עס איז איין לעבן, איין וועלט, איין גאָטס געוואָרן...

פֿון דער צווייטער זייט וועג שפיגלט זיך אַפּ דאָס וואָסער אין דער נאַכט, ווי אַ צווייטע וועלט זעט עס אויס פֿון דער ווייטנס. קליינע ליכט־לעך פֿון די בערלינקעס, וואָס רוען אין וואָסער איבער נאַכט, דרינגען טיף אין וואָסער אַריין, און זיי זעען אויס פֿון דער ווייטנס, ווי גרויע, טונקעלע חיות זיינען מיט די לאַפעס אין דער שוואַרצער נאַכט איינגע־זונקען געוואָרן, און קענען נישט מער אַרויס. די ליכטלעך, די אויגן אין זייערע שטערנס, דרינגען אַהער פֿון דער ווייטנס און בעטן הילף...

און אויף דעם שוואַרצן וועג, טיף דאָרט אין דער נאַכט, האָט גאָט זיך דאָס פנים אין ביידע הענט פֿאַרשטעלט... און זיינע צוויי גרויסע טרערן, וואָס ער וויינט אויפֿן חורבן בית־המקדש, האָבן אויף דער ערד זיך אַראַפּגעגאַסן און אַליץ פֿאַרטונקט און פֿאַרטונקען...

*

אויפֿן שוואַרצן וועג צום בית־עולם צו אין דער טונקעלער נאַכט שפּאַצירן אַ יינגל מיט אַ מיידל: גבריאַל, דעם רבינס זון, דער ממלא־מקומו, און לאהלע, ר' יחזקאלס יינגסטע טאָכטער.

זי האָט אים געזען דורך אַ שפּאַלט פֿון דער טיר דעמאָלט, ווען זיין פֿאָטער איז ביי זיי איינגעשטאַנען. פֿאַרטאָגס, ווען זי איז נאָך אין איר בעט געלעגן, האָט זי דערהערט פֿון אַן אַפּענעם פֿענצטער זיין קול. ער לערנט און זיין קול איז אַרויס דורכן פֿענצטער און אויסגעמישט זיך מיט דעם ריח פֿון די יונגע גרעזער, וואָס האָבן זיך פֿון דעם נאַכט־טוי געוועקט; ער איז אַריין מיט דעם בלומען־געשמאַק, און איז פֿאַר איר

געזיכט פֿאַרבייגעפֿלויגן און געווינקט איבער איר, און איר ברוסט האָט זיך פֿון זיך געהויבן און געוועקט זיך... און פֿון דעמאָלט אָן האָט זי געבענקט נאָך זיין איידל, מלאַכימדיק געזיכט, וואָס האָט ווי אַ ליכטיקע לבנה פֿון זיין טיפֿן שטריימל אַרויסגעשיינט, נאָר זי האָט נישט געוואוסט דערפֿון. זי האָט פֿון גאַרנישט געוואָלט וויסן, נאָר יעדן פֿאַרנאַכט האָט זי זיך אין שול-געטל שפּאַצירט... עס האָט זי עפעס געצויגן אַהין, צו די „הויכע דייטשן מיט די לאַנגע בייטשן“, די וואָס שפּילן און ציען די ניגונים פֿון די טאַפֿאַלן-צווייגן, און האָבן זי געצויגן טיפֿער אַריין, טיפֿער אין שוואַרצן וועג אַריין, טיפֿער און טיפֿער... אים אָבער האָבן זיי אויך געמוזט ציען, און ער האָט זיך אויך געמוזט לאָזן פֿאַרפֿירן...

און זיי האָבן נישט געזען, ווי זיי פֿאַרקריכן זיך. די נאַכט איז גע-פֿאַלן איבער זייערע קעפּע און האָט זיי אין זיך אַריינגענומען, באַוועבט זיי מיט פֿינצטערניש הינטער זיך און פֿאַרשטעלט זיי פֿון מענטשנס אויגן. די טויטע מצבות אויפֿן בערגל זיינען עדות געווען, אַז די קינדער האָבן צווישן זיך קיין וואָרט נישט גערעדט, נישט ביי דער האַנט זיך אַנגענומען, נאָר ער פֿון איין זייט וועג, און זי פֿון דער צווייטער זייט וועג האָבן זיך געלאָזט נאַכציען נאָך די שטומע, האַרץ-אַנציענדיקע ניגונים, וואָס די „הויכע דייטשן מיט די לאַנגע בייטשן“ האָבן מיט זייערע דינע, לאַנגע פֿינגער פֿון די אַלטע טאַפֿאַלן-ביימער אַרויסגעצויגן. אַט די ניגונים האָבן אין זייערע הערצער אָפּגעקלונגען, ווי אויף סטרונעס, און האָבן די קינד-דער אַליץ געצויגן צו זיך, געצויגן שטום, און געשפּילט שטומע, סודות-דיקע טענער אויף די האַרץ-סטרונעס אין דער שטיל... אין דער שטיל... און די נאַכט איז געפֿאַלן איבער זיי, און די טוי-וואַלקנס האָבן גע-שוועבט פֿאַר זיי, און הינטער זיי.

און אַליץ אַרום איז פֿול מיט ליבע. דער הימל און די ערד ליגן אין איינעם געאַרעמט, פֿאַרוואַרפֿן אין וואַלד, די נאַכט אין דער וועלט, די וועלט אין דער נאַכט, און שמעקעדיקע ריחות קומען זיך צו טראַגן פֿון די אַרומיקע פֿעלדער, ווייען איבערן פנים, און דערציילן שטומע סודות, וואָס מען טראַגט ביי זיך אין האַרץ אַרום און וואָס מען זאָגט זיי קיין מאָל ניט אַרויס...

און די ברוסט באַוועגט זיך שטיל, פּאַמעלעך, און בענקט נאָך עפעס, און אַ בענקעניש ליגט אויף אַליץ אויסגענאַסן, די גאַנצע וועלט בענקט, נישט צו וויסן אַליין נאָך וואָס, נאָך ווען...

אין געדיכטן וואַלד ליגט גאַט אין שוואַרצן מאַנטל געהילט, און בענקט נאָך זיך אַליין און נאָך דער וועלט... אין עק וועלט, וואו דאָס

לעצטע רויטע אויג זינקט אין די בלויע, שוואַרצע ימים, קושט זיך דער טאָג מיט דער נאַכט, און זיי בענקען נאָך זיך און נאָך דער וועלט...

אין מיטן האַריוואָנט בלאַנדזשעט אַ ליכטיקע לבנה, ים-אויס, ים-אײן, און בענקט... דער קליינער בית-עולם באַהאַלט זיך אין זיך און בענקט...

און דאָס יינגל און דאָס מיידל לאָזן זיך נאַכציען נאָך די פֿאַרגעסענע ניגונים...

אַ ביסל ווייטער איז דאָס וואַסער, און די נאַכט-לאַמטערנדלעך דרינ-גען זיך אין דער טיפֿעניש פֿון וואַסער און דערציילן זיי מעשיות פֿון אַנדערע וועלטן.

דאָס יינגל מיטן מיידל גייען נאָך און לאָזן זיך פֿאַרפֿירן נאָך די פֿאַקלדיקע לאַמטערנדלעך.

זיי זיינען צום וואַסער אַנגעקומען, ביים ברעג זיך געזעצט.

*

עס האָט זיך פֿלוצלינג קלינגען געהערט.

און דאָס קלינגען האָט מיט אימה פֿון גאַנץ ווייט אַפּגעקלונגען, ווי אַ מאַמע וואַלט אין דער פֿינצטערער נאַכט זיך געקלאָגט: געוואַלד, מען האָט מיר שלעכטס געטאָן! געוואַלד, מען האָט מיר שלעכטס געטאָן!

דער הימל צום שטעטל איז מיט אַ מאָל ליכטיק געוואָרן, ווי אַ רויט-ברענענדיקע, ליכטיקע כּמאַרע פֿון אַ ליכטיקן ים איז געקומען צו ציען פֿון אַ פֿרעמדער וועלט, האָט פֿאַרבלאַנדזשעט אינעם פֿינצטערן נאַכט-ים אַריין, און האָט אַ האַלבן הימל באַלויכטן. צי האָט נישט אַ מעכטיקע האַנט אַ שטיק נאַכט פֿון דער הייך אַראַפּגעוואָרפֿן און דער וועלט דעם אַפֿענעם הימל געוויזן? צי האָט זיך אַפֿשר דאָך די זון אײן מאָל אין לעבן טועה געווען, און אַנשטאָט אין אַ פֿרעמד לאַנד צו גיין, איז זי פֿאַר דער צייט צוריק געקומען? און אונטן אויף דער ערד פֿלאַך-קערט זיך, אײן וואַלקן פֿייער קוילערט זיך אין צווייטן אַריין און זיי פֿלאַמען אין איינעם, שטייגן אין הימל אַריין און צינדן אַ שטיק הימל אונטער, ערד, לופֿט און הימל קושן זיך צוזאַמען אין אײן פֿלאַם-פֿייער. עס האָט פֿון דער וועלט דעם נאַכט-שלייער אַראַפּגעריסן און צוריק טאָג געמאַכט... פֿון דער ווייטנס הערן זיך וויינענדיקע קולות, און דער שטאַט-גלאַק קלינגט און קלינגט מיט אַ געוואַלד, ווי אַ מאַמע וואַלט זיך געקלאָגט: געוואַלד, איר האָט מיר שלעכטס געטאָן! געוואַלד, איר האָט מיר שלעכטס געטאָן!

דאָס יינגל מיט דעם מיידל זיצן ביים ברעג וואָסער. ליכטיקע שטראַלן פֿאַלן אַרײַן און באַלייכטן דאָס וואָסער פֿון יענער זײט. און פֿון דאָרט, פֿון וואָנען דאָס וואָסער ברענט זיך, קומען צו שווימען ליכטיקע כוואַליעס און סודן איין אין דער שטיל די איבעריקע כוואַליעס וואָס דאָרט זיך אָפּ. דאָ ליגט די נאַכט אויסגעצויגן איבערן וואָסער. עפעס וואָס פּליאַסקעט זיך שטיל אין אים... מתים גייען אויף פֿון דעם בית־עולם, קריכן אַריבער דעם פּלויט און זיי זיינען טובל זייערע נשמות אין וואָסער, איידער זיי שטייגן אויף אין הימל אַרײַן צום בית־דין של מעלה.

און דאָס וואָסער גיסט זיך אין דער שטיל, וואָשט די נשמות, וואָשט זיי אָפּ פֿון זינד, און די מתים שווימען מיט די כוואַליעס וואָסער אין שוואַרצן וואַלד אַרײַן, אין הימל אויפֿצושטייגן...

און פֿון יענער זײט פֿלאַקערט די וועלט. זיילן פֿייער אין זיילן פֿייער שטייגן איינער נאָכן צווייטן אין הימל אַרײַן, און צינדן אָן די לופֿט, דעם הימל, און זייער פֿייערדיקער גלאַנץ שפּילט אויף די כוואַליעס...

*

דורך באַהאַלטענע וועגן זיינען די קינדער אין שטאַט צוריק גע-
קומען.

האַלב־נאַקעטע וויבער, נאַקעטע קינדער, כאַפּנדיק דאָס ביסל אַרעמ-
קייט, פעק בעטגעוואַנט, ווער אַ קישן, ווער אָן עמער מיט שטוב־זאַכן,
מיט אימהדיקע געוואַלדן, מיט פֿונאַנדערגעלאָזענע האָר, לויפֿן זיי פֿון
פֿייער, גאַס־אויס, גאַס־איין, קליינע קינדער, האַלטנדיק זיך אָן די מאַמעס
שירצן, גרעסערע, העלפֿנדיק דער מאַמען די פעקלעך טראָגן, לויפֿן אין
דער שוואַרצער וועלט אַרײַן, מיט געוואַלדן, מיט געוויין, און דאָס פֿייער
לויפֿט זיי נאָך, אַרויסשטעקנדיק נאָך זיי זיינע צונגען, מאַמעס טראָגן זייגנ-
דיקע קינדער אין די קישנס, ברידער — קליינע שוועסטערלעך, שוועסטער
— קליינע ברידערלעך. מען לויפֿט מיט זיי אין פֿרעמדע שטיבער, זיי
אָוועקצולייגן אין פֿרעמדע בעטן, מיט פֿרעמדע קינדער. דאָס פֿייער
יאָגט די מענטשן פֿון די הייזער, טרייבט זיי אַרום ווי ווילדע רוחות און
טראַגט זיך פֿון דאָך צו דאָך. דאָס פֿייער, אָן אומגעהויערע ווילדע חיה מיט
ברייטע, ווייטע ברענענדיקע לאַפעס, איז געקומען צולויפֿן פֿון וויסטע
מדבריות און האָט זיך איבערן שטעטל געלייגט, צו פֿאַרניכטן אַלץ, אַלץ...
יידן, גוים שלעפֿן עמערלעך וואָסער, גייען מיט אַ געוואַלד און גיסן דאָס
וואָסער אין פֿייער אַרײַן: דאָס פֿייער טרינקט עס אויס מיט אַ לעכער-
דיקן קנאַק און טוט זיך ווייטער דאָס זייניקע. טייל מענטשן, נישט צו וויסן
וואָס צו טאָן, כאַפֿן פֿענצטער, טירן און לויפֿן דערמיט אין דער וועלט

אריין. ווילדע מאמעס לויפן אין פֿייער מיט צעוואַרפענע האָר, פֿאָרוואַר-
פענע קליידער. זיי לויפֿן און שרייען: „מיינע קינדער!“

ווילדע, פֿאַרלאָזטע נאַקעטע קינדער לויפֿן איבער דער גאַס, שלעפּנדיק
פעקלעך און שרייען: „מאַמע ! מאַמע !

און די אַלע קולות ווערן פֿאַרטרונקען אין איינעם אינעם קנאַק פֿון
פֿייער, און פֿייער שיקט זיינע צונגען פֿון דאָך צו דאָך און לאָזט איבער
נאָך זיך איין חורבה נאָך דער אַנדערער.

אין די חורבות בלייבן שטיין הויכע, שוואַרצע קוימענס, עדות אויף
דעם אומגליק, וואָס דאָס פֿייער האָט אָנגעמאַכט. טייל באַלעבאַטיים, כאַפּנ-
דיק ווער אַ האַק, ווער אַ לאַפעטע, האַקן די ווענט, רייסן די דעכער
פֿון זייערע אייגענע הייזער. זיי האַקן אָן רחמנות, ווי עס וואָלט אין זיי
אַריינגעקומען אַ ווילדער גייסט צו מאַכן אַ תּל פֿון אַליץ, אַלץ חרוב צו
מאַכן.

איינער ברעכט מיט בלויזע הענט די שויבן און לויפֿט דערנאָך
מיט צעבלוטיקטע הענט איבער דער גאַס. דאָס פֿייער אָבער ווערט ניט
שטילער. די ביזע, פֿייערדיקע לאַפעס ציט עס פֿון דאָך צו דאָך, און
מיט אַ בייזן קנאַק, ווי ס'וואָלט געוואָלט פֿאַרשטומען דאָס געוויין פֿון די
קינדער, פֿון די מאַמעס, פֿונעם עולם, ברעכט עס איין שטוב נאָך דער
אַנדערער. די אַלע קולות נעמען זיך צונויף צוזאַמען און הייבן זיך
אויף ביזן הימל אַריין... און דער שטאַט-גלאַק האָט אַלץ נאַכאַנאַנד גע-
קלונגען און געקלונגען, ווי ער וואָלט געוואָלט ביים פֿייער רחמנות דער-
וועקן, וואַרפֿן זיך צו זיינע פֿיס אָדער קלאָגן זיך פֿאַר דער געהימער
קראַפֿט אויף דעם חורבן, וואָס דאָס פֿייער האָט אָנגעמאַכט...
באַלד איז געוואָרן אַ געשריי: „די שול ברענט, די שול!“

און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ געלויף פֿון אַלע זייטן. טאַטעס האָבן
די הויזגעזינטן אַוועקגעוואַרפֿן, מאַמעס — די זייגנדיקע קינדער, אַלע
האַבן זיך אַרום דער קליינער שול אַרומגעשטעלט. אירע הויכע פֿענצטער,
וואָס זיינען געווען קעגנאיבער דעם פֿייער, האָבן ווי ליכטיקע לאַמטערנעס
געלויכטן. יידן האָבן געקרעכצט, די האָר פֿון קאַפּ געריסן; וויבער האָבן
אַרום אירע ברייענדיקע ווענט אַרומגעשטעלט זיך, ווי זיי וואָלטן זיי
וועלן מיט זייערע שירצן פֿאַרשטעלן. אַ פֿאַר יידן זיינען געשטאַנען און
געגאַסן עמערלעך וואַסער אויף די הייס-אָנגעברענטע ווענט. דאָס פֿייער
האַט עס מיט אַ קנאַק אויסגעטרונקען און גענומען זיך דאָס זייניקע טאַן.

גויים זיינען אָנגעקומען צו לויפֿן מיט באַסאַקעס און העק, זיינען אַרויף
אויף דעם שול-דאָך און גענומען אים רייסן פֿון די ווענט. יידן האָבן
זיי ביי די פֿאַלעס אָנגעכאַפּט, געבעטן רחמנות. די באַסאַקעס האָבן דאָס

דעכל צעפליקט, געריסן, און יעדער שטיק בלעך, וואָס מען האָט פֿון דאָך אַראָפּגעשליידערט, האָט פּאַסן געריסן פֿון די יידישע הערצער. אין דעם, איז דער רב אָנגעקומען צו לויפֿן און מיט גרויס געוויין איז ער צוגעלאָפֿן צו די שול-טויערן, ער האָט פֿאַרהאַקט די טירן, די לאָדן און האָט זיינע דאַרע, בלייכע הענט אויסגעשטרעקט, אַוועקשטופּנדיק דעם משחית. דאָס פֿייער איז דורך דעם דאָך געקראַכן, און באַלד איז גע-וואָרן אַ גרויס געוויין און געשריי: דער דאָך! און יידן האָבן די טירן אויפֿגעפּראָלט, די פֿענצטער אויפֿגעהאַקט און אין שול אַריין, דאָ האָט שוין דער דאָך אַרום און אַרום געפֿלאַקערט. אין פֿייער האָט זיך געהערט, ווי באַלקנס פֿאַלן איינער אויף דעם צווייטן, דאָס ברענענדיקע פֿייער האָט מיט אַ מאָל מיטן קאַפּ קאַפּויער זיך געשטעלט און פֿון אונטן-אויס זיינע צונגען געשיקט, געשאָסן מיט ברענענדיקע פֿונקען, מיט שטיקער פֿייער אין דער וועלט אַריין. פֿון אַן אויפֿגעהאַקט פֿענצטער האָבן זיך אַ ריס געטאַן רוחות שוואַרצער רויך, אין רוח איז אין צווייטן מיטן קאַפּ אַריין, און האָבן זיך געריסן דורכן אויסגעהאַקטן פֿענצטער אין פֿייער אַריין. אויף אַ מינוט האָבן זיי פֿאַרשוואַרצט דאָס העלע ברענענדיקע ליכט, באַלד אָבער האָט דער רויך זיך דורכגעבראַכן אַ וועג און איז מיט אַ קנאַקעריי אַרויס פֿון פֿייער אין הימל אַריין. און אין דעם געדיכטן שוואַרצן רויך פֿון אויפֿגעהאַקטן פֿענצטער זיינען געפֿלויגן ברענענדיקע פֿונקן, האָבן זיך געטראָגן שטיקער פֿייער. און דורכן אויפֿגעהאַקטן פֿענצטער האָבן אָנגעהויבן אַרויסכאַפֿן זיך יידן, אין דעם שוואַרצן רויך און אין די שיסנדיקע פֿונקן, אַרויסראַטעוונדיק ווער אַ האַלב-נאַקעטע ספֿר-תורה, ווער אַן אַלטן טליענדיקן טלית, ווער אַ שטיק לייכטער און ווער אַ ברעט פֿון אַרונ-קודש, און זיינען דערמיט אין דער שוואַרצער נאַכט אַנטרונגען געוואָרן.

די שול האָט געפֿלאַקערט. אין וואָנט איז אַרויף אויף דער צווייטער. פֿון אינעווייניק האָט זיך יעדן מאָל געהערט, ווי דאָס פֿייער וואַרפֿט פֿון דער הייך מיט אַ נצחון באַלקעס, קלעצער, ברעטער איינס אויף דאָס צווייטע און עסט זיי מיט זיינע פֿייער-צונגען. און אַרום איז אַ ביטערלעך געוויין פֿון די אַרומיקע ווייבער, קינדער און מענער. מען קרעכצט, מען שרייט, מען ברעכט די הענט. און דער שטאַט-גלאַק האָט אַלץ געקלונגען און געקלונגען, ווי ער וואַלט געוואַלט ביים פֿייער רחמנות דערוועקן, וואַרפֿן זיך פֿאַר זיינע פֿיס, אָדער קלאָגן זיך פֿאַר דער געהיימער קראַפֿט. דאָס פֿייער אָבער האָט די אַלע קולות אין זיך אַריינגענומען און אין איינעם אַפּגעקנאַקט. דאָס איז געווען אַ נצחון-געשריי פֿונעם משחית, וואָס איז געקומען די גאַנצע וועלט צו פֿאַרניכטן...

גרוי און ערנסט איז דער טאג ארויס אויפן הימל. ווייט אויפן האַר-
 ריזאנט האָט דער מאַרגן־שטערן בלוטיק געפלאַקערט אין איין העלישן
 שפיגל, און זיין רויטער גלאַנץ האָט זיך אָפגעגלאַנצט אין די גרויע וואַ-
 סערדיקע כוואַליעס פֿון הימל. עס האָט אויסגעזען, ווי גרויע כוואַליעס
 וואַסער זיינען געקומען צו שווימען פֿון פֿרעמדע ימים, פֿון ליכטיקע וועלטן,
 און האָבן איינע נאָך דער צווייטער אין הימל פֿאַרבלאָנדזשעט. און דער
 מאַרגן וואַשט דעם ניי־געבוירענעם זון, דעם יונגן טאָג, וואַס שטייגט
 אַרויס פֿון די גרויע כוואַליעס וואַסער, וואַשט אים כוואַליע־אויס. כוואַ-
 ליע־איין, אַז ער זאָל שיינען, באַלייכטן הימל און ערד.

און די גאַנצע וועלט האָט זיך געוועקט פֿון דעם ליבן שלאָף, די
 גרעזלעך, פֿאַרטרונקען אין נאַכט־טוי, האָבן אָנגעהויבן זיך ציען
 קעגן דער זון; בלומען האָבן אויפֿגעפֿנט זייערע זייגעלעך, זייערע
 מייכלעלעך, און האָבן פֿון זיך אַרויסגעהויכט דעם בלומען־ריח, מיט וועלכן
 זיי האָבן זיך אַ גאַנצע נאַכט אָנגעטרונקען. אַלץ, אַלץ האָט זיך געוועקט,
 די וועלט האָט פֿון זיך אַראָפּגעוואַרפֿן דעם נאַכט־שלייער, די נאַכט־
 קליידער, וואַס זי איז אין זיי מיט דעם וואַלקן־טוי געשלאָפֿן, און מיט
 דעם שמייכל פֿון אַ פֿלה, וואַס וועקט זיך אויף די ערשטע נאַכט נאָך
 דער חתונה, האָט עס אַלץ געשמייכלט, אָנגעטרונקען מיט ליבע און
 לעבן ...

דאָס פֿייער איז שוין געווען פֿאַרלאָשן. דאָ און דאָרט האָט עס נאָך
 זיין לעצט ביסל צאָרן אויסגעלאָזט צו אַן איבערגעבליבענער וואַנט, צו
 אַ פֿלויטל, אַ באַלקע, און עס האָט געטליעט און געטליעט, דאָס שטעטל
 איז אַ חורבן געוואָרן ... טליענדיקע קופּעס קוילן, פֿאַרברענטע דעכער,
 ליגנדיק איבער פֿאַרברענטע ווענטלעך, האָבן זיך גערויכערט און גע-
 רויכערט. דאָ און דאָרט האָט זיך געוויזן אַ האַלב אָפּגעמאַלט ווענטל פֿון
 אַ צעלייגטער שטוב, וואַס האָט נאָך אין זיך געהאַט אַן אָנגעקלאַפּטע
 פּאַליצע. אין דער גאַס זיינען אַרומגעפֿלויגן פֿון דעכער צו דעכער פֿעדערן,
 אונטער די פֿיס האָבן זיך געוואַלגערט צעבראַכענע פֿלים, שטיקער מעש
 פֿון לייכטערלעך און שבתניקעס, און אין מיטן דערינען אַ שטיק זידן
 שבת־קלייד, אַ טליענדיקע שמאַכטע מיט אַן אָנגערייכערט שייטל. פֿון די
 גליענדיקע חורבות האָבן די הויכע, שוואַרצע קוימענט אַרויסגעשיינט
 און האָבן עדות־געזאָגט אויף דעם חורבן, וואַס דאָ איז געווען. דאָ און
 דאָרט זיינען יידן געשטאַנען און מיט שטיקער אייזן אין די הענט האָבן
 זיי פֿון די גליענדיקע קוילן אויסגעשאַרט שטיקער צעבראַכענע פֿלים,
 האַלב אָנגעטליעטע קאָלדרעס, פֿיס פֿון צעבראַכענע טישן, בענק, און יעדע־
 רער האָט זיך זיין ביסל באַלעבאַטישקייט צוואַמענגעגראַבלט. מאַמעס זיינען

אַרומגעלאָפֿן אין די הייזער מיט געבראַכענע הענט און האָבן צוזאַמען געקליבן די פּיצלדיקע קינדערלעך, וואָס זיי האָבן ביי נאַכט אין פֿרעמדע הייזער, אין פֿרעמדע בעטן געלייגט. מיידלעך זיינען אַרומגעלאָפֿן און פֿון פֿרעמדע הויפֿן דאָס ביסל באַלעבאַטישקייט, וואָס זיי האָבן עס ביי נאַכט צעוואָרפֿן, צוזאַמענגעקליבן, געלייגט אַ פעקל צו אַ פעקל און אויף זיי די פּיצלדיקע קינדערלעך אַרױפֿגעזעצט. קליינע יינגלעך האָבן פֿון פֿייער אויסגעגראַבלט די האַלב־פֿאַרברענטע ספֿרים, אויסגעזוכט צע־טרעטענע שמות, געקושט זיי, צוזאַמענגענומען און אין דעם איבערגעבליי־בענעם בית־המדרש געטראָגן.

און דער ליכטיקער טאָג און די ליכטיקע זון, וואָס האָבן זיך הער־לעך ווייט און ברייט איבערן הימל אויסגעגאַסן, האָט געשאַטן אויפֿן שטעטל מיט ליכט און העלקייט, נאָר די ליכטיקייט האָט גליענדיקע חורבות, איבערגעבליבענע קוימנס און קליינע קינדערלעך אָן אַ היים באַלויכטן און באַהעלט.

און דאָ און דאָרט איז ביי זיין טליענדיקער חורבה אַ ייד, אַ באַ־לעבאַס געשטאַנען און געצויגן פֿון פֿייער נאָך נישט קיין גאַנץ־פֿאַר־ברענטע באַלקעס, ברעטער, און דאָס גליענדיקע מיט וואַסער געלאָשן, און ער האָט זיך געלייגט אַ באַלקע צו אַ באַלקע, אַ ברעט צו אַ ברעט און געמאַכט שוין פֿלענער אין מוח ווי זיין צעפֿירטע נחלה אויף די פֿיס צו שטעלן...

אַרום איבער די פֿעלדער זיינען האַלב־נאַקעטע ווייבער געלעגן, האַל־טענדיק אין די שירצן זייערע זייגנדיקע קינדער. אַרום זיך האָבן זיי גע־האַט די צונויפֿגעלייגטע פעקלעך און קינדער, און די זון האָט דאָס אַלץ באַגאַסן מיט ליכט.

*

צווישן די באַלעבאַטים אין שטעטל האָט מען אין דער שטיל גע־רעדט, אַז גאָט האָט זיך אָן דעם רבס קרייודע אָנגענומען, און זיין צאַרן אויף די שטיינער און העלצער אויסגעגאַסן...

אין מיטן וועג

דאָס שטעטל הייבט אָן איינציקווייז קומען צו זיך. אַלטע באַלעבאַטים ווערן נישט פֿאַרפֿאַלן, און שטאַט ווערט צוריק שטאַט. פֿון די בערג אַש האָט מען די האַלב-פֿאַרברענטע ברעטער אַרויסגעשאַרט, און ווי איינער האָט געקענט האָט ער זיין נחלה מיט ברעטלעך צוזאַמענגעקלאַפט. און שטאַט ווערט צוריק שטאַט. ביי ר' יחזקאלן האָט מען דערווייל אָנגע-הויבן קלייבן זיך אויף תנאים. לאהלע די פלה האָט פֿון גאַרנישט גע-וואוסט. זי איז געזעסן ביים פֿענצטער יעדן פֿרימאַרגן און האָט זיך צום רבינס בחורל, צו אַברהמלס לערנען איינגעהאַרט, וואָס האָט זיך אין גאַרטן אין איינעם מיט דעם בלומען-געשמאַק אויסגעמישט, האָט אין איר פֿריש, ריין חדר אַריינגעדורנגען, איבער איר געזיכט געפֿאַכעט, און אויף אירע נאַקעטע, יונגע בריסט געבלאַזן. דאָס תנאים-גרייטן האָט מען אין דער קיך אָנגעזען.

פֿון הינטער דער ערד האָבן מומעס, באַבעס זיך געיאָוועט און זיך גענומען צום אָנגרייטן. פֿון ר' יחזקאלס שטוב צו דער בעקערינס קעלער האָט אַ סטענגע מעל זיך געווייסט אויף די שטיינער ...

דאַרט, וואו ר' יחזקאל וואוינט איז פֿאַראַן אַ ליק, אין דער ליק ציט זיך אַ שערענגע געבויטע הייזער, אַדער איין הויז מיט פֿיל-קאַנטיקע דעכער, איינער איבערן צווייטן. קיין הויף צו די הייזער איז נישטאַ, און אין גאַט ווייסט אויף וואָס פֿאַר אַ גרונט זיי שטייען. דאַכט זיך, גאַרנישט אויף גאַטס ערד ... די הייזער געהערן צו פֿיל באַלעבאַטיים, און צו קיינעם נישט. עס הייסט, אַז אַזוי שטייען די שטיבער לידיק אָן איינ-וואוינער, מיט אויסגעהאַקטע שויבן, נאָר קוים וויל אַ "יורש" זיך אַריינציען, קומען זיך צו יאָווען צענדליקער אַנדערע יורשים מיט פֿאַ-פירן און מעטריקעס און ווייזן אויף, אַז די שטיבער געהערן צו זיי. דער גורל איז געפֿאַלן אויף איינעם אַ לייבוש פוטערמילך, וואָס נישט-געשטייגן, נישט-געפֿלויגן קומט צו אים זשענזשע סטראַזשניק און רייסט ביי אים פֿיר מיט אַ האַלבן רובל "פֿאַדאַטקעס" יערלעך. דער לייבוש

פוטערמילך איז נישט קיין גואל, נישט קיין קרוב, נאָר גיי טענה מיט זשענזשען, אָז זשענזשע ברענגט די פּאַפּירן און נעמט די שבת-לייכטער-לעך אַוועק, און דער בידער לייבוס מוז יעדן טאָג, נעבעך, קומען מיטן בעזים אַוועקקערן פֿאַר אַ פֿרעמדער טיר. איצט דולט מען אים אַ קאַפּ מיט אַ פֿייער-וואַנט, און ער שלעפט זיך אָפּ פֿון טאָג צו טאָג. דאָס גאַנצע שטעטל בעט, אָז עס זאל קומען אַ פֿייער און די הייזלעך זאלן איין מאָל פֿאַר אַלע מאָל אָפּברענען, וואָלט שוין איין מאָל אַ סוף געוואָרן צו די מחלוקות. יינגלעך אין חדר ווינטשן זיך: אוי, הלואַי פֿלאַקערט-אויס אַ פֿייער אין מיטן העלן טאָג, און מען אַנטלויפֿט פֿון חדר. נאָר ווייל די שטאָט בעט, וויל דאָס פֿייער דווקא נישט קומען.

דאָרט, הינטער די הייזלעך, וואָס הענגען אין דער לופֿט, איז פֿאַראַן אַ קעלער, וואָס אָז מען קומט אַריין אין אים, דאַכט זיך, אָז ער פֿירט אין באַהאַלטענע וועלטן אַרונטער. דאָרט, אין דעם קעלער, איז פֿאַראַן אַ בעקער-אויזן פֿון תּרחס צייטן. יידן גלייבן, אָז אין דעם אויוון זיינען איינגעמויערט פֿיל קופּערנע טעפּ מיט גאַלדענע רענדלעך, נאָר מען האָט מורא דעם אויוון צו רירן, אָז דאָס גאַנצע ווײַז, וואָס איז אַנגע-לענט אויפֿן אויוון זאל נישט איינפֿאַלן און מענטשן הרגענען. פֿון אויוון גרילט עס שטענדיק אַרויס — סײַ בײַ טאָג, סײַ בײַ נאַכט. מענטשן זאָגן, אָז דעם בעקערס נשמה וויינט דאָרט שטענדיק און האָט קיין רו נישט... אין קעלער דאָרט וואוינט אַ יידענע, אַן אַלמנה, שרה די בעקערין מיט זעקס טעכטער יתומות. איין גאָט ווייסט, ווי אַרום איז די יידענע אַרייַנגעקומען אין קעלער, נאָר אָז זי וואוינט — וואוינט זי שוין, אויף דער צווייטער זײַט קעלער וואוינט אַ ייד אַ וואַטע-מאַכער, וואָס פֿאַרפֿעדערט די גאַנצע גאַס, און וואָס די חדר-יינגלעך רופֿן אים „דוואָן! דוואָן!“ — און דער ייד יאָגט זײַ מיט אַ שטעקל. דער ייד האָט אַזאַ טבע יעדן שבת-צורנאַכט, אין די זומער-שבתים, אויף טויט אַוועקצופֿאַלן און שרעקן די שטאָט: די כאַלערע... און מען לויפֿט נאָך חיימל קונצנמאַכער, אָז ער זאל קומען מיטן שמעק-פֿלעשעלע.

אַ, די זומערדיקע דאָנערשטאָגס בײַ נאַכט, דאָרט אין ליקל! ווען צו די זעקס „יתומות“, וואָס איינע איז גרעסער פֿאַר דער צווייטער, קומען אַנצולויפֿן די שטאָט-יונגען, שניידער, שוסטער-געזעלן, זומער-נאַכט נאָך דער אַרבעט, די נאַכט איז פֿינצטער, די לאַדן זיינען פֿאַר-מאַכט, און די געזעלן דרייען זיך אַרום מיט די חול-המועד-שטעקעלעך אַהין און צוריק, יעדן מאָל קומט צו ווייזן זיך אַ יתומה פֿון קעלער, וואַרפֿט אַ בליק, דערכאַפֿט זי אַ קוש, אַ לעק, אַ טאַפּ פֿון אַ יונג און ווערט צוריק פֿאַרשוואונדן אין קעלער אַריין...

דאָרט איז היימלעך געווען אין די שבועות-נעכט, ווען דאָס שטעטל יידן פֿלעגן אין שול זיין ביים תיקון, און דאָס שטעטל ווייבער, מיידן ביי דער בעקערין פוטער-קוכנס צו באַקן. און יונגען האָבן זיך געדרייט, און די לבנה האָט מיט אַ האַלב אויג צוגעשיינט... און אַלץ האָט אין דער האַלב-פֿאַרטרונקענער נאַכט זיך געטונקען...

אין דעם קעלער האָט מען זיך צוזאַמענגענומען דאָס געבעקס צו באַקן צו די תנאים. עס זיינען אָנגעקומען מומעס, באַבעס. רחל-לאה מיט די וואַרצעלעך אויף דער גאַמבע — זי איז איבער אַלע. זי האָט מיט-געבראַכט פֿון דער היים דעם גרויסן מערזשל מיטן שטייסל און האָט דריי טעג כסדר געריבן, געשטויסן און געמאַלן. עס זיינען אָנגעקומען צו לויפֿן אייניקלעך פֿון דער גאַנצער וועלט און האָבן געכאַפט אויס דעם מערזשל און זיינען אָנטריגען געוואָרן... פֿון אַ הויכן בוידעם האָט מען אַראַפֿגענומען פֿאַרשיידענע בראַט-פֿאַנען מיט צענערליי פֿאַרמעלעך צו קיכלען מגן-דודלעך, פֿייגעלעך, קאַטשקעלעך און גלאַטע „האַמבורגער“ קיכעלעך מיט זיבן שפיצלעך. רחל-לאה האָט פֿון איר קאַפּ אויסגעקלערט פֿאַרשיידענע אָועלכע שמאַכטעס מיט שפיצלעך און קאַנטן. פֿאַר יעדער פֿלה, וואָס זי האָט פֿאַר איר דאָס געבעקס געבאַקן, האָט זי אַ באַזונדער חנדל אויסגעקלערט, דירעקט פֿון דער פֿלהס-וועגן, לויט איר מזל נאָך.

דאָס געבעקס האָט מען איינגעפאַקט מיטצונעמען „אין וועג אַריין“ צו דער תנאים. ר' יצחק יודלס איז דורך דער צייט אין ר' יחזקאלס שטוב אַ גאַנצער באַלעבאַס געוואָרן, ער האָט זיך מיט ווייב און קינד אַריינגעצויגן. און חיימל קונצנמאַכער, דאָס ווייבערשע יידל, שלאַפֿט אַפֿילו שוין ביי נאַכט דאָרט. און די ווייבער לויפֿן שרייען, אַלע זיינען פֿאַרטאָן, ווי מען וואַלט יעדערער פֿון זיי אַ פעקל אויף דער האַנט געלייגט, און זי ווייס נישט וואו זיך דערמיט אַהינצוטאָן.

צום שפעטסטן זיינען געקומען איטעלע און הינדעלע, די שנור מיט דער טאַכטער. זיי האָבן אַ טבע זיך לאַנג צו לאָזן בעטן, און זיי זיינען אַריינגעקומען ווי פֿון הימל אַראַפֿגעפֿאַלן. עס הייסט: זיי הייבן גאַרנישט אָן צו וויסן פֿון קיין פּותר און פֿון קיין חלום, און פֿרעגן זיך תּמעוואַטע: וואָס מאַכט מען דאָ? הייבט די מאַמע אָן דערציילן, ציען זיי „פשעטשע“ די אַקסלען אויף, זעצן זיך צום סוף אַנידער יעדערע אין איר ווינקל אַריין, פֿאַרקרימען די שנעבלעך און ווילן זיך נישט „מישן“.

— וואָס זייט איר ברוגז? — בעט זיך די מאַמע און די שוויגער.

— איך בין ברוגז? — מאַכט אַ חנעוודיק שנעבעלע איטעלע און גיט

אַ דריי אַוועק מיטן קאַפּ.

— איך בין ברוגז? — גיט הינדעלע אַ חנעוודיק שמייכעלע, און אַ לאַך גיט זיך איר אַ וואָרף איבערן שטערן.

און מען זיצט ווי אַנגעזאָטלט און מען קוקט פֿון דער ווייטנס זיך צו, וואָס די מאַמע מיט די יידענעס טוען, און מען רופֿט זיך, הייסט עס, קיין וואָרט נישט אָן.

די מאַמע דרייט זיך, לויפֿט אַהין און אַהער און קוקט דער שונד מיט דער טאָכטער אין די אויגן אַריין, ווי זי וואָלט מורא האָבן: ווייס איך? גוט אַזוי?

— וואָס זאל מען דער פֿלה אַנטאָן? — פֿרעגט די מאַמע.

— ווייס איך? זאל זי זאָגן, — וואָרפֿט הינדעלע מיט אַן אויג צו איטעלען.

— זאָג איר, אַז זי זאל זיך פֿאַרדרייען איר קאַפּ — באַפֿעלט איטעלע דער מאַמען.

די מאַמע הייבט זיך אויף פֿון די קאַסטנס, אין וועלכע זי פּאַקט די קליידער איין, און פֿאַרלייגט די הענט ביי די באַקעס:

— אַהא, איך מאַך דאָך שוין פּשעטשע אַ שטיקל שמחה!

*

אין אַ שיינעם פֿרימאַרגן האָט מען די פֿור געשפּאַנט, אין דאָרף געפֿאָרן, וואו עס האָבן געזאָלט זיין די תנאים אין מיטן וועג.

נאָטע האָט אויסגעצירט די פֿערד, איינגעבונדן זיי בלויז און רויטע סטענגעלעך אין די געפֿלאַכטענע האָר אויף די רוקנס, אַרונטערגעבונדן די וויידלען. הינטער דער שטאַט האָט ער אַ האַלבן בוים אָפּגעבראַכן און אַרום די פֿור מיט בלעטער באַפּוצט, אַז עס זאל שיין אויסקוקן.

אויף דעם ערשטן וואָגן זיינען געזעסן די מאַנספּאַרשוניצען. דער רב מיט ר' יחזקאל, עוזר און לייבל, ר' יצחק יודלס מיט ר' שמעיהן, דעם אַלטן שמש פֿון רבין, וואָס טראָגט דעם רבינס איבערגעגאַנגענע קליידער. נאָענטע און ווייטע קרובים אין סאַמעט-היט האָבן גערויכערט, ווי חול-המודע, סאַמע ציגאַרן. אויף די אַנדערע וועגן זיינען געזעסן די ווייבער מיטן געבעקס און „אַנגרייטעכץ“. ביי דער פֿלה פֿון ביידע זייטן הינדעלע און איטעלע; ביידע עפעס אַנגעטאַן אין אַזעלכע מיני רונדיקע, קליינע קאַפּעלשולעך, געפֿלאַכטן פֿון שוואַרצער שטרוי און באַפּוצט מיט שוואַרצע קאַראָנקעס, אַרויפֿגעזעצט אויף די שפיץ קעפּ, און אַזעלכע מיני פֿעדערן, עפעס גילגולים פֿון אַמאָליקע פֿאַרצייטישע מאַדעס... הינדעלע האָט די לאַקן פֿון שייטל אויסגעפרעסט און אויסגעלאַקט „פּאַ וואַרשאַווסקו“.

פֿאַרוואַרפֿן אין דריי שפיצן אויפֿן הויכן, גלאַנצעדיקן שטערן. מיט די גאַלדענע אוירינגען און היינטמאָדישע קייטעלעך מיט די קאַליעס אויף די העלדזער, מתנות פֿון זייער פֿלה-צייט, ווען מען האָט זיי געהאַט גע- פֿירט „אין מיטן וועג“, האָבן זיי זיך דערמאָנט אין זייער צייט — און האָבן מיט די קעפֿ צוגעשאַקלט... די מחותנתטע מלפֿהלע איז געזעסן צווישן די מומעס, וואָס זיינען אין די בלויע, שבתדיקע, זיידענע הייבן מיט די בענדער אין די טערקישע שאַלן געזעסן שטיל; די דאַרע פֿאַר- לייגטע ליפֿן אַריבערגעצויגן איבער די יאַסלעס אָן צייך, האָבן זיי פֿאַר גרויס גדולה אַ וואָרט מורא געהאַט אַרויסצוריידן, און די מחותנתטע מיט אַ פֿולער שירץ לעקעך האָט זיי יעדן מאָל פֿאַרשטופֿט מיט עפעס אַנדערש די מיילער, און די פֿלה, די פֿלה אַליין, איז זיך געזעסן צווישן איטעלען און הינדעלען, שוין אין אַ היינטמאָדישן קאַפעלוש און די צעפֿ שוין אין אַ קוילעטש פֿאַרלייגט, רויט-טויט, און האָט, נעבעך, נישט געוואוסט וואו די אויגן אַהינצוטאָן, הינדעלע האָט איר אַנגעזאָגט און אַנגעזאָגט, ווי זי זאָל זיך פֿירן „אַנשטענדיק“, ווי זי זאָל דאַנקען, אַז מען וועט איר חתימה-געלט געבן, און ווי זי זאָל ענטפֿערן דער מחותנתטע, אַז מען וועט זי עפעס פֿרעגן, און „רעה“ איטעלע האָט אַלע מאָל שטעכעדיק צו הינדעלען, די אויגן אַהינגעוואַרפֿן.

צו ווייזן זיך פֿאַר די מחותנים האָט מען מיטגענומען די לוויויטשער רביצין, אַן אַלטע מומע, אַ יידענע מיט אַן אַפֿגעגאַלטן קאַפֿ ווי אַ שעפֿס, אין אַ קאַפֿקע, און אַ ברייט קלייד מיט אַ שפּאַר קישעלע פֿון הינטן... אוי וויי! די יידענע האָט געטאַן אַן דין, קודם-כל האָט זי אַנגענומען דאָס ווייבערשע יידל, וואָס האָט זיך אויך מיטגעכאַפט מיט דער פֿור ווייבער, צווישן די אַלטע מומעס, דאָס האַרץ זיך צו דערכאַפֿן — און אַראַפֿגעוואַרפֿן אים פֿון וואָגן (פֿאַר איר איז ער נאָך גענוג מאַנספּאַרשוין). דערנאָך האָט זי די גאַנצע צייט די פֿלה איינגערוימט אין אויער און אַנגעזאָגט איר, אַז דאָס מיידל, נעבעך, איז ווי אַ פֿלאַב-פֿייער רויט געוואָרן פֿאַר בושה.

דאָס ווייבערשע יידל איז אַ שפּאַר שטיקל וועג נאָך דער פֿור נאָכ- געלאָפֿן, דערנאָך, אַז די לאַוויטשער רביצין האָט אַזוי לאַנג געשאַקלט מיט איר אַפֿגעגאַלטער גאַמבע ביז זי האָט איינגעדרימלט, האָט ער זיך פֿון הינטן-אויס אויפֿגעכאַפט, אַריינגעשטעקט אין וואָגן אַריין דאָס פֿיר- קאַנטיקע, געקנייטשטע שבתדיקע צילינדערל און אַזוי, אַנהאַלטנדיק זיך אין די לייסטן פֿון וואָגן, האָט ער אויך איינגעדרימלט, און דאָס צילינ- דערל האָט דער לאַוויטשער רביצין אויף אַלץ צוגעשאַקלט...

אַזוי זיינען די פֿורן אַנגעקומען צו דער קרעטשמע.

*

די יידישע קרעטשמע איז געשטאנען צווישן צוויי וועגן, וואָס שיידן זיך און גייען אָפּ אין פֿאַרשיידענע צוויי שטעט פֿון צוויי גובערניעס, וואָס אין יעדערער פֿון זיי געפֿינט זיך אַ רבי. חסידים מיט פעקלעך אויף די פלייצעס, מיט די שטעקעלעך אין די הענט טיילן זיך אָפּ, און גייען צווישן די גרינע גרעזער אין די צוויי וועגן, און שיסן זיך אַריבער שטיינער פֿון איין וועג צום צווייטן. אורחים, די, וואָס גייען אין די מדינות, קומען אָן פֿון ביידע זייטן וועג פֿון פֿאַרשיידענע שטעט און שטייגן אָפּ אין קרעטשמע אויף נאַכטלעגער. אין דעם „טראַקט“ איז דאָ אַ באַזונדער שטיבל פֿאַר זיי, וואָס אין דעם שטיבל געפֿינען זיך וואַנצן און אַנדערע קליינע ווערימלעך. . . פֿון פֿאַרשיידענע מדינות, דאָרט טרעפֿט מען זיך פֿון רייסן און זאַמאַש און די אורחים דערציילן מעשיות, וואָס האָט זיך מיט זיי געטראָפֿן אין זייער וואַנדערן, די באַלעגאַלעס מיט די לאַנגע, געדיכטע, קאַלטענעוואַטע בערד, וואָס פֿאַרהילן אין זיך דאָס גאַנצע פנים, מיט די פּיפקעלעך אין מויל, די, וואָס זיינען איינגעהילט אין די דיקע באַנדעס, אין די גרויסע שאַפֿן פעלצער מיט די גרויסע קעלנער, און פֿירן די גרויסע וועגענער מיט קאַלף און נאַפֿט, סמאַלע און דזשעגעכץ; די וועגענער מיט די גרויסע שטור-קאַצן, וואָס פֿלאַקערן פֿאַרנדיק ביי נאַכט, און זאָגן אָן פֿון דער ווייטן, שטעלן זיך דאָרט אָפּ אין דער קרעטשמע אונטערפּאַשען. דאָרט טרעפֿן זיך יידן פֿון פֿאַרשיידענע געגנטן, פֿון פֿאַרשיידענע מדינות, און דערציילן, וואָס ס'טוט זיך ביי זיי אין לאַנד, וואָס עס הערט זיך מיט יידן, און ווי ס'גייט דאָרט אַחינו בני-ישראל.

עס איז פֿאַרנאַכט. דער הימל איז צעהאַקט אויף טויזנטער שטיקלעך. ווייסע פֿליסנדיקע וואַלקנדלעך מיט בלויע העלע אינדזלען שווימען אַרום אין העלן גליענדיקן ים. און דער ים, וואָס גייט אַרונטער אין אַ רויט געש-טאַלט, פֿליסט אָפּ אין מערבֿ-זייט. פֿאַר דער קרעטשמע שטייען פֿורן, הויכע וועגענער מיט ביידלעך, אַנגעלאָדן מיט סחורה אַזש די אַקסן ברעכן זיך אונטער די רעדער. יידלעך פֿירן איבער די סחורה פֿון איין מדינה אין דער צווייטער אַרײַן. די פֿערדלעך זיינען אויסגעשפּאַנט, פּאַשען זיך און קלערן גוט אַרײַן אין דער גרויסער קאַרעטע, וועלכע שטייט פֿאַר זיי, ווי זיי וואַלטן געקלערט, פֿון וואַנען כוחות צו נעמען די סחורות איבערצופֿירן.

יידן זיינען איין פֿאַלק פֿון איין גאַט, און אַלע וואַרטן אויף איין משיח, נאָר יעדער שטעטל האָט זיין טעם, זיין מיין, בעסער געזאָגט, זיין הנדל, גיסט עס אויס אויף זיינע איינוואוינער. אַט ליגן דאָ גלייכע יידן אויס-געצויגן און שלאָפֿן אין וואַרעמען זיך אין דער זונס לעצטע שטראַלן, און דער קאַרוש, וואָס גייט אויף פֿון וועג באַדעקט זיי גלייך צו, און אויף די

פֿערדלעך, אויף דעם געשפּאַנעכץ, אויף די וועגענער ליגן אויסגעגאַסן באַזונדערע חנדלעך, שמאַכטעלעך פֿון די פֿאַרשיידענע שטעט... אויף דער שוועל פֿון דער קרעטשמע זיצט אַ ליטוואַק, עפעס אַ מאַדנער ייד, מיט אַזאַ העמדל, אין אַ קורצן ראַק, וואָס זעט דאָך אויס ווי אַ קאַפּאַטע, אין אַ הוט מיט אַ הויכן דעניק. עס איז אַ זומערדיקע היץ און דאָך טראַגט ער אַ פֿאַר טיפּע קאַלאַשן, אַנגעקומען פֿון גאַנץ ווייט, דאָ אַפּגעשטייגט אויס־צורוען זיך און איבערצונעכטיקן, און ער דערציילט די יידן, וואָס ס'טוט זיך ערגעץ וואו גאַנץ ווייט, העט, העט אין דער ליטע, מיט אחינו בני ישראל. ווי אחינו בני ישראל לעבן אַפּ אין דחקות און גוים. און אַזאַ למדן איז ער, דער ליטוואַק! רעדט לשון קודש ווי אַ וואַסער, נאָר ער רעדט אַזוי ליטוויש. יידן האָבן דרך־אָרץ פֿאַר אים, קרעכצן: „וואָס דען, מיר קענען זי? ... נאָר אין האַרץ גלויבן זיי אים עפעס נישט, אַ ליטוואַק, באַלד, באַלד וועט ער זיי אַפּנאַרן, און ער רעדט דאָך מיט זיי אַזוי ווייך, און אַזוי פֿרום איז ער, אַזוי לאַנג געשטאַנען שמונה עשרה ביי מנחה, נאָר געשאַקלט האָט ער זיך נישט... און ווער ווייס, וואָס ער טראַגט אונטערן האַרץ...

עס באַווייזט זיך פּלוצלינג אַ וואַלקן קאַרוש, אויפּגייענדיק פֿון ביידע וועג און לייגט זיך געדיכט איבער די פֿעלדער. דער וואַלקן קאַרוש קומט נענטער אָן, לויפֿט פֿאַרויס, באַלד צערייסט ער זיך אויף שטיקלעך. עס הערט זיך אַ קנאַלן פֿון בייטשן. באַלד פֿאַרפֿאַרט מען פֿאַר דער קרעטשמע; פֿורן, אַנגעשטאַפט מיט מחותנים אין סאַמעט־היט, מחותנתעס אין ברייטע קליי־דער, מיט בראַנפֿן און לעקעך. מען איז אַראָפּ פֿון די וועגענער. דאָרט, אויף חתנם צד, עפעס מאַדנע יידן, פֿון אַן אַנדערער מדינה, מיט לאַנגע און קורצע בערד. דאָרט, אויף זייער צד, איז אויך דאָ אַ הויכער, הויכער ייד, אַ מין ר' יצחק יודלס, מיט אַ שמאַלער, לאַנגער באַרד. און שמאַלע, לאַנגע הענט, וואָס שטופן אַלעמען אַפּ, און ער איבערשרייט אַלע. מען האָט זיך שלום־עליכם אַפּגעגעבן, די מחותנתעס דאָס ערשטע מאָל זיך געזען, און דאָס ערשטע מאָל זיך צעקושט. די לאַוויטשער רביצין האָט אַלעמען גע־דוצט, און באַלד אַלעמען אויפֿן אָרט מוסר געזאָגט.

די פֿורמאַנעס האָבן די פֿערד אויסגעשפּאַנט. די פֿערד אַבראַק איינגע־שיט, די הענט צוגעלייגט אויף די באַקעס, און האָבן מיט גאווה פֿון איין צד צום צווייטן אַריבערגעקוקט, און „גוטע ווערטלעך“ און „גלייכע ווערטלעך“ זיך אַריבערגעשיקט, גאַרנישט, גלאַט אַזוי „שלום־עליכם“ אַפּגעגעבן זיך. די מחותנים זיינען אין דער שטוב אַריין.

אין שטוב מיט זייער אַ נידעריקן באַלקן, מיט קליינע פֿענצטערלעך הויך ביים באַלקן זיינען געווען די מאַנספּאַרשוניען. איבער דער שטוב האָט זיך אַרויף און אַראָפּ געדרייט ר' מרדכי קאַנסקעוואַליערס בחורל,

אברהמל. ער איז דורך דער צייט העכער געוואקסן, מיט א פאָר שפראַנדיקע שוואַרצע באַקן-בערד, אין אַן אַטלעטן קאַפּאַטעלע מיט אַ זיידן גאַרטעלע, אַ שוואַרץ-חנעוודיקער, עס שניידט זיך אויס אים אַ צווייטער טאַטע, צוויי לאַנגע, שוואַרצע, געקרייזלטע פּאותלעך. מען האָט אים שלום עליכם אָפּ-געגעבן, ר' יצחק יודלס איז צו צו אים און האָט מיט אים גערעדט שוין ווי מיט אַ דערוואַקסענעם יונגמאַן. דער בעל הקרעטשמע, וואָס האָט לכּבוד די מחותנים די הויכע, גרויסע, פּאַראַסטע שטייול אַנגעטאַן, וואָס אַ גאַנצן זומער ליגן זיי פּאַרוואַרפּן אין קאַלטן קעלער, האָט צוויי גרויסע ליכט אויפֿן גע-דעקטן טיש אַנידערגעשטעלט און איז אַרויס. מחותנים האָבן אַנגעהויבן זיך באַקענען. ביי די מאַנספּערשוניגען גייט עס איינס-צוויי, מען גיט זיך די הענט, שלום עליכם, און אַן עלטערער זאָגט דעם יינגערן „דו“. און ווידער אַרום, זיי זיינען דאָך „משלנו“, ר' מרדכי קאַנסקער רבינס אַ חסיד (האָט דאָך דער רבי ר' שמעיהן געשיקט). דער למדנישער עולם איז באַלד אַרויס אין אַ שוואַרפּן שמועס פֿון לערנען, ר' יצחק יודלס האָט מיט יענעם הויכן ייד, דעם חתנס מלמד, שוין ביי די בערד געהאַלטן און איינער דעם אַנדערן האָט געגעבן עפעס צו פּאַרשטיין. מען האָט זיך געזיידלט און מיט ציגאַרן איינער דעם אַנדערן מכבד געווען. דער רב האָט אויך זיך אַריינגעמישט, נאָר ער האָט זיי נישט געקענט נאַכאייילן. חסידים האָבן אים דורכגעלאָזט, אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנט. דערווייל איז אַנגעקומען עוזרל און האָט אויך אַן אויער אונטערגעשטעקט און מיט דעם שטערן געקנייטשט און יעדן מאָל מסכים געווען, די אויגן פּאַרמאַכט: יא, יא, עס איז דאָך אַזוי ...

מען האָט זיך גענומען דעם חתן צו פּאַרהערן. דער חתן האָט געזאָגט אַ מפּולפּליק פּשטל מיט בקיאות, אויסגעמישט איין גמרא מיט דער צוויי-טער, און אין איין וועגס פּאַרענטפֿערט אַ האַרבן רמב"ם. דאָ און דאָרט אַנגע-טשעפעט אַ פּני-יהושע, מיט אַ מאָל האָט ער זיי ביידע אַוועקגעוואַרפּן און געפֿרעגט אַ קשיא: „חלב מגין דשרי?" און אויסגעמישט שחיטת-חויך מיט אבר מן החי. ר' יצחק יודלס האָט אים אַלץ געוואַלט כאַפּן אויף דער ווענט-קע. ער האָט זיך אַרויסגעדרייט, זיך נישט געלאָזט, זיך געוואַרפּן, גע-פּאַלן און שטענדיק געבליבן שטיין אויף די פּיס.

מיט אַ מאָל גיט זיך דער רב אַ מיש-אַריין מיט אַ גמרא און הייסט דעם חתן זאָגן אַ שטיקל „אויפֿן אַרט“, בלויזע גמרא מיט רש"י. אַברהמל, דאָס בחורל, הייבט אַן צו זאָגן, נאָר אין דעם גיט אַ לויף צו ר' אַשר ישכּרס, דער הויכער, הויכער ייד, דעם יינגלס מלמד, און גיט אים אַ נעם אַוועק פֿון דער גמרא: „קיינ פֿרעמדע דאָרפֿן מיר נישט" — גיט ער אַ געשריי צום רב. ר' יצחק יודלס קוועלט, עוזרל האַלט-מיט מיט זייער צד. ר' יחזקאל וויל זיך אַריינמישן, נאָר ער האָט דרך-אַרץ פּאַר יידין-למדנים. דער רב

בלייבט שטיין, עס ווערט א גערודער, מען קריגט זיך, און אלע ווערן פֿאַר־הילט אין קלאַמבן רויך פֿון ציגאַרן, פֿון ליולקעס טאַבאַק, וואָס האָבן אַנ־געפֿילט דאָס שטיבל, און די קלאַמבן רויך האָבן אַנגעפֿילט דעם אָפּענעם פֿענצטער, אין גאָטס שמעקעדיקן חלל אַרײַן...

אין אַ ווינקל שטוב זײַנען געזעסן די צוויי אַלטע באַלעבאַטים, ר' יחזקאל און דער מחותן, ר' חיים ראָזנקראַנץ. די צוויי אַלטע, גרויע קעפּ, די צוויי אַלטע, גרויע בערד האָבן געהערט ווי יידן חסידים קריגן זיך איבער גאָטס תּורה. חסידים האַלטן פֿאַר ס'זײַערע, אײַנער פֿאַרן צווייטן. געהערן צו אײַן דאָך, יידן האָבן עפעס שותפֿות, — אָט זײַערע קינדער, זײַער עוורל, ווי ער מישט זיך. און דאָס בהורל, דער חתן, ווי עס שיט זיך אים פּערל פֿון מויל, דבר־תּורה; ער מישט זיך מיט זיי, שפּאַרט זיך מיט יידן מיט גרויע בערד, און קומט זיי בײַ. בײַ דעם אַלטן ר' יחזקאל אין די אויגן ווייזן זיך טרערן. דאָס אַלטע, פֿאַרטריקנטע האַרץ ווערט עפעס אַנגעפֿילט מיט ליבע, גײַע געפֿילן, ער נעמט זיך צום מחותן:

— נו, מחותן, אַז גאָט האָט אונדז מזכּה געווען... מיר קענען נישט — קענען דערפֿאַר אונדזערע קינדער — און צוויי אַלטע בערד צעקושן זיך אין אַ טונקל ווינקל...

און דאָ ווערט וואָס־אַמאַל מער די שטוב פֿאַרטרונקען אין רויך, וואָס שטייגט אויף פֿון געדיכטע בערד, פֿון געדיכטע וואַנצעס, און נעמט דאָס שטיבל אײַן. סאַמעט־היט, שטריימלען וואַרפֿן זיך אין רויך אַהין און צוריק. די צוויי פֿלאַמען ליכט וואַרפֿן עפעס אַ נגידיש־חסידישן גלאַנץ און מען הערט ווי יידן שפּאַרן זיך, און דעם חתנס שטים קלינגט ווי אַ גלעקל און שיט מיט תּורה, שפּאַרט אלע איבער. ר' יחזקאל האָט נחת: זײַן אײַדעם וועט עס זײַן, הינטער זײַן דאָך וועט זיך הערן דאָס קול־תּורה. גײַט ער צו צו ר' מרדכי קאַנסקעוואַלער, נעמט אים האַלב אַרום, און האַלב האַלט ער זיך צוריק מיט דר־אַרץ:

— מחותן ר' מרדכי, אײַך וויל פֿון אײַך אָפּקויפֿן אײַער בהורל, וויפֿל איר וועט פֿון מיר וועלן — און דער אַלטער ייד וויינט מיט הייסן טרערן פֿאַר גדולה.

די מחותנים זײַנען אַרויס אין גערטנדל אַרײַן אָפּשמועסן מכּוח נדן.

*

אין דער צווייטער שטוב, דאָרט וואו, דער קרעטשמער מיט דער קרע־טשמערין שלאַפֿן, האָבן זיך די ווייבער צוזאַמענגענומען. די ווענט זײַנען געווען באַהאַנגען מיט בילדער, אַלטע סאַלדאַטן און גענעראַלן, און נאַפֿאַ־לעאָן איז אויך דאָ געווען, אין אײַנעם מיט אַ יידן עפעס מיט אַ פֿרעמד

היטל, א פֿעטער פֿון א פֿרעמד לאַגד, און איבער די פֿענצטער זיינען גאַרדינ-
קעלעך געהאַנגען מיט גרינס אַריינגעשטעקט נאָך פֿון שבועות.
די פֿלה נאָכן אָפּוואַשן און פֿאַרקעמען די האָר און נאָך דעם ווי מען
האַט איר דאָס נייע קלייד אָנגעטאָן מיט די פֿרענדזעלעך, האָט מען זי אויבן
אַן אַנידערגעזעצט: זיך און שוויג! אַרום איר איז דער עולם ווייבער
געזעסן שטיל אויף די שטולן, קיין איינע האָט זיך נישט דערוועגט מיט
קיין וואָרט זיך אַנצורופֿן, איינע האָט געוואָרט אויף דער צווייטער, און
אַז איינע האָט אָפּגעהוסט און איר קול האָט אָפּגעהילכט, איז זי רויט
געוואָרן. נאָר די לאַוויטשער רביצין האָט זיך איבער דער שטוב געדרייט,
די הענט פֿאַרלייגט, און איר שפּאַר קישעלע פֿון הינטן האָט איר נאָכגע-
שריגן: „בין איך מיר די לאַוויטשער רביצין!“ נאָר אַזוי שטיל איז געווען
צווישן די ווייבער, אַלע פֿאַרמאַכט די פּיסקער, ווי זיי וואַלטן געוואָרט,
אַז ס'זאָל ווער קומען פֿון דרויסן און זאָל פֿלוצים אַ שויב אויסהאַקן...
נאָר, מען ווייס נישט ווי אַרום ס'איז געוואָרן, האָט מען אָנגעהויבן צו
שמועסן אָפּגעהאַקטע ווערטער, פֿון צייט-צו-צייט האָט איינע פֿון זיי אַ
דייטש וואָרט אַריינגעוואָרפֿן, צו ווייזן זיך... און פֿון דער צווייטער שטוב
האַט זיך געהערט „זיין קול“, אין מיטן איבערגעהאַקט פֿון ר' יצחק יודלס.
די פֿלה איז רויט געוואָרן און דאָס האָרץ האָט איר אַזוי געקלאַפּט...
און הינדעלע מיט די לאַקן האָט זיך געזעצט קעגנאיבער איר און האָט זיך
אויף אַ בעל-הבתישן שטייגער אָפּגעאַטעמט, געבלאַזן פֿון זיך און גע-
באַמבלט מיט דער גאַלדענער קייט אויפֿן האַלדו.

דאָרט אין זייער צד איז אויך געווען — איך זאָל אַזוי לעבן! — אַ
„הינדעלע“ מיט אַן „איטעלע“, צוויי שנירן, זייער הינדעלע איז אַ הויכע,
מיט אַ שוואַרצעלעך אָפּגעברענט געזיכט, טראַגט אַ טשיפּיק, און ביזן רוקן
אַריין געגאַלטע האָר, און אַ לאַנגע שערענגע פּערל אויפֿן טשיפּיק, אַ יידע-
נע — אַ קאַזאַק! לאַזט זיך נישט פֿון קיינעם, הנפֿעט זיך צו דער שוויגער
און רעדט: „יאָד“, „ביי אונדז אין וואַרשע“, און זייער איטעלע איז אַ דיי-
ניטשקע, אַן איידעלע, מיט אַ שמאַל, דין, קורץ נעזל, וואָס גלאַנצט און
ציט זיך ברוגזדיק, אויפֿן האַלדו אַ לאַנגע קאַראַנקאַווע פּריזקע, און אַ דין,
לייכט שייטל מיט אַ שרונט און אַ ווייס, אַטלעסן שאַלעכל איבערן רוקן,
מיט אַ ווייס וועסטעלע פֿון פֿראַנט און „שפרעכט“: „איכע“, „ביי פֿאַטער,
מוטער, צו הויזע האָט מען געשפּייזט פּוטערקוכן מיט קאַפֿע“, און יעדן
מאַל, ווען די צווייטע האָט איר „אויפֿן פֿוס אָנגעטראַטן“, איז זי צו דער
שוויגער-מוטער צו און האָט אָנגעהויבן וויינען: „איכע וויל נאָך הויזע!“
דער מוטערס מילך נאָך אויף די ליפּן, אַ יונג קעלבעלע, ערשט פֿון דער
מאַמעס ברוסט אַוועקגענומען.

האָט די „הינדעלע“ אַריבערגעקוקט מיט שטאַלץ צו יענער הינדעלע, אַזוי אַ ביסל פֿון דער הייך, ווי איין אינדיק צום צווייטן, און האָט איר מיטן בליק געגעבן אַנצוהערן, ווער זי איז: „ר' יחזקאל גאַמבינערס טאַכטער“ — אויסגעקוקט נאָר ביז יענע וועט איר אָפענטפֿערן, וואָלט דאָ אַרויסגעקומען אַ חתונה, זאָל איין גאָט אויסהיטן! האָט אָבער יענע „הינדעלע“ זיך צור געריקט צו דער שוויגער, פֿדי דער שוועגערן די גאָל אָפצודריקן, און אַנגעהויבן צו רעדן מיט די ליב־חנעוודיקע ריידעלעך, און די שוויגער, די מחותנתטע, האָט נאָר געפרעגלט זיך אין פֿוטער פֿאַר נחת... האָט זיך די „איכע“ צוגעשאַרט צו דער פֿלה, און האָט גערעדט מיט דער פֿלה אין דער שטיל ווי אַ ליבע שוועסטער, און האָט זיך געקושט מיט איר, און דערציילט איר ווי זיי וועלן זיך ליב־האַבן, ווען זיי וועלן שוועגערנס זיין. האָט עס ווייטער יענער שוור, דער „וואַרשעווער“, פֿאַרדראָסן, וואָס די „איכע“ האָט די גאַנצע פֿלה צוגענומען, האָט זי זיך געגעבן אַ שאַר צו צו דער פֿלה, און גערעדט צו איר מיט אַ ליבליך שמייכעלע, ווי זיי וועלן זיך ליב־האַבן ווען זיי וועלן שוועגערנס ווערן, אַז דער „איכע“ זאָל דערווייל די גאָל פֿלאַצן.

און אונדזער „הינדעלע“ און אונדזער „איטעלע“ זיינען זיך געזעסן שטיל אויף זייערע שטולן און האָבן געדרייט מיט די מיילעלעך, די לי־פעלעך באַלעקט, און נישט געוואָלט זיך „מישן“...

איז אַריינגעקומען עזרל, דעם סאַמע־הוט אַרויפֿגערוקט ביזן האַלבן קאַפּ, אַ ביסל אויפֿגערוימט, די הענט אין די קעשענעס: — וואָס זיצט איר אַלע ווי די אַנגעלאָדענע, נו, מחותנתטע, האָט איר פֿאַרהערט די פֿלה?

איז צוגעגאַנגען די אַנדערע „הינדעלע“, די שוואַרצעלעכע, מיט אַ פֿאַר־קניפטן קנויל פֿאַדים און האָט געגעבן דער פֿלה אויפֿצופֿלאַנטערן. לאַמיר זען, וואָס די פֿלה קען? — האָט זי זיך אַנגערופֿן און האָט דער פֿלה גע־שטעלט פֿאַרשיידענע פֿראַגעס. די פֿלה האָט אָפּגעענטפֿערט, און די הינדעלע האָט דעם טשיפּיק אין דער הויך געוואַרפֿן. נאַכקלערנדיק וואָס די פֿלה האָט געזאָגט, און די פֿלה איז, נעבעך, רויט געוואָרן און דאָס האַרץ האָט איר געקלאַפּט...

איז עס אונדזער „הינדעלע“ און אונדזער „איטעלע“ נישט געפֿעלן: מען גייט זי פֿאַרהערן. עפעס פֿון שוואַרץ־יאָר געקומען און מען פֿאַרהערט די פֿלה! האָט זיך אין ביידע דאָס משפּחה־בלוט דערוועקט און עפעס, ווי אומגערן, האָט מען צווישן זיך שלום געמאַכט, און אונדזער „הינדעלע“ האָט זיך געשליפֿן דאָס מיילעכל אויף יענער מיט אַזאַ לשון:

— כ'ווייס נישט, כ'לעבן, געקומען פֿון שוואַרץ־יאָר און גייען די פֿלה פֿאַרהערן, ווי מען וואָלט די פֿלה אויפֿן מאַרק געפֿירט. — און זי האָט אַ דריי מיטן נעזל צוגעגעבן.

— ביי טאַטע־מאַמעלע אין „וואַכשע“, — האָט יענע געדריקט מיט דער צונג, — פֿירט מען זיך אַזוי.

האָט זיך די „איכע“ געמוזט דערמאַנען אין איר פֿלה־צייט און איז פֿאַר דער פֿלה אַרויס מיט אַ געוויין (אַזאַ טבע האָט זי שוין, באַלד וויינט זי), און איז אויף דער פֿלהס האַלדו אַרויפֿגעפֿאַלן און זי אָנגעהויבן צו קושן, צו האַלדון.

איז אַריינגעקומען דער מחותן ר' יחזקאל:

— נו ווייבער, קריגט אייך נישט, זאָל מען צוזאַמענפֿירן חתן־פֿלה, אויב זיי געפֿעלן זיך.

האָט זיך די לאַוויטשער רביצין אַריינגעמישט און נישט צוגעלאָזט, האָט זיך אָבער עזורל איינגעשפּאַרט און געזאַגט, אַז „די היינטיקע וועלט פֿאַרלאָנגט עס דורכאויס“, און ווענדנדיק זיך צו דער „איכע“, האָט ער צו איר האַלב דייטשמעריש „געשפּראַכן“:

— זי מוזן עס וויסן גענוי, וואָס דען, די בהמות? — האָט ער געוווּן אויף די מחותנים.

זיינען אַלע ווייבער אַרויס פֿון שטוב, און מען האָט די פֿלה אַליין געלאָזט, זיצנדיק אין אַ ווינקעלע רויט־טויט און פֿאַר חרפה און בושה די אויגן פֿון דר'ערד נישט צו קאַנען דערהויבן. נאָר די „איכע“ האָט זי געקושט, געהאַלדזט און געוויינט, ווי מען וואָלט זי, חלילה, צו דער שחיטה געפֿירט: אַז זי איינע ווייסט און פֿילט, וואָס די פֿלה שפּירט איצט אין האַרץ... אפֿשר האָט זי זיך דערמאַנט אָן איר אייגענער מיידלשאַפֿט און באַוויינט די צייט... .

האָט די מחותנתטע דעם חתן אַריינגעפֿירט, און דער בחור בלאַס ווי די וואַנט, די פּאות באַוועגט איבער די בלייכע באַקן, האָט זיך אָנגעהאַלטן אין דער מאַמעס הענט. די מאַמע האָט אים צום מיידל צוגעפֿירט: „דאָס וועט זיין דיין פֿלה, זע אויב זי געפֿעלט דיר?“ — און איז פֿלינק פֿון שטוב אַרויס, איבערלאָזנדיק זיי אַליין.

די קינדער זיינען געשטאַנען, אַזוי ווי מען וואָלט זיי ביידן אָפּגעשמיסן, מורא האַבנדיק זיך פֿון אַרט אַוועקצורירן. דער בחור איז געווען צעמישט און נישט געוואוסט, וואו ער זאָל די הענט אַהינטאַן. זי איז געשטאַנען ביים פֿענצטער, נאָענט לעבן אים, האָט געהערט ווי זיין האַרץ קלאַפט, און האָט אויף אים עפעס זייער גרויס רחמנות געקראַגן... זי האָט פּאַמעלעך די

אויגן אויפגעהויבן און האָט אים אָנגעקוקט, און זי האָט שוין די אויגן נישט געקענט אַוועקנעמען. זי האָט עפעס געוואָלט זאָגן, נאָר פֿאַרגעסן וואָס ... נאָר געוואָלט האָבן זיי ביידע, אַז זיי זאָלן שטיין אַזוי נישט רעדנדיק גאַרנישט, נישט קוקנדיק, — און עס זאָל קיינער נישט זיין ... נישט קוקן ...

זיינען אַריינגעקומען די מאַמעס, און מען האָט די קינדער געפֿרעגט : „געפֿעלט זיך ?“ און מען האָט אין די הענט געפֿאַסט : „געפֿעלן, געפֿעלן !“ זיינען די ווייבער געוואָרן גאַנץ גרויסע מחותנתטעס צווישן זיך און האָבן זיך אָנגעהויבן הערצלעך צו קושן און איבערצובעטן זיך, און די „יאָר“ האָט פֿאַר דער פֿלה דעם חתן אָנגעהויבן אַפצולויבן, און די „איכע“ האָט זיך אָן דער פֿלה באַהאַפֿט : „מיר ווערדען שוועסטערן ווערען, אויף אימער און אייביק, אָמך“.

האָט דער רב אַריינגעבראַכט אַ גרויס פֿאַפּיר, און מען האָט דער פֿלה געגעבן אונטערצושרייבן. די פֿלה האָט איר נאָמען מיט מזל אונטערגעשריבן. האָט איר דער מחותן, ר' מרדכי קאַנסקעוואָליער, געגעבן אַ גאַלדענע, לאַנגע קייט מיט אַ קאַליע „חתמה-געלט“ — האָט די פֿלה צוגענומען, געזאָגט „אַ שיינעם דאַנק“ און דעם מחותן געגעבן אַ קוש אין האַנט.

האָט די לאַוויטשער רביצין געכאַפט אַ גאַנצן שטויס טעלער און אויף דר'ערד געגעבן אַ טראַסק : „מזל-טוב ! מזל-טוב !“

און די „הינדעלעך“ און די „איטעלעך“ זיינען צו איינע צו דער צווייטער און האָבן די שנעבעלעך אויסגעשטעקט, די שנעבעלעך, וואָס טוען אַ גאַנץ יאָר פֿון זיך שוועבל און פעך שיטן, און האָבן זיך הערצלעך צעקושט : „מזל-טוב ! מזל-טוב !“

ר' יחזקאל האָט זיך צעוויינט ווי אַ קליין קינד, און ווען ער וואָלט זיך נישט פֿאַר די חסידים געשעמט, וואָלט ער זיך מיט זיין אַלטער צעקושט, האָט ער געכאַפט ר' חיים דעם מחותן ביי דער קאַפֿאַטע און געצופּט אים.

די מחותנתטעס זיינען ערגעץ וואו פֿאַרפֿאַלן געוואָרן און מען האָט זיי באַינן-אופֿן נישט געקענט געפֿינען, און דאָ האָט מען געשריגן : „לעקעך ! בראַנפֿן !“ און זיי האַלטן אין איין קושן זיך, — קושן און האַלדון, עוזרל האָט זיך אַריינגעכאַפט צווישן די נשים און שטאַרק זיך געחברט מיט דער „איכע“, און האָט מיט איר דייטשמעריש „געשפּראַכן“. און דאָס ווייבערישע יידל, אַ, דאָס צעקנייטשטע ציילנדערל האָט גאָר אין גאַנצן אויפֿגעלעבט, ווי פֿון דער ערד איז ער אַרויסגעשוואומען, ער האָט שלום געמאַכט מיט דער לאַוויטשער רביצין און חברט זיך מיט יענע מחותנתטעס, געזאָגט גלייך-ווערטלעך, נאָר פֿאַר יענער „הינדעלעך“ מיטן פֿעדערל אויפֿן טשיפּיק האָט ער מורא ווי פֿאַר פֿייער, און געהאַלטן זיך פֿון איר פֿון דער ווייטן ...

און פֿון דער קיך טאַנצט אַריין די אַלטע רחל-לאה אַקעגן דער פּלה מיט אַ טעלער טאַרט און געבעקס :

„נישט קיין געבעטענע,

אַליין געקומען,

כאַטש אַן אַרעמע,

פאַרט אַ מומע...“

*

די נאַכט איז נאָך געלעגן איבער דאָרף און פֿעלד, און איבער דער גאַנצער וועלט איז איין לבנה אויף-געווען און געשפּילט זיך צווישן די וואַלקנס. פֿאַר דער קרעטשמע זיינען נאָך פֿורן געשטאַנען מיט די שטור-קאַצן, וואָס האָבן געפֿלאַקערט אין דער נאַכט אויף די פֿורן פֿון די מחותנים, מען האָט נאָך אַריבערגערעדט פֿון איין פֿור אין דער צווייטער, יידן האָבן נאָך פֿאַרענטפֿערט די לעצטע רמב"מס, ווייבער האָבן אַריבערגעשיקט גריסן אַלטע באַבעס, אַלטע מומעס, און דער גאַנצער משפּחה. די קנאַלן פֿון די בייטשן האָבן אין דער שטילער נאַכט זיך געהערט און זייער עכאַ האָט ווייט און ברייט אָפּגעקנאַלט. און די פֿורן זיינען זיך צעפֿאַרן, טייל אויפֿן לינקן וועג, טייל אויפֿן רעכטן וועג.

ביי די פֿורן, וואָס זיינען אָפּ אויפֿן וועג לינקס, איז אַן אַרט געווען ניט באַזעצט. עס האָט דאָרט ווער געפֿעלט. עס איז געווען דער חתן, וואָס איז מיטגעפֿאַרן מיט די מחותנים צוגאַסט אויף שבת-נחמו.

אויף דעם לעצטן וואָגן צווישן די ווייבער איז די אַלטע מומע רחל-לאה געזעסן, זי האָט אַ ביסל צופֿיל געטרונקען, די הייטלעך האָבן זיך איר שווער איבער די אויגן געצויגן, און די דינע, אַלטע ליפּן האָבן נאָך האַלב פֿון שלאָף געברומט :

„נישט קיין געבעטענע,

אַליין געקומען,

כאַטש אַן אַרעמע —

פאַרט אַ מומע...“

פֿרייטאָג אין שטעטל

זומערדיקע פֿרייטאָג-נאַכמיטאָגס.

זדריינגלעך זאָגן אָפּ די הַפֿטורֶה, זיינען מעביר די סדרה און גייען אַהיים מיט די סידורימלעך, חומשים און מיט די גמרות, אויף מאָרגן צום פֿאַרהער. געקומען אַהיים, שלעפט מען אַרויס יאָגעדעס. די מאַמע גיט דעם יאָגעדע-סטאָניק, און מען שמירט זיך דאָס גאַנצע פנים איין. מען גנבעט אַרויס פֿון קעלער אַ פֿאַר מערן. די מאַמע נעמט צו די שטיוול מיט די רעקלעך און שליסט זיי איין אין קאַסטן ביז אויף מאָרגן צום דאַווענען. נאָר באַרוועס און האַלב-נאַקעט — האַלאַ אין גאַס אַריין, הינטער דעם שול-פּלאַץ, — דאָרט וואָרט שוין חברה. מיט פעק שטיינער לויפֿט מען אויפֿן מאָרק און מען צעטרייבט דעם בעקערס טויבן, וואָס פֿליען איבערן מאָרק אַרום, און דער בעקער לויפֿט אַרויס יאָגן, כאַפֿט מען די פֿיס און מען מאַכט פּליטה...

דאָס שטעטל, וואָס איז אָפּגעברענט געוואָרן, איז האַלב צוגעלאַטעוועט. דאָ און דאָרט זעט מען חורבות, אַרומגעקלאַפט מיט האַלב-אָפּגעברענטע ברעטער. יעדנס רשות איז באַזונדער אין אַ צוים איינגעצוימט. דאָ און דאָרט זיינען אָפּגעלייגטע קלעצער און ברעטער. גויים שטייען און אַר-בעטן, יינגלעך קריכן אַרויס און שפּרינגען, און הויזן זיך אויף די ברע-טער. ביי דעם געביי זיצן יידן, לידיק-גייערס, אַן-פּרנסהדיקע, קוקן ווי די גויים אַרבעטן און גיבן עצות, ווי מען דאַרף מאַכן די פֿענצטערלעך, די טירן. יידן שפּאַרן זיך איבער די געביידעס און די גויים מאַכן פֿון זיי חוזק. אויפֿן מאָרק זיינען שוין דאָ גרינע עפעלעך, שיינע באַרנעלעך — אַ פֿאַר אַ צווייער. אַ יינגל בלאָזט אין אַ גאַרגל פֿון אַ געשאַכטענער קאַטשקע, און חברה נאָך אים: הרר... הרר... עס לויפֿט פֿאַרביי אַ מיידל אין בית-המדרש אַריין צו פֿרעגן אַ שאלה אויף אַן עוף, און דאָ ווייזט זיך אַ יידענע מיט אַ טריפֿער קאַטשקע אויף אַ טעלער, טראַגנדיק זי צום גויישן בעקער. טאַטעס מיט יינגלעך גייען צוריק פֿון שערער מיט אָפּגעגאַלטע קעפלעך, ווי די שעפּסן, לכּבוד-שבת-נחמו. פֿון וועג אָן

קומען אָנצוגיין יידן-אורחים מיט פעקלעך אויף די פלייצעס, אין שטאַט אַרײַן אויף שבת. פֿורן קומען צו פֿאַרן אין מיטן מאַרק אַרײַן, אָנגעפֿאַקט מיט חסידים, אַלטע יידן און בחורים, און יינגלעך, וואָס קומען אויף שבת-נחמו צום רבין. די שטאַט ווערט פֿול מיט פֿנים-חדשות. יידן גייען אַרום, ווי אין ירושלים, פֿראַנק און פֿריי, מיט שטריימלעך, שיד און זאַקן, מיט פֿיאות און ליולקעס... עס ווערט לעבעדיק, פֿרייטאַגדיק אין שטעטל. מען לויפֿט, מען איילט זיך, מען דערקענט, אַז עס איז ערב-שבת, ערב אַ גרויסן טאַג. די זון ציט זיך איבערן שטעטל אויך עפעס אַזוי פֿריי-טאַגדיק, גיסט מיט ליכט, און איז נישט מקפיד, וואו אירע גינגאַלדענע שטראַלן פֿאַלן אַרײַן, און וועמען זיי באַלייכטן. פֿון שענק פֿאַרן אַהיים שיפורע פויערים און שיפורע פויערטעס אין רויטע טיכער און ווייסע כאַלאַטן. זיי קושן זיך, וויינען און לאַכן, נעמען זיך אַרום און טאַנצן. די פֿערד זייערע, די פֿולע, רונדיקע פֿערד, זיינען אויסגעפּוצט מיט בענדער, ווי מען פֿאַרט אויף אַ חתונה. זיי פֿאַרן מיט רעש אַרויס פֿון שטעטל, קלאַפֿן איבער די שטיינער, און די חזירימלעך אויף די פֿורן קוויטשען, און חדר-יינגלעך מיט די אַרויסגעלאַזטע העמדער פֿון די הויזן-שפּאַלטן לויפֿן זיי נאָך, און מאַכן גרויסע גוואַלדן: בע! הוראַ!

עס קומט צו פֿאַרן לייבל דער וואַסער-פֿירער מיט זיין פֿעסל וואַסער פֿון טייך, באַפֿאַלן אים די קינדער און צופֿן פֿון פֿערדל די האַר אויף סטרונעס צו פֿידעלעך. לייבל שילט, קנאַלט מיט דער בייטש, נאָר ווער קוקט אויף אים, מען צופֿט ווייטער דאָס פֿערדל און מען פֿאַשעט עס מיט יאַגעדעס, מיט בולקע-פּוטער, און דאָס פֿערדל פֿאַרדייעט אַלץ.

עס ווייזט זיך דער רב פֿון שטאַט. ער גייט מיט אַ חברה אורחים אַרום אין די הייזער און שטעלט וואו יעדערן אָפֿ אַן אורח אויף שבת.

אין געסל קומט צו פֿאַרן פֿון וועג דער גביר, ר' יחזקאל, מיט זיין מענטש נאָטע. אויף שבת אַהיים געאַיילט זיך. נאָטע שפּאַנט די פֿערד אויס און רייט מיט זיי איבערן געסל צום וואַסער אַראָפֿ, און ר' יחזקאל זעצט זיך פֿאַר דער טיר, און בעט אין האַרצן, אַז גאָט זאָל אים צושיקן אַ ייד אויף שבת.

אַלץ אין דער גאַס איז פֿרייטאַגדיק. די הימלען ציען זיך אַזוי לאַנג און ברייט אַוועק, ציען זיך, כדי ערגעץ-וואו אויף שבת אַהיים צו קומען. וואָס ווייטער ווייזן זיך אַלץ מער יידן אין אַטלעסענע קאַפּאַטעס, אין שיד און זאַקן. יינגלעך אין אַטלעס און אין זיידנס, גייען מיט פעקלעך צום וואַסער זיך באַדן. דאָס זיינען חסידימלעך, יונגע חסידימלעך, וואָס זיינען געקומען צום רבין אויף שבת-נחמו.

און היימלעך ווערט אין שטעטל, היימלעך. באלמעלאַכעס טראַגן אָפּ די לעצטע אַרבעט. יונגען כאַפּן ביר-געלט, לויפֿן אין די קראַמען נאָך קראַנגדלעך מיט שניפּסלעך, און מען לויפֿט צום וואַסער זיך באַדן לכּבוד שבת.

הינטער דעם אַלטן שוחטס הויז גיסט זיך דאָס וואַסער. ביי נאַכט זיינען זיך דאָרט טובל די טויטע פֿון דעם קעגנאיבערדיקן בית-עולמל, נאָר פֿרייטאָג פֿאַרנאַכט — דאָס שטעטל. גאַנץ קאָזמער איז אין נאַקעטן, ווי גאָט האָט זיי באַשאַפֿן, אַ פֿעלד איז באַלייגט מיט ווייסע פעקלעך, און נאַקעטע זיידעס, נאַקעטע טאַטעס, נאַקעטע אייניקלעך זיינען אין וואַסער. אין ענין שווימען איז דאָס שטעטל שוין באַוואוסט פֿון לאַנג אָן. יידן האַלטן פֿון שווימען. טאַטעס לערנען זייערע קינדער שווימען אויף די בייכלעך. די קינדער וויינען, זייער געשריי גייט ביז אין הימל אויף, און די טאַטעס שלעפּן זיי טיפֿער, טיפֿער אין וואַסער אַריין, טוקן זיי די קעפלעך. דאָס קינד עפֿנט די אייגעלעך אויף, מאַכט אַ גוואַלד, און ווידער אַ טוק, פֿאַרזאָרגטע יידן, וואָס זיינען אַ גאַנצע וואָך אין דאגות-פֿרנסה, מאַכן זיך נאָריש און ווייזן קונץ-שטיק. דער לאַזט זיך אַ „נאַרקים“, דער צוויי-טער „לייגט קלאַפֿטער“, דער דריטער מאַכט אַ „רעדל“, קאַרטשעט זיך איין, פֿאַרלייגט די הענט אַרום די פֿיס און דרייט זיך אין וואַסער. דער מלאָווער בחור נעמט גאָר די וועלט אָפּ מיט זיין שווימען. ווי אַ פֿיש ליגט ער אָפּ גאַנצע שעהן אונטערן וואַסער, כאַפּט אָן יעדן ביי די פֿיס, פּלוצלינג גיט ער אַ שפּרונג אַרויס, מאַכט אַ קאָזשעליק, און ווייטער אין וואַסער אַריין.

„דאָס וואַסער דאַרף יעדן יאָר אַ מענטש“. און אין מיטן דערינען ווערט אַ געשריי: „גוואַלד, ער טרינקט זיך!“ און דאָרט, וואו דאָס וואַסער איז שטראַמיק, האָט עס אַ מענטש אַריינגעכאַפּט. דער מענטש רייסט זיך אַרויסצוקומען פֿון די אַרומיקע כוואַליעס, נאָר זיי האַבן אים אַריינגעקראַגן, און עס ציט אים ווער אונטן אין וואַסער אַראָפּ. דער מלאָווער בחור לאַזט זיך אַ „נאַרקים“, כאַפּט דעם מענטשן וואָס טרינקט זיך, ביי די האַר אָן און שלעפּט אים פֿון וואַסער אַרויס. דערווייל קומען אָן פֿון דער שטאָט צו לויפֿן ווייבער, קינדער מיט גוואַלדן: „וועמען! חיים משה, וואו ביסטו?“ יידן כאַפּן דעם אַרויסגעצויגענעם פֿון וואַסער, הייבן אים אָן צו רייסן און וואַרפֿן, ציען אים די שליפֿן מיט אַ פּאַסעק אַרום — און זיינען מחיה-מתים...

דאָס וואַסער געהערט צו דער שטאָט, נאָר דאָס פֿעלד, וואָס איז ביים וואַסער, געהערט צו דעם שטאָטס שררה. שיקט ער אַרויס אַ זשאַנדצע מיט אַ הונט, אַז ער זאָל אוועקיאַגן די מענטשן וואָס זיינען

געקומען זיך באַדן, ווערט אַ געשריי: „דער זשאַנדצע גייט!“ כאַפט מען די פעקלעך קליידער אויפֿן קאַפּ און מען לויפֿט נאַקעטערהייט אין שטאַט. גאַנצע מחנות נאַקעטע יידן לויפֿן מיט די פעקלעך, און דער גוי מיטן הונט יאָגט אין סאַמע שטאַט אַריין, ביז עס קומען די קצבים אַנטקעגן דעם גוי מיט גרויסע שטעקנס און לייזן אויס דאָס שטעטל פֿון גויישע הענט...

די זון הייבט שוין אָן צו זעצן זיך ווייט אויפֿן לינטשיצער וועג. עס ווערט פֿאַרנאַכט. ביים וואַסער הייבט אָן רואיקער צו ווערן. מען איילט זיך אַהיים, צום טייך קומען שוין נאָר די לעצטע פֿורמאַנעס, וואָס זיינען שפעט אין שטעטל אָנגעקומען, און באַלמעלאַכעס, וואָס האָבן שפעט די מלאַכּה געענדיקט. פֿון מאַרק צענעמען די יידענעס זייער סחורה און טראָגן זי אַהיים. אויסגעבאָדענע יינגלעך לויפֿן איבער דער גאַס מיט פֿלעשעלעך צו וויינשטיינען נאָך וויין אויף קידוש. די געוועלבער פֿאַרמאַכן זיך איינ-ציקוויי. אין עק גאַס ביים גרויסן איינפֿאַר-הויז, אויף דעם וועג צום בית-עולם, צעפֿלאַקערט זיך אַ רויט געשטאַלט אין אַ וואַלקן פֿון גיב-גאַלד-שטויב... דער הימל ווערט איבערן שטעטל טונקל. מען הייבט אָן קלאַפֿן אין שול אַריין, אין טייל פֿענצטער ווייזן זיך שוין שבת-ליכטלעך, נאָר די האַלב-איינגעפֿאַלענע הייזלעך, דער רעשט חורבות זעען אויס עפעס געבעדיק, ווי אַרעמע מחותנים, וואָס זיינען אין צעריטענע בגדים, נאָר אין סאַמעטענע, שבתדיקע היטלען געקומען אויף דער חתונה... פֿאַר טייל הייזער ווייזן זיך שוין שבתדיקע באַלעבאַסטעס מיט זייערע טעכ-טערלעך, אָפּגעוואַשן, אויסגעקעמט זיצן זיי פֿאַר דער טיר...

און שטיל און רואיק איז אין געסל. דער שבת קומט-אָן מיט רואיקע טריט, און פֿאַרשפּרייט מנוחה. ווי אַליין פֿאַר זיך קלינגט דער קירכּן-גלאַק, רופֿט מיט אַ פֿרום געבעט אין קירכּן אַריין. פֿון דעם קליינעם בית-המדרש פּינקלען זיך אַרויס די שבת-ליכטלעך און עס דאַכט זיך, אָז זיי האַלטן מלחמה, דער קירכּן-גלאַק מיט די שבת-ליכטלעך. יעדערס ציט צו זיך, דורך דעם שטילן שטעטל גייען פֿרומע קריסטן, מענער און פֿרויען, גייען אין קירכּן אַריין, און אָפּגעוואַשענע יידן מיט ווייסע קראַגנס פֿון די העמדער, איבער די שבתדיקע קאַפּאַטעס פֿאַרבוּגן, גייען אין בית-המדרש אַריין. חסידים אין אַטלעס און אין זיידנס, אין שיד-און-זאַקן, גייען צום רבין, און שטיילער, רואיקער, שבתדיקער ווערט דאָס שטעטל, ווי עס וואַלטן זיך איינגעטיילט דאָס בית-מדרש מיט דער קירכּן, יעדערס גענומען זיך דאָס זייניקע. פֿון די אָפּגעוואַשענע פֿענצטער פּינקלען די ליכטלעך און די ליכטערלעך אַרויס. מיידלעך הייבן זיך אָן צו ווייזן אין געסל שפּאַצירנדיק, און דעם חונס „לכה-דודי“ זינגט אין געסל און דער

קירכנ-גלאַק קלינגט-מיט, די קולות מישן זיך אויס און עס ווערט איין שטילע תפילה צו איין גאָט ...

אין גאָס ווייזט זיך ר' יחזקאל מיט זיין חתן. זיי גייען אין בית-המדרש אַריין דאָוונען. עס ווייזן זיך מיידלעך אויף דער שוועל אין טיר. אַרענט-לעכע באַלעבאַטישע טעכטער קוקן פֿון די אָפֿענע פֿענצטער אַרויס, קוקן-נאָך און סודן זיך: „לאהלעס חתן! לאהלעס חתן!“

מיידלעך, בלהס שפאַצירן אין שול-געסל. עס גייען דעם שוחטס טעכ-טער אין גאַלדענע קייטעלעך, וואָס זיי האָבן געקראָגן פֿון די מחותנים.

בחורים, חתנימלעך, גייען שפאַצירן אויף דער צווייטער זייט, אין די אַטלעסענע קאַפּאַטקעלעך, אין די זיידענע גאַרטעלעך, מיט די שוואַרצע פּאותלעך און מיט די גאַלדענע זייגערס, וואָס זיי האָבן געקראָגן פֿון די מחותנים, חתן-מתנות ...

אין מיטן דעם געסל, וואָס איז פֿאַרהילט אין דער שטילער נאַכט, דערהערט זיך פּלוצלינג אַ קול פֿון אַ וויינענדיקער מאַמע: „מיין קינד, מיין יצחק!“ קומען זיך צולויפֿן ווייבער, מיידלעך פֿון אַלע זייטן: „וואָס איז? וואָס איז?“ — „מיין יצחק איז אַוועקגעגאַנגען נאָך ביי טאָג און איז נאָך נישט אַהיים געקומען. וויי צו מיר! מען האָט אים ביים וואַסער געזען!“ — וויינט די יידענע אין רואיקן געסל. אַרום שטעלן זיך צונויף קופּקעלעך און שמועסן: „דאָס וואַסער דאַרף אַ מענטש!“ „דאָס וואַסער דאַרף אַ מענטש!“ ...

און שטילער, טונקעלער ווערט די נאַכט, דער שבת קומט-אַן מיט רואיקע טריט און פֿאַרשפּרייט מנוחה. און דאָרט ווייט, וואו דער הימל ליגט אויפֿן וואַסער, איז דער סוד אויסגעגאַסן, וואו יצחקל, דער יידענעס יינגל, איז ערגעץ וואו אַהינגעקומען.

לויפֿט די מאַמע מיט אַ געוויין צום וואַסער אַראָפּ, דאָרט צום הימל און וואַסער, וואו זיי ליגן ביידע אויסגעגאַסן, געוואויר צו ווערן דעם סוד, וואו איר קינד, איר יצחקל, איז ערגעץ וואו אַהינגעקומען ...

*

פֿרייטאָג-צו-נאַכטס. דעם טיש ביי ר' יחזקאלען האָט מען לכּבוד דעם חתן געדעקט אין דער לעצטער שטוב. מען האָט אויפֿגערוקט די פֿליגל פֿון דעם גרויסן טיש, ווי מען טוט עס נאָר איין מאַל אין יאָר ביי דער פּורים-סעודה, ווען אַלע קינדער און די אייניקלעך קומען זיך צוזאַמען. מלכהלע, די באַלעבאַסטע, האָט נישט געזשאַלעוועט קיין ליכט, זי האָט געלייענט און געוואוסט גאַנץ גוט, אַז וואָס מער ליכט פֿרייטאָג-צו-נאַכט, אַלץ מער פּרנסה באַוויליקט גאָט. דער גרויסער טיש איז געווען

באַשטעלט מיט זילבערנע לייכטער, אַלט־פֿרענקישע, זעקס־רעריקע. אין שטוב האָט אַליץ געבלאַנקט, געלויכטן פֿון די ליכט. לפּבוד דעם חתן האָט מלפּהלע אַרויסגענומען דאָס זילבערנע גאַפּל־מעסער, וואָס ווערט נאָר באַנוצט צו דער פּורים־סעודה, אויפֿגעשטעלט די זילבערנע בעכער. אויבן־אָן זיינען געווען געגרייט די חלות פֿאַר ר' יחזקאל, באַדעקט מיט אַ חלה־טישטעכל. רעכטס איז געווען געגרייט פֿאַרן חתן, די חלות פֿאַר אים זיינען געווען באַדעקט מיט אַ טישטעכל, געהאַפּטן אויף זילבער, וואָס לאהלע האָט פֿאַר איר חתן אויסגעהאַפּטן. מלפּהלע, אַנגעטאַן אין איר ווייסן זיידענעם קלייד מיט גאַלדענעם באַשלאַק פֿון אונטן, וואָס איז געווען געמאַכט לויט דער דעמאָלטיקער מאָדע מיט ברייטע פֿאַלדן, וואָס איינע האָט זיך פֿאַרבלאַנדזשעט אין דער צווייטער, מיט דעם זיידענעם שאַלעכל מיט די בלויע פֿרענדזלעך, וואָס דער מאַן האָט איר מיטגעבראַכט פֿון לייפּזיקער מאַרק, אין דער הויכער שבתדיקער קאַרענגאווער הויב, איז געשטאַנען, דאָס פנים אין אירע בלייכע איידעלע הענט פֿאַרשטעלט, און האָט ליכט געבענטשט. לאהלע, אַן אויסגעוואַשענע, מיט שוואַרצע לאַנגע זיידענע צעפּ פֿאַרוואַרפֿן שבתדיק איבערן סאַמעט־בלויזען יאַקעלע, און זעט אויס ווי אַן אַרענטלעך מיידעלע, וואָס האַרנט „וואָס טאַטע מאַמע הייסן, און וואָס גוטע, פֿרומע לייט הייסן!“ — און אַ ברכה מיט הצלחה רוען אויף איר קאַפּ. ... זי זיצט זיך ביי דער מאַמען, און לייענט מיט איר אין דער תּחינה:

„רבּוננו של עולם, מיין מצווה פֿון ליכט־אַנצינדן זאַל אַזוי אַנגענומען זיין, ווי די מצווה פֿון דעם פּהן־גדול, ווען ער האָט די ליכט אין ליבן בית־המקדש אַנגעצונדן. אַז מיינע קינדערס אויגן זאָלן לייכטן אין דער ליבער, הייליקער תּורה ... זייערע מזלות זאָלן לייכטן אין הימל ...“

די פֿענצטער זיינען געווען אַפֿן אין געסל אַריין. קעגנאיבער פֿון גאַרטן האָט זיך געהערט די קוואַטשעריי פֿון זשאַבעס, און פֿון גאַנץ ווייט אין „שוואַרצן וואַלד“ האָט זיך אַ ליכטל געלויכטן. איינגעפֿאַסט אין דער פֿינצטערער נאַכט, האָט עס אויסגעזען ווי אַ פֿאַרגעסן ערגעץ שבת־ליכטל, און די זשאַבעס בענטשן דעריבער ... אַ טונקעלע כּמאַרע איז געהאַנגען איבערן וואַסער און אַליץ פֿאַרדעקט, נאָר פֿון ווייט, פֿון יענער זייט, האָט זיך געפֿינקלט אַ ליכטל, און ס'האַט זיך געדאַכט, אַן די אַלטע, די ווייסל, אַ גרויע באַבע, האָט זיך אויך שבת־ליכטלעך אַנגע־צונדן לפּבוד שבת ... און פֿון אַפֿענעם פֿענצטער קומען אַריינצושווימען נאַטס ליבע זומערדיקע ריחות פֿון טויונטער בליטען און געוועקסן, און האָבן זיך אויסגעגאַסן אין שטוב, געכאַפּט אַ וואַרט פֿון תּחינה, אַ שבתדיקע ברכה און צוריק אַרויס, און געשוועבט מיט דער ברכה איבער פֿעלדער

און וועלדער, איבער הימל און ערד און פֿארשפרייט שבת-ברכות איבער גאָטס וועלט...

יידן זיינען אַהיימגעגאַנגען פֿון בית-מדרש, פֿון מניימלעך. ווער עס האָט געקאָנט, האָט אָן אורח מיטגענומען. די שבת-מלאַכים זיינען פֿאַרויס פֿאַר די פֿרינצן געפֿלויגן און האָבן זיי שלום-עליכם אָפֿגעגעבן, און מנוחה פֿאַרשפרייט. און יידן, דערזענדיק די גויים, וואָס זיינען געקומען אין זייערע וואַכעדיקע קליידער מיט זייערע ווייבער און קינדער אויף די בענק פֿאַר די טירן און האָבן געשפּילט און געזונגען, האָבן זיי געקרעכט, רחמנות געהאַט אויף זיי: גויים, נעבעך, זיי האָבן האָבן נישט קיין שבת!... און דיין פֿאַלק ישראל האָסטו געטרייסט, טאַטע אין הימל! אַלץ איז עפעס ווי אויסגעלייזט געוואָרן, באַקלייט מיט באַרמהאַרציקייט, ווי די שכינה וואָלט איר פֿאַלק ישראל אַרומגענומען, די טרערן פֿון געזיכט אָפֿ-געווישט, געטרייסט אים, די פּאות אים אויף די באַקן געקרייזלט, ווי אַ געטרייע מאַמע געקרייזלט, הַנדלעך געמאַכט, און מיט ליבשאַפֿט צו אים געזאָגט: „הבן יקר לי אפרים?“ — צי אַ טייערער זון ביסטו מיר, אפרים? אם ילד שעשועים — אָדער אַ שפּיל-קינד, כי מדי דברי בו — וואָרעם אין מיין טאָן רעדן וועגן אים, זכור אזכרני עוד — טו איך אָן אים אַלץ נאָך געדענקן, על כן המו מעי לו — איבער דעם ברומען מיינע געדערים נאָך אים, רחם אַרחמנו נאום ד' — דערבאַרעמען טו איך מיך איבער אים — טוט זאָגן גאָט.

און גאָטס באַרמהאַרציקייט איז איבער וועלט און נאַכט געווען אויסגעגאַסן.

ר' יחזקאל איז אַהיים געקומען נאָכן דאַווענען, און אַ רעכט ביסל אורחים האָבן זיך נאָך אים נאַכגעשלעפט.

„גוט שבת!“

„שלום עליכם, מלאכי השרת, מלאכי עליון“...

און געזען האָט מען, ווי די מלאַכים מיט זייערע צוויי ווייסע פֿליגל פֿאַרשפרייטן מנוחה אַרום אין דער שטוב. מלכהלע מיט דער כלה זיינען געזעסן ביים טיש, וואָרטנדיק אויף קידוש, און האָבן אויסגעהאַרט פֿון מאַן און חתן די חניפֿהדיקע ריידעלעך, וואָס די מאַנספּערשוניגען האָבן די ווייבער פֿאַרגעזאָגט:

„אשת חיל מי ימצא“...

מען זיצט ביים טיש. ר' יחזקאל זיצט אויבן-אָן מיטן חתן קעגנאיבער דער ווייב מיט לאהלען. עס איז שטיל אַרום, נאָר דאָס ווינטל, וואָס בלאַזט דורך דעם אָפֿענעם פֿענצטער, האַלט אין איין דערציילן... לאהלע הייבט אַלע וויילע פּאַמעלעך אויף די אויגן און וואַרפֿט אַריבער אַ בליק.

ער, אין דער אַטלעסענער קאפּאָטע און מיט דעם שוואַרצלעכן פנים, איז אַזוי חנעוודיק, אָט זעט זי אויף אים דעם גאַלדענעם זייגער אין דעם זיידענעם זשילעט, דעם זייגער, וואָס ער האָט פֿון איר געקראָגן. ער איז איר חתן... מיט אים וועט זי וואוינען אין איין שטוב... קיינער נישט, נאָר זיי ביידע... און דאָס יונגע האַרץ באַוועגט זיך אַזוי לייכט, אַזוי שטיל... דאָס ווינטל הערט דעם סוד און פֿליט מיט אים דורך דעם אָפֿענעם פֿענצטער אַרויס אין דעם גראַפֿס שוואַרצן וואַלד אַרײַן, דאָרט פֿאַרן שבת־ליכטל דעם סוד צו פֿאַרטרויען...

ער זיצט שטיל, די אויגן אַראַפּגעלאָזט. וואָס קלערט ער איצט? וועגן איר, וועגן זיין לאהלען! זי ווערט רויט. דאָס איז איר חתן, אַ חתן פֿאַר איר האָט דער טאָטע מיטגעבראַכט... אַך, ווען ס'וואַלט קיינער נישט זיין, טאָטע־מאַמע וואַלטן שלאָפֿן געגאַנגען, וואַלט זי צו אים צו־געגאַנגען, שטילערהײַט, עס איז דאָך איר חתן. צו אַ חתן מעג מען... וואָס, ניין?...

שאַ, דער טאָטע מיטן חתן זינגען. זיין קול, ווי עס קלינגט, ווי עס הילכט, עס לויפֿט אַרויס דורך דעם פֿענצטער :
 „מנוחה ושמחה אור ליהודים!...“

זי, די פֿלה, דערלאָנגט צום טיש, שטעלט אַנידער אַ טעלער פֿאַרן טאָטעשי, פֿאַר דער מאַמעשי און פֿאַר אים...
 „זאל ער עסן געזונטערהײַט...“ און דאָס האַרץ קלאַפט איבער זיין אַקסל, עפעס האָט איצט געמוזט פֿאַר זיין געזיכט דורכלויפֿן...

אין מיטן עסן זיינען געקומען צו גיין דער מחותן ר' חיים מיט דער מחותנתע, עס איז געקומען עִזורל, לייבל, איטעלע און הינדעלע מיט די קינדערלעך, און גלאַט קרובים און באַקאַנטע. מען האָט אַפּגעגעבן דעם חתן שלום־עליכם, געפֿרעגט אים, ווי דער חתן געפֿעלט. דערנאָך איז געוואָרן אַ שמועס וועגן חזנים. איינער האָט געזאָגט אַ שטיקל שיר־המעלות, האָט דער חתן אים אַפּגעענטפֿערט מיט אַ זמרל. דאָס גאַנצע געסל איז זיך צוזאַמענגעלאָפֿן אונטערן פֿענצטער. דער חתן האָט פֿאַר־מאַכט די אויגן, די האַנט אונטער דער באַק אונטערגעלייגט און זיין קול האָט זיך געגאַסן, האָט זיך געלאָזט אויף אַ „שטייגערל“. אונטערן פֿענצטער ווערט אַלץ מער מענטשן, מען שטעקט קעפֿ אַרײַן. „לאהלעס חתן“ — האָבן מיידלעך זיך געסודעט און מיטן פֿינגער געווייזן. די טיר האָט זיך געעפֿנט און פֿרעמדע מענטשן האָבן אָנגעהויבן אַרײַנצוגעבענען זיך, צו־ערשט מיט אַ ספֿקדיקן געלעכטערל אויף די ליפֿן: הייסט עס, גלאַט אַזוי, און דערנאָך האָט מען זיך שוין געדריקט, די שטוב אָנגעשטאַפֿט. און צום טיש האָט מען וויין דערלאָנגט, פֿוס־אויס, פֿוס־אײַן.

באלד איז אנגעקומען ר' יצחק יודלס מיטן ברייטן „גוט־שבת!“ דער עולם האָט פֿאַר אים אַ וואַרע געמאַכט. עזרל האָט אים אויפֿן אַקסל די האַנט אַרױפֿגעלייגט און הויך געדוצט. ר' יצחק יודלס האָט נישט גע־וואָלט לאַנג זיצן: „דער רבי גייט קידוש מאַכן“. דער עולם האָט זיך באַלד גענומען צום בענטשן. נאָכן בענטשן האָט דער יונגער עולם גע־נומען גיין צום רבין, און די מחותנים, ר' יחזקאל מיט ר' חיימען, אין בית־המדרש אַרײַן. וואו דער רב פֿלעגט לערנען יעדן פֿרייטאָג־צו־נאַכטס מיט די שטאַט־באַלעבאַטים די סדרה פֿון דער וואָך.

ר' יצחק יודלס האָט שטאַרק אָנגעהויבן בעטן, אַז ר' יחזקאל מיט ר' חיימען זאָלן לכּבוד דעם חתן מיטגיין צום רבינס קידוש.

די באַלעבאַטים האָבן זיך צוערשט אַ ביסל געשעמט דורכלאַזן אַ סדרה, נאָר די קינדער און דער חתן אַליין האָבן זיך שטאַרק אָנגע־האַלטן. ר' יצחק יודלס האָט געזאָגט: „מען מוז אײַך געווינען“...

האַבן די באַלעבאַטים, אַ ביסל מיט בושא, געלאָזט זיך נאָכשלעפּן נאָך די קינדער צום רבין.

עס איז געווען דער ערשטער פֿרייטאָג־צו־נאַכטס, ווען די באַלעבאַטים האָבן זיך נישט געפֿונען אין בית־המדרש ביים רבס סדרה.

*

ביים רבין אין בית־המדרש.

אײַן עדה: אין גאַטס עדה זײַנען אַלע גלייך, סײַ קינדער, סײַ אַלטע, אַלע אײַן נשמה, אײַן בנין. אײַן גאַט ליבט מען, אין אײַן בית־המדרש דאַונט מען. און די תּפֿילה איז אײַנע, טויזנטער קולות פֿון אײַן האַרץ. דער עולם איז צוזאַמענגעגאַסן, אַ ים שוואַרצע שטריימעלעך און שוואַרצע בערד אײַנס אין אַנדערן. אַלע אויגן זײַנען אָנגעווענדט צו דעם ווייסן כאַלאַט, וואָס דרייט זיך אַרױף און אַראָפּ צווישן דעם ים שוואַרצע שטריי־מעלעך און מאַכט זיך אַ וועג פֿון אײַן עק בית־המדרש צום צווייטן. דאָס איז דער רבי. זײַנע הענט זײַנען אין גאַרטל פֿאַרפֿלאַכטן. די אויגן צום באַלקן אָנגעווענדט און דער הויכער, שכינהדיקער שטערן איז אין אײַן שאַרפֿן קנייטש; אײַן מחשבה, אײַן כּוונה: צו גאַט!

און גאַט איז דאָ, דאָ, צווישן דער עדה. ער האָט זיך מיט יידן אויס־געמישט, ער איז געוואָרן אײַן חלק אין פֿלל, אײַן קנייטשל, אײַן פֿלעמל אין דער מנורת־הכלל. די שכינה און די פּנסת־ישראל, די פּנסת־ישראל און די שכינה, ביידע פֿאַרוואַגלט אין גלות, טרעפֿן זיך צוזאַמען און דער־מאַנען זיך די פֿלה־צײַט. איז עס דען נישט ווי צווישן אַ חתן־פֿלה, וואָס עס האָט זיך בײַ זײ אַ ברוגזל געמאַכט? זײ זײַנען זיך צעגאַנגען אין פֿאַר־

שיידענע וועגן און פֿרעמדע לענדער, און איצט טרעפֿן זיי זיך אין איינעם אין אַ פֿרעמדער סטאַנציע...

און דער רבי האָט געזונגען זיין ליבעס-ליד צו גאָט: שיר-השירים.
נישט געזונגען האָט ער, נאָר טיף געזאָגט, מיט כּוונה. יעדער וואָרט
מיט זיין טעם און זיין מין:

... „איר זאָלט נישט קוקן, וואָס איך בין אַזוי שוואַרצלעך, וואָס די
זון האָט מיך אָפּגעברענט. מיין מאַמעס קינדער האָבן מיר שלעכטס געטאָן,
זיי האָבן מיך געמאַכט פֿאַר אַ גערטנער-היטעריין, מיין גאָרטן האָב איך
נישט געהיט“.

„זאָג מיר, דו, וואָס מיין נשמה האָט ליב, וואו פּאַשעט זי, וואו היי-
ערט זי אין מיטאָג-צייט?“

„אויב דו קענסט נישט די שיינע צווישן די פֿרויען? גיי נאָך די
שעפּסן-טריט און זע דיינע ציגעלעך אַרום די געצעלטן פֿון די פּאַסטוכער“.

„איך בין מיר אַ בלימל פֿון שרון, אַ רוז פֿון די טאַלן“.

„אַזוי ווי אַ רוז צווישן די דערנער, אַזוי איז מיין געליבטע צווישן
די טעכטער“.

„אַזוי ווי אַן עפל צווישן די וואַלד-ביימער, אַזוי איז מיין געליבטער
צווישן די זין. אין זיין שאַטן וועל איך ליגן, זיינע פֿרוכטן זיינען מיר זיס“...
„מיין געליבטער איז געגליכן צו אַ הירש, אָדער צו אַ יונגער אינד.
אַט שטייט ער הינטער אונדזער וואַנט, קוקט אַריין דורך דעם פֿענצטער,
וואַרפֿט אויגן דורך די שפּאַלטן“...
„ענטפֿערט מיין געליבטער און זאָגט צו מיר: מיין פֿריינדיין, מיין
שיינע, קום מיט מיר!“

„וואַרעם איז, דער ווינטער איז שוין אַוועק, דער רעגן איז שוין
פֿאַרביי“.

„פֿעלד-בלימעלעך ווייזן זיך שוין אויף דער לאַנקע, דעם פּוילגלס
צייט איז געקומען, און דאָס קול פֿון דער טירטל-טויב הערט זיך שוין
אין אונדזער לאַנד“...
„שטיי אויף, מיין פֿריינדיין. מיין שיינע, און קום מיט מיר“... — — —

און דעם רבינס קול זאָגט נישט, נאָר עס באַטעמט יעדן וואָרט, גיט
יידן צו פֿאַרשטיין דאָס זיסקייט, די צוגעבונדנקייט, די טריישאַפֿט, וואָס
עס פֿילט די פּנסת-ישראל צו דער שכינה און די שכינה צו דער פּנסת-
ישראל.

און די עדה פֿילט עס און נייגט זיך, ווי אַ דאָרשטיק פֿעלד זאָנגען
צום טריפֿנדיקן וואַלקן. די עדה כאַפּט אַ וואָרט, און עס זינגט אין די

הערצער, עס טרייסט, אַ גרוס פֿון דער שכינה צו דער פֿנסת־ישראל אין גלות.

„וואָלט איך געווען אַ פֿייגעלע אין וואַלד,

וואָלט איך צו דיר געפֿלויגן...“

און יידן נעמען זיך צוזאַמען, און עס ווערט איין האַרץ און איין

נשמה.

און דער רבי זאָגט די ווערטער מיט אַזוי פֿיל ליבע, ווי ער וואָלט אַ בריוועלע געלייענט, אַ געטריי בריוועלע:

„איך שלאָף, און מיין האַרץ איז וואַך. די שטימע פֿון מיין געליבטן קלאַפט אין טיר: עפֿן מיר, מיין שוועסטער, מיין פֿריינדין, מיין טייבעלע, מיין קאַפּ איז פֿול געוואָרן מיט טוי, מיינע לאַקן מיט נאַכט טראַפֿן.“

„כ׳האַב אויסגעטאַן מיין העמדל, ווי אַזוי קען איך עס אַנטאָן? כ׳האַב אַפּגעוואָשן מיינע פֿיס, ווי אַזוי קען איך זיי פֿאַרשמוצן?“...“

„האַט מיין געליבטער די האַנט אויסגעשטרעקט פֿון שליסל־לאַך, האָבן מיינע געדעריים נאָך אים געטאַן ברומען.

„האַב איך מיך אויפֿגעהויבן צו עפֿענען מיין געליבטן, און מיינע הענט טוען מיר טריפֿן, און מיינע פֿינגער מיט מירוס די קליאַמקעס שמירן.“

„איך האָב אויפֿגעעפֿנט מיין געליבטן, נאָר מיין געליבטער איז שוין לאַנג געווען אַוועק, די נשמה איז אים אויסגעגאַנגען אין זיין רעדן. האָב איך אים געזוכט און כ׳האַב אים נישט געפֿונען. האָב איך אים גערופֿן, האָט ער מיר נישט געענטפֿערט.“

„האַבן מיך געטראַפֿן די, וואָס דרייען זיך אין שטאַט אַרום, האָבן זיי מיך געשלאָגן, האָבן זיי מיך געביילט, האָבן זיי מיר די קליידער אַראַפּגעצויגן, די מויערן־היטערס“ — — —

פֿלוצלינג האָט דער רבי אויפֿגעהערט צו זאָגן. ער האָט זיך איבערן בית־המדרש געדרייט, קיין וואָרט נישט גערעדט, וואָס־אַמאָל מער די אויגן אויפֿגעריסן און געקוקט אויפֿן באַלקן און דער שטריך אין שטערן האָט זיך אים אַלץ טיפֿער געשניטן, אויף חסידים איז געפֿאלן אַ ליבע אימה, וואָס האָט אַלע אין איינעם צוזאַמענגענומען און געהאַלטן. פֿלוצלינג האָט זיך דער רבי געגעבן אַ כאַפּ אויף און מיט גרויס פֿרייד, ווי עס וואָלט עפעס פֿאַר אים פֿלוצלינג אַנטפלעקט געוואָרן, האָט ער געגעבן אַ געשריי אויס:

„שלום עליכם, עליכם שלום, מלאכי השרת, מלאכי עליון...“

און עס איז געוואָרן צווישן עולם, ווי עס וואָלטן אַריינגעפֿאלן טויער־נשמות מלאכים פֿון הימל. די מלאכי־השרת האָבן זיך אויסגעמישט מיטן

עולם חסידים ביים רבין אויף שבת, אַלטע באַקאַנטע, משלנו, און מען האָט זיך ביי די גאַרטלען אָנגענומען, געפֿרייט זיך איינער מיטן צווייטן : „שלום עליכם, מלאכי השרת!“...

און דער עולם האָט זיך טיפֿער געלאָזט, איינער אין צווייטן, איינער אין אַנדערן, מיט גדולה, מיט שבת-שמחה, מיט איין אַחדות, מיט איין ליבשאַפֿט :

„שלום עליכם, מלאכי השרת!“

און דער רבי איז אַריין צווישן עולם, אויסגעמישט זיך מיט דער עדה, צוזאַמענגענומען זיך ביי די הענט, און מיט גרויס גדולה, אַלע אין איין קול :

„בואכם לשלום!“

פֿלוצלינג איז דער רבי ווייטער שטיל געוואָרן און געבליבן שטיין אין מיטן שטוב, די אויגן אַלץ צום הימל אָנגעווענדט, ווי זיי וואָלטן פֿון אויבן עפעס געשעפֿט, געפֿאַרשט. די הענט האָט ער טיפֿער אין גאַרטל פֿאַרקניפֿט, און איז לאַנג געשטאַנען, זיך נישט אַ ריר געבנדיק. מיט אַ מאָל האָט ער זיך ווידער געגעבן אַ כאַפֿ, אַוועק אין אַ באַזונדער ווינקל צווישן דעם אַרון און דער וואָנט, געבנדיק אַ בייג איין דעם קאַפֿ אין ווינקל, און איז געבליבן שטיין פֿאַרטיפֿט אין זיך אַליין, און האָט עפעס וואָס אין דער שטיל געזאָגט... דערנאָך האָט ער זיך פֿאַמעלעך אָנגע-הויבן צו שאַקלען, און עס האָט זיך געגאָסן אָן ווערטער אַ שטיל-פֿליסנדי-קע תפֿילה, פֿון צייט צו צייט האָט ער מיט דער האַנט צוגעמאַכט, ווי ער וואָלט דערמיט געוואָלט וואָס באַטעמען, אויסזינגען, אויסזאָגן, און באַליד איז ער ווייטער געבליבן שטיל פֿאַרטיפֿט.

דער עולם אַרום, כוואַליעס קעפֿ, איבער כוואַליעס קעפֿ, איז שטיל פֿאַרזונקען געוואָרן אין אַ מתיקותדיק שווייגן, און אַ ליבע, זיסע אימה האָט אַלץ אַרומגענומען, און יידן האָבן זיך אָנגענומען ביי די הענט, און זיינען דערציטערט געוואָרן וואַרטנדיק.

נאָר פֿלוצלינג האָט זיך דער רבי אויפֿגעכאַפֿט און מיט גרויס חדוה-קייט האָט ער זיך געווענדט צום עולם :

— צום קידוש !

זיין פנים האָט געלויכטן, ווי די שכינה וואָלט עס באַקושט און באַ-הייליקט. פֿון זיך האָט עס אַ וואַרעמקייט געשיקט און אַלע, אַלע צו זיך און אין זיך אַרומגענומען.

דער עולם האָט אַ וועג געמאַכט. אין דער טיר האָט זיך געוויזן אַ צוג ווייבער, מיט דער רביצין אין מיטן. פֿון איר הויכן גלאַנצנדיקן שטערן האָט דער שטערנבאַנד, באַפּוצט מיט בריליאַנטן, גאַלד און פּערל, אַראַפֿ-

געשיינט מיט אַ שבת־מלכותדיקן גלאַנץ און אַרום פֿאַרשפּרייט דאָס מלכות־דיקייט און געזאָגט: „גוט שבת!“ די גרויסע בריליאַנטן פֿון די לאַנגע אוירינגלעך, פֿון הינטער דער שבת־הויב, ווי גרויסע שבת־טראַפּן, און די שנירלעך פּערל, וואָס זיינען געווען פֿאַרצויגן איבער דעם האַרץ אויף דעם זיידענעם קלייד, ווי פֿאַרגליווערטע, אומשולדיקע טרערן, האָבן באַ־שיינט, האָבן באַגלאַנצט דאָס מלכותדיקייט. איבער דעם שבת־מלכותדיקן געזיכט איז געווען אויסגעגאַסן דער יידישער שטאַלץ, דער יידישער חן, אַרומגערינגלט פֿון די שניר און די טעכטער, איז זי צו צום טיש. די זיידענע קליידער האָבן נאָכגעשאַרכט, די בריליאַנטן און פּערל האָבן די אויגן פֿאַרבלענדט און דרך־אויף פֿאַרשפּרייט.

דער רבי האָט גענומען דעם הייסן זילבערנעם בעכער, פֿול אַנגע־גאַסן מיט וויין און האָט קידוש געמאַכט: „ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו — און גאַט האָט געבענטשט דעם זיבעטן טאָג און האָט אים געהייליקט“.

און דער רבי האָט אים געהייליקט. די קדושה האָט צווישן עולם איבער די קעפּ אַרומגעשוועבט, זי איז אַרויס דורך דעם אָפּענעם פֿענצטער אין גאַטס פֿאַרטודעטער וועלט אַריין, און אַלץ, אַלץ, די גאַנצע וועלט פֿון וואַכעדיקן געהויבן, דערהייכט און פֿאַרשבתט.

*

אין געסל איז שוין פֿינצטער. די שטערן, טיף איינגעזעצט אין טיפֿן בלויען הימל, זעען־אויס ווי שבת־ליכטלעך, וואָס גייען אויס אין אַ יידישער שטוב, ווען דער עולם איז אַרום טיש ביי די מעשה־ביכלעך איינגעשלאָפֿן. דאָ און דאָרט האָט נאָך אין אַ פֿענצטער געברענגט אַ שבת־ליכטל, געהאַלטן ביים אויסגיין, און פֿון אָפּענעם פֿענצטער האָט זיך נאָך געהערט אַ פֿאַרשלאָפֿן, אויסגייענדיק זמירות. דעם רבינס קידוש האָט זיך אויסגעשפּרייט אין אַלע פֿיר עקן וועלט, צווישן נאַכט, הימל און ערד, און איז פֿאַרשלאָפֿן געוואָרן פֿאַר מתיקותדיקייט... ווייט אין דער גאַס האָבן זיך געהערט טריט פֿון די יידישע שומרים, וואָס האָבן ביי נאַכט דאָס שטעטל געהיט, אַז מען זאָל עס נישט אונטערצינדן...

פֿון דעם רבינס אָפּענע פֿענצטער האָט דאָס זינגען הויך, ברייט און ווייט אין דער גאַס זיך אַ וועג געמאַכט.

צוויי ווייסע בערד, צוויי ווייס־גרויע קעפּ האָר, האָבן זיך אין דער טונקלער נאַכט געווייט. געווען זיינען עס ר' יחזקאל און ר' חיים, צוריקגייענדיק פֿון רבינס קידוש.

פֿון דעם בית־המדרש פֿענצטער האָט נאָך אַרויסגעדרינגען אַ קליין, פֿאַררויכערט ליכטל, און אַ האַלב פֿאַרשלאָפֿן קול פֿון גאַנץ פֿאַרשלאָפֿענע יידן האָט זיך געלאָזט הערן.

זיי זיינען אַריין אין בית־המדרש.

ביים טיש וואָס איז שוין קוים באַלויכטן פֿון אַן אויסגייענדיקן לאַמפּ, זיצט דער רב, אַרום אים באַלעבאַטימ, פֿאַרמאַטערט פֿון אַ גאַנצער וואָך אַרבעט, און לערנט מיט זיי די סדרה פֿון דער וואָך :

— ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמור: «האב איך מיך געבעטן ביי גאָט אין יענער צייט, אַזוי צו זאָגן».

אַ גרויס דעמפּיקייט האָט געדריקט צווישן דעם קליינעם, האַלב־פֿאַרשלאָפֿענעם עולם.

צווישן עולם האָט דער הויכער בלינדער לייב שוטטער אַרויסגע־שטאַרט, און הויך אויפֿן קול צוגעשנאָרכט... די באַלעבאַטימ האָבן זיך פֿאַרשעמט.

צומאַרגנס

שבת אין דער פֿרי. די זון גייט אויף אין הימל, איבערן שטעטל ציט זיך דער ליכטיקער טאָג. אַליין ווערט עס טאָג, פֿון שטעטל העלפֿט קיינער נישט צו. די געוועלבער זיינען פֿאַרמאַכט, פֿאַרהאַקט, עס וועקט זיך קיינער נישט. קומט אַ פּויער אין גאַס אַנצופֿאַרן מיט זיין פֿור, זעט עס קיינער נישט אָן. ער שטעלט זיך אָפּ די פֿערד פּאַשן און „האַלט שבת“ אין מיטן גאַס... וואוֹ-נישט-וואו און ווען-נישט-ווען ווייזט זיך אַ ייד אַ באַלעבאַס פֿאַר דער טיר, אין אַ פֿאַר ריין געוואַשענע גאַטקעס, און גענעצט פֿראַנק-און-פֿריי אין דער וועלט אַריין. דאָרט גייט אַ ייד, אַ חסיד, צוריק פֿון מקווה און טראַפּנס וואַסער רינען אים פֿון די נאַסע פּאות אויף דים פֿריש-געוואַשענעם קאַלנער פֿון העמד, וואָס פֿאַרלייגט זיך מיט אַ באַזונדער באַלעבאַטישקייט איבערן קאַלנער פֿון פּאַלטאָ. אין מיטן מאַרק ווייזט זיך פּלוצלינג אַ הויכער, דאָרער ייד, מיט אַ לאַנגער ברייטער באַרד, און עפּנט אַ גרויס מויל אויף און ציט אויס ווי אַ לאַנגן שנור:

— אין שו—ל—ל א—ר—יין!

הייבן זיך אָן ווייזן יידענעס אין ווייס געפרעסטע ספּאַדניצעס, לויפֿן-צו און קלאַפּן אין לאַדן אַריין: שרהלע, מען האָט שוין גערופֿן! האַקן זיך פּרענטעס-איינן, עפֿענען זיך לאַדן, און עס ווייזן זיך ווייסע שלאַף-מיצן פֿון די אויפֿגעפֿנטע פֿענצטער. קוקן צום שטאַט-זייגער, וואָס איז אויפֿן טורעם פֿון ראַט-הויז: ווי שפּעט איז?

הייבן זיך אָן צו ווייזן אויסגעפּוצטע ווייבער. יידישע קינדער האַבן ליב צו סטראַיען זיך פֿון איין שבת צום צווייטן; אין אַלעם שענסטן, וואָס אַ יידענע האָט, וועט זי זיך אין דעם אויסצירן צו ווייזן זיך אין גאַטס הויז. דעמאָלט, פֿלעגן זיין די ברייט-זיידענע קליידער, וואָס האַבן זיך אַנגעהויבן פֿון אויבן שמאַל און זיינען וואָס ברייטער אַראַפּגעגאַנגען, אזוי אַז די יידענע האָט אויסגעזען, גלייך זי וואוינט אין דער קלייד מיט אַ האַלב טויך קינדערלעך. מען פֿלעגט ליב האַבן צו סטראַיען זיך אין קאַ-ראַנקעס; ירושות פֿלעגט מען זיך איבערלאָזן פֿון מאַמע צו טאַכטער, רעכטע קאַלישער קאַראַנקעס. יעדער קאַפּטאַנדל איז אַרום די אַרבל און

ביים האלדז-מויל געווען באהאפטן מיט ברייטע, זיידענע קארזאנקאווע פריז-קעס. און אויפן קאפ אזא מין האלב קאפעלוש, צוויי בלימלעך אויפגע-צויגן אויף צוויי דראטן, אויפגעפוצט אין דער הינד, און ארומגעהילט מיט א טערקישן טוך, וואס מען פלעגט עס רופן „שול-טוך“. יונגע ווייבלעך פון דער היינטיקער וועלט פלעגן טראגן קראגנדלעך מיט לאנגע צוויי שפיצן און פארבונדן מיט א לייפציגער זיידן שאלעכל; און די צוויי אויסגעהאפטענע שפיצן פון שאלעכל זיינען געווען פארשלייפט אין א ברייטן שליף איבערן הארץ. דאס פלעגט זייער פאסן און פאראיידעלן דאס ווייבלעכע געשלעכט. און אויף דעם גלאטן שייטל אזא מין קאפעלוש פון שווארצע קארזאנקעס מיט א לאנגן, שווארצן פעדער, וואס איז געווען פארבונדן מיט זיידענע צוויי בענדער איבערן האלדז. מיידלעך, אנגעטאן שוין אין די שבתדיקע אפגעלאנצטע קאמאשלעך, אין די ווייטע אונטער-קליידער, שטייען אין די טירן, אין די פענצטער איבער דער גאנצער גאס, און מען קוקט נאך. די אויסגעפוצטע פילן, אז זיי גייען אויפן פאראד, גייען זיי פאמעלעך, מיט א מינעלע און א חנדל, ווייסן, אז הונדערט אויגן קוקן איצט אויף זיי, באטראכטן אלע זייערע מינעס, יעדער באווע-גונג, און אלץ וואס איז אויף זיי, ווערט אפגעוואויגן און אפגעמאסטן אין הונדערטער מיילער... די יינגלעך פאראויס, טראגנדיק דער מאמע, אדער דער מומע דאס סידורל מיט דער תחינה, פארבונדן אין א נאז-טיכל. עס האבן זיך געלאזט יידן, באלעבאטיים, אין שבתדיקע קאפאטעס, אין ריינע שטיוול, מיט די קעלנער פון די געוואשענע העמדער. טייל אין טלית אנגעטאן, נאך טייל האבן די יינגלעך די טליתים מיט די חומשים נאכגעטראגן. עס האבן זיך געלאזט חסידים אין אטלעסענע קאפאטעס און שטריימלעך און ווייסע געפרעסטע קראגנדלעך מיט זיידענע שניפסלעך, וואס עס האט צו וויסן געגעבן פון באלעבאטישקייט אין דער היים; טייל אין מקווה, טייל פון דער מקווה. די גאט איז וואס א מאל באלעבטער געווארן, היימישער און שבתדיקער, די זון האט זיך ליכטיק צעגאסן איבערן הימל, א פרישע, א ליכטיקע, א נייע, אנגעקומען אויף שבת. און זי האט באגאסן מיט ליכט איין ריי הייזער, און די צווייטע זייט איז אין שאטן געלעגן. און אויף די בלעטער פון די בליענדיקע ביימער פאר דער טיר האט זיך נאך דער נאכט-טוי אויפגעהאלטן.

נאך די שול איז געבעך געשטאנען וויסט, א חורבן, און ארומגע-צוימט מיט ברעטער, א קבר פון א שול... און די איינציקע וואנט, וואס איז נאך שטיין געבליבן נאך דער שרפה — א „פּוּתל מערבי“, א מצבה אויף א שול. און יידן גייען דורך, קרעכצן און גייען דאווענען אין בית-המדרש אריין.

אין בית-המדרש האָט מען שוין געדאוונט. דער שול-חזן האָט זיך אָנגעגרייט נייע „שטיקלעך“ פֿאַרן עולם, וואָס קומט צום רבין. דער חזן, אַרום די משוררים, די יינגלעך, די קוויטשערלעך, וואָס אַ גאַנץ יאָר טוען זיי זיך אין די גאַסן אַרומוואַלגערן, קיינער קוקט נישט אויף זיי, היינט מיט איין מאָל זיינען זיי גרויס געוואָרן, מאַכן פֿריילעך, מאַכן וויינען דעם עולם, און טראָגן זייער געבעט אין הימל אַריין... ביי דער טיר שטייען די „מבינים“, דער הענטשקע-מאַכער מיטן געשוירן בערדל און חברה, און קריטיקירן, דרייען מיט די נעז פֿון צייט-צו-צייט, טאַפֿן מיט די פֿיס, פֿאַרהאַלטן זיך די אויגן, און מיט אַ מאָל גיבן זיי אַ פֿאַרדריי דעם קאַפּ, האַרכן זיך איין: אַט... אַט... ר' יחזקאל מיטן חתן זיינען גע-קומען אַ ביסל שפעטלעך, נאָר עס פֿאַסט אַזוי פֿאַר אַ חתן, פֿאַר אַ חסיד. מען האָט אים מכבד געווען מיט מַפֿטיר, ווייבער האָבן פֿון דער ווייבער-שער שול אַראַפּגעקוקט און איינגעהאַרט זיך, ווי דער חתן זאָגט דעם מַפֿטיר.

נאָכן דאווענען האָט ר' יחזקאל אַהיימגעבעטן דעם עולם אויף קידוש. אַלע באַלעבאַטים האָט מלכהלע פֿאַרהאַלטן אין אַ צווייטער שטוב איבער-צוואוואָרטן די פֿיש, ביז חסידים וועלן קומען. איז געקומען עזרל מיט ר' יצחק יודלס און מיט זייערע מענטשן, מען האָט אָנגעהויבן צו כאַפֿן, צו רייסן, נישט געוואוסט, נישט ווען, נישט וואו, אַוועקגעשטופט די באַלע-באַטים. חסידים האָבן אַ גרויס גערודער. געמאַכט, אַלע אין איינעם, יונג און אַלט, געשטופט זיך, געשטויסן זיך, געכאַפט, אויסציענדיק די הענט, וואָס מען האָט דערלאַנגט צום טיש. מלכהלע האָט נאָר געקוואַלן פֿון נחת: אין איר שטוב חסידים, למדנים, ר' יחזקאל איז אליין אויך אַ חסיד געוואָרן. חסידים האָבן אים געכאַפט אין קאַן אַריין, געקלאַפט אים אין די פֿלייצעס. מען האָט אָנגעהויבן צו זינגען, עס איז פֿריילעך געוואָרן. מלכהלע האָט געטיילט פֿיש. דער עולם האָט זיך געזעצט צום טיש, פֿון דער גאַנצער שטאַט האָט מען אָנגעהויבן צו ברענגען פֿאַרן חתן „קוגעל“: „די מאַמע שיקט קוגעל פֿאַרן חתן“ — האָבן די מיידלעך געזאָגט, אַריינ-ברענגנדיק עפעס אין אַ טעלער, פֿאַרשטעלט מיט אַ צווייטן און מיט אַ סערוועטל אַרומגערינגלט.

— אַ שיינעם דאַנק — זאָגט די מאַמע — אם ירצה השם, אַז דיין חתן וועט זיצן ביים טיש, וועט מען מיט פֿלאַשן וויין אַפּשיקן — האָט געקלונגען דער ענטפֿער פֿון דער באַלעבאַסטע.

דער טיש איז געוואָרן פֿאַרשטעלט מיט פֿאַרשיידענע קוגלען, און לויט דעם קוגל האָט מען דערקענט די באַלעבאַסטע. אַ באַלעבאַטישער לאַקשן-קוגעל — פֿון אַן אַלטער באַלעבאַסטע, וואָס פֿירט זיך אויפֿן אַלטן שטייגער;

אַ געלייגטער קוגעל מיט אַ סך ראָזשינקעס און געפֿילעכץ — פֿון אַ היינט-וועלטיקער „מאָדאַם“, אַ האַלבער שטרודל שוין; אַ טרוקן-מעליקער קוגעל, גוט דורכגעפרעגלט מיט שמאַץ, מיט ווינציק ראָזשינקעס, נאָר אַ סך פֿעפֿער — פֿון אַ חסידישן טיש קומט ער אַראָפּ...

*

אין דער גאַס איז לעבעדיק, פֿריילעך, דער עולם זיצט נאָך ביי די טישן, פֿון טייל פֿענצטער הערט זיך דער יום-מנוחה — טייל באַלעבאַטעס זיינען איינגעשלאָפֿן אויף די סידורים, ביים בענטשן. דער יונגער עולם, אָדער די חדר-יינגלעך, גנבענען זיך אַוועק פֿון טיש, לויפֿן אַרויס פֿאַרן בענטשן אויף דער גאַס אַרויס, אַרויף דעם באַרג, וואָס איז הינטער דער שטאָט, שפּאַצירן מיט מיידלעך...

און דער שבת איז אויפֿן באַרג, דאָס שטעטל שלאָפֿט זיך געשמאַק, אונטער דער מאַמעס פֿאַרטוך — די מנוחה פֿון שבת, און חדר-יינגלעך האָבן זיך אויף דעם באַרג פֿאַרקליבן, אויף דעם שפיץ באַרג שטייען יונגען און קוקן דורך די פֿויסטן אויפֿן שטעטל, מרגלים הייסט עס, שפירן אויס דאָס אַרט מיט שפּאַקטיוון, באַרג-אַראָפּ גליטשן זיך יידישע קינדער איינס נאָכן אַנדערן, איינס נאָכן אַנדערן, און צערייבן די שבתדיקע קאַפּאַטקעלעך מיט די שבתדיקע שטיוול. וויבער גייען שפּאַצירן אויפֿן וועג, פֿאַרן באַרג, און שטעלן זיך אָפּ, שרייען אויף דעם באַרג אַרויף: „נחום, די שבתדיקע קאַפּאַטע! חיים, גייסט אַראָפּ, דו גייסט?“ חברה הערן נישט און גליטשן זיך ווייטער איינס נאָכן אַנדערן באַרג אַראָפּ. באַלד שרייט אַ יינגל: „דער רבי גייט, דער רבי!“ און חברה מאַכן פֿליטה, ווייט אַוועק...

און דאָרט ווייט, אונטערן באַרג, ציט זיך דער וועג אַוועק, אַט ווייט זיך דאָס וואַסערל, וואָס טיילט דאָס שטעטל דורך, דאָרט איז די וואַסער-מיל, דאָס ראָד קלאַפט אין וואַסער, און עס פּאַטשט פֿון דער ווייט, און דאָרט, נאָך דער וואַסער-מיל, גייען בית-המדרש-בחורים ווייט אויפֿן וועג שפּאַצירן...

*

נאָכן טיש ביי ר' יחזקאלן, ר' יחזקאל, ווי דער דרך פֿון אַ באַלעבאַס אום שבת, איז אַרונטערגעקראַכן אונטער דער דעק, מלפּהלע האָט דאָס זעלבע געטאָן.

לאהלע, אַנגעטאָן אין אַ שבתדיק קליידל און אַ ווייס שירצל, איז אַריין אין סאַלאָן און, ווי אַ היינט-וועלטיקע פֿלה, האָט זי זיך ביים פֿענצטער אַנידערגעזעצט, ליינענען אַ מעשה-ביכל. „ער“ האָט זיך איבערן סאַלאָן געדרייט אַהין און צוריק, שוין אַ ביסל דרייסטער, צוגעוואוינטער.

מען האָט זיך געפֿילט „אונדזער“, כאָטש מען האָט נאָך קיין רעכט וואָרט צווישן זיך ניט געהאַט גערעדט. זי האָט ווייטער געלייענט און זיין ביי-זיין האָט שוין נישט געשטערט, נישט געשעמט; מען האָט זיי דאָך פֿאַר חתן-פֿלה געמאַכט. זי האָט גאַרנישט גערעדט, נאָר געפֿרייט זיך, אינע-ווייניק זיך עפעס געפֿרייט אין האַרצן: עס איז איר ס, פֿאַר איר אַ חתנדל. און זי האָט אין האַרץ זיינע טריט געציילט. זיי האָבן ס'מאַל נישט געקוקט אויף זיך, טייל מאל האָבן זיי פֿון זיך די אויגן נישט אַראָפּגע-נומען, מען טאָר דען נישט? נאָר רעדן האָבן זיי נישט געהאַט וואָס צו רעדן, זיינען זיי שווייגעדיקערהייט אין שטוב געווען.

— וויל אַברמהל אַפֿשר זאָדע-וואָסער טרינקען? — האָט זי אים פֿלוצלינג אַ פֿרעג געטאָן, שוין דרייטער אַ ביסל.

— אַ שיינעם דאַנק — האָט ער איר אָפּגעענטפֿערט.

האָט זי אים אַ גלאַז זאָדע-וואָסער דערלאָנגט, פֿאַר אים אַנידער-געשטעלט בעענטער צוגערוקט, האָט ער דאָס גלאַז אין דער האַנט גענומען, און האָט הויך אַ ברכה געמאַכט. האָט זי געפֿילט, ווי די ברכה קערט זיך שוין מיט איר אָן, האָט זי אין דער שטיל „אַמן“ אָפּגעענטפֿערט. איז איר עפעס אַזוי גוט געווען, ווי זי וואָלט בשותפֿות מיט אים די ברכה געמאַכט...

זיינען זיי ווייטער שטיל געוואָרן. ער האָט זיך ווייטער אין דער שטוב געדרייט אַהין און צוריק. ער האָט איר געוואָלט דערציילן די מעשה פֿון לאָוויטשער בחור, פֿון זייער בית-המדרש, האָט ער זיך דער-מאַנט, אַז זי איז אַ מיידל, פֿון וואָנען ווייסט זי פֿון אַזעלכע זאַכן? האָט זי אים געוואָלט דערציילן פֿון אירע חברטעס, — איז ער אַ יינגל. האָבן זיי געשוויגן, נאָר געפֿילט, אַז עס איז זיי גוט אין איינעם, עפעס זיינען זיי זיך ביידע חתן-פֿלה, און ווייטער — פֿטור...

און פֿון דרויסן האָט די שבת-זון דורכן אָפּענעם פֿענצטער אַריינגע-געשיינט, אַרויפֿגעגאַסן ליכט אויפֿן שוויבן-שענקל און באַלויכטן די זיל-בערנע לייכטער מיט די גלעזער. פֿון אָפּענעם פֿענצטער, פֿון וואָנען דער פֿולער בוים בלעטער שאַקלט זיך אַריין, האָט זיך געהערט דאָס געלעכ-טער, דאָס אַרומלאַבעסן פֿון די יונגען, וועלכע זיצן אויף דער באַנק פֿאַר זייערע פֿענצטער, און דאָ, און דאָרט שפּאַצירן אויסגעפּוצטע מיידלעך אין דער גאַס און וואַרפֿן אַריין אויגן אין פֿענצטער און ווילן כאַפֿן אַ בליק אויף לאַהלעס חתן.

פֿלוצלינג ווערט אַ טומל, אַ געלויפֿיק געשריי הילכט פֿון דער ווייטן; אין דער גאַס ווערט אַ געלויף, מען כאַפט זיך פֿון די בענק אויף, און מען לויפֿט ערגעץ-וואו אין געסל אַראָפּ. פֿון די אַרויסגענייגטע ליי-

לעכער, וואָס הענגען איבער די פֿענצטער, ווייזן זיך שלאָף־מיצן; אויף שוועל און טירן ווייזן זיך ווייטע ספּאַדיניצעס, קעפּ אין טיכער פֿאַרהילטע, און מען קוקט... און דאָס געלויפֿעניש, שוואַרצע קעפּ, ווייטע האַלקעס, קינדער, יינגלעך, מיידלעך, איינער נאָכן צווייטן — קומען אָן נעענטער אין געסל אַרײַן. צעהיצטע יינגלעך, פֿון די פּנימלעך גיסן זיך אָנגסטן שווייט, קומען אָן צו לויפֿן, שרייענדיק הויך: „געכאַפּט, געוואַלד, מען האָט זיי געכאַפּט!“ די „לױויה“ קומט אָן אין דער גאַס. אין מיטן דער קעפּיקער מאַסע יידן און ווייבער פֿירט מען ר' יחזקאל'ס פֿערדס־יונג, נאָטע. אוי! דאָס זעלבער ישע היטל אַרונטערגעריסן, אויסגעריסענע האָר, רויטע, אויס־געריסענע אויערן, און ווער עס האָט האָט אַ פֿוס, פּאַטשט, קלאַפּט, ציפּט. און ער האָט זיך אָפּגעגעבן אַ קרבּן תּמעוואַטע, ווי ער וואַלט אַליין נישט פֿאַרשטאַנען, וואָס דאָס איז. פֿון דער צווייטער זייט — יענטעלע, מלכהלעס דינסט. דאָס טוך אַרונטערגעריסן, די האָר צעפּלאַשעט, דער קאַפּטן צעריסן. זי באַהאַלט דאָס רויטע פּנים צווישן די רויטע, גראַבע הענט. אַ יידענע גייט נאָך נאָך איר און קלאַפּט איר נאָכאַנאַנד מיט די פֿויסטן אין קאַפּ אַרײַן: „נחת האָב איך דערלעבט פֿון דיר, נחת!“ און מען פֿירט דאָס פֿאַרפֿאַלק פֿאַר יחזקאל'ס פֿענצטער. און די גאַנצע גאַס אין איין קול: „געכאַפּט, געוואַלד, געכאַפּט!...“ ר' יחזקאל כאַפּט זיך אויף אין דעם שלאָף־ראַק מיט די לאַצן און גייט אַרויס: פּאַטשן!... — געוואַלד, אָן עברה!

אונדזער חתן־כלה האָבן זיך פֿאַר בושה באַהאַלטן, וואו דער פֿעפֿער וואַקסט...

*

דאָס געסל נאָכן מיטאַק האָט געלערנט. פֿון יעדן פֿענצטער זיינען אָב־דערע קולות אָנגעקומען צו שווימען. ר' יחזקאל, ווי אַ ייד אַ באַלעבאַס, האָט זיך פּשוט אָנידערגעזעצט, ווי זיין שטייגער, צוערשט די סדרה אָפֿ־געלייענט, דערנאָך האָבן זיך אָנגעהויבן די אייניקלעך צו שיטן, ר' יחזקאל האָט פֿאַרהערט די סדרה, די באַבע האָט געטיילט שבת־אויבס, אַ באַרנע מיט אַן עפּל און אַ האַנט אַגרעס, און האָט געקוואַלן פֿון נחת. דער חתן איז געזעסן און געלערנט ביי דער צווייטער זייט טיש, הויך, הויך אויפֿן קול, אין דער לאַנגער גמרא, גערעדט צו זיך, געקריגט זיך מיט זיך, און זיך אַליין איבערגעבעטן, באַלד האָט ער זיך געגעבן אַ לאַז אַוועק און ערגעץ־וואו פֿאַרבלאַנדזשעט געוואָרן, און וואָס אַ מאַל זיך טיפֿער און טיפֿער פֿאַרטיפּט, ר' יחזקאל איז פֿאַרשעמט געוואָרן מיט זיין אַרעם חומש פֿאַר דער גרויסער גמרא, פֿאַר דער הייליקער גמרא... אין זיין שטוב, אונטער זיין באַלקן קריגן זיך אַרום אַזעלכע גרויסע תּנאים, אַביי און רבא, ווי שיינ איז דאָס, ווי גוט איז דאָס!

פֿאַר דער טיר זיינען געזעסן אויף די שטולן מלכהלע מיט דער מחור-
תנתטע, די שנור און די טאַכטער, אין זיידנס, אין סאַמעטן, אין די גאַל-
דענע קייטן, און האָבן זיך אין דער גאַס צוגעקוקט צו די שפּאַציר-גייער.
און די זון ציט פּאַוואַליע מיט רואיקע, שבתדיקע טריט אַרונטער
אונטערן שטעטל. יידן גייען אַהיים שלש-סעודות עסן, גייען צוזאַמען און
שמועסן צווישן זיך. עס גייען די ווייבער שבתדיק אַנגעטאַן מיט קינדער-
לעד, קינדערלעך און קינדערלעך אָן עין-הרע... וואָס רייסן די מאַמעס ביי
די פֿאַרטיכער: „שבת-אויבס! שבת-אויבס!“ די ווייבער מאַכן זיך נישט
הערן, שפּאַצירן רואיק, און פֿון אַפֿענעם פֿענצטער קלינגט אַרויס דעם
חתנס קול און מאַכט זיך ברייט זיין וועג, און פֿאַרשבתט דאָס געסל; די
דורכגייענדיקע שטעלן זיך אָפּ אויף אַ וויילע: דער חתן לערנט! דער
חתן לערנט!

לאהלע האָט זיך אין דער שטיל מיט איר גאַלדענער קייט געשפּילט:
איר חתן לערנט, איר חתן...

ס'איז שוין פֿינצטער געוואָרן. דאָ און דאָרט האָבן שוין פֿון די פֿינצ-
טערע פֿענצטערלעך ליכטלעך אַנגעהויבן אַרויסצודרינגען און באַלויכטן
דאָס פֿינצטערניש וואָס איז אין שטוב. פֿון גאַנץ ווייט קומט אין געסל אַ-
צואשווימען אַ פֿאַרגעסענער ניגון, געזונגען ביים רבינס טיש צו שלש-
סעודות, און שווימט דורך דאָס געסל אין אַן אַנדער וועלט אַריין. אַ בענ-
קעניש פֿון באַהאַלטענע פֿעלדער האָט געטוליעט דאָס געסל. געוועלבלעך
האַבן זיך געעפֿנט, און וואו-נישט-וואו און ווען-נישט-ווען איז אַ יידענע,
אין אַ טוך איינגעהילט, דורך דער גאַס דורכגעלאָפֿן מיט אַ שטיל געוויין:
„געוואַלד, מיין מאַן איז מיר אַוועקגעפֿאַלן!“ טייל זיינען געלאָפֿן אין דער
אַפטייק אַריין נאָך זאָדע-וואַסער, טייל צום רופֿא נאָך דער וואַרעם-פֿלאַש,
און דאָס „ווייבערשע יידל“ איז פֿון שטוב-צו-שטוב אַרומגעלאָפֿן מיטן
שמעק-פֿלעשעלע...

אַ שרעק איז דורכן שטעטל דורכגעלאָפֿן, ווי דער מלאך-המוות וואַלט
מיט זיין פֿליגל אין אויער געפֿאַכעט, מען האָט עס מורא געהאַט מיטן
מויל איבערצוחורן. אין האַרץ האָט עס געשניטן.

— די כֿאַל —

און די לבנה האָט זיך געמאַכט אַ וועג צווישן די טונקעלע וואַלקנס
און איז אַרויסגעשוואומען אַזוי גוט, הערצלעך, אַזוי „גוט-וואַכעדיק“...
דאָ און דאָרט זיינען קופּקעלעך יידן געשטאַנען און האָבן די לבנה
מחדש געווען...

און ערגעץ ווייט האָבן די זשאַבעס אין וואַסער געקוואַקשעט, אַבער
ווער ווייסט זיי דאָרט, וואָס דאָס זיינען פֿאַר אַ לייט?...?

ראש חודש אלול

דערווייל זיינען אָנגעקומען די אלול־טעג אין שטעטל אַרײַן.
געברענגט האָט זיי צו פֿירן דער וואָלך־ייד, וואָס ווייזט זיך יעדן
יָאר אין „די טעג“ אין שטעטל...

אײַן גאָט ווייסט, פֿון וואָנען ער איז אָנגעקומען און ווער ער איז. דער
ערשטער ווינטער־שליח איז ער געווען... אין „די טעג“, ווען די באַלע־
באַסטעס זיצן פֿאַר דער טיר נאָכן אָנבײַסן און טײלן די קינדער צווייערס
אין חדר אַרײַן, די זון באַזוכט נאָך דאָס געסל, אָבער זי וואַרעמט עס
שוין נישט, באַווייזט ער זיך פּלוצלינג, דער „וואָלען־ייד“. ער האָט גע־
מוזט אָנקומען פֿון ערגעץ־וואו ווייט, וואו עס מוז איצט ווינטער זײַן,
וואַרעם ער טראָגט טיפֿע קאַלאַשן, מיט קלומבען וואָל אונטערן אַרעם,
וואָלענע זאָקן צו שטריקן. אַ קליינער, אַ דאַרער איז ער, און טראָגט אין
די גרעסטע היצן אַ דיקן וואָלענעם שאַל אויפֿן האַלדז, אַ זכר פֿון ווינטער,
אַ ייד מיט אַ סוד, וואָס דער ווינטער, דאַכט זיך, האָט אים אין שטעטל
געשיקט — אַנזאָגן עפעס. און דערזעט מען אים פּלוצלינג אין שטעטל,
גיט עס אַ קלאַפּ אין האַרצן, און עס דערוועקט זיך אַ היראָר תּשובּה...
דער ערשטער ווינטער־פֿויגל.

און נאָך אים האָבן אין שטעטל אָנגעהויבן צו ווייזן זיך אַזעלכע מיני
אורחים, וואָס מען האָט זיי אַ גאַנץ יָאר נישט געזען, אורחים מיט זשיוונע
היט, מיט לאַצן און קאַפעטעס, געשניטן מיט אַ שניט פֿון אַ פֿרעמד
לאַנד. אורחים מיט פעקלעך ציצית, מיט פֿאַרשיידענע קמיעות און קינ־
דערשע ביינדלעך, וואָס האָבן צו וויסן געגעבן, אַז ערגעץ ווייט־ווייט איז
פֿאַראַן אַ וועלט, זײַנען פֿאַראַן יידן... און דער וועג מיט די טאַפֿאַלן
פֿירט אַרײַן, פֿירט אַרויס, אונדזער שטאָט אין דער וועלט אַרײַן און פֿון
דער וועלט אַרויס... אורחים אין בייַדלעך מיט „בלינדע יתומות“, מיט
יידן אויף קלעצלעך, מיט וויסטע עגונות; יידן אַרענטלעכע מיט שײַנע
בערד; נשרפֿים מיט כתבים אין די הענט. עס זײַנען אָנגעקומען גרים
אין שטעטל, יידן מיט גויישע פּנימער, אַדער גוים מיט יידישע סידור־מלעך,

האָבן דערציילט פֿון זייערע טאַטעס, אַז זיי זיינען גראַפֿן און גענעראַלן, און זיי האָבן ליב געקראָגן די ייִדישע אַמונע, צוליב איר אַלץ אַוועקגעוואָרפֿן, און האָבן זיך גרויסערהייט געלאָזט מל-זיין. יידן האָבן עפעס אין האַרץ פֿאַר זיי מורא געהאַט: יידן און דאָך נישט קיין יידן...

אין בית-המדרש-געסל איז היימלעך געווען; מוכר-ספֿרימניקעס מיט ביידלעך זיינען אָנגעקומען צו פֿאַרן, מיט פֿאַרשיידענע ספֿרים, תּחינות-לעך און סידורימלעך, וואָס שמעקן פֿון וואַרשוי, פֿון בערדיטשעוו און פֿון "רייסן" אויך. די חזר-יינגלעך האָבן פֿון די פֿערדס עקן געריסן האַר, געפֿייניקט די פֿערדלעך און אויפֿן וועג אַרויסגעפֿירט צו רייטן אויף זיי. די מוכר-ספֿרימניקעס האָבן אין בית-המדרש געוואוינט, הינטערן קאַסטן שמוות, און טיי זיך געקאַכט, ווען יידן דאַווענען. זיי האָבן אויף לאַנגע טישן די ספֿרים פֿאַרשפּרייט, יינגלעך האָבן פֿון די מאַמעס טאַשן געריסן אויף סידורימלעך, אויף ספֿרימלעך, און וועלכע ייִדישע מאַמע וועט דעם ביסן פֿון מויל נישט אָפּשפּאַרן און איר יינגל אויף אַ ספֿרל, אויף אַ סידורל אַ פֿאַר גראַשן נישט געבן? ...

זיינען אָנגעקומען אין שטעטל אַריין פֿאַרשיידענע קראַנקע צום רבּין צו פֿאַרן: אַ ייד מיט אַ דיבוק, וואָס עס קרייט פֿון אים אַ האָן אַרויס; אַ ווייבל מיט אַ בויך-קוויטשער; פֿאַרשיידענע יידן מיט פֿאַרשיידענע חולאתן, יעדערער מיט אַן אַנדער פּעקל; און פּלוצלינג — נאָך איינער, אַ דינ-תּורה האָבן מיט אַ געשטאַרבענעם, וואָס לאָזט אים נישט ביי נאַכט רוען, און קומט אים רופֿן צום בית-דין של-מעלה; דאָס גאַנצע שטעטל קומט זיך צו לויפֿן הערן דעם טויטן רעדן פֿון הינטער דעם פֿאַרהאַנג. און אויף דעם ליגט אויסגעגאַסן דאָס ייִדישע חנדל, דאָס ייִדישע היימ-מיט באַהאַלטענע סודות, דער שטויב, וואָס ליגט איבער אַלטע, הייליקע ספֿרים, און עס דאַכט זיך, אַז עס איז ערגעץ-וואו פֿאַראַן אַ ייִדישע וועלט, אַ ייִדיש לעבן, אַ גרויסער ייִדישער בית-המדרש און דאָס גאַנצע ייִדישע פֿאַלק לעבט אין אַ גרויסן קאַסטן שמוות, באַהויכט מיט הייליקן שטויב, און אויף דעם ליגט אויסגעגאַסן דאָס ייִדישע חנדל — דאָס ייִדישע היימ-לעכקייט, בענקעניש...

*

אַ שיינער, העלער טאָג. די ווייבער זיצן אַרום די שוועלן פֿאַר זייערע טירן און שטריקן זאַקן און מאַטלען גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַריין. פֿון ערגעץ-וואו אַ הויף שווימט אין מאַרק אַרויס דאָס קול פֿון קליינע קינדערלעך, וואָס זיצן אין חדר און לערנען די הייליקע תּורה, און אַ יידענע דערמאַנט זיך וואָס אין דער תּחינה שטייט געשריבן: „אין זכות פֿון די קליינע, אומשולדיקע קינדערלעך, וואָס האָבן געטאָן די העלדזלעך אויס-

שטרעקן...". די זון זעט מען שוין נישט אַזוי אין הימל אָן ווי אויף דער ערד. די שטראַלן בלאַנדזשען אין מאַרק אַרום לאַנגווייליק, ווי אומגעבעטענע געסט, און פּלוצלינג דערהערט זיך אַ שופּר-בלאָז, דאָס קול ציטערט אין דער לופט פֿון שטעטל און פֿאַרציטערט קליין און גרויס. זיינען די ווייבער פֿאַר די שוועלן פֿון זייערע הייזער געזעסן, און דאָרט איינע האָט זיך איר ווייט שליפּל, איר ראש-חודש-אלול-בלימל אויפֿגע-צירט, זיינען פֿורן פֿאַר די טירן אַנגעקומען צו פֿאַרק, און ווייטע מומעס, ווייטע שוועסטער-קינדער, וואָס זיינען ערגעץ אין דער פֿרעמד, זיינען אַנגעקומען מיט זייערע טיכער און שירעמט אויף קבר-אַבות, אויפֿצונוכ זייערע טויטע טאַטעס, זייערע טויטע טאַטעס, אויפֿן אַלטן בית-הקברות. און דאָס בית-הקברות ליגט אויסגעשפּרייט אַ גאַנץ יאָר אויפֿן באַרג, באַהאַלטן אין יעדער מצבה הינטער איר בוים. אַ נשמה הינטער אַ בוים — און אַלע קוקן זיי אין שטעטל אַרונטער. יעדער רב פֿון זיין דור אין דער סביבה פֿון זיינע באַלעבאַטים פֿון זיין צייט אויף אַן אַנדערן פּונקט פֿון גוטן-אַרט. קום, לאָז מען ציילן די דורות, די טאַטעס פֿון שטעטל! טייל נעמען פֿון די געשטאַרבענע הערן זיך נאָך צווישן די לעבעדיקע. ווער עס האָט זיין נאָמען איבערגעלאָזט אויף שטיינער און העלצער, ווער אויף אַ געטל און ווער אויף אַ הויף: „ר' יחזנס", „ר' משהס הויף", און ניי-קאָזמער בוים זיך אויף נייע הייזער און עס שטייען אויף נייע באַלע-באַטים... שטיל איז אויפֿן בית-עולם. פֿון ערגעץ הינטער אַ מצבה, וואָס איז פֿאַרוואַרפֿן הינטערן פּלוים, מיאָנטשעט אַ בייזע קאַץ אַרויס, פֿון ער-געץ-וואו שיקט אַ משוגענער הונט זיינע שטאַל-קאַצענע אויגן אַהער. דער שטאַט-באַק מיט זיין האַרעם ציגן באַלעקן די מצבות, און אַ שטילער, בייזער ווינט קלאַפט די צווייגן פֿון די ביימער. דאָרט און דאָ זיינען לע-בעדיקע פֿאַרבאַרגן צווישן די מצבות און אַ שטיל געוויינן גייט אויף פֿון צווישן דעם הויכן, ווילדן גראָז, וואָס פֿאַרשפּרייט זיין בית-הקברות-גע-שמאַק און מען ווייסט נישט, צי דאָס געוויינן קומט פֿון די טויטע אַדער פֿון די לעבעדיקע... דאָרט פֿירט הנה-אסתר, די בית-הקברות-יידיענע, די עלטסטע פֿון דער שטאַט, אַ ווייבל, און ווייזט איר אָן, וואו איר פֿאַטערס ביינער רוען, און דעם חזנס „קוויטשערלעך", צווישן איין אל-מלא-רחמים און דעם צווייטן, קלאַפּן אַפּ פֿון די הויכע ביימער די קליינע עפעלעך, דאָס וואָס קער זיך פֿון קהל אָן צו זיי...

*

און דעמאָלט איז אַנגעקומען דער ארץ-ישראל-ייד. נאָך דעם ארץ-ישראל-געלט, וואָס איז געווען אין די פּושקעס אויף די טירן ביי די מזוזות

אין יעדן יידישן הויז און וואָס יעדע מאַמע האָט צו ליכט־צינדן אַרייַן־געלייגט אַהין „ליכט־געלט“.

ווי אַ שאַטן איז ער אַנגעקומען. אַ הויכער, דאַרער ייד מיט אַ בלייך יום־כיפורדיק פנים, און אין זיין הויכן, געקנייטשטן שטערן איז געווען אַ טיפֿער סוד אויסגעגאַסן. דער סוד, פֿאַר וואָס מיר זיינען אַזוי לאַנג אין גלות... דער סוד, ווען משיח וועט קומען... אַ ייד פֿון יענע יידן, וואָס מיר גלייבן, אַז זיי זיינען ערגעץ־וואו דאָ, נאָר מיר ווייסן נישט וואו; אַ ייד פֿון יענע יידן, וואָס דערזענדדיק זיי, דערמאָנען מיר זיך אַן עפעס... אַ פֿאַרבאַרגענע געטריישאַפֿט ווייעט אין אונדזערע הערצער, און מיר פֿילן זיך, אַז מיר געהערן צו וועמען...

אַן אַרץ־ישראל־ייד אין אַ ווייסן, אַטלעסענעם כאַלאַט מיט לאַנגע שוואַרצע פּאות. ער זיצט אין בית־המדרש, אין אַ באַהאַלטן ווינקעלע. אַרום אים האָבן זיך צוזאַמענגעקליבן אַ פֿאַר אַלטע יידן, ר' משה־דוד, דער „שמות־ייד“, וואָס האָט אויף זיך גענומען די מצווה די שמות אויפֿן „גוטן־אַרט“ מקבר צו זיין. ר' ישעיה וואַלף, ר' נאַטע, די וואָס זיצן אויף דער עלטער אין בית־המדרש; אַלטע באַלעבאַטים פֿון דער חברה תהילים, משה רבנוס לייב־גוואַרדיע און דוד המלכס גוטע פֿריינט. זיי האָבן שוין לאַנג אין דער היים תּכריכים אַנגעגרייט מיט זעקעלעך אַרץ־ישראל־ערד. און די אַלטע יידן האַרכן אויס, וואָס דער אַרץ־ישראל־ייד דערציילט פֿון דער אַלטער מאַמען.

יידן קוקן אויף אים. אין די קנייטשן פֿון זיין קאַפּאַטע האַלט זיך אַרץ־ישראל־שטויב אויף, דער שטויב וואָס ווייעט איבער די הייליקע קברים, איבער דער מאַמע רחלס קבר. און דאָס האַלט אין זיך אויף אַ שטומען, ליבן סוד, פֿון ווייט...

פֿון זיין פעקל האָט ער שטיקלעך קאַלך אַרויסגענומען, וואָס ער אַליין האָט אָפּגעקרישלט פֿון דער כּותל המערבי: „אַליין דאַרט געוון, מעריב מיט אַ מנין יידן געדאַוונט“. יידן נעמען די קרישקעלעך קאַלך אין האַנט אַריין, טוען זיך אַן די אייזערנע ברילן, און באַטראַכטן: שטיקלעך קאַלך פֿון דער כּותל המערבי, פֿון בית־המקדש. פֿון בית־המקדש איז דאָס, דאָס שטיקל קאַלך, פֿון דעמאַלט אַן נאָר... דעם כּהן־גדול געזען, געזען יידן עולי־רגל זיין, קומען מיט קרבנות קיין ירושלים...

פֿון זיין פעקל נעמט ער אַרויס ערד. ערד פֿון דער מאַמע רחלס קבר. דאַרט געווען, אויפֿן וועג קיין אַפֿרת, ווי עס שטייט אין חומש, וואו יעקב אַבינו האָט אונדזער מאַמע רחל באַגראָבן, אויפֿן וועג קיין בית־לחם, פֿון קבר האָט ער ערד אַראַפּגענומען.

און יידן באַקוקן די ערד פֿון די אַלטע קברים, פֿון דער מאַמע רחלס
קבר, וואָס יעקב אָבינו, אונדזער טאַטע יעקב, האָט מיט זיינע אייגענע
הענט באַגראָבן ...

און אַ שטימע זאָגט אין האַרץ:

וואָני, און איך האָב נישט אַזוי געטאָן, בבואי מפֿדן — און אין מיין
טאָן קומען פֿון פֿדן, מתה עלי רחל — איז דיין מאַמע רחל אויף מיר
געשטאַרבן, באַרץ פֿנען — מיינט מען אין אַרץ־ישׂראל, בדרך — אויפֿן
וועגן, בעוד כִּבְרַת אַרץ — עס איז נאָך געווען אַ תּחוּם־שבת, לבוא
אפֿרתה — אַרייַנצוקומען קיין אפֿרת, ואקברנה שם. זאָגט רש"י: און דאָך
האָב איך זי נישט אַרייַנגעבראַכט קיין אפֿרת, אַז איך זאָל זי באַגראָבן
אין אַרץ־ישׂראל; ביסטו דאָך בייז אויף מיר; זאָג איך דיר, אַז עס
איז געווען על־פי הדיבור; אַז נבזראדן וועט יידן אין גלות טרייבן, וועט
די מאַמע רחל פֿון קבר אַרויסגיין, און בעטן פֿאַר זיי רחמים, אַזוי ווי
עס שטייט אין פֿסוק: «קול ברמה נשמע». וועט גאָט זי טרייסטן, ווי עס
שטייט אין פֿסוק: ויש שכר לפעולתך; עס איז דאָ אַ באַלוינונג צו דיין
מי ...»

און די אַלטע, תהילמדיקע באַלעבאַטיים האָבן זיך פֿאַרבענקט ... און
וואַרנישט־וואו און ווער־נישט־ווען האָט אַ טרער־טראָפֿן אויף דעם ברייך־
שייבל געקאַפעט ...

*

עס איז געווען פֿאַר נאַכט. פֿון אַן אַנדער לאַנד האָט אַ קאַלטער ווינט
געווייעט אין גאַס. דאָרט און דאָ האָט זיך אַן אַלטער באַלעבאַס געוויזן
אין זיין ווינטער־פֿאַלטאָ; ווינטער שוין געמאַכט, מיט אַן אַראַפֿגעלאָזטן
קאַפּ אין בית־המדרש געגאַנגען, מנחה דאַוונען. שניידער־ און שוסטער־
געזעלן האָבן אַוועקגעוואָרפֿן די חול־המועדיקע שטעקלעך, מיט וועלכע זיי
האָבן שפּאַצירט אין די סעדער, אין די גערטנער, און מיט שייגע מיידלעך
ליבעט געפֿירט — און זיינען ווי אַלטע, מיט די סידורים אין די הענט
אין בית המדרש געגאַנגען, אַ קאַפיטל תהילים זאָגן צווישן מנחה און
מעריב — ראש־חודש אלול. פֿון די קליינע געוועלבלעך פֿאַלן אַרויס
גרויסע פֿאַסן ליכט פֿון קליינע רויכערדיקע לעמפעלעך און פֿאַרפֿרומען
דאָס געסל. דער הימל אין איין זייט ברענגט אין אַ רויט־העלן גיהנומדיקן
פֿייער; מען ברענגט, מען באַרט דאָרט די רשעים, און זייער שטראַמענדיק
בלוט פֿאַלט אַריין אין די פֿלאַקערס פֿייער און גליט און פֿלאַקערט. פֿון
דער צווייטער זייט ציט זיך אַ רואיקער, פֿרומער, ערנסטער וואַלקן, אי־
בערלייגט זיך מיט אַן ערנסטער, פֿרומער מינע, וואָס ער טוט, גלייך ווי

אין אים וואָלטן פֿאַרטריקנט געוואָרן די טרערן פֿון די גוטע מאַלאַכים, וואָס וויינען אויף די רשעים בייזקייט. און ער נעמט אַרום און באַשיצט דאָס שטעטל, ווי עס וואָלט געהייסן: אייך נישט! אין גאָס, צווישן די ביי-מער, איז לידיק און לער, עס ווייזט זיך נישט קיין בהור, נישט קיין בתולה, אַלטע, פֿרומע ווייבער רייבן די הענט אָן די טירן פֿון זייערע געוועלבער, און פֿאַרגלייזן די אויגן צום הימל און ענטפֿערן אַפֿ אָמן נאָכן קדיש, וואָס הערט זיך פֿון בית-המדרש אַרויס... דאָס בית-המדרש איז אָנגעשטאַפֿט מיט יידן, יונג און אַלט. אין גאָסס הויז ווערט אַ וואַרעמקייט. יידן האָבן זיך געגעבן אַ נעם צוריק צום רבונג-של-עולם. אַ מגיד איז גע-שטאַנען אויף דער בימה און האָט יידן מוסר געזאָגט, און מיט זיין זינג-גענדיקן, מגידותדיקן קול האָט ער יידן אויפֿגעמישט דעם ייחוס, ווער זיי זיינען, און וואָס זיי זיינען, — אַז זיי זיינען גאָסס קינדער, גאָט וויל זיי נאָר פֿרואוון און ער וואַרט יעדע מינוט, אַז יידן זאָלן צו אים צוריק-קערן; און ער האָט זיי אַ משל געגעבן מיט אַ בן-מלך, וואָס האָט זיך פֿאַר-זינדיקט צו זיין טאָטן דעם מלך, און האָט זיי אויסגעטייטשט אַ פֿסק אין ישעיה: „כזה אָמר ה' — גאָט טוט זיך אַזוי זאָגן: אי זה ספר כריתות אמכם — וואו איז דער גט, וואָס איך האָב אייער מוטער געגעבן?“

און יידן האָבן זיך געפֿילט ווי קינדער, פֿאַרוואַגלטע קינדער אין גלות, פֿון זייער טאָטן אין הימל. און נאָך דער דרשה האָבן זיך יידן געגעבן אַ נעם צום מעריב.

דער זעלבער וואַכעדיקער „והוא רחום“, וואָס דערמאָנט אָן דעם ווינג-טער-לאַמפּ, דער זעלבער ר' אַשר-אַהרן-קל-וחומרס הייזעריקער ניגון (ר' אַשר האָט שוין זיין חזקה), נאָר דאָך איז עס נישט דער זעלבער מעריב. עס לעבט עפעס צווישן דעם שוואַרצן עולם, וואָס איז באַהאַלטן אין דער האַלב-טונקלקייט פֿון בית-המדרש; אַ פֿאַרגעסן בענקשאַפֿט ווייעט צווישן עולם, דאָס בענקשאַפֿט פֿון פֿאַרטריבענע פֿרינצן צו זייער פֿאַטער דעם מלך... אַ גלאַנץ איז געפֿאַלן, אַ טונקל-טרויעריקער גלאַנץ, אַ באַ-האַלטענער גייסט, וואָס האָט יידן אַ בשותפֿותדיקע נשמה געגעבן. און דער פֿראַסטער, וואַכעדיקער „והוא רחום“ איז אַן אַנדערער געווען, אַנדערע ווערטער גאָר. בורא יום ולילה, גולל אור מפני חושך וחושך מפני אור — אַ נשמה האָט געלעבט צווישן דעם פֿראַסטן עולם, די נשמה פֿון יידישן כלל, די פֿראַסטע, די וואַכעדיקע פֿון דער חברה תהילים...

דער עולם איז געשטאַנען שמונה-עשרה. אין בית-המדרש איז האַלב-טונקל, די ליכטלעך פֿאַרן עמוד האַלטן שוין אין צאַנקען, נאָר ערגעץ דאָרט, אין באַהאַלטענע ווינקעלעך, טוקן זיך טראַפֿן ליכט אין אַרומיקע

ימים פֿינצטערניש. אַ שטומע שטילקייט איז אַרום איבער די קעפֿ גע-
האַנגען. דער איינציקער טלית צווישן דער מענגע שוואַרצע קאַפּאַטעס
האַט אויסגעזען ווי אַ לעבעדיקער צווישן טויטע שאַטנס: אַן עולם פֿון
שוואַרצע שאַטנס באַזעגן זיך אַהין און אַהער, ווי אַ סודותדיקער ווינט
וואַלט אין זיי געבלאַזן און געבייגט זייערע קעפֿ אַהין און צוריק ווי אַ
ווינט וואַלט זאַנגען געלייגט... צווישן עולם איז קיין וואַרט, קיין הויך
נישט געהערט געוואָרן. דאָ און דאָרט האָט זיך אַן „אוי, טאַטע!“ אַרויס-
געריסן פֿון אַן אַלטער, פֿאַרקרענקטער ברוסט. און דער שטומער עולם
שאַטנס, ווי ער וואַלט מטפים געווען אויף דעם קרעכץ, האָט זיך אַהין
און אַהער אין אַ באַהאַלטענעם סוד געשאַקלט. אַ שטומע נשמה, געהילט
אין אַ שוואַרץ ליילעך, האָט אין דער שטיל צווישן עולם מתפלל געווען,
און די תּפֿילה איז אַ שטומע און אַ שוואַרצע געווען...

*

עס איז שוין נאָכט געוואָרן.

פֿון די טאָפּאַלן, וואָס זיינען אויפֿן „שוואַרצן וועג“ צום בית-עולם
צו, זיינען די ניגונים פֿאַרשטומט געוואָרן, אַפּנים די „הויכע דייטשן מיט
די לאַנגע בייטשן“ האָבן זיך צו־פֿרי שלאָפֿן געלייגט. און פֿון דאָרטן
ווייזן קאַלטע ווינטן, אין געסל איז טונקל, אַליך איז אין שוואַרצע ליילעכער
געהילט. די לאַדן זיינען איבער די פֿענצטער פֿאַרמאַכט, און פֿון די לאַדן
שפּאַלטן דרינגען שטראַלן ליכט פֿון די אַנגעצונדענע לעמפלעך אַרויס.
יידן זיצן ביי דער אַרבעט שוין, עס הערט זיך אַ קלאַפּן פֿון אַ שוסטערס
אַ העמערל אויפֿן שוסטער-שטיין, און דאָס קלאַפּן שלאַגט אָפּ אין געסל,
ווי עפעס באַקאַנט, איינגעבוירענס, ווי די גריל אין אויוון... און דער-
מאַנט דעם עולם אָן די לאַנגע, פֿינצטערע ווינטער-נעכט ביים ווערק-
שטעלכל. אין האַרצן קלאַפט עס מיט שרעק: ביי נאָכט.

אַרום דער שטאַט און אין דער שטאַט זיינען די היילעך פֿאַרטרונקען
אין ימים גריין באַוואַקסענע ביימער פֿון די שטאַט-סעדער, וואָס האָבן זיך
אין שטעטל אַריינגענומען און געמאַכט עס פֿאַר אַ גרויסן בלומען-טאַפּ.
די בני-ישראל האָבן אין די סעדער גערוט, דאָ און דאָרט האָבן פֿון דעם
טונקעלן גרינס פֿייערלעך אַרויסגעשיינט, און אַ רויך טראַגט זיך פֿון די
סעדער: אַ סעדערין קאַכט אָפּ וועטשערע, און די ליכטלעך צווישן די
טונקעלע גרעזער האָבן מיט אַ ליבער, פֿרומער אימה פֿאַרסודעט דאָס
שטעטל, און אין דער שטיל געצויגן צו זיך. און דאָ און דאָרט זיינען צווישן
די טונקעלע גרעזער אַרויסגעפֿלויגן ברענענדיקע ווערעמלעך, ווי פֿונקען
פֿייער, ווי פֿאַרלירענע נשמות...

און גאָטס וועלט איז געווען ווי אַ פֿאַרליבטע, צנועהדיקע פּלה, וואָס
שפּאַצירט איינע אַליין ביים עק וועג, אין געסל אַראָפּ, צום שוואַרצן
וועג צו.

דער טונקעלער, שטילער הימל האָט קריאת-שמע געלייענט איבערן
שטעטל: המפּיל שנה על עיני — טוט וואַרפֿן אַ שלאָף אויף מיינע אויגן,
ותנומה על עפֿעפי — און אַ דרימל אויף מיינע ברעמען...

נאך יום־טוב

אריבער די ימים־טובים. דאָס שטעטל האָט זיך אָפגעפֿאַסט אַ תענית און דערפֿאַר נאָך דעם געקראָגן אַ שמחת־תורה. אין דער פֿרי האָט נאָך אהרון־לייב שוטטער מיטן בלינדן אויג אָנגעטאָן זיך פֿאַר אַ טערק מיטן טלית אויפֿן קאַפּ, געטאַנצט אין שטעטל מיטן ספֿר־תורהלע און גע־קלאַפּט אין טיש פֿון בית־המדרש מיטן פֿורסט: „אונדזער משה רבנו, אונדזער ...“ האָט זיך אָבער צוגערוקט די ערשטע נאַכט פֿון נאָך יום־טוב, אַ ווינטערדיקע חשוּן־נאַכט ...

אַ שטומע, געשטאַרבענע נאַכט, — קיין הייזל, קיין ליכט. קאַלטע ווינטן בלאָזן און רייסן זיך אָן אַן אָנהויב, אָן אַ סוף. דאָ און דאָרט מאַלט זיך אויס אַ שאַטן פֿון אַ שטייענדיקן בוים, וועלכער באַזעגט זיך מיט אַ נאַקעטער צווייג און מאַכט אין דער נאַכט דעם איינדרוק פֿון אַ גלגול פֿון אַ געשטאַר־בענעם בוים. דער שאַטן פֿון זיינע פֿאַנטאַסטישע, נאַקעטע צווייגן שייַדט זיך אָפּ און שרעקט אין דער פֿינצטערניש פֿון דער נאַכט, אַרום און אַרום איז שטום, טויט און שוואַרץ. ווייט אין געסל אַראָפּ, דוכט זיך, גייט פּאַ־מעלעך דער שאַטן פֿון רח־ל־לאַה, פֿון דער געשטאַרבענער מאַמע. זי גייט פּאַמעלעך אין אירע ווייסע תּכריכים און האַרכט זיך איין הינטער דעם לאַדן פֿון איר שטוב, צי פּייניקט נישט די שטיף־מאַמע אירע קינדער ... דאָ און דאָרט שפּילט זיך דער ווינט מיט אַן אָפּגעריסענעם בלעך, מיט אַ שילד ערגעץ פֿאַר אַ געוועלבל, און קלאַפּט אַהין און אַהער. ערגעץ דאָרט, אין אַ פֿאַרלאַזטער רינע, טריפֿן טראָפּן וואַסער, און די טראָפּן קלאַפּן בלאַנדזשענדיק אין דער רינע ... ווייט אין געסל הערט זיך אַ רעשן פֿון אַ גרויפֿן־מילעכל. די גרויפֿן פֿאַלן אויף דעם רייב־שטיין, און עס קלאַנגט זיך, האָט פּרעטענציעס — ווייס איין גאַט, אויף וואַס און אויף וועמען ... אין דער טויטער נאַכט הערן זיך איינזאַמע טריט, אָפּקלאַפּנדיק אָן שטיינער, עס גייט שוין אַ ייד מיט אַ טלית־זעקל אין בית־המדרש אַריין תּהילים זאָגן, און אַ קאַלטער „גוט־מאַרגן“ קלאַנגט אין געסל. פֿון אַ הויכן פֿענצטער דרינגט אַ ליכטל אַרויס, ווי עס וואַלט אין דער לופֿטן געהאַנגען.

און א שטיל קלאפן פֿון א ניי־מאַשין צערייסט די געשטאַרבענע נאַכט : א שניידער איז אויפֿגעשטאַנען צו דער אַרבעט. פֿון אַ הינטער־געסל הערט זיך אַ וואַגן שפּאַנען, און ווער לויפֿט דאָס ווייט אין דער פֿינצטערער נאַכט אין געסל ? ...

די נאַכט ליגט נאָך טויט איבערן שטעטל, און דאָך הערט זיך שוין דאָס לעבן פֿון שטעטל, פֿון אונטער דער נאַכט וועקט עס זיך ...

גרויער ווערט די נאַכט, און דער טאָג הייבט אָן אַרויסצוקוקן ווי דורך באַהויכטע ברילן, עס שניידן זיך אַרויס פֿון גרויען שטח שאַטנס פֿון הויכע, הילצערנע געביידעס, און ווי ניי־באַשאַפֿן נעמען זיי ערשט אָן אויף זיך פֿלייש און ביינער ... פֿון די פֿענצטער ווייזן זיך מאַרגן־ליכטלעך. אַ קאַל־טער ווינט בייגט די ביימער אין געסל, און עס דוכט זיך, אַז די הילצערנע געביידעס לאָזן זיך אויך בייגן נאָכן ווינט ... אין מיטן מאַרק שטייען פּויערישע פֿורן געשפּאַנט. יידן לויפֿן מיט פעקלעך, קאַסטנס, מיט דרענגער און ברעטער. מען פֿאַרט אויפֿן מאַרק אינם צווייטן שטעטל אַרײַן.

פֿון געסל קומט אַנצופֿאַרן ר' משה פעלצנמאַכער, ער פֿאַרט אַרויס מיט די פעלצן־פעלכלעך צו וואַשן זיי אין טייך. דער נאַכט־טוי הויכט נאָך אויף זיין וואַגן, דער הימל ווערט גרויער, אין אַ טלית זיך איינגע־וויקלט, און האַלט ערשט ביי „מה טובו“, די היזלעך שטייגן און שיידן זיך אָפֿ אַלץ בולטער פֿון גרויסן שטח. דאָ און דאָרט פֿאַרלעשן זיך שוין די ליכטלעך אין די פֿענצטער, און ווי זיי וואַלטן פֿון זיך אַ סוד אַראַפּגע־וואַרפֿן, שטייען זיי, ווי אַנגעקומענע פֿון אַן אַנדער וועלט, מיט אונטער־טעניקייט : אַט אַזוי זיינען מיר, אַזוי ווי איר זעט אונדז ! ...

בחורים, באַלעבאַטישע קינדער אין וואַרעמע פּאַלטאַס מיט די תּפֿי־ליך־זעקעלעך גייען אין בית־המדרש אַרײַן לערנען. ס'איז שוין גרויסער טאָג, און פֿון בית־המדרש שיינען נאָך אַלץ אַרויס אַנגעצונדענע ליכט. עס הערט זיך לערנען, דאַווענען — וואַרעם מוז אינעווייניק זיין ... איבער די דעכער, איבער די פּלויטן ליגט פֿאַרהויכט דער וויסער מאַרגן־טוי, פֿריש, קאַלט, און שניידט פֿון דער ווייטן — דער ערשטער ווינטער־הויך. פֿון טייל קוימנס גייט אַ רויך אַרויס : אַ יידענע קאַכט שוין דאָס אַנבייסן — דעם אַסיענדיקן קרויט־באַרשטש מיט קאַרטאַפֿליעס, און איבערן שטעטל פֿאַרגרויט זיך אַ קאַלטער תּחינה־טאָג ...

*

טייל מאָל האָט זיך די זון פּלוצלינג אין הימל אַנטפלעקט, ווי פֿון דער העלער הויט אַרויסגעקראַכן, ווי דעם חוב עפעס אַפּגעפּרט. אַ מינוט האָט זיך אין האַרצן האַפֿענונג געפֿילט. באַלד אַבער האָט אַ ווינט אין

מאָרק געבלאָזן, געכאַפּט דאָס ביסעלע שטויב מיט די פּאַר שטרויען, וואָס די דאָרפֿט־פֿורן האָבן אין מאָרק איבערגעלאָזט, מיט נאָך שמאַכטעס און לאַכטעס, וואָס דער גוטער יאָר ווייסט זיי, פֿון וואַנען זיי האָבן זיך אין מאָרק פֿאַרבלאַנדזשעט, און דער ווינט האָט מיט זיי אַ טענצל אין קאָן געמאַכט. דאָס שדימ־טענצל האָט אין פנים ווי מיט ריטער פֿון אַ בעזים געשניטן, און ווי מיט אַ בעזים האָט עס אין האַרץ יעדן שטיקל האַפֿענונג אויסגעקערט...

די סוכות שטייען נאָך פֿון נעכטן, דער ווינט נעמט אַ ביסל סכך אַראָפּ און טראַגט עס אין מאָרק, און ווי פֿאַרשעמט בלייבן זיי שטיין, די סוכות, בגילוי־ראַט, גאַרנישט, — פֿיר לידיקע ווענט, צוואַמענגעקלאַפט פֿון העלצלעך און ברעטלעך, אָן אַ דאָך, אָן אַ שטיקל סכך, צו וואָס? און צו ווען? אַ שייך פנים האָט דאָס!

און די דריי ביימער אין דער יידישער גאַס שטייען איינגעטונקט אין זייערע אָפּגעוועלקטע בלעטער. די ביימער מיט די נאַקעטע צווייגן קוקן שטום און טויט, ברייט און ווייט אין מאָרק אַרײַן, טייל מאַל זיינען זיי, ווי עפעס מספּים אויף וואָס, שאַקלען צו מיט אַ נאַקעטער צווייג, וואָס האַלט נאָך אַ בלעטל אויף איר שפיץ — אַ זכר פֿון זומער: אַזוי, אַזוי, מיינע קינדערלעך!

נעכטן איז שמח־תּורה געווען, און אָן אַלץ האָט מען געהאַט פֿאַר־געסן: איין מאַל אין יאָר פֿריילעך זיין — איז מען פֿריילעך געווען. האַלב־שיכור האָט מען זיך שלאָפֿן געלייגט, האָט מען זיך אויפֿגעכאַפּט אין דער פֿרי האָט עס פֿון די בעטן געהויבן, איבער יום־טוב האָט אַ יידישער קרעמער דאָס ביסל מעל פֿון זעקל אויפֿגעגעסן, ביי אַ יידישן באַלמעלאַכע איז דאָס העמערל מיט דער צוואַנג ערגעץ־וואו פֿאַרפֿאַלן געוואָרן...

מען איז אין מאָרק געקומען מיט די שטעקעלעך, מוכן־ומזמן אַ גראַשן געלט צו פֿאַרדינען, דער ווינט בלאָזט, אַ „בעל־יכול“ דרייט זיך אין מאָרק אַרום, אַרײַנגעקראַכן און צעלייגט זיך אין זיין שאַפֿן־פעליץ, איינער נאָך אין זיין יום־טוב־דיקן, זיידענעם הוט (דער וואַכעדיקער איז אים ערגעץ־וואו איבער יום־טוב פֿאַרפֿאַלן געוואָרן). יידן דרייען זיך אַרום, קוקן אויס אויף אַ פֿור ווי אויף משיחן, איינער איז אויפֿן צווייטן ברויג, פֿון דער ווייטן, פֿאַר גאַרנישט אין דער וועלט... אויף דער שוועל פֿון ר' לייבוש עפשטיינס געוועלבל שטייען מעקלערס, פֿירן אין די כאַלאַטלעך, עס הייסט, ווי זיי האָבן שוין גאַרנישט וואָס מער צו טאָן, דער „בעל־יכול“ קויפֿט אַ רעטעך אין גאַס ביי די שטעלן צום מיטאַג, יידן קוקן אים נאָך און קרעכצן, טייטן אויף אים מיט די פֿינגער, אַלע קלערן איצט איין געדאַנק: נאָר ער אַליין וועט היינט מיטאַג עסן...

אין געסל דערהערט זיך אַ גערודער. דער סטראַזשניק שלעפט צוויי לייכטערלעך מיט די שבת-קאַלדרעס פֿאַר פּאַדאַטקעס, אַ יידענע לויפֿט נאָך, בעט זיך, — דער סטראַזשניק הערט נישט. יידן ציטערן אין די לייכטע כּאַלאַטלעך, און עס קלאַפט אין די הערצער: אוי, אוי, דירה-געלט ...

קינדער גייען נישט אין חדר אַריין. פֿון אַלטן חדר אַרויס און אין נייעם נאָך נישט אַריין, דרייט מען זיך דערווייל פּוסט און פּאַס אַרום, און מען וואַרפֿט זיך דער מאַמען אין די אויגן. די מאַמעס שילטן, כּאַפט מען אַ שטיק ברויט אין קעשענע אַריין און מען לאַזט זיך. אין קצבישן געסל זיינען אויסגעשפּרייט פעלצן-פֿעלכלעך צו טריקענען זיך אויף דער זון. אויף לאַנגע זעק איז פֿאַרשפּרייט ווינטער-אויבס, עפל, פֿלוימען, כּאַפט מען הויפֿנס פֿלוימען און מען לויפֿט אין שטאַט-פֿעלד אַראָפּ, וואו די בהמות פֿיטערן זיך, אַ שווערער טוי הויערט אויף אַלץ, נאָר עס שאַדט נישט, מען נעמט צוזאַמען צווייגן, שטענגלעך פֿון טערקישן ווייץ, איי בערגעבליבן סכך און מען מאַכט פֿייער, מען בראַט קאַרטאָפֿל, מען זעצט זיך אַרום און מען פֿלעכט לולב-פֿינגערלעך (אַוועקגעגנבעט פֿון איבער-געבליבענעם לולב). דער רויך פֿון פֿייער גייט אויף און לייגט זיך שוואַרץ איבערן שטעטל, קינדער האָבן דאָס שטעטל איינגענומען ... מלמדים דרייען זיך אין מאַרק אַרום, חנפֿענען די אַרעמע באלע-באַטיים. אַנגעגעסענע טאַטעס האַרכן אויס די גוטע רייד און שאַקלען צו מיטן קאַפּ ... בחורים קומען-אַן צו פֿאַרן פֿון דער פֿרעמד מיט די קעסטל-לעך אויף די פֿלייצעס און נייע קאַפּאַטעס (געמאַכט אויף יום-טובּ), גייען אין די הייזער אַרום שאַפֿן זיך טעג. מאַמעס באַגלייטן זייערע בחורימלעך אויסער דער שטאַט אַרויס, נאַכשלעפּנדיק נאָך זיי די קעסטל-לעך, שיקן זיי אין דער פֿרעמד לערנען, קלערן אויף אַ תּכּלית ... דאָס גאַנצע שטעטל האָט פֿאַר עפּעס מורא. עס ציטערט, ס'קלערט אויף אַ תּכּלית ...

הינטער דער שטאַט אַרויס שפּאַצירט אַ ייד אַ שניידער מיט אַ לאַנג-גער, געלער באַרד און פֿאַרלאַפֿענע אויגן מיט אַ הויכן, דאַרן געזעל. אַ יונג, אַנגעטאַן אין אַ נייעם „סאַק-ראַק“ — זיין זומער-לויזן. גייט מיט אים דער שניידער, זאָגט אים גליקן צו, דער יונג שווייגט שטיל, און דאַרט אויפֿן וועג לאַזט זיך שוין איינער מיט אַ פעקל אויף די פֿלייצעס ווייט אין דער וועלט אַריין, זוכנדיק ערגעץ אַ שטיקל ברויט אין דער פֿרעמד, און אַ מאַמע גייט נאָך און בענטשט און וויינט ... פֿאַר נאַכט קומען-אַן די פֿורן צו פֿאַרן פֿון מאַרק, מיט פעק, קאַסטנס, דרענגער און ברעטער. פֿון די געוועלבער דרינגען די לעמפלעך אַרויס,

די הימלען זיינען פֿאַרכמאַרעט, ליגן געדיכט נאָענט איבערן שטעטל, אַ קאַלטער רעגן קאַפעט — אַזוי איז שוין, אַז עס איז מאַרק־טאָג מוז רעגענען — מיט איין מאָס, מיט איין פּוּנה, אַדער גאַר אַן פּוּנה. די רינשטאַקן ווערן ברייטער, פֿולער מיט וואַסער, נעמען אַ האַלבע גאַס צו. מען קען שוין נישט אַריבער פֿון איין זייט גאַס צו דער צווייטער. מען שטייט אויף די שוועלן און מען קוקט זיך אַריבער. דאָס וואַסער פֿון די רינשטאַקן קומט אַריין אין די געוועלבלעך, וועלכע ליגן מיט די שוועלן אין דער ערד איינגעקאַפעט. יידן שאַרן אַרויס דעם אומגעבעטענעם גאַסט מיט לאַפעטעס, פֿלעדער־ווישן, דורך איין טיר גייט ער אַרויס, דורך צען צוריק אַריין, און גולט אַרויס שטיקער האַלץ און ברעטלעך פֿון די געוועלבלעך און שווימט דערמיט אין געסל. די וויבער לויפֿן נאָך: כאַפט, האַלט־אין, האַלט־אין!

אין געסל שפּאַצירט אין בית־המדרש אַריין גדליה יודלס, דער טויט אַליין, אַ ייד אַ סוכאַטניק פֿון טאַטן און זיידן, הויך ווי אַ ייד און שמאַל ווי אַ יינגל, אַזוי אַז מען האָט מורא, אַז דער הויכער גוף זאָל זיך נישט דורכברעכן. זיין דינער האַלדז איז מיט אַ דיקער פֿאַטשיילע פֿאַרבונדן. ער כאַרכלט און קוקט מיט די גרויסע אויפֿגעריסענע אויגן. דאָס שטעטל ווייסט, אַז ער וועט שטאַרבן דעם חודש, דער ערגסטער חודש פֿאַר סוכאַט־ניקעס, און זיי קוקן אויף זייער גלייכן, וואָס איז נאָך היינט מיט זיי, און מאַרגן וועט ער שוין געהערן צו דעם סוד, וואָס איז אַזוי באַהאַלטן פֿון אונדז און וואָס מיר האָבן אַזוי מורא דערפֿאַר. אין געסל ווערט שטיל, אַז גדליה יודלס גייט דורך, מען הייבט אָן אין די הערצער תּשובּה צו טאָן, ווי דער מלאַך־המוות מיט זיינע ברייטע, שוואַרצע פֿליגל וואַלט דורכן געסל דורכגעפֿלויגן. יינגלעך שטייען און סודן זיך אין אויער, און ווייזן מיטן פֿינגער אויף אים... און דאָס געסל האָט דרך־אַרץ פֿאַרן טויט...

*

ביי נאַכט זיינען די באַלעבאַסטעס געזעסן מיט די שכנות אַרום דעם אויוון, אין וועלכן עס האָבן זיך געבראַטן עפעלעך פֿאַר די יינגלעך, וואָס לערנען אין חדר ביי נאַכט. דער ווינטער־לאַמפּ האָט זיך אויפֿן טיש געברענגט, און וויבער זיינען געזעסן אַרום, די ווינטער־וועש פֿאַריכט און מעשיות דערציילט. די יונגע קינדער, וועלכע לערנען אין די דרדיק־חדרים, האָבן די באַהעלפֿערס שוין פֿון חדר געבראַכט, און ביז די עלטערע וועלן פֿון גמרא־חדר קומען און אָנהייבן דאָס גרויסע שפּיל, זיצן זיי דערווייל ביים קליינעם קינדערשן טישלעך און שפּילן „הענגלעך“.

אין שטוב איז דערווייל נאך שטיל. דורך די פֿינצטערע פֿענצטער קוקט אריין די פֿינצטערע נאכט. אין דרויסן איז נאכט — און דאָ זיינען מיר אין דער היים, „ביי דער מאַמען“.

פֿון לאַוויטשער מאַרק איז אויך צוריקגעקומען מיט אירע פּעק און קאַסטנס מלכהלע, ר' יחיאל גאַמבינערס ווייב. ווי אַן אַלטע באַלעבאַסטע איז זי געפֿאַרן אויפֿן מאַרק איינקויפֿן דעם אויסשטייער פֿאַר לאהלען, דער יינגסטער טאָכטער. אַז זי איז געקומען מיט די פּעק און די קאַסטנס, איז זיך צוואַמענגעקומען דאָס גאַנצע הויזגעזינט, די גאַנצע משפּחה, און אַלע נאָענטע און ווייטע באַקאַנטע, איטל און הינדעלע, און רחל-לאה מיט די מומעס, באַקוקן די זאַכן, זאַגן מבינות, וויפֿל עס קאַסט, און ווינטשעווען דער פּלה. מלכהלע האָט אויסגעפּאַקט דעם צייץ מיטן קאַרט, די טיכער און די געצויגענע ליילעכער, און פֿון יעדן שטיקל באַזונדער זיין היסטאָריע דערציילט, די טרעפֿענישן און די געשעענישן, ווי אַזוי און ווי אַרום עס איז געוואָרן געקויפֿט און די „שיעורן“, וואָס האָבן זיך גע-טראָפֿן ווי די האָר אויפֿן קאַפּ. די ווייבער האָבן יעדער זאָך באַזונדער געטאַפּט, געוואויגן און געמאַסטן און געגאַנגען טרעפֿן, וויפֿיל עס קאַסט און קיין מאָל נישט געקענט טרעפֿן: אַדער אַ ביסל צו פֿיל, אַדער אַ ביסל צו ווינציק, אַליין צו פֿאַרשטיין, האָבן די ווייבער, ווי דער שטייגער איז, פּונקט קאָפּויער געטראָפֿן, איינע ווי די צווייטע. אַז איינע האָט געזאָגט בוידעם, האָט די צווייטע געמוזט פּונקט טרעפֿן קעלער, איז דאָרט אַרויס-געקומען אַ ביסל מינעס, מיט מויל-פֿאַרקרימענישן, נו, נו... איז געקומען צו גיין דער קאַלישער ווייבערשער שניידער, אַ שוואַרצער יונגערמאַן נאָך דער חתונה, וואָס דאָס וואויל-יונגקייט ליגט אים נאָך אויפֿן פנים אויסגעגאַסן, דער מיטן אַכט-קאַנטיקן היטעלע, וואָס ליינעט מעשה-ביבלעך, וואָס אַלע שבת טאַנצן ביי אים יונגען מיט מיידן, און וואָס ער האָט אַ געוואוינהייט די ווייבער צו קיצלען הינטער די אַרעמס, אַז ער נעמט זיי די מאַס, און וואָס טאַקע איבער דעם האָט ער שוין נישט איין מאָל געקראָגן אויסגעפּאַסט פֿון אַרענטלעכע באַלעבאַטים. ער איז גע-קומען מיטן בוך, וואָס ער רופֿט עס „זשורנאַל“ — אַזאָ מין בוך מיט וויי-בערשע מענטעלעך — און האָט געוויזן, ווי מען טראָגט אין פֿאַריז קליידער מיט שמאַלע אַרבל און אַרום האַלדז אַזעלכע פֿרענדזלעך, איינס אויפֿן צווייטן פֿאַרוואַרפֿן, און האָט דערציילט, ווי מען טראָגט אין פֿאַריז אַזעלכע מיני מאַנספּערשויענדיקע קאַפּאַטעס מיט באַשליקן פֿון הינטן. ער ווייסט, זאָגט ער, ווי צו אַרבעטן, ווי מען טראָגט אין דער וועלט, נאָר דאָ איז נישטאָ פֿאַר וועמען. טאַקע דערפֿאַר וועט ער באַלד נאָך פּסח פֿאַרן קיין לאַנדאָן, אויפֿן ים, ער האָט שוין אין דער היים אַ שיפּס-קאַרטע

ליגן. און דאָס אַלץ האָט ער „געשפּראַכן“ אין אַזאַ מין ניי־מאַדנער שפּראַך, מיט דייטשע ווערטער, פֿון די ביכער אַרויס. אַזאַ שניידער־יינג איז דאָס, קיין ייד וועט שוין פֿון אים נישט זיין. . . .

אין קיך שטייען אויסגעשטעלט אַלע קינדער, יינגלעך און מיידלעך (ערשט צוריקגעקומענע פֿון חדר, די ליכטלעך ברענען זיך נאָך אין די לאַמטערנדלעך). אין מיטן צווישן זיי שטייט רחל־לאה די בעקערין און טיילט פֿון אַ גרויסער שירץ אַרויס קליינע האַניק־לעקעכלעך, לאַנגע פּלעצלעך, געמאַכט ווי פֿייגעלעך, וואָס זי האָט פֿאַר זיי געבאַקן, וואָרעם אַזוי איז שוין דער מנהג פֿון לאַנג, צו טיילן די קינדער לעקעכלעך, אין דער נאַכט, ווען מען גיט אַוועק דעם אויסשטייער צו נייען.

דריי חופות

מזל-טוב, מזל-טוב! היינט איז לאהלעס חתונה.
א שטילע, קלארע טבת-נאכט.

נאך א פאר טעג, ווי דער שניי האט אן אויפהער געשאטן אויפן
קליינעם שטעטל און באשאטן עס פון קאפ ביז צו די פיס, איז אין
א שיינעם פאר נאכט די לבנה אנגעקומען. זי האט זיך געמאכט א וועג
דורך די וואלקנס און האט דאס שטעטל ליכטיק געמאכט אזוי, אז
די קינדער, וואס זיינען אהיימגעגאנגען פון חדר מיט די ברענענדיקע
לאמטערנדלעך, האבן זיך מיט זיי מער באנוצט פאר אן אילומינאציע,
ווי אויף צו באלייכטן דעם וועג. נאך דער לבנה זיינען ארויסגעשוואמען
די שטערן, יעדערער איינציקווייז, פון די באהאלטענע ערטער, וואו זיי ליגן
אין זייער רוי, און האבן זיך א לאז געטאן צווישן די גרויסע ריסן פון
אין וואלקן און צווייטן אין די עקן וועלט אריין. די שטערן האבן געשימערט
און באלייכטן די בערג שניי, וועלכע האבן געהויערט איבערן שטעטל
און אין שטעטל, ווי סטאדעס ווייסע שעפסן, איינס ביים צווייטן ...
אין שטעטל איז היימלעך. די געוועלבלעך זיינען אפן, די לעמפלעך
שיינען ארויס, יינגלעך כאפן זיך ארויף אויף די שליטנס, וואס קלימ-
פערן אין גאס. אין שטעטל איז א שמחה: דריי חופות! דער גביר פון
שטעטל, ר' יחזקאל, מאכט חתונה זיין יינגסטע טאכטער, לאהלע. ר'
יחזקאלס פערד-יונג נאטע פירט אונטער דער חופה יחזקאלס קעכין
יענטען, און דער בלינדער עקיבא גיט איין א ספר-תורהלע. ביי ר' יחזקאלן
וועט דער רבי אליין מסדר-קידושין זיין. אזוי פיל חסידים, נגידיים זיינען
אנגעקומען אויף דער חתונה, מיט א מוזיק פון סאמע פידלען, און ר'
נח בדחן איז אויך דא — עס וועט זיין א לעבן! ... אויך נאטעס חופה וועט
זיין גיט אבי ווי, נאטע וועט צודעקן יענטען דעם קאפ פאר כל-ישראל.
ניט אומזיסט איז שוין אזא מנהג ביי די אלטע באלעבאטים חתונה צו
מאכן א דינסט אין איין טאג, ווען מען גיט די יינגסטע טאכטער אויס.
און היינט דער יום-טוב פון אריינגעבן דאס ערשטע מאל א ספר-תורה
אין חברה תהילים!

דאָס גאַנצע שטעטל איז פֿול מיט מחותנים און מחותנתעס, מען ראַמפלט אַרום אויף שליטנס, וועלכע קלינגען מיט די גלעקלעך אין אַלע גאַסן. יונגען כאַפֿן זיך פֿון הינטן אַרויף, און עס איז אַ ליאַרעם און אַ געטומל. עס באַווייזן זיך חסידים אין זיידענע היט, סאַמעטענע היט, אין שטריימלעך און ספּאַדקעס, געקנייטשט אין דרייען, טיילן זיך פיבודים אין דער גאַס. עס באַווייזן זיך יידן אין אויסגעשמירטע שטיוול מיט אייל, אין שבתדיקע, טוכענע קאַפּאַטעס מיטן שניט פֿון הינטן; מחותנתעס מיט הויכע הייבן, מיט שלייפֿלעך און זיידענע ברייטע קליידער. ברוגודיקע מומעס שטייען פֿאַר די טירן, אַנגעטאַן מיט די קייטלעך, מיט די בראַש-קעלעך און וואַרטן אויף דעם שליטן, וואָס מען האָט אַרויסגעשיקט נאָך די חתונה-געסט — אַ ניי-מאַדישער אויפֿטו — כאַטש זיי האָבן נאָר אייניקע טריט אַריבערצוגיין. מיידלעך, באַלעבאַטישע קינדער, וואָס אַ פֿאַר טאַג פֿאַר דער חתונה זיינען זיי נאָך אַרומגעגאַנגען מיט קליינע צעפֿלעך, וועלכע זיי האָבן זיך געפֿלאַכטן, כדי די האַר זאַלן זיין „געקאַרבט“, זיינען אויסגעצירט אין ווייסע קליידלעך מיט בלויע סטענגעס און מיט ווייסע שיכלעך. אין די הענט האַלטן זיי סאַמעטענע בייטעלעך אויף טאַנץ-געלט. עס גייען צום חתן בחורים אין אַטלעסענע קאַפּאַטעס, אין סאַמעטענע היט, טייל אין משפּחה-שטריימלעך, וואָס איז אַ צייכן, אַז דער בחור האַלט ביי אַ שידוך טאַן. עס באַווייזן זיך יינגלעך אין קאַפעלעך און מיידלעך מיט אויסגעצוואַגענע קעפלעך, וואָס גייען מיט די מאַמעס אויף דער חתונה. די מוזיק הערט זיך שוין אין געסל. מען טאַנצט, דאָס גאַנצע שטעטל קומט אָן אויף איין פּלאַץ און מען טאַנצט אין שניי. יונגען קנעטן קוילן שניי, און גרייטן זיך אָן, ווען מען וועט חתן-כלה צו דער חופּה פֿאַרן שול-הויף פֿירן... און די לבנה שטיפט אויך אַרום, באַגיסט מיט ליכט דעם שניי, וואָס ליגט ווי אַ וואַרעמער דעק איבערן שטעטל. ליכטיק, היימלעך, ווי ביי טאַג. די שטערן ווינקן אַראָפּ, דער שניי פֿינקלט אַרויף, ברייליאַנטן פֿליען אין אַויר אַרום, און די הייזלעך שטייען אין די ווייסע קאַפעלעך אויפֿן קאַפּ, און שליטנס ראַמפּלען, גלעקלעך קלינגען, רוישן, און יונגען כאַפֿן זיך אויף פֿון הינטן אויפֿן ברעטל.

אין גאַס האָבן זיך געהערט פֿידלען שפּילן חסידישע, לאַנגע, אויס-געצויגענע ניגונים. ר' שלמה לינטשעצערס פֿידלע זינגט אין דער גאַס, און עס האָט זיך אַוועקגעלאָזט אויף אַ שטייגער. די שטערן אין הימל, די ווייסע וועלט אַרום און אַרום שווייגט און האַרעט זיך איין, חסידים זינגען זיסע ניגונים. פֿון די פֿענצטער ווייזן זיך ליכט און לאַמפּן. אויפֿן געסל ווערט העל, ליכטיק, ווייבער שטעלן זיך פֿאַר די טירן מיט אַנגעצונדענע קיך-העלצלעך. די פֿייערן צעפֿלאַקערן זיך. מען פֿירט דעם חתן מיט דער

פלה צו דער חופה פֿאַרן שול־הויף. עס הייבן אָן גיין חסידים אין שוואַר־צע שטריימלעך — אַ ים שוואַרצע סאַמעטענע היט, אַטלעסענע קאַפּאַטעס. עס שיטן זיך ווייבער אין בלאַנקענדיקע שטערנטיכער און מיט בריליאַנטן, וואָס זיינען איינגעזעצט ווי שטערן. ברייטע, זיידענע קליידער רוישן. כפֿול־שמונהדיקע הבדלות פֿלאַקערן אין די הענט. שוואַרצער סאַמעט טוקט זיך אין זיידענע, העלע קליידער, ווי שוואַרצע שטראַמען וואָסער אין וויסן שניי. דער רבי איז אין אַ וויסן כאַלאַט אין מיטן, און די שוואַרצע סבי־בה איז אַרום אים. די לאַוויטשער רביצין אין דעם ברייטן שטערנבאַנד טאַנצט פֿאַר חתן־פֿלה, שיט ראַזשינקעס און מאַנדלען, קליינע חודר־יינגלעך, מיידלעך כאַפּן די ראַזשינקעס, וואָס פֿאַלן איינע נאָך דער אַנדערער. די שמשים מיט רצועות טרייבן פֿונאַנדער די קינדער, מאַכן אַ וועג. עס ווייזן זיך חתן־פֿלה. זיי גייען ביזאַמען, פֿאַרדעקנדיק זיך די אויגן מיט די גאַז־טיכלעך. די מחותנים גייען פֿון ביידע זייטן, ר' יחזקאל אַליין איז אין אַ שטריימל, אין שיד און זאַקן גלייך מיטן מחותן. די מחותנתעס פֿירן די פֿלה אונטן אַרום. דאָס אַלץ וואַרפֿט אַן אַריסטאָקראַ־טישן גלאַנץ, חסידיש און נגידיש. און די פֿידלען שפּילן און די חסידים זינגען מיט און די הבדלות לייכטן מיט ...

נאָך דעם ערשטן צוג האָט זיך געוויזן דער צווייטער. נאָטע פֿירט יענטען אונטער דער חופה. פֿון פֿאַרנט איז געלאָפֿן אַ יונג און האָט גע־טראָגן די שול־לאַמטערנע מיט די אויסגעשניטענע לייבן און בערן, וואָס יעדערער פֿון זיי האָט זיך געברענגט אין אַן אַנדער קאָליר. עס האָט זיך געהערט יעקלס מיט די אַרומגעבונדענע באַקן־בעמבע: ביים־באַם, ביים־באַם! עס האָט געהילכט און געקלונגען דאָס געסל. אַ יונג האָט ערגעץ־וואו דערפֿאַקט דעם שטאַט־גרעגער, וואָס הענגט אויפֿן קלאַץ פֿאַר דער קאַזע, און האָט אַנגעהויבן צו גרעגערן. יידן באַלעגאַלעס האָבן אַרויס־גענומען די שטורקאַצן פֿון די וועגן און חתן־פֿלה באַגלייט. רחל־לאה די מומע האָט זיך מיט אַ מחותן אַ באַלעגאַלע ביי זיי הענט אַנגענומען און האָבן פֿאַר חתן־פֿלה געטאַנצט. און זיי בעמבע קאַפּט־צו, און די יונגען פֿייפֿן־צו, כאַפּן קוילן שניי, קנעטן זיי פֿעסט און לאָזן אין די קעפּ. דער חתן פֿירט די פֿלה. נאָטע זעט אויס אין זיין שבת־היטל, ווי גאָר אַן אַרענטלעכער מענטש, נאָר די אויגן ווינקען לאַבוסעוואַטע פֿון הינטער דער חופה אַרויס ... די פֿלה יענטע, אַנגעטאַן אין אסתרלס שבתדיק קליידעלע, וויינט אויפֿן קול. דער שטאַט־רב גייט צווישן די מחותנים, באַלעגאַלעס, וואָס זיינען אין קאָרטענע כאַלאַטלעך, אין אויסגעשמיטע שטול און אין שוואַרצע שבתדיקע טוך־היט. דאָ און דאָרט שפּרינגט אַרויס אַ מחותנתע אין אַ ברייט קלייד מיט באַנדן, און מיט אַ שלייפֿעלע אויפֿן קאַפּ. פֿאַר־

לייגט די הענט אויף די זייטן און, אָננעמנדיק אַ פֿאַרזאָרגטן מחותן ביי די באַקעס, טאַנצט זי מיט אים אויף איין אָרט און זינגט :

און וואָס איך האָב געוואָלט

האָב איך אויסגעפֿירט.

זאָל איך אַזוי לעבן,

זאָלן מיינע שונאים צעפלאַצט ווערן!

און יעקלס מיט די געשוואָלענע באַקן בעמבע באַמבלט צו: בים-

באָם! בים-באָם!

נאָך דעם צווייטן צוג איז אָנגעקומען פֿון אַ הינטער-געסל דער דריטער פֿון דער „חברת-התהילים“. די טראַמייטערס האָבן פֿאַרויס פֿאַר זיי אַ וועג אויסגעשאַלט אין שטעטל. וואָס איז? צי איז משיח אין שטעטל געקומען? אויף די פֿערד רייטן פֿאַרשטעלטע יידן. דאָרט רייט אַ טערק מיט אַ טלית אַרומגעבונדן אויפֿן קאַפּ, אַ מכשפֿה אין אַ קיטל רייט אויף אַ בעזים אין דער הויך, עס קומען אָנצולויפֿן ווילדע ברואים און פֿירן דעם שטאַט-באַק אין אַ קאַפּטע אָנגעטאָן. האַלאַוועשקעס אין סמאָלע געטונקען, אין פֿייער געצונדן און אין הימל געוואָרפֿן. שראַט אָן שטיינער געקלאַפּט, די קנאַקן גייען אין הימל אויף. צי ווילן זיי יריחוט מויערן אייננעמען? שוואַרצע מאַסן יידן, ימים שוואַרצע סאַמעטענע היט און קאַפּטעס, מיט די קינדער אויף די הענט, מיט ניגונים אויף די ליפֿן, טאַנצן אַרום דעם בלינדן עקיבא, וועלכער האַלט דאָס קליינע ספֿר-תורהלע און האַפּצעט דערמיט בלינדערהייט: אונדזער ספֿר-תורהלע! אונדזער ספֿר-תורהלע! קיין וואַרים לעפֿל עסן האַט דער סגי-נהר קיינמאָל נישט געהאַט, אויף אַ שטיין איז ער געשלאָפֿן, אין די הייזער געגאַנגען, אַ גראַשן צו אַ גראַשן צוגעלייגט, און אויף דער על-טער אַ ספֿר-תורהלע זיך געלאָזט שרייבן, אַ ספֿר-תורהלע, אַ קינד, אַ קדיש נאָך זיך, און יידן, די חברת-התהילים, האַפּצען מיט אים און זינגען מיט אים: „אונדזער ספֿר-תורהלע, אונדזער ספֿר-תורהלע!“ אהרן-לייב דער שוסטער האַט די קאַפּטע פֿון זיך אַראַפּגעוואָרפֿן, דעם פֿעלדשערס קאַפּעלושל זיך אָנגעטאָן, מיט פֿעדערן עס נאָך באַפּוצט, געכאַפּט דאָס ספֿר-תורהלע און אַ טענצל אין קאָן דערמיט געמאַכט. דער בלינדער עקיבא פּאַטשט מיט די הענט: זיין קינד, זיין יורש, זיין מצבה נאָך אים. ער קושט עס. יידן מיט די קינדער אויף די הענט טאַנצן אַרום דעם ספֿר-תורהלע, קושן עס, האַלדזן עס: אונדזער ספֿר-תורהלע, אונדזער ספֿר-תורהלע! און די גלעקלעך קלינגען מיט, און די פֿייערלעך קנאַקן מיט, און די טראַמייטן שאַלן מיט, און די יידן מיט געזאַנג, מיט געוואָלדן, טאַנצן-צו, שפּרינגען-צו, און יונגען קנעטן קוילן שניי און שיסן-צו און וואַליען-צו...

אויף דעם הויף פֿון דער שול, וועלכער איז געווען אַרומגערינגלט מיט אַ נידעריקן פּלויט פֿון שוואַרצע, האַלב־פּאַרברענטע ברעטער, זיינען די דריי חופות אָנגעקומען. הינטער אַ ווייסן צודעק שניי, וועלכער האָט געגרייכט ביז צום פּלויט, איז די חורבה געלעגן צוגעדעקט. די באַשנייטע חורבה האָט געקוקט מיט איר ווייסער קאַפּקע אויפֿן קאַפּ אין הימל אַריין; די לבנה האָט זי מיט ליכט באַגאַסן.

ביי דער חורבה האָבן זיך די דריי חופות אָפּגעשטעלט. די ניגונים פֿון די אַלע דריי חופות האָבן זיך נישט אויסגעמישט, נישט געשטימט אין איינעם. יעדער ניגון פֿון יעדער פּלי איז זיך זיין באַזונדערן וועג געגאַנגען, פֿאַר זיך, און האָט באַזונדער אָפּגעקלונגען. און עס האָט זיך געדאַכט, אַז די ניגונים האַלטן צווישן זיך מלחמה, איין פּלי מיט דער צווייטער. די איידעלע, חסידישע פֿידלען, די באַלעגאַלישע בעמבע און די באַלעבאַטישע טראַמייטן האָבן זיך געקריגט, און איינע האָט די אַנדערע געוואַלט גובר זיין...

*

הינטער דער שטאַט איז די וועלט אַרום און אַרום אין ווייסן געווען באַדעקט. שטיל און רואיק איז געווען אַרום, ווי אויף אַ גרויסן בית־עולם. אין דער לופֿטן איז ווייט געהאַנגען אַ נישט־באַשטימטע ווייסע כּמאַרע, וואָס האָט צוזאַמענגעוועבט הימל און ערד. די לבנה האָט איינע אַליין אַרומ־געשפּאַצירט אין דער ווייסער, שטומער אומענדלעכקייט. אויפֿן ווייס־באַשנייטן באַרג איז אַלץ נאָך געלעגן אויסגעשפּרייט דער בית־עולם, און צווישן זיינע מצבות, וואָס האָבן קויב פֿון הינטער דער ווייסער דעק אַרויסגעשטאַרט, האָט די לבנה אַרומגעשפּאַצירט און וואר־נישט־וואו און ווען־נישט־ווען אַ הויכע מצבה מיט ליכט באַגאַסן. הינטער דעם פּלויט פֿון בית־עולם איז דער שוואַרצער טייך גערונען, דער טייך, וואָס מען זאָגט וועגן אים אין שטעטל, אַז ער רינט פֿון משה רבנוס שטיין אַרויס, און וואָס זיין וואַסער איז אַ רפּואה צו קראַנקע אויגן. נאָר דער טייך אַליין האָט זיך נישט געלאָזט צודעקן הינטער דעם ווייסן צודעק. דאָ און דאָרט האָבן זיך אין זיין שוואַרץ וואַסער שטיקער שניי קעגנאייבער דער לבנה גענעצט, וואָס האָבן אויסגעזען ווי ווילדע בראים, ווי זיי זיצן אויף די אייער... ווייט הינטערן בית־עולם האָט דער שוואַרצער טייך, אַ שוואַרצע רינע, אין דער ווייסער אומענדלעכקייט זיך פֿאַרבאַלאַנדזשעט, און מען האָט נישט געוואוסט וואו זיין סוף איז.

איינער אַליין, מיט דעב פעקל אויף דער פּלייצע און מיטן שטעקן אין דער האַנט, איז דער וואַנדלער געגאַנגען איבערן וועג, וואָס פֿירט

פֿאַרביי דעם בית-עולם. צווישן די הויכע, ווייס-באַשנייטע טאַפּאַלן, וועל-
 כע האָבן אין ליכט פֿון דער לבנה אויסגעזען ווי ווייסע עדות. דאָ איז אַלץ
 רואיק און שטיל געווען, געלעבט זיין טויט לעבן. אַלט-קאַזמער האָט פֿון
 דער ווייטן פֿאַרנומען די ניגונים פֿון די פֿידלען, די צעריסענע טענער
 פֿון די געזאַנגען און דעם ווייטן שאַלנדיקן עכאַ פֿון די טראַמייטן און
 פֿון דער בעמבע. נאָר דאָ האָבן זיך די ניגונים נישט געקריגט, נישט
 איינער געוואָלט דעם צווייטן גובר זיין. שטיל און רואיק, ווי פֿון אַ באַ-
 האַלטענער וועלט, האָבן די טענער אַהער געבלאָנדזשעט, און האָבן זיך
 דאָ אין איינעם אויסגעמישט, צוזאַמענגעקלונגען: יעדערער האָט געגעבן
 זיין טאָן אין ניגון, די חסידישע פֿידל, דער באַלעבאַטישער טראַמייט, די באַ-
 לעגאַלישע בעמבע, און עס איז איין ניגון געוואָרן פֿון איין שטעטל...
 און דער וואַנדלער צוזאַמען מיט דעם ניגון האָבן זיך אין איינעם
 מיט דער שוואַרצער וואַסער-ריגע ערגעץ ווייט אין דער ווייסער אומ-
 ענדלעכקייט פֿאַרבלאָנדזשעט...

ר' שלמה נגיד

אויף שבת אַהיים

איבער דעם ווייס-באַשטויבטן וועג צום שטעטל צעלאָזט זיך אַ פֿעסטע באַלעבאַטישע פֿור מיט שטאַרקע צוויי בולאַנעס. אַ וואַלקן שטויב לויפֿט פֿאַרויס פֿאַר דער פֿור און זאָגט אָן: „דער סוחר פֿאַרט!“ דער רעש פֿון וואַגן וועקט אויף די קאַרן-זאַנגען פֿון דעם וואַרעמען תּמוז-שלאָף, זיי סודן זיך אין דער שטיל און בייגן מיט שרעק איין זייערע בעזעמלעך צו דער ערד פֿאַר דעם סוחרס פֿור. אָבער שטאַלץ לאָזט זיי דער וואַגן אין אַ וואַלקן שטויב הינטער זיך און פֿאַרנעמט זיך אין געדיכטן וואַלד אַרײַן, וואָס לאָזט זיך טאַל אַראָפּ. עס קומט צו לויפֿן דער רעש פֿון דעם וואַגן אין געדיכטן וואַלד אַרײַן. און אַ שרעק לויפֿט צווישן די ביימער דורך. זיי טרעסען זייערע בלעטער און נייגן זייערע צווייגן מיט פֿבור פֿאַר דעם סוחרס פֿור, וואָס פֿאַרט פֿאַרביי. נאָר הינטער זיך לאָזט זיי די פֿור אין דעם וואַלקן שטויב. עס קנאַקט די בייטש, און עס הירזשען די ווייסע באַשטויבטע פֿערד און לאָזן זיך ווייטער אין וועג אַרײַן.

ווער איז דאָס, וואָס פֿאַרט פֿאַרביי? פֿאַר וועמען בייגן זיך עס די ביימער אין וואַלד, די זאַנגען אין פֿעלד? עס איז דער סוחר ר' שלמה נגיד, וואָס פֿאַרט אויף שבת אַהיים. פֿאַר אים שרעקן עס זיך די ביימער אין וואַלד און די זאַנגען אין פֿעלד. אָפּגעקויפֿט האָט ער זיי, די שטר-מכירות אין זיין בזוים-טאַש. פֿאַר אים וואַקסט דער וואַלד, רייפֿט די זאַנג. ער וועט זיי וואַקסן לאָזן, ווי ער וועט זיי שניידן לאָזן, ווען ער וועט וועלן.

נאָר אומזיסט שרעקן זיך פֿעלד און וואַלד פֿאַר ר' שלמהן. נישט האַנדלען פֿאַרט איצט אַ ייד, נישט שניידן לאָזן די רייפֿע זאַנגען, נישט האַקן דעם אויסגעוואַקסענעם וואַלד. עס איז פֿרייטיק, און כאַטש הויך שטייט נאָך די זון אין הימל פֿאַר דער מיטאַג-שעה, נאָר אויסגעטאָן איז שוין דער ייד פֿון געשעפֿטן. אַ צוואה פֿון טאַטן צו דעם זון, — פֿרייטיק קיין געשעפֿטן מאַכן. פֿאַרט ער פֿון אַ גאַנצער וואַך האַנדלען און וואַנדלען אויף שבת אַהיים. אַנ-געשטאַפט איז דער בזוים-בייטל מיט שטר-מכירות. אַ האַלבע מדינה פֿעלד-דער אזוי יועלדער, האַלץ אויפֿן וואַסער, וואַל אויף די שעפֿסן אָפּגעקויפֿט. און

מיט אַ האַרץ, פֿול בטחון אויפֿן רבונו של עולם, האָט ער געענדיקט זיינע וואַכעדיקע עסקים און איז אין גאַנצן שוין אָפּגעגעבן דעם שבת.

דער שבת איז ביי ר' שלמהן אַ לאַנגער, ״וואָס מער פֿון דער וואָך צוציען צום שבת״ האָט עס געהייסן אין דער משפּחה, איז דער פֿרייטיק אויך שבת געווען. אין דאָרף האָט מען זיך אָפּגעשטעלט. די פּויערטעס האָבן געוואוסט, אַז רב שלמה פֿאַרט אַהיים אויף שבת, האָבן זיי אָנגעהויבן פֿון די הייזער אַרויסשלעפּן ווער וואָס האָט נאָר געהאַט, — אַ פֿעטע הון, אַ מענדל אייער. און כאַטש אין דער היים גרייט מען שוין דעם שבת פֿון דאָ גערשטיק אָן, האָט דאָך ר' שלמה מיטגעקויפֿט, טאַמער וועט אויספֿעלן. גויים-פֿישער זיינען נאָך דער פֿור נאַכגעלאָפֿן מיט זעקלעך לעבעדיקע פֿיש, ערשט פֿון וואָסער געפֿאַנגען. נישט געדונגען זיך, געוואָרפֿן אין וואָגן אַריין און ווייטער געפֿאַרן. אַרויסגעקומען פֿון דאָרף, האָט מען אָנגעטראָפֿן די ערשטע אורחים, ציענדיק זיך אין שטעטל אַריין אויף שבת. ר' שלמהס שבת האָט געהאַט אַ שם אין דער סביבה, און די אורחים פֿון דער געגנט אַרום האָבן געצויגן אויף שבת אין שטעטל אַריין, ״זרח, שטיי!״ — שרייט ר' שלמה צום שמייער, ״קומט אַרויף, ר' ייד, אויף דער פֿור״. און אַלע די וואָס ער האָט אויף דעם וועג אָנגעטראָפֿן, זיינען שוין געווען זיינע אורחים. אַזוי קומט מען אין שטעטל אַריין: אַ פֿולע פֿור, אָנגעהאַנגען מיט אורחים, אַ פֿולע פֿור, אָנגעלאָדן מיט עסנוואַרג אויף שבת אַהיים.

די פֿור קלאַפט איבער דעם שטעטלשן ברוק-שטיין. עס גריסן די ער-שטע באַלעבאַטים אויף די שוועלן פֿון זייערע געוועלבלעך, רב היים קאַשע-מאַכער און דוד שמיד. דאָס געסל קוקט נאָך — ״א ייד דערלעבט צו אַזאַ גדולה, אָן עין הרע, אַ פֿולע פֿור אורחים!״ נאָר ר' שלמהן איז מען נישט מקנא, דאָס האַרץ קוועלט נאָר פֿאַר נחת. ״אַ שאַד, נעבעך, וואָס זיין ווייב נעכע איז געשטאַרבן אין קימפעט״. אַ צדקנית געווען, איר צדקה געבן האָט דאָך געהאַט אַ שם. פֿון דער נייער ווייבל, וואָס ער האָט געבראַכט אין שטעטל אַריין, רעדט מען נישט קיין גוטס. ״זי וויל פֿירן רייד״, רעדט מען אויף די שוועלן פֿון די געוועלבלעך, נאַכקוקנדיק ר' שלמהס וואָגן.

דערווייל איז מען אַהיים געקומען. ברייט עפֿנט זיך אויף די טיר פֿון הויף, און אַ שווערן קרעכץ גיט אָפֿ די פֿור. די קינדער — פֿאַרשיידן-יער ריקע יינגלעך און מיידלעך — לויפֿן אַקעגן, כאַפֿן זיך אויף דער פֿור אַרויף, הענגען זיך אָן וואָגן אָן. פֿון די אַפֿענע פֿענצטער פֿון קיך טראַגט זיך דער ריח פֿון פֿיש, וואָס קאַכן זיך, פֿון מערן-צימעס, פֿון שבת מאַכן. עס וואַרפֿט פֿון זיך אַראָפֿ ר' שלמה זיין גרויען באַשטויבטן מאַנטל, פֿירט דורך די פֿינגער דורך זיין פֿאַרשטויבטער באַרד, און עס בלישטשען אַרויס די שוואַרצע גלאַנצנדיקע אויגן פֿון אונטער די שוואַרצע ברעמען. עס שפּריצט

מיט שטאַרקייט פֿון אים, און די שוואַרצע האָר פֿון דער באַרד זיצן געדיכט און פֿעסט אין די וואַרצלען. עס שפּרינגט פֿון וואַגן אַראָפּ דער ברייט־ביי־ניקער פֿערציק־יעריקער ייד, ווי אַ יינגל, און רופֿט אין קיך אַריין: „שפּרינג־צע, חנה, דבורה“... עס ווײַזן זיך די דינסטן מיט די רויט־צעקאַכטע גע־זיכטער, עס פֿלאַמט זיי דאָס פנים פֿון קאַכן אין דער קיך. זיי שטרעקן אויס זייערע נאַקעטע הענט, און דער יונג זרע הייבט אָן פֿון וואַגן אַראָפּצודער־לאַנגען די זעקלעך פֿיש און די הינער.

דאָס ווייבל אָבער ווײַזט זיך נישט אין פֿענצטער פֿון קיך. עס הערט זיך נישט דאָס ברייטע פֿרייטיקדיקע לאַכן פֿון זיין ווייב נעכע, עליה השלום, ווען ער איז פֿון וועג אַהיים געקומען. ר' שלמה פֿאַרשטייט, אַז דאָס ווייבל איז ביזו. קומט ער אין קיך אַריין: חנהלע שטייט ביי דעם ברייטן מעש־באַדעקטן קיך־טיש און מאַכט דעם קוגעל. אירע שוואַרצע ברעמען און שוואַרצע וויעס לייגן זיך איבער דעם שוואַרץ־אַפּל. אַ מינוט וואַרט ער. דאָס ווייבל הייבט נישט אויף איר בליק פֿון טעלער. שטייט רואיק און לאַזט זיך באַטראַכטן פֿון אים. ער פֿאַרשטייט, וואָס זי איז ביזו — איבער די אורחים. אַ יונג ווייבל נאָך דער חתונה וויל ניט האָבן צו טאָן מיט אַזאַ גרויסער באַלעבאַטישקייט. און ניט־ווילנדיק דערמאָנט ער זיך ווידער אָן נעכען, ווי זי האָט זיך געפֿרייט, ווען ער איז אַהיים געקומען פֿון וועג און די פֿור איז אָנגעלאָדן געווען מיט אורחים. „וואָס מער אורחים, אַלץ פֿריילעכער דער שבת“ — פֿלעגט זי זאָגן. און אַ קרעכץ רייסט זיך אַרויס פֿון זיין האַרץ. חנהלע פֿאַרשטייט דעם קרעכץ און טיפֿער רוקן זיך אַראָפּ די ברעמען איבער אירע אויגן. דער שיינער הויכער שטערן קנייטשט זיך, און אויף די וויעס בלישטשעט עפעס. ער קוקט אויף איר, זעט איר פֿולע פֿיגור, דערמאָנט זיך אָן ברית, וואָס שטייט פֿאַר, אַם ירצה השם, און קריגט גרויס רחמנות אויף איר. „די טויטע זיינען טויט — זאָגט ער זיך — און זי איז דאָך אַ פּשר ווייבל, איז נאָך ניט געוואוינט צו אַזאַ באַלעבאַטישקייט“. ער גייט אַ טריט נענטער צו איר און זאָגט מיט אַ ווייכער שטייב, מיט אַ שמייכל אין זיין שיינער שוואַרצער באַרד אַריין:

— חנהלע, דו זעסט מיך נישט? איך בין דאָך געקומען צו פֿאַרן.
אַ מינוט קוקט זיך חנהלע אום, צי קיינער איז אין קיך ניטאָ, די מיידן זיינען ביי דער פֿור, און זי זאָגט מיט אַ טיפֿער וואַרעמער שטום, וואָס עס קוועלט פֿון איר ליבע אַרויס:

— איך קאָן דאָך דיר ניט אַנטקעגן לויפֿן, שלמה!
אין די ווערטער פֿילט ער, אַז זי האָט נאָך מורא פֿאַר אים. שוין אַ פֿאַר חדשים נאָך דער חתונה מיט איר, דאָס קינד טראַגט זי שוין פֿון

אים, און זי איז נאך דאָס אַכצן־יעריקע מיידל פֿון דער היים און איז נאָך נישט געוואוינט צו אים. האָט נאָך מורא פֿאַר אים. דאָס טוט אים צוגלייך אי הנאה, אי עס רירט אים, און ער קריגט זי ליב דערפֿאַר. ער נעמט זי אָן ביי דער האַנט און זאָגט:

— חנהלע, קום אַריין אין דער צווייטער שטוב, איך האָב דיר עפעס צו זאָגן!

שטיל, מיט אַן אַראָפּגעביגענעם קאָפּ גייט אים נאָך דאָס ווייבל אין זייער שלאָף־שטוב אַריין. ער נעמט אַרויס פֿון קעשענע אַ שאַכטעלע און גיט עס איר איבער:

— איך האָב עס דיר מיטגעבראַכט.

זי האַלט דאָס שאַכטעלע אין האַנט און טרויט זיך ניט צו עפֿענען עס. ער עפֿנט עס אויף אין איר האַנט און נעמט אַרויס אַ גאָלדענע קאָליע מיט אַ בראַש.

— עס האָט זיך מיר געטראָפֿן אַ מציאה.

און ער גיט צו:

— עס איז פֿאַר דעם, אַז דו זאָלסט ליב האָבן אורחים, אורחים דאַרף מען ליב האָבן און דאַנקען דעם רבונו של עולם, וואָס ער האָט דיר געהאַלפֿן, און דו קאָנסט אורחים אַהיימברענגען — און ער גיט איר אַ גלעט איבערן שייטל.

— איך האָב דען ניט ליב קיין אורחים? הלוואַי זאָל אונדז דער רבונו של עולם אַזוי פֿיל העלפֿן, וויפֿל מיר זאָלן קאָנען... — האַקט זי זיך אָפּ אין מיטן און בלייבט שטיין פֿאַרשעמט און דערוועגט זיך ניט אים צו קוקן אין די אויגן אַריין איבער דעם וואָרט „אונדז“. וואָרים זי איז נאָך ניט געוואוינט געווען צו אים.

ער האָט זי דערפֿאַר נאָך מער ליב געקראָגן.

און באַלד האָט שוין אין הויף אַ קעסל מיט קאַרטאָפֿל איבער אַ פֿייער געקאָכט, אַ פֿרייטיקדיקער מיטאַג פֿאַר די אורחים. די יונגען האָבן שעניקעס שטרוי אַנגעשטאַפט אויף נאַכט־לעגערס אין די שטעלער צו מאַכן, און די דינסט־מיידן האָבן די פֿרישע פֿיש געשאַבן, אַז די שופן זיינען געשפרונגען, געשפּריצט איבער זייערע צעהיצטע פּנימער. און אַז מען האָט די פֿיש אין די ראַנדלעס געקאָכט, זיינען נאָך די אַפּגעשניטענע קעפּ פֿיש פֿון ראַנדל געשפרונגען, אַזוי פֿריש זיינען זיי געווען.

*

ר' שלמה איז געזעסן אין עס־צימער און האָט זיין פֿרייטיקדיקן מיטאַג געגעסן. ניט רייך איז געווען דער מיטאַג, מען דאַרף דאָך אַפּעטיט

האָבן צו דער נאַכט־סעודה. אַ פֿרישער קאַפּ פֿיש און די פֿריש־געבאַקענע חלה פֿאַרשמעקט די שטוב. די שטוב איז שוין צוגעראַמט צום שבת; די פֿאַדלאַגע געוואָסן, מיט זאַמד באַשאַטן. די קופּערנע הענג־לייכטער בליש־טשען אויף די ווענט; אויפֿן קאַמאַד שטייען שוין אויסגעשטעלט די פֿיר פֿאַר זילבערנע לייכטער, אָנגעשטעקט מיט ליכט, צוגעגרייט צום ליכט־צינדן. דאָס ווייבל זיצט לעבן אים. אין דער שטיל פֿרעגט ר' שלמה ביי איר, צי זי האָט נישט קיין עגמת־נפֿש פֿון די שטיף־קינדער. פֿאַרשעמט ווערט זי און ענטפֿערט, אַז זי האָט, הלילה, נישט וואָס צו קלאַנגן זיך. די קינדער האָבן זי ליב און דער געשטאַרבענערס קינדער זיינען ביי איר ווי אייגענע. אויף דעם טיש ליגט אַרויסגעוואָרפֿן דאָס געלט, וואָס דער סוחר האָט פֿון וועג אַהיימגעבראַכט. עס לייגט דאָס ווייבל דאָס פֿאַפֿיר־געלט צו פֿאַפֿיר־געלט, און באַלד ווערט די שטוב פֿריילעך. עס קומען אַהיים צו לויפֿן די יינגלעך פֿון חדר מיט די חומשים אונטער די אַרעמס. אויף די ליפּן ליגט נאָך דער נגון פֿון מהפֿך־פּשטא, פֿון דעם מעביר־סדרה־זיין. זיי גיבן דעם טאַטן שלום־עליכם אָפּ, קושן די האַנט און שרייען „עסן“.

פֿון דער אויבערשטער שטוב קומט אַראָפּ דער איידים, דער עלטסטער טאַכטערס מאַן, וואָס זיצט ביים שווער אויף קעסט. דער יונגערמאַן גיט דעם שווער „שלום־עליכם“ און דרייט זיך איבער דער שטוב אַרויף און אַראָפּ אין זיין זיידענעם קאַפּאַטקעלע, וואָס ער טראַגט אין דער היים (ער לערנט אויף אַ רב צו זיין). די טאַכטער, שרהלע, איז אַ ביסל ברוגז אויפֿן פֿאַטער, וואָס ער האָט אַזוי פֿרי, באַלד נאָך דער מוטערס טויט, חתונה גע־האַט. אָבער מיט דער שטיף־מאַמע איז זי גאָר קניפֿל־בקיפּל. כאַטש זי פֿאַרנעמט דער מאַמעס שטעל, דאָך איז זי אויך אַ יונג ווייבל ערשט נאָך דער חתונה, האָבן זיך די ביידע ווייבלעך באַפֿריינדעט. זיצן צוזאַמען, און הנהלע איז גענטער צו דער שטיף־טאַכטער ווי צום מאַן.

עס קומט אַהיים עוזרל פֿון בית המדרש. דאָס איז דער עלטסטער זון און דער חתן־בחור, אויסגעפּוצט מיט דעם גאַלדענעם זייגער, וואָס ער האָט פֿון דער פּלה אַ מתנה געקראָגן. ער גיט אויך דעם טאַטן „שלום־עליכם“ און זעצט זיך ברוגזדיק אַוועק אין אַ ווינקל. ער איז אַ משכיל שוין, לייענט די נייע לשון־קדושיקע ביכלעך און שפּראַכן קען ער (ר' שלמה שטערט אים נישט). דער בכור און דער רייכער חתן־בחור, גאַענט פֿאַר דער חתונה, איז ער דער ערשטער אין דער היים און ער האַלט זיך פֿון דער ווייטנס פֿון אַלעמען. נאָר ר' שלמהס נחת איז היימל, דאָס פֿערצן־יעריקע יינגל, וואָס קומט איצט אַריין מיט די געקרייזטע פּאהלעך, מיטן גאַלדענעם זייגערל, וואָס ער האָט פֿון דעם טאַטן צו בר־מצוה געקראָגן. דער עלוי אין שטעטל, עס קלינגט זיין גוט קעפל אויף דער וועלט, און דער רב אַליין לערנט מיט אים

א באזונדערן שיעור. דער אור-התורה וועט זיך ווידער פֿון אים אין דער משפחה אנהייבן. שדכנים שלאגן שוין ר' שלמהס טירן אָפּ, אַ שידוך פֿאַר אים. נאָר אַ היינטוועלטיקער איז ר' שלמה, וויל ער נישט, עס איז נאָך צו פֿרי. דאָס יינגל ווייסט, אַז ער איז דעם פֿאַטערס ליבלינג און גייט צום פֿאַטער צו מיט אַ גאַנץ אַנדער דרייסטקייט, ווי אַלע אַנדערע קינדער. דער טאַטע גיט אים אַ קניפּ אין בעקל אַריין און פֿרעגט אים עפעס אין לערנען. אַזוי האָט זיך די גאַנצע משפחה צוזאַמענגעקליבן דעם טאַטן מקבל פנים זיין. אַלע זיצן אין די ווינקעלעך און קוקן אויפֿן פֿאַטער מיט געטרייער ליבשאַפֿט, און קיינער דערוועגט זיך נישט קיין וואָרט אויסצורעדן..

אַפּגעגעסן, אַפּגעבענטשט, רופֿט ער די חדר-יינגלעך אַריין, אייניקלעך און גדליהן, איינער צען, דער אַנדערער עלף יאָר אַלט, וואָס זיי זעען אויס ווי אַ צוויילינג. (קינדער האָט ר' שלמה געהאַט פֿון יעדן עלטער, יעדער יאָר האָט געבראַכט זיין פֿרוכט). ר' שלמה נעמט אַראָפּ דאָס געלט, וואָס ליגט אויפֿן טיש, וויקלט אין פּאַפּירלעך איין און שיקט די יינגלעך איבער דער שטאָט: דעם רב אַ פּאַפּירל, דעם דיין רב לייבוש, דעם שוחט, דעם חזן און גלאַט אַזוי אַ שיינעם ייד, ר' יצחק אליהו, דאָס פּאַפּיר-געלט לייגט מען אין דער שאַנק אַריין, דאָס קליין-געלט אָבער איז ביי ר' שלמה אַ חזקה פֿרייטיק צו צעטיילן אַרימ-ע-לייט. אַנגעפֿילט די קעשענעס מיט קליין-געלט, גייט ר' שלמה אין געסל אַרויס. אין געסל רעדט ער מיט קיינעם נישט. ער שטעלט זיך אין ערגעץ נישט אָפּ, פֿדי אַ נצרך זאָל זיך נישט שעמען צו אים צוצוגיין, און ער בעט אין האַרצן דעם רבנו-של-עולם, ער זאָל אים צושיקן יידן נצרכים, וואָס דאַרפֿן אויף שבת, עס ווייסט שוין דאָס געסל, צו וואָס ר' שלמה גייט דאָ, און קיינער וויל אים נישט שמערן אין זיין גאַנג, מען מיינט אים אויס דעם וועג. ער פֿאַרקריכט אין די קרומע געסלעך, און יעדן מאָל קומט אַ אַנדערער ייד צו צו אים, רופֿט אים אין אַ ווינקל אַריין און רוימט אים אַ סוד איין... ר' שלמה גייט אין אייניקע שטובן אַריין צו קראַנקע יידן. קיינער ווייסט נישט פֿון זייער נויט נאָר ער אַליין. דאָס איז ביי אים "צדקה בסתר" און פֿאַר דער גרעסטער מצווה האַלט ער עס.

אויסגעליידיקט די קעשענעס, קערט זיך ר' שלמה אום אַהיים מיט אַ האַרץ, פֿול נחת, און ער דאַנקט דעם רבנו-של-עולם, וואָס ער האָט אים אויסגעקליבן פֿאַר זיין קאַסיר, נישט, אַז ער זאָל, חלילה, דאַרפֿן צו אַנדערע אַנקומען. וואָרים דאָס גאַנצע פּאַרמעגן זיינס, האַלט ר' שלמה, איז אים פֿון גאָט איבערגעגעבן נאָר פֿדי ער זאָל דערמיט גוטס טאָן. ער איז גאָטס נאָמן, זאָגט ער זיך, און ווען ער וועט, חלילה, נישט גוט פֿירן, וועט גאָט פֿון אים דאָס פּאַרמעגן אַפּנעמען און אַן אַנדערן פֿאַר זיין נאָמן מאַכן. טראַכ-

טענדיק זיך אזוי, קומט ער צוריק צופרידן אין שטוב אריין, אין דער קיד הערט ער שוין דאס קוויטשען פֿון די קינדער, ווי מען וואָשט זיי די קעפֿ- לעך אויף שבת. און ליב האָט ר' שלמה די קינדער זיינע, גייט ער אין דער קינדער-שטוב אַריין. ביי פֿיר וואָש-שיסלען שטייען די דינסט-מיידלעך און וואָשן די קעפֿ אויף שבת. חנהלע שטייט ביים קאַמאַד און געמט אַרויס וועש. עס שרייען די יונגען פֿון אונטער די שיסלען אַרויס, זיי רייסן די אָפּגעצוואָגענע קעפּעלעך פֿון אונטער דער קאַם אַרויס. טייל זיינען שוין אָפּגעצוואָגענע, אויסגעקעמטע, שטייען זיי האַלב-נאַקעט און ווילן נישט קריכן אין די פֿרישע העמדלעך אַריין.

אַ צופֿרידענער שמייכל ווייזט זיך אויף ר' שלמהס ליפֿן. די קינדער דערזענען דעם פֿאַטער און שטילן זיך באַלד איין. ער פֿאַטשט אַ קינד איבער דעם נאַקעטן לייב און גייט, אַ צופֿרידענער, פֿון דער קינדער-שטוב אַרויס. דאָס ווייבל ברענגט אים באַלד פֿרישע וועש אַריין, גרייט אים אָן צום וואָשן, געמט די שבתדיקע מלבושים אַרויס, און ר' שלמה הייבט זיך אָן אַליין צו- צוגרייטן צום שבת.

*

אין עס-שטוב איז שוין אַלץ צוגעגרייט צום שבת. דער לאַנגער טיש איז אויסגעצויגן, די ווייסע שבת-צוועל און די פֿיר זילבערנע לייכטער אויפֿן טיש. פֿיל ליכט איז ביי ר' שלמהן צום שבת געווען, ״וואָס מער ליכט אַלץ מער פרנסה״, און די חלות צוגעדעקט מיט דעם נייעם חלה-צוועל לעכל, וואָס חנהלע האָט געמאַכט פֿלה-וויין. דאָס אַלטע חלה-צוועלעכל, געכעס, עליה השלום, האָט ר' שלמה באַהאַלטן, און קיינמאַל ווערט עס נישט באַנוצט, פֿדי עס זאָל נישט דער יונגער ווייבל קיין צער אַנטאָן. אויסגע- לייגט פֿאַר יעדן קינד זיין זילבערנע פֿאַר גאַפֿל-מעסער. געווען איז ביי ר' שלמהן טאַפֿלט געפֿעס: ציגענס אויף אין דער וואַכנס, זילבערנס — אויף שבת. אזוי איז עס נאָך פֿון געכעס צייטן אָן. אַ גרויסע באַלעבאַסטע איז געווען.

צונויפֿגעזאַמלט האָט זיך אין עס-שטוב דאָס גאַנצע הויז-געזינט. די יינגלעך אָפּגעוואָשן, אויסגעקעמט, אין די נייע שבתדיקע קאַפּאַטקע- לעך אָנגעטאַן. די מיידלעך מיט קורצע צעפלעך פֿאַרפֿלאַכטן, אין נייע קורטענע קליידלעך אָנגעטאַן. פֿון אויבן קומט אַראָפּ דער איידים אין דער אַטלאַסענער קאַפּאַטע, אין דעם שטריימל. אַ מתנגד איז ר' שלמה, אין דעם פשוטן בית-המדרש דאָוונט ער, און זיין איידים, כאָטש אַ חסיד, דאָוונט אין איינעם מיטן שווער אין בית-המדרש. עס קומט אַריין פֿון זיין צימער דער חתן-בחור, אין דער שיינער, עלעגאַנטער קאַפּאַטע. אַרויסגעוויזן האָט ביי דער קאַפּאַטע יחזקאל, דער הויז-שניידער, אַלע זיינע קונצן, וואָרים דאָס

בחורל האָט ליב געהאַט זיך צו פּוּצן ווי אַ מיידל. אַ מינוט האָט ר' שלמה אַרומגענומען זיין גאַנץ הויז-געזינט מיט זיין בליק, אַ שמייכל אין דער באַרד געגעבן, הנאה געהאַט. די יינגלעך האָבן די סידורים אין די הענט גענומען און געגאַנגען אין בית-המדרש אַריין דאַוונען. און ווער עס האָט אין שטעטל געזען, ווי ר' שלמה גייט מיטן איידים און די קינדער, אויסגע-פּוצטע, געוואַשענע, די אורחים הינטער אים, אין בית-המדרש אַריין, האָט אים יעדערער אין האַרץ געבענטשט, הנאה געהאַט און גליקלעך געווען. אַז די מאַנספאַרשוינען זיינען אַוועק, איז חנהלע געבליבן אַליין מיט די צוויי קליינע יתומהלעך פֿון זעקס און זיבן יאָר ביים טיש זיצן. די על-טערע טאַכטער איז צו זיך אין שטוב געגאַנגען, די שבת-ליכט אַנצוצינדן. חנהלע האָט צום ליכט-צינדן זיך אַנגעטאַן איר נייע שבתדיקע הויב מיט דעם צירונג באַפּוצט, און דאָס שבתדיקע, זיידענע קאַפּטאַנדל, אין וועלכן זי איז צו דער חופּה געגאַנגען, באַהאַפּטן מיט די טייערע זיידענע שפיצן, וואָס דער מאַן האָט איר פֿון לייפּציגער יריד געבראַכט. די פּערל האָט זי נישט געוואַלט אַנטאָן, — עס איז געווען פֿון דער פֿריערדיקער ווייב, האָט זי נישט געוואַלט די קינדער קיין פֿאַרדרוס אַנטאָן. אָבער געפֿעלן האָט זי געוואַלט היינט דעם מאַן. האָט זי זיך מיט דער נייער בראַש און גאַלדענער קייט אויסגעפּוצט. שטייט זי ביי דעם שבתדיק געדעקטן טיש, ווי אַ יוגע יידישע פּרינצעסין, צינדט די ליכט אָן און הייבט אויף אירע איידעלע, ווייסע הענט, וועלכע זיינען ווי שיינע, איידעלע פֿרוכטן אויסגעוואַקסן, און פֿאַר-שטעלט זיך מיט זיי איר געזיכט. די תּחינה ליגט פֿאַר איר, נאָר קיין וואַרט זאָגט זי נישט. הייסע, שטילע טרערן רינען איר איבער דעם פּנים. צו וויינען האָט זי פֿיל. נישט, חלילה, איבער איר מזל, וואָס זי האָט געמוזט מיט אַן אלמן חתונה האָבן. זי האָט דעם מאַן גאַנץ ליב. פֿון אַ שיינן יידיש הויז קומט זי אַרויס. אין דער היים ביים טאַטעשי האָט מען זיך געפֿירט פֿיין, מען-משלעך. אָבער אַרעם איז ער געווען, און אייניקע דערוואַקסענע טעכטער אין שטוב. תּשעה-באב איז אין דער היים געווען, ווען זי איז פֿאַר דעם אלמן אַ פּלה געוואָרן. אין שטאַט האָט געקאַכט: „ר' שמואל גראַסגליקס טאַכטער נעמט אַן אַלמן מיט זיבן קינדער. וויי, צו וואָס מען האָט דער-לעבט!“ געוואוסט האָט זי, אַז אין דער היים איז שלעכט. דאָס שניט-גע-שעפּט, וואָס איז איבערגעגאַנגען פֿון פֿאַטער צום זון און איז אַלט געווען, ווי די שטאַט איז אַלט, איז פֿאַרמאַכט געוואָרן. דער פֿאַטער האָט באַנקראַטירט. זי איז קוים ניינצן יאָר אַלט געווען, אָבער די עלטסטע אין שטוב, און דער חתן איז רייך, ר' שלמה נגיד פֿון שערעץ. דעם טאַטן האָט ער געעפּנט צו-ריק דאָס געשעפּט, אין דער שטיל אויך אויף אויסשטייער און חתונה-הוצ-אות געגעבן און נאָך אויף חתן-מתנות פֿאַר זיך אונטערגעשטעקט. צו באַ-

דויערן האָט זי איר מזל גישט. די שטיף-קינדער באַהאַנדלען זי גוט; איידעלע קינדער, אונטער אַ מוטערס געטרייער האַנט, אונטער דעם פֿאַטערס שטרענג-גען בליק אויפֿגעצויגן געוואָרן, האָבן זיי זיך באַלד צו איר צוגעוואוינט. די יינגערע קינדער האָבן זי ליב ווי דאָס לעבן. די יינגלעך נאָך אַביסעלע פֿרעמד, זיי טרויערן אין דער שטיל נאָך דער מוטער און האָבן נישט ליב צו זען. אַז דער פֿאַטער איז צו איר גוט. דערפֿאַר מיידט זי אויס צו רעדן מיטן מאַן ליבע־רייד, ווען די קינדער זיינען דאָ. מיט דער עלטסטער טאָכ-טער לעבט זי גוט, און איז זיך מיט איר מיישב אין שטוביקע זאַכן און טיילט מיט איר די מוטערלעכקייט צו די יינגערע קינדער. נאָר פֿאַר דעם מאַן איז זי פֿרעמד, זי האָט אים ליב פֿון דער ערשטער מינוט אָן, ווי זי האָט אים געזען; אַזאַ שטאַרקער און זיכערער, מען קאָן זיך אויף אים פֿאַר-לאַזן. און ווען מען האָט זי צו דער הופּה געפֿירט און דערנאָך זיי געלאָזט אַליין, איז ער צוגעגאַנגען און האָט גערעדט צו איר. איר האַרץ האָט אַזוי געקלאַפט אין דער שטיל, געציטערט האָט זי אין זיינע אַרעמס. ליב האָט זי אים און מורא האָט זי פֿאַר אים, און זי ווייסט נישט צי זי טוט גוט. זי וויל אים געפֿעלן זיין, נאָר אַליין, וואָס זי טוט, קומט אַרויס קאַפּויר. זי קען אים נאָך נישט און ווייסט נישט, וואָס עס געפֿעלט אים. זי ווייסט נישט, ווי אַזוי יענע איז געווען. נאָר אַזוי טאָן ווי יענע, וויל זי נישט, זי וויל זיך אַליין פֿירן, אויף איר שטייגער. נאָר איר דוכט זיך, אַז ער שטעקט נאָך אין יענערס אַרעמס און זי וויל אים צונעמען צו זיך. אַז זי וואַלט אים שוין געפֿעלן, ווען זי וואַלט נאָר געווען אַליין. ווען זי וואַלט געהאַט מיט אים איין היים, איין שטיבל, כאַטש אַ קליין שטיבל, נאָר אַליין. די קינדער רייסן אים אַוועק, מאַכן אים פֿרעמד, שליסן אים אין די אַרעמס פֿון דער טויטער... און זי וויינט דערויף, וואָס איר איז נישט באַשערט צו האָבן דעם מאַן אַליין, ווי יעדער אַרעם מיידל האָט. נאָר באַלד דערמאַנט זי זיך אין די קליינע קינדער, אין די מיידלעך, וואָס זיצן ביים טיש, אין די יתומים. וואָס זיינען זיי שולדיק, אַז זייער מוטער איז טויט?

און די קינדער זיינען שוין צו איר צוגעגאַנגען. זיי האָבן געזען, אַז די „מומע“ וויינט, האָבן זיי אַנגעהויבן זי צו רייסן ביים קלייד און אַוועקנעמען די הענט פֿון פנים. „מומע, וויין נישט“, האָבן זי די קינדער געבעטן. זי האָט זיי געקושט, צוגעדריקט וואַרים צו איר האַרץ און אויסגעווישט זיי די טרערן. זי האָט זיך דערפֿילט אויפֿאַמאַל אַזוי גליקלעך צו האָבן אַזאַ שטאַרקן מאַן און אַ כּבּודן מענטש, דעם שענטסטן ייד פֿון שטאָט, און זי איז שטאַלץ געווען אויף איר גליק, און האָט אַלץ ליב געקראַגן — אַלץ, וואָס קומט פֿון אים און וואָס עס געפֿינט זיך אין זיין שטוב. אפֿילו די זאַכן, וואָס זיינען איר ביז איצט פֿרעמד געווען: די זילבערנע לייכטער, די שענק,

די זשיראנדאלן, דאָס זילבערנע געפֿעס, וואָס איז איר ביי איצט פֿרעמד און ווייט געווען, ווייל נישט זי האָט איינגעשאַפֿט דאָס באַלעבאַטישקייט, זיינען איר מיט אַ מאָל ליב געוואָרן: אירס איז עס, און זי האָט זיך דער־פילט די באַלעבאַסטע פֿון שטוב.

זי האָט געוואָלט דעם מאָן געפֿעלן ווערן. זי האָט זיך אין שטוב אַרומ־געקוקט, צי איז אַלץ אַזוי צוגעגרייט, ווי ער האָט עס ליב. זי האָט באַמערקט דעם צוגעשטעלטן טיש פֿאַר די אורחים מיט די וואַכעדיקע מעשענע לעפֿל און מעשענע לייכטער און מיט ברענענדיקע לייכט אין זיי. און געוואוינט איז זי געווען פֿון דער היים אויט, אַז אַלץ זאָל זיין שייך, יעדע זאָך אויף איר אַרט, און עס האָט איר געשטערט אַט דאָס וואַכעדיקע, וואָס רייסט זיך אַריין אין איר שבת אַריין. זי האָט נישט פֿיינט געהאַט די אורחים, נאָר זיי, מיט זייערע שמוציקע קאַפּאַטעס, דאָ ביים הערלעך־געדעקטן טיש. פֿאַר לייכט־צינדן איז עס נאָך געווען, האָט זי געהייסן די דינסטן גרייטן פֿאַר די אורחים אַ באַזונדערן טיש אין קיך און אויפֿשטעלן דערויף די מעשענע לייכטער מיט דעם וואַכעדיקן געפֿעס, כדי זי מיט דעם מאָן און די קינדער זאָלן זיין ביי דעם טיש אַליין. זי האָט געמיינט, אַז עס וועט אים געפֿעלן. דער טיש איז אַזוי שייך, שבתדיק ...

עס איז אַראַפּגעקומען די עלטערע טאַכטער פֿון דער הייך, אויך שבתדיק אָנגעטאָן, מיט איר צירונג באַפּוצט. זי האָט געזען דעם באַזונדערן טיש, וואָס איז אין דער קיך געגרייט געווען, און איר האָבן פֿאַרדראָסן די נייע מאַדעס, וואָס מען פֿירט דאָ איין נאָך איר מוטערס טויט. נאָר דער ״מומען״ זאָגן עס האָט זי נישט געוואָלט. זי האָט געוואָרט ביז דער פֿאַטער וועט קומען אַהיים פֿון שול. כאַטש זי האָט די ״מומע״ ליב געהאַט, און זיך גוט פֿאַרטראַגן מיט איר, האָט זי דאָך אין האַרצן נקמה געוואָלט דערלעבן אין איר דערפֿאַר, וואָס זי פֿאַרנעמט דער מוטערס אַרט. זי האָט געוואוסט, אַז דעם פֿאַטער וועט פֿאַרדריסן דאָס גרויסאַרטיקייט, וואָס דאָס ווייבל פֿירט איין אין דער היים. דאָס ווייבל האָט זיך געוואָלט מיט דער טאַכטער אָפֿילו מיישב־זיין, האָט זי אָבער געוואוסט, אַז אַ טאַכטערס האַרץ איז שטענדיק אָנגעקניפט אַן דער מוטער. און, ווידער, איז זי די באַלעבאַסטע אין דער שטוב און טוט וואָס איר געפֿעלט.

דערווייל איז דער שבת אָנגעקומען מיט רואיקע טריט. איבערן הימל האָט זיך די טונקעלע נאַכט אויסגעשפּרייט, ווי אַ שוואַרץ, זיידן טוך מיט שטערן באַנייט. דאָס שטעטל האָט זיך אין טונקעלן שאַטן געהילט, די גע־וועלבער זיינען געווען פֿאַרמאַכט, די שבת־לייכטלעך האָבן פֿון די פֿענצטער אַרויסגעקוקט. און אַ שבת־יום־טובֿדיקייט איז איבערן שטעטל ווי אַ זאָנפֿ־טער שלאָף געפֿאַלן. יידן גייען שוין פֿון דאַונען אַהיים. ר' שלמה מיט דעם

איידים און קינדער, מיט די יונגען, זיינען מענטשן, און אַ פעקל אורחים הינטער אים. רואיק, מיט שבתדיקע טריט, טרעט ר' שלמה און מאַכט זיך מיט דער האַנט די שוואַרצע, געדיכטע באָרד גלייך, צעשפרייט זי איבער זיין ווייס, געפרעסט העמד, איבער זיין שוואַרצן, זיידענעם ראָק, און דאָס יידישקייט שמעקט אַראָפּ פֿון אים. ער קוקט אויף די אַרעמע, שמעטלעכע גוים, וואָס דרייען זיך האַלב־שיכור אין געסל אַרום, אין זייערע וואַכעדיקע קליידער, און ער באַדויערט זיי פֿון טיפֿן האַרצן, וואָס דער רבֿנו־של־עולם האָט מיט זיי דעם חסד נישט געטאָן און זיי דעם שבת נישט געגעבן. עס בעט דער ייד און ווינטשט פֿון גאַנצן האַרצן, אַז משיח זאָל קומען, די וועלט זאָל ווערן אויסגעלייזט, און אַלע גוים פֿון דער וועלט זאָלן אָננעמען יידיש־קייט.

אַריינגעקומען אין שטוב, געזאָגט „גוט־שבת“. מיט אַ שטילן, רואיקן שמייכל, וואָס שיינט איבערן פנים פֿון אַ פֿול האַרץ מיט פֿרייד, באַגעגנט חנהלע זיין „גוט־שבת“ און ענטפערט אין דער שטיל: „גוט־שבת, גוט יאָר“. ר' שלמה דערפֿילט אין איר טאָן און אין דער מינע דאָס וואַרעמקייט פֿון איר האַרץ, וואָס ליגט ווי אַ ליכט אויסגעגאַסן איבער איר גאַנץ געש־טאַלט, און מיט אַ האַרץ פֿול מיט פֿרייד, באַגריסט ער די שבתדיקע מלאַ־כים, וואָס קומען מיט אים אין שטוב אַריין. ער קוקט אויף דעם ווייס־געדעקטן טיש, אויף די זילבערנע לייכטער און דאַנקט דעם רבֿנו־של־עולם פֿאַר אַלץ, וואָס ער טוט מיט אים. און אַ גרויס שטאַלצקייט פֿילט אים אָן, אַ שטאַלצקייט אויף זיין יידישקייט, אויף גאָט און אויף דער תורה, וואָס ער האָט די יידן געגעבן. ווי אַ קעניג פֿילט ער זיך אין זיין היים. אַוועק איז דער גלות, חורבן־ירושלים איז קיינמאַל נישט געווען, און בבל און רוים האָבן קיינמאַל נישט עקזיסטירט. און ווי אַ נצחון־ליד איבער זיינע אייביקע שונאים, די גריכן מיט די רוימער, ווי ער וואַלט ערשט פֿון בית־המקדש צוריקגעקומען, און דאָ איז זיין ירושלים, זינגט ער „שלו־ם־עליכם, מלאכי השרת“.

אַבער פֿלוצלינג דערוועט ער דעם געדעקטן טיש אין קיך פֿאַר די אור־חים. אַ צער דריקט זיין האַרץ, וואָס זיין שבת ווערט פֿאַרשטערט. ער ווייסט, וואָס דאָס איז, און האַלט זיך איין מיט אַלע מעגלעכקייטן נישט צו צעש־טערן דעם שבת. ער זעט ווי די אורחים זעצן זיך שוין אויס אין קיך ביים טיש און דער צער אין האַרצן ווערט נאָך גרעסער. פֿאַרשעמט ווערט ער פֿאַר זיך. „אַן אורח איז געגליכן צום רבֿנו־של־עולם; אַז דו ביסט מכבד אַן אורח, איז ווי דו וואַלסט דעם רבֿנו־של־עולם מכבד געווען“, — דער־מאַנט ער זיך, וואָס דער גאַסטיניגער רבי האָט אים אַמאַל געזאָגט. און ווער איז ער דען, וואָס ער זעצט זיך ביי זיין שיינעם טיש, און דעם רבֿנו־

של-עולם לאזט ער אין קיך? אבער שבת איז עס. קיין איין וואָרט רעדט ער נישט. גייט צו צום טיש, נעמט אַראָפּ די פּלאַש וויין מיט דעם כּוּס פֿון זיין טיש, טראַגט עס אין דער קיך אַריין און זעצט זיך אַוועק מיט די אורחים. באַלד האָבן זיך אַלע אויפֿגעהויבן פֿון טיש און זיינען נאַכגעגאַנגען דעם פֿאַטער אין קיך אַריין. קיינער האָט נישט געוואָגט קיין וואָרט צו רעדן, נישט צו פֿרעגן. די אורחים האָבן באַלד צווישן זיך אַרט געמאַכט. מען האָט אָנגעהויבן איבערטראַגן אין קיך אַריין די שטולן, די טעלער און לעפֿל. אַלע האָבן אין קיך זיך אויסגעזעצט ביים אַרעם-געדעקטן טיש, מיט די מעשענע לייכטער, און די גרויסע זילבערנע לייכטער האָבן זיך פֿאַרשעמט און איינזאַם געברענט אין דער גרויסער שטוב.

דאָס ווייבל איז פֿאַרשעמט געוואָרן. רויט און בלאַס איז זי דעם גאַנצן אַוונט געווען, און נישט איין מאָל זיך טועה געווען ביים טיילן. דער עולם איז געזעסן שטיל, נאָר באַלד האָט זיי ר' שלמה באַרואיקט מיט זיינע בליקן. נאָך דעם קידוש ביי די פֿיש, האָט ער אָנגעהויבן פֿריינטלעך צו רעדן מיט די אורחים, מיט די קינדער, און געשמייכלט ליבלעך צו חנהלען און גערעדט צו איר, גלייך עס וואָלט גאַרנישט געווען פֿאַרגעקומען. און געשפּילט האָט ער זיך מיט די קינדער, געגלעט די מיידלעך איבער די קעפלעך און גע-פֿרעגט די יינגלעך עפעס פֿון לערנען. באַלד האָט מען אָנגעהויבן זמירות צו זינגען און אַלע האָבן פֿאַרגעסן, אַז זיי זיצן אין קיך. אַלע זיינען צוריק פֿריילעך געוואָרן, באַרואיקט זיך, און דער שבת איז געגאַנגען מיט זיין געווענלעכן יום-טובדיקן גאַנג.

נאָר דאָס ווייבל אַליין איז געזעסן אַ טרויעריקע. און וויפֿל ר' שלמה האָט זיך נישט באַמיט צו באַרואיקן זי מיט די בליקן און מיט גוטע ווערטער, האָט עס נישט געהאַלפֿן. זי איז געזעסן אַ טרויעריקע און האָט רואיק גע-טיילט ביים טיש.

אַז זיי זיינען צו זיך אין צימער אַריינגעקומען, איז ר' שלמה צוגעגאַנגן גען צום ווייבל, האָט זי געגלעט איבערן קאַפּ און געזאַגט אַזוי:

— ביסט פֿאַרשעמט געוואָרן, חנהלע. אַבער וואָס האָב איך געזאַלט טאָן? אַז דו ביסט מכבד אָן אורח, איז ווי דו וואָלסט מכבד געווען דעם רבּנו-של-עולם, און ווער, וואָלסטו געוואָלט, זאָל ליבער פֿאַרשעמט ווערן: דו, צי דער רבּנו-של-עולם?

זי האָט אין דער שטיל דעם קאַפּ צו דער ערד געבויגן און געזאַגט מיט אונטערטעניקייט און מיט אַ פֿאַרטערטער שטימע:

— איך ווייס נישט, ווי אַזוי איך זאָל זיך פֿירן. לערן מיך, שלמה, לערן מיך, איך וועל דיך פֿאַלגן.

און זי האָט גענומען זיינע הענט און האָט זיי אין דער שטיל געקושט.

ר' שלמהס יחוס

אויף אן אַלטן חומש, וואָס אַן עלטער-זיידע האָט איבערגעלאָזט, ציט זיך אַוועק אַ ייחוס-בריוו פֿון ר' שלמהס משפּחה. לויט דער אַלטקייט פֿון דער משפּחה דערגרייכט דער ייחוס-בריוו ניט זייער ווייט. אַן עלטער-זיידע, דער מחבר פֿון דעם ספֿר „אור ישראל“, האָט אין שנת תקל"ה, אין דעם שטעטל שערעץ, וואָס איז במדינת גרויס-פוילן, פֿאַרשריבן, אַז ז' פּסליו איז ביי אים געבוירן געוואָרן אַ זון, אליקום-געציל. דער ייחוס-בריוו ציט זיך ביז צום „נודע ביהודה“, און דער „נודע ביהודה“, ווי מען ווייסט, רעכנט אויס אין דער הקדמה צו זיין ספֿר זיין ייחוס ביז צו דוד המלך, — אַזוי איז ר' שלמה און אַזוי זיינען ר' שלמהס קינדער זיכער ביי זיך און גלייבן באַמונה שלמה, אַז זיי קומען אַרויס פֿון דוד המלך.

אַ לאַנגע צייט האָט די משפּחה פֿאַרנומען אין שטעטל די שטעל פֿון אַ רב, וואָס האָט קיין שכירות נישט גענומען פֿאַר רבנות. דער רב איז צוגלייך אויך געווען אַ סוחר, און דאָס איז אַזוי איבערגעגאַנגען פֿון די טאַטעס צו די זין. אַז אַ רב איז עלטער געוואָרן און געפֿילט, אַז ער האָלט ביים שטאַרבן, האָט ער נאָך ביי זיין לעבן באַשטימט איינעם פֿון זיינע זין, וואָס איז ראַוי געווען דערצו, פֿאַר אַ ממלא-מקומו. אַליין איז דעמאָלט אַוועקגעפֿאַרן קיין ירושלים שטאַרבן און דער זון האָט זיך מתחייב געווען צו צאָלן דעם פֿאַטער וואַכן-געלט אַזוי לאַנג ווי ער וועט לעבן. די שטאַט האָט געמאַכט אַ גרויסן מאַלצייט דעם טאַג, איידער דער רב איז פֿון דער שטאַט אַרויסגעגאַנגען קיין ירושלים. אויף דעם מאַלצייט האָט מען דעם אַלטן רב געוואונטשן מזל-טוב, וואָס זיין זון איז ממלא-מקומו און צומאַרגנס אין דער פֿרי האָט דאָס גאַנצע שטעטל אַרויסבאַגלייט דעם רב מיט דער רביצין אין וועג אַריין, און דער רב איז אַרויסגעגאַנגען צו-פֿוס פֿון שטעטל, כּדי עס זאָל הייסן, אַז ער איז „עולה-רגל“.

פֿיל רבנים פֿון דער משפּחה זיינען אַנגעקומען קיין ירושלים, און ליגן אויפֿן הרהיזתים, וואָס איז קעגנאיבער דעם הרהיבית. נאָר פֿיל רבנים פֿון דער משפּחה זיינען אין יענע אומראַיקע צייטן, ווען די מלכים

האָבן געפֿירט צווישן זיך מלחמות, פֿאַרלאָרן געוואָרן אויפֿן וועג. מען ווייסט ניט, וואו זיי זיינען אַהינגעקומען, און זייערע ביינער זיינען פֿאַר־שפּרייט אויף די בית־עלמינס פֿון אַלע שטעט, וואָס ליגן אויף דעם וועג צווישן דעם שטעטל שערעץ און ירושלים. זיי זיינען געשטאַרבן אויפֿן וועג און האָבן ניט די זכיה געהאַט צו טרעטן אויף דער הייליקער ערד.

אַזוי האָט זיך געצויגן אַ לאַנגע שנוּר פֿון דורות רבנים, ביז דאָס אומגליק איז געקומען. דאָס אומגליק איז געווען, אַז דער ממלא־מקום פֿון דעם באַרימטן „אור ישראל“, טאַקע דער אליקום געציל, וואָס איז געווען אַן עילוי, אַ פֿייערדיקן קאַפּ געהאַט און די וועלט האָט געשמט מיט אים, האָט פּלוצלינג מעגן געווען זיין ווייב מיט די קינדער, פֿאַרלאָזן דעם בית־המדרש מיט די ספּרים און איז אַנטלאָפֿן קיין בערלין, וואָס איז דעמאָלט געווען אַ מקום־טומאה, רחמנא לצלן, וואָרים דער דעסער האָט דאָרט דעמאָלט געלעבט, און ער איז אַרויסגעגאַנגען לתרבות־רעה.

פֿון דעמאָלט אַן איז די שנוּר פֿון רבנים־סוחרים געוואָרן איבערגע־ריסן. די קינדער פֿון דעם מומר זיינען געוואָרן איידימס אין פֿרעמדע שטעט, האָבן פֿאַרלאָזט דעם פּסאָר־בנות און זיך גענומען צום האַנדל. ר' שלמהס פֿאַטער האָט אַפֿילו יאָ דערגרייכט צו זיין אַ שוחט, אָבער ווייטער איז עס ניט געגאַנגען. מען האָט אים אויך די שטעל געגעבן נאָר צוליב זיין ייחוס. דער אור־התורה איז אָפּגענומען געוואָרן פֿון זיי, און קיין סוחרים זיינען זיי אויך ניט געווען קיין גרויסע. און מחמת דעם פֿאַטערס שפּלקייט האָט מען באַלד אויף זייער ייחוס פֿאַרגעסן. אויף ר' שלמהן פֿלעגט מען אויך היינט נאָך זאָגן אין דער שטיל, אַז ער איז אין דער יוגנט געווען אַ קאַלב־טרעגער, נאָר ר' שלמה פֿלעגט זיך דערמיט ניט שעמען. אַדראַ, נאָך ביז היינט, אויף יעדן פּסח צום סדר, אַז די קינדער זיצן אַרום טיש און ער קוקט אויף דעם שיינ־געדעקטן טיש, דערציילט ער פֿאַר זיינע בני־בית דעם נס, וואָס דער רבונג־של־עולם האָט מיט אים אַ מאָל געטאַן, ווי אַזוי ער איז געקומען צו זיין עשירות. וואָרים, פֿלעגט ער זאָגן, פּסח צום סדר דאָרף אַ ייד דערציילן ניט נאָר די נסים, וואָס דער רבונג־של־עולם האָט געטאַן מיט די יידן אין מצרים, נאָר מען דאָרף אויך דערציילן די נסים. וואָס דער רבונג־של־עולם טוט מיט יעדן ייד באַזונדער.

און דערציילן פֿלעגט ער אַזוי:

„מיט אַזוי פֿיל און אַזוי פֿיל יאָר צוריק, ווען איך בין נאָך געווען אַ יונגעראַן, נאָך דער חתונה, האָט דער רבונג־של־עולם מיט מיר גע־טאַן אַ נס. איך האָב דענסמאָל געהאַנדלט מיט קאַרן מיט אַ יונגעמאַן בשותפות. האָט מען זיך אָפּגערעכנט דעם שבת־צו־נאַכטס, וואָס פֿאַר פּסח, און מיר איז גאַרניט אַרויסגעקומען. ביי מיר זיינען נאָר געבליבן

די פֿינף גראָשן, וואָס אייער מוטער נעכע האָט איבעריק געהאַט פֿון פֿריי-טיקדיקן שבת מאַכן. און דאָ איז געווען דריי טעג פֿאַר יום-טוב, אין שטוב איז נישטאָ גאַרנישט, און אַן אורח אויף יום-טוב בין איך אויך געוואוינט אַהיימצונעמען. נאָר איך האָב מיר גאַרניט ניט געמאַכט דערפֿון, איך האָב זיך פֿאַרלאָזט אויפֿן רבונג-של-עולם, אַז ער וועט מיך ניט פֿאַר-לאָזן. צומאַרגנס אין דער פֿרי איז געווען אַ יאָר-מאַרק, זונטאָג. איך בין געגאַנגען דאַווענען, און קומענדיק צוריק, האָב איך זיך געוואָשן צו די פֿאַר זעמל, וואָס די מאַמע האָט געקויפֿט, פֿאַרביסן, אָפּגעבענטשט, און גיי אין גאַס אַרויס און זאָג מיר: „רבונג-של-עולם! דער שותף האָט מיך פֿאַרלאָזן, און קיין געלט האָב איך ניט, וויל איך דיך צונעמען פֿאַר אַ שותף. איך וועל אַריינלייגן מיין אַרבעט, דו — דיין ישועה, און וואָס מיר וועלן פֿאַרדינען, וועלן מיר זיך טיילן.“ קיין גראָשן אין קעשענע האָב איך ניט געהאַט, אָבער דעם בטחון האָב איך ניט פֿאַרלאָרן. איך האָב געוואוסט, אַז דער רבונג-של-עולם וויל מיר העלפֿן און זאָג מיר: „דאָס ערשטע בעסטע, וואָס איך וועל טרעפֿן, דאָס קויף איך אַן אַ גראָשן.“ טרעף איך אַן אַ פּויער, וואָס טראָגט אויפֿן אַקסל אַ קעבלל. צוויי רובל וויל ער דערפֿאַר. איך גיב אים נאָר צען גילדן; דינגט ער זיך; נאָך צוויי גילדן. און איך נעם דאָס קעבלל אויף דער פּלייצע און שעם זיך גאַרניט, כאַטש איך בין דענסמאַל געווען אַן אַנגעזעענער יונגעראַמאָן פֿון אַ שיינער משפּחה און ערשט נאָך דער חתונה, און אַלע האָבן מיך געקענט. און איך גיי דרייסט, כאַטש די שטאָט קוקט מיר נאָך, — איך האָב אַ ווייב מיט קינדער פרנסה צו געבן. טראָג איך דאָס קעבלל פֿאַרביי לייבוש מלווהס טיר. „באַרג מיר דערויף דריי קערבלעך!“ באַרגט ער מיר דריי רובל. באַצאַלט דעם פּויער און אַרויס אין גאַס ווייטער האַנדלען. אַ זעקל תּבואה, אַרבעס, אַ פֿעל, — איך האָב גאַרניט געקוקט; אַליץ, וואָס האָט זיך מיר געטראָפֿן, האָב איך געקויפֿט. און דער רבונג-של-עולם האָט מיר טאַקע געהאַלפֿן. ערב פּסח האָב איך געמאַכט מיט אים אַ חשבון, זיין חלק ריווח האָב איך אים אָפּ-געגעבן ביו צו אַ גראָשן, צעטיילט אַרעמע לייט, און איך מיט דער מאַמען האָבן אַנגעגרייט אַ שיינעם פּסח, און אַן אורח אַהיימגענומען. מיר האָבן געהאַט אַ פֿריילעכן יום-טוב אויך. נאָך יום-טוב האָב איך אים געזאָגט, דעם רבונג-של-עולם: שותפֿות מאַכן מיט דיר קאָן איך ניט; איך האָב אַ ווייב מיט קינדער און דאַרף זען צו זאָרגן פֿאַר זיי אויף תּכלית. נאָר ווי ווייט איך וועל קאָנען, ווי ווייט דו וועסט מיר העלפֿן, — מיר זיינען דאָך יידן... און האָבן זיך אַרויסגעלאָזט אין דאַרף אַריין צום שררה מיט אַ פֿאַר רובל און געאַרבעט... און קיינמאַל האָב איך מיטן שררה קיין קוויטל אונטערגעשריבן, און דער רבונג-של-עולם האָט נאָך מיך קיין מאַל.

חלילה, ניט געבראכט צו דעם, אַז איך זאַל דאַרפֿן מיין וואָרט ברעכן, אַפֿילו עס האָט געהאַלטן אומגליקלעך צו ווערן. און פֿון דענסמאַל אַן לעב איך, און מיר האָבן זיך ניט צו קלאַגן, און איך האָף און גלויב, ער וועט אונדז ווייטער אויך ניט פֿאַרלאָזן.

היינט, אַז עוורל דער זון און די טאַכטער הערן, וואָס דער פֿאַטער דערציילט, רויטלען זיי זיך ביים טיש און בויגן די קעפֿ צו דר'ערד, און עס איז זיי אומאַנגענעם, וואָס דער פֿאַטער דערציילט ווי ער האָט אַמאַל אַ קעבל געטראָגן. אָבער ר' שלמה איז שטאַלץ דערויף, און אַפֿילו היינט, ווען עס זאַל אים, חלילה, טרעפֿן אַן אומגליק און ער וואָלט זיין געלט פֿאַר-לאָרן, וואָלט ער קיין איין מינוט נישט געקלערט און צוריק אָנגעהויבן אויפֿסניי און קעבללעך געשלעפט.

אַזוי האָט ר' שלמה אויסגעפֿירט זיין וועלט מיט דעם כּח פֿון בטחון, וואָס ער האָט געהאַט. עס זיינען נאָך געווען יענע צייטן, ווען די יאָר-מערק זיינען פֿול געווען מיט פּויערים און פֿורן. געשעפֿטן האָבן זיך אין די גאַסן געוואָלגערט. דער פּריצל האָט נישט געוואוסט פֿון דער שטאַט און גע-דאַרפֿט האָבן דעם ייד. ר' שלמהס ערלעכקייט האָט אין דער וועלט גע-קלונגען. קיינמאַל קיין קוויטל נישט אונטערגעשריבן, און אַפֿילו אויף „ברי-קיין שבועה ניט געגעבן, און עס האָט זיך שוין אַ מאָל געטראָפֿן, אַז ר' שלמה האָט געלאָזט פֿאַרפֿאַלן גיין אַ פֿאַרמעגן ביי אַ שותף נאָר דערפֿאַר, וואָס בית-דין האָט אים צוגעפּסקנט אַ שבועה. די שבועה איז געווען אַ ברי; די וועלט האָט געוואוסט, אַז ער האָט רעכט, נאָר שווערן האָט ער ניט געוואָלט און פֿאַרפֿאַלן געלאָזט: „דער רבּונו-של-עולם וועט מיר ממלא זיין“, — האָט ער געזאָגט. און אַזוי איז געווען. אין „הויף“ אָנגעזען, די שררות האָבן אים באַהאַנדלט ווי זייערס אַ גלייכן, אַ שטאַלצער ייד געווען. אַ מאָל האָט אים אַ יונגער פּריץ, וואָס האָט אים ניט געקענט (ערשט בירושה געקראָגן דאָס פֿאַרמעגן), פֿאַרשעמט, ניט געהייסן אים זיצן און געזאָגט „דו“. האָט ער אים שטיין געלאָזט, אַוועקגעפֿאַרן און קיין געשעפֿט ניט געמאַכט, כאַטש עס איז דערביי געשטאַנען אַן עשירות צו פֿאַרדינען. דער פּריץ איז אַ הולטיי געווען, האָט ער אויספֿאַרקויפֿט זיינע גיטער בחצי-חינם, האָט דאָך ר' שלמה מער ניט געוואָלט מיט אים קיין געשעפֿטן מאַכן, — און ביזן היינטיקן טאָג.

אַז ר' שלמה איז אַריינגעקומען אין אַ הויף אַריין, אַדער אַז מען האָט אים אַ געשעפֿט פֿאַרגעלייגט, האָט ער געפֿרעגט, צי זיינען שוין יידן-סוחרים דאָרט געווען. קוים איז ער געוואויר געוואָרן, אַז יידן דינגען שוין, האָט ער עס פֿאַר קיין געלט נישט געוואָלט קויפֿן. ער האָט קיין מאָל קיינעם קיין געשעפֿט ניט אויסגעדונגען, און אויב ער האָט דאָס געטאַן

בלא-יודעים, האָט ער יענעם דעם ריווח אָפּגעגעבן. דאָס האָט אים גע-
מאַכט אַ שם אין דער וועלט. מען האָט זיך באַלד דערמאַנט, ווער ר' שלמה
איז, דערמאַנט זיך אָן זיין ייחוס. דער פּאָטער, דער שוחט, דער אַרעמאַן,
איז פּאָרגעסן געוואָרן; דעם מומר, דעם זיידן, האָט קיינער ניט געקענט.
עס זיינען באַלד אויפֿגעשטאַנען די גרויסע עלטער-זיידעס, די רבנים
סוחרים, דער בעל „אורח החיים“, וואָס זיי האָבן באַלויכטן דאָס שטעטל
דורך אַזוי פֿיל יאָרן, און ר' שלמה איז געוואָרן דער גרויסער נגיד און דער
גרויסער בעל-ייחוס אין שטעטל.

און מען האָט געזען, אַז דער רבונג-של-עולם וויל אים העלפֿן. די
ברכה איז געלעגן אויפֿן הויז, און צו וואָס ער האָט זיך גענומען, איז
גאַלד געוואָרן. דאָס ווייב נעכע — אַן אשת חיל. די גאַנצע וואָך איז ער
אַרומגעפּאַרן האַנדלען אין די הויפֿן, אין די שטעטלעך, און זי האָט גע-
מאַכט פֿון הויז אַ גאַסט-הויז פֿאַר אַרעמע לייט. קיינער איז ניט אַרויס-
געגאַנגען פֿון איר הויז אַ הונגעריקער. דער בית-המדרש און די שול האָט
זי מיט ליכט אויסגעהאַלטן, און אַן אַרעמע קינפעטאַרין אין שטאַט, איז
מען צו נעכען געגאַנגען נאָך אַ ביסל גוטן איינגעמאַכטס, נאָך אַ לעפֿל
יוד. און אַ נדבה, און אַ העמד אַן אַרעמאַן, אַדער אַ ריינע ליילעך פֿאַר
אַן אַרעמער געווינעריין, קיין מלבושים האָט מען ניט פּאַרקויפֿט, אויף יום-
טוב נייע געמאַכט און די אַלטע אַוועקגעשענקט אַרעמעלייט. און האָט ווער
געדאַרפֿט אַ גמילת-חסד (אַ קליינעם גמילת-חסד, וואָרים מיט גרויסע איז
מען צו ר' שלמהן געגאַנגען). איז מען אַריינגעקומען צו נעכען. אין שאַנק
ליגט אַ פֿולער שופֿלאַד מיט פֿינגערלעך און בראַשען, וואָס אַרעמעלייט
לאָזן ליגן פֿאַר משכנות. אויף אַ יום-טוב גיט מען עס צוריק אַרויס, און
די, וואָס זיינען פּאַרפֿאַלן געבליבן, שענקט מען אַוועק אַן אַרעמער כלה
אויף כלה-מתנות. מען באַנוצט עס, חלילה, ניט, מען האַלט עס פֿאַר צדקה.

און מען האָט טאַקע אַנגעזען, ווי דאָס גאַנצע הויז האָט זיך געטונקט
אין גאַטס ברכה, וואָס איז געלעגן דערויף, געטונקט זיך אין שפֿע. יעדן
יאָר אַ קינד געהאַט. די אַמען מיט די באַבעס זיינען גאַרניט פֿון שטוב
אַרויס. איידער מען האָט איין סעודה פּאַרענדיקט, האָט מען שוין זיך
געגרייט צו אַ צווייטער סעודה. און ווי די קינדער, אַזוי, להבדיל, די קי
אין די שטאַלן און די שטוב-חיות... און עסנוואַרג האָט זיך אין הויף
אַרומגעוואַלגערט. אַלע הינער פֿון דער שטאַט האָבן אין ר' שלמהס הויף
חיזנה געקליבן. און דאָך, אַז ר' שלמה האָט אַפּגעקויפֿט די אַלטע פּלעצער,
וואָס האָבן געהערט צו זיינע זיידעס און איז דאָרט געגאַנגען בויען, האָט
נעכע אַרויסגענומען אַ באַהאַלטן זעקעלע, אַנגעשטאַפֿט מיט זילבערנע
רובלס, וואָס זי האָט אַנגעקליבן באַזונדער, און צושטייער געגעבן אויפֿן
בויען.

נאָר דער אור־התורה איז אים ניט צוריקגעגעבן געוואָרן. קיין למדן איז ר' שלמה ניט געווען, נאָך יונגערהייט זיך גענומען צום האַנדל. און אַז ער איז געוואָרן אַן אַנגעזעענער מענטש, האָט ער זיך אַנגעהויבן צו חברן מיט בעל־בתים, מיט די פֿישערס און קצבים, מיט פּראַסטע יידן, כאַטש די חסידים האָבן אים געוואַלט אַרײַנציען צו זיך און שטענדיק געדענקט זיין ייחוס. ער האָט פֿאַר זיי דרך־אָרץ געהאַט, אָבער ליב האָט ער זיי ניט געהאַט. „איך ניט, — האָט ער געזאָגט, — נאָך גיט די צײַט. אפֿשר מײַנע קינדער אַ מאַל“ (געמײנט האָט ער חײַמלען, דעם יונגערן זון, פֿון אים וועט זיך אָנהײבן דער אור־התורה). געפֿאַרן איז ר' שלמה צום גאַסטיינער, וואָס איז געווען אַנגענומען פֿאַר אַ „ווייבערשן גוטן יידן“ און וואָס די חסידים האָבן פֿון אים חוזק געמאַכט, ווייל צו אים זײַנען געפֿאַרן נאָר פּראַסטע יידן, באַלעבאַטים.

דער גאַסטיינער איז אָבער געווען אַן אַוהב־ישראל און האָט דווקא ליב געהאַט זיך צו חברן מיט די פשוטע יידן, באַלעבאַטים, די חברה „פֿײַען“ (פֿישערס, פֿליישערס, פֿערד־סוחרים). און איז געקומען אַ שבת, אַ יום־טוב, זײַנען צו אים געקומען די באַלעבאַטים מיט די ווייבער און מיט זײַער גאַנצן הויז־געזינט, באַלאַגערט זיין הויז, ליב געהאַט דעם רבין ווי ס'לעבן, און זיך געשלאָגן פֿאַר אים, און געהאַלפֿן האָט דער רבי מיט תהילים־זאָגן. איז אַ ייד געקומען צו גיין צו אים און האָט אים דערציילט זײַנע צרות, האָט ער זיך אַוועקגעשטעלט מיט דעם יידן תהילים זאָגן, — ער אַ פּסוק, דער ייד אַ פּסוק, און מען האָט געזען בחוש, ווי דער ייד ווערט געהאַלפֿן, ווי די ישועה קומט. דאָרט, ביים רבין, האָט מען זיך געפֿירט באַלעבאַטיש, אפֿילו געדאַוונט האָט מען פּמנהג אַשכּנז. האָבן יידן דעם רבין ליב געהאַט, פֿון אַלע מקומות אַרום איז מען געקומען צו אים, און געוואוסט האָט ער פֿון אַלע זײַערע געשעפֿטן, און ער האָט עצות געגעבן.

אַט צו דעם באַלעבאַטישן רבין איז ר' שלמה אויך געפֿאַרן, ווי יעדער ייד. און אַז ער האָט אַ ברית געמאַכט, האָט ער אים פֿיש געשיקט דורך אַ שליח. דערפֿאַר האָבן אים די יידן באַלעבאַטים ליב געהאַט, און ער איז געוואָרן באַלד זײַער גאַנצער פֿאַרטרויטער, דער בעל־דױעץ אין שטאָט און דער בורר. און ווען עס האָט נאָר עפעס געטראָפֿן אין שטאָט און מען האָט זיך געדאַרפֿט מײַשב זיין, אויסגלייכן אַ סכּסוך, אַ שוואַפֿות, אַ שידוך, איז מען געקומען צו ר' שלמה. זײַנע ווערטער זײַנען געווען הייליק, וואָרים ער איז געווען זײַער שטאַלץ. ר' שלמה, דער גרעסטער נגיד און דער גרויסער בעל־ייחוס, דער שענסטער ייד פֿון שטאָט, איז מיט זיי, דאַוונט מיט זיי אין איין בית־המדרש און פֿאַרט מיט זיי צו איין רבין, איז ער אויך געוואָרן דער פֿירער פֿון שטאָט.

*

און אז זיין ווייב נעכע איז שווער געגאנגען צו קינד, איז ר' שלמה פונקט ניט געווען אין דער היים. וואָס האָט זיך דענסמאָל געטאָן אין שטאָט! אין אַלע שולן און בתי־מדרשים ליכט געצונדן. יידן באַלעבאָטיים האָבן די אַרבעט אַוועקגעוואָרפֿן און געשטעלט זיך תהילים זאָגן. די שטאָט ווייבער האָבן פֿינצטער געמאַכט דאָס געסל מיט דעם גרויסן געשטיי פֿאַרן הויז, און די געוואָלדן און די געשרייען זיינען געגאָנגען אין הימל אַרויף. און אז מען האָט דעם דאָקטאָר געזען אַרויסגיין פֿון דעם חולה, און דער דאָקטאָר האָט געמאַכט מיט די הענט און געוויזן דעם עולם אויפֿן הימל, — אז דאָ קען נאָר דער רבונר־של־עולם העלפֿן, איז געוואָרן אזאָ יאַמער, אז די שטיינער אין גאָס האָבן געוויינט.

עס האָט זיך פונקט געקליבן צו רעגענען, די וואַלקנס האָבן באַלייגט די הימלען, און פֿון עק גאָס קומט אָן ר' שלמהס פֿור צו פֿאַרן. אז די ווייבער האָבן דערזען די פֿור אַנקומען, איז מען אַריינגעלאָפֿן צום חולה אַנזאָגן, אז דער מאַן קומט־אָן. און אז ר' שלמה האָט דערזען פֿאַר זיין טיר אזאָ עולם שטיין, איז ער אַראָפּגעשפרונגען פֿון דער פֿור און האָט אַנגעהויבן לויפֿן אַהיים. מען האָט אים באַלד אַנגעזאָגט דאָס אומגליק, און ער איז אַריין צו דעם חולה, אַנגעטאָן נאָך אין מאַנטל. זי האָט נאָך צייט געהאַט אים ביי דער האַנט אַנצונעמען און זאָגן: „שלמה, אז דו וועסט נעמען פֿאַר מיינע קינדער אַ שטיף־מאַמע, זאָלסטו זען, אז זי זאָל גוט באַהאַנדלען די קינדער און די אַרעמעלייט אין שטאָט, און אז די שטוב זאָל זיך פֿירן ווייטער אזוי, ווי זי האָט זיך געפֿירט ביי מיין לעבן. צו מיין טאַכטערס חתונה זאָלסטו נעמען אַן אַרעם־פֿאַר־פֿאַלק, און זיי זאָלן פֿירן מיין טאַכטער אונטער דער חופּה“.

די קינדער זיינען געשטאַנען אַרום בעט און אז זיי האָבן געהערט דער מוטערס רייד, איז געוואָרן אַ געוויין, זי האָט באַלד די אויגן צוגעמאַכט און איז געשטאַרבן.

אַ לוויה האָט זי געהאַט! די גאַנצע שטאָט איז נאַכגעגאַנגען. אַלע געוועלבער זיינען געווען פֿאַרמאַכט, אַלע תלמוד־תורה־קינדער און בית־המדרש־בחורים זיינען נאָך דער מיטה געגאַנגען. די אַרעמע בחורים האָבן אַלע ביי איר טעג געגעסן, און די תלמוד־תורה־קינדער האָט זי אויף יעדן יום־טוב קליידער און שיך געמאַכט. אַן אַרט פֿאַר אַ קבר האָט מען איר אָפּגעגעבן אין שכנות ביי דער רביצין. אַלע בית־המדרש־בחורים און די תלמוד־תורה־קינדער האָבן נאָך איר קדיש געזאָגט. דער דיין האָט איר אַ הספּד געמאַכט, וואָרים זי איז געווען פֿאַר אַלעמען ווי אַ מוטער.

דאָס איז געווען אַ פֿאַר וואָכן פֿאַר דער טאַכטערס חתונה. נעבעך, ניט די זכיה געהאַט די טאַכטער אונטער דער חופּה צו פֿירן, מען זאָגט, זי האָט זיך פֿאַרזינדיקט, זי האָט געהאַט פֿאַרגעסן אַן אַרעמע פּלה איר צירונג אַרויסצוגעבן צו דער חופּה, וואָס די פּלה האָט געהאַט ביי איר פֿאַרזעצט אין אַ משפּן. און די פּלה איז געגאַנגען אונטער דער חופּה אַן צירונג און איז, נעבעך, פֿאַרשעמט געוואָרן פֿון חתן. האָט זי גאָט באַשטראַפֿט, אַז זי זאל ניט דערלעבן צו פֿירן איר קינד אונטער דער חופּה, און דערמיט איז זי אַפּגעקומען די זינד אויף דער וועלט.

*

אַן איידעם האָט ר' שלמה גענומען פֿאַר זיין עלטסטער טאַכטער אַ למדן און אַ חסיד. ער האָט געוואָלט צוריק אויפֿזוכן דעם אור־התורה, וואָס איז אַ מאָל געווען אין דער משפּחה, האָט ער זיך גענומען אַן אַרעמען בחור, כאַטש ניט פֿון קיין שיינער משפּחה, נאָר אַן עילוי. פּמה וכמה אַלפֿים נדן געגעבן און קעסט — פּל ימיו. און אַ חתונה איז עס געווען אין שטעטל, ווען ר' שלמה האָט דאָס ערשטע קינד אויסגעגעבן!

מען האָט אַפּגעלייגט די חתונה אויף נאָך דריי חדשים, מיט אַכט טאָג פֿריער האָט מען געמאַכט חתונות פֿאַר אַרעמעלייט. אַנגעצויגן האָבן אַרעמעלייט פֿון דער גאַנצער סביבה אַרום אויף דער חתונה, דער מחותן מיט דער פּלה האָבן אַליין דערלאָנגט צו די טישן. גאַנצע קעסלען האָבן אין הויף זיך געקאַכט, און פֿון בית־המדרש האָט מען טיש און בענק אַרויסגענומען און אויפֿן הויף אַרויסגעשטעלט. דער פֿאַטער מיט דער פּלה האָבן פֿאַר די אַרעמעלייט געטאַנצט. דערנאָך האָבן זיי זיך ביידע אַוועקגעשטעלט, ר' שלמה האָט אין זיין שירץ זילבערנע רובלס געהאַלטן און די פּלה אין אַ צווייטן שירץ. ווען די אורחים האָבן די חתונה פֿאַר־לאָזן, האָבן זיי ביידע די רובלס געטיילט.

היינט די חתונה אַליין, צו ערשט דאָס גיין אויפֿן „גוטן אַרט“ די גע־שטאַרבענע מאַמע צו דער חופּה בעטן: צוערשט איז ר' שלמה געגאַנגען, דערנאָך די פּלה; אַ האַלבע שטאַט איז מיט זיי אַרויסגעקומען צום קבר. אַן אל מלא רחמים פֿאַר דער פּלה צו מאַכן האָט מען אַראַפּגעבראַכט ר' בצלאל סאַכאַטשעווער, וואָס די וועלט האָט מיט אים געקלונגען.

אַ די מחותנים זיינען זיך צוזאַמענגעקומען צו דער חתונה, האָט דער פּלהס צד אַנגעהויבן אויסרופֿן רבנים־משפּחות. צוואַנציק שטריימעך זיינען ביי דער חופּה געווען, ר' שלמהן האָט ניט געפּאַסט פֿאַר די מחותנים, האָט ער אַליין אויך אַנגעטאַן אַ שטריימל און אַן אַטלאַסענע קאַפּאַטע צו דער חופּה. קיין פּליי־זמרים זיינען ניט געווען, ווייל די פּלה איז דאָך

געווען א יתומה, נאָר ר' שלמה האָט זיי חתונה-געלט אָפּגעצאָלט. עס האָבן אָנגעצויגן פֿאַרשיידענע ברחנים און מגידים די פּלה פֿאַר דער חופּה צו באַזינגען און די טויטע מוטער צו באַוויינען. אויף דער נאַכט, אין גרויסן זאַל, וואו די פּלה איז געזעסן צווישן בלומען-טעפּ, אָז ר' בצלאל סאָ-כאַטשאווער האָט זיך אַוועקגעשטעלט פֿאַר דער פּלה און האָט געמאַכט דעם אל מלא רחמים פֿאַר נעכעס נשמה, איז געוואָרן אַ געוויין ביי דער פּלה, גלייך עס וואָלט אַ לוויה געווען. דערנאָך האָט דער בדהן פֿאַרבעטן די טויטע מוטער, אָז זי זאָל קומען בענטשן די פּלה פֿאַר דער חופּה. די ווייבער האָבן זיך געגעבן אַ רוק-אַפּ און געמאַכט אַרט פֿאַר דער טויטער מוטער; די פּלה האָט באַהאַלטן דאָס פנים אין טיכל און געכליפּעט. און עס האָט טאַקע אויסגעוויזן, ווי נעכע טרעט אין אירע ווייסע תּכריכים צווישן די ווייבער, גייט-צו צו דער פּלה, לייגט אַרויף אויף איר קאַפּ אירע טויטע הענט און בענטשט זי, — אַזוי שטיל איז געוואָרן, און אַזוי טונקל האָבן געלויכטן די ליכט.

און צו דער חופּה האָט שלמה געטאָן ווי נעכע האָט אים אָנגעזאָגט פֿאַרן טויט: גערופֿן אַן אַרעם פֿאַר-פֿאַלק און מיט זיי אין איינעם געפֿירט אונטער דער חופּה זיין ערשטע טאַכטער. מען זאָגט, אָז דאָס איז געווען יענע אידענע מיטן מאָן, וואָס נעכע האָט זי פֿאַרשעמט און איר ניט אַרויס-געגעבן די צירונג צו דער חופּה, און דערפֿאַר ווייל זי איז פֿאַרשעמט גע-וואָרן, האָט זי די זכיה געהאַט, אָז זי און איר מאָן זאָלן פֿירן ר' שלמהס עלטסטע טאַכטער צו דער חופּה.

*

באַלד נאָך דער טאַכטערס חתונה האָט ר' שלמה אָנגעהויבן אַרומ-קוקן זיך פֿאַר אַ שידוך פֿאַר זיך. אַזאַ הויז-געזינט אַן עין-הרע, און ר' שלמה אַליין, אַ שיינער געזונטער ייד, — ער דאַרף האָבן אַ ווייב אין שטוב. איצט איז ער דאָך שוין געווען דער נגיד און דער אָנגעזעענער מענטש, האָט ער געוואָלט נעמען אין שטוב אַריין אַ בת-נדיבים, וואָס זאָל פֿירן זיין הויז מיט ברייטקייט ווי נעכע, און זיין אַ גוטע מוטער צו די שטיף-קינדער. געשדכנט האָט מען אים גראַסגליקס אַ טאַכטער פֿון קויל. געקענט האָט ער די משפּחה, אַ שיינ יידיש הויז, פֿון זייער אַן אַלטן ייחוס, — אייניקע טעכטער, און עס גייט דעם פֿאַטער ניט גוט. דאָרט האָט מען זיך אַן דעם אָנגעכאַפּט. ר' שלמה האָט זיך געלאָזט געלט קאַסטן, דעם פֿאַטער געהאַלפֿן, די שניט-קראַם צוריק געעפֿנט, און פֿאַר די אַנדערע טעכטער וועט ער אויך זאָרגן.

דאָס מיידל איז נאָך געווען יונג, ניינצן יאָר, און אַז מען האָט איר פֿאַרגעשטעלט דעם חתן, האָט זי געוויינט. אָבער ר' שלמה האָט זי ביי דער האַנט אָנגענומען און געפֿרעגט, צי ער געפֿעלט איר ניט, און גע־זאָגט צו איר, אַז עס וועט איר זיין גוט, און די קינדער זיינע זיינען איידעלע, וועלן זי גוט באַהאַנדלען און ער וועט איר, חלילה, ניט לאַזן קיין שלעכטס טאָן. און געגעבן האָט ער איר די טייערע ברייליאַנטענע אווירינגלעך חתונה־געלט. דאָס מיידל איז ווייכער געוואָרן. דער ייד מיט דער שוואַרצער באַרד און די ברענענדיקע אויגן איז איר געפֿעלן געוואָרן, נאָר זי האָט מורא געהאַט פֿאַר אים און האָט אים ניט געקענט זאָגן „דו“.

איין מאָל איז דער פֿאַטער אַהיים ניט געקומען אויף שבת (עס האָט זיך געטראָפֿן דאָס ערשטע מאָל, וואָס ר' שלמה איז אויף שבת אין דער היים ניט געווען). האָבן די קינדער פֿאַרשטאַנען, אַז דער פֿאַטער איז אַ חתן געוואָרן. איז דאָרט דעם שבת תשעה־באָב געווען, און די גאַנצע שטאַט האָט זיי באַוויינט. דערנאָך, אַז ר' שלמה איז אַהיימגעקומען, האָט ער זיי דערציילט, אַז אין קורצן וועט די „מומע“ קומען אין שטוב אַריין, און ער בעט זיי, אַז זיי זאָלן זי גוט באַהאַנדלען, וואָרים זי איז אַן איידעלע טאָכ־טער פֿון אַ גוט הויז און זי וועט זיין אַ געטרייע מוטער, און אַז זי איז ווערט צו פֿאַרנעמען דער מאַמעס אָרט.

און אַ חתונה האָט ר' שלמה געהייסן מאַכן דער פֿלהס עלטערן אַ בריי־טע און אַ רייכע, ווי עס פֿאַסט פֿאַר אַ מיידל. „מילא, איך בין אַן אַלמן, — האָט ער געזאָגט, — אָבער די פֿלה איז דאָך נאָך אַ בתולה, זי האָט דאָך נאָך איר חתונה ניט געהאַט“. און כאַטש ער האָט פֿון זיין צד קיינעם ניט געבעטן, און די קינדער אין דער היים האָבן ניט געוואוסט, ווען דער פֿאַטער פֿאַרט אויף דער חתונה, דאָך האָט ער זיך געהייסן אָנגרייטן אַן אויסשטייער ביי דער פֿלה, ווי פֿאַר אַ בחור אַ חתן. און געלט דערויף האָט ער געגעבן. געלאָזט מאַכן נייע וועש און ניי בעט־געוואָנט, אַז עס זאָל דער נייער פֿלה גאַרניט דערמאַנען אַן דער פֿריערדיקער ווייב און עס זאָל איר ניט די שמחה פֿאַרשטערן. „פֿאַר דיר בין איך נאָך אַ בחור“ — האָט ער געזאָגט דער פֿלה.

אַ חתונה האָט מען געמאַכט ווי עס פֿאַסט פֿאַרן גרעסטן גביר. דאָ איז שוין יאָ מוזיק געווען, און די שענסטע מיידלעך פֿון שטאַט זיינען צו דער פֿלה געקומען, און די בחורים צום חתן. ער האָט זיך צווישן די בחורים אַוועקגעזעצט, ווי ער וואָלט ניט געווען קיין אַלמן, נאָר נאָך אַ יונגער בחור. און אַז מען האָט אים אונטער דער חופּה געפֿירט און זיין שיינע שוואַרצע באַרד און זיינע אויגן האָבן געגלאַנצט, אין דעם שיינעם נייעם

זיידענעם ראַק מיט דעם נייעם שטריימל, און ער האָט געקוקט אויף דער
יונגער, שיינער כלה וואָס שטייט לעבן אים, איז ער טאַקע אַ יונגער בחור
געווען.

און ווען זיי זיינען אליין געבליבן און ער איז צו איר נאָענט געוואָרן,
האַט אים דאָס מיידל ליב געקראָגן און געבענקט נאָך אים, ווי מען בענקט
נאָך דעם ערשטן ליבהאַבער...

הירהור־תשובה

צומאָרגנס אין דער פֿרי, שבת, ווען די זון איז נאָר־וואָס אַרויף אויפֿן הימל און האָט אָנגעהויבן טריקענען די ביימער און די שטיינער פֿונם פֿייכטן טוי, וואָס האָט זיך געלייגט איבער זיי ביי דער נאַכט, האָט ר' שלמה אין ברייטן, זיידענעם שלאָף־ראַק, אין קאַפּל אויפֿן קאַפּ, אַרויף און אַראָפּ געדרייט זיך אין דער קליינער אַלייע, וואָס איז אין זיין גערטנדל געווען, און האָט געקלערט וועגן זיין יונג ווייבל און וועגן די קינדער. ר' שלמה האָט זיך ווי ווייט מעגלעך געהיט, אַז שבת זאל אים, חלילה, נישט קומען אויפֿן זינען געדאַנקען וועגן געשעפֿטן און אויך ניט אַזעלכע גע־דאַנקען, וואָס זאלן אים טרויעריק מאַכן, — עס איז שבת. צופֿרידן מיט זיך און מיט אַליק, וואָס אַרום אים, האָט ער גאָט געדאַנקט פֿאַר אַלץ און געהאַפֿט אויף דעם רבונ־של־עולם, אַז ער וועט אים, חלילה, נישט ברענ־גען צו קיין נסיון. אונטערגעזונגען פֿאַר זיך זיין געווענלעך ניגונדל, די הענט פֿאַרלייגט, האָט ער זיך צוגעקוקט צו די פֿרוכטן, ווי זיי ווערן רייף אויף די ביימער, צו די בלומען, וואָס וואַקסן אונטער זיינע פֿיס און גע־טראַכט זיך: „דעם רבונ־של־עולם מעשים! מלא כל הארץ כבודו“.

דערווייל האָט די דינסט אַרויסגעטראָגן אויף דער וועראַנדע אין גערטנדל טיי, וואָס איז געווען צוגעגרייט שבתדיק, לויט דעם דין. ר' שלמה האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף דער וועראַנדע, וואָס קוקט אין געסל אַרויס. איז אָנגעקומען, ווי דער שטייגער איז, ר' כאַצקל, אַ ייד אַ שכן, וואָס איז אַן אַריינגייער ביי ר' שלמה, אַ האַלבער מעקלער, אַ האַלבער סוחר, און האָט שטענדיק געדאַרפֿט ר' שלמהס אַ טובה. אַ היימישער איז ער אין שטוב: ר' כאַצקל קומט שטענדיק שבת אין דער פֿרי צו ר' שלמהן אין גאַרטן אַריין אויף אַ גלעזל טיי און דערציילט אים, וואָס אין שטעטל איז פֿאַר אַ גאַנצער וואַך פֿאַרגעקומען, גלייך ווי ער וואַלט מורא געהאַט, אַז עס זאל אים ווער נישט אויסכאַפֿן די ניס, פֿעדערט ער זיך דער ערשטער און פֿאַר־טאַג שוין דרייט ער זיך אין געסל און וואַרט, אַז דער לאַדן פֿון ר' שלמהס פֿענצטער זאל זיך עפֿענען. ווייסט ער, אַז ר' שלמה איז שוין אויף, קומט ער אין גערטנדל אַריין „גוט שבת“ ביטן אין דאָס גלעזל טיי

טרינקען. ר' שלמה ווינקט אים מיט דער האַנט, ער זאל זיך זעצן, און הייסט דער דינסט, און זי זאל אַ גלאַז טיי דערלאַנגען.

— וואָס הערט מען עפעס נייט, כאַצקל ?

כאַצקל האָט נאָר געוואָרט דערויף, און ר' שלמה האָט שוין געזען, און יענער האָט עפעס וויכטיקס מיטצוטיילן, ווייל כאַצקל האָט אומגעדול-דיק דאָס שפּיץ בערדל געצופּט, — די נייט האָט אים געפּיקט.

איצט, ווייל ר' שלמה האָט אים געפּרעגט, פּראַוווט ער זיך איינהאַלטן, לאַנג זיך איינהאַלטן קאָן ער אָבער נישט, ברעכט ער אויס מיט אימפעט : — עס האָט זיך פּאַרלאַפּן זייער אַ מיאוסע מעשה אין אונדזער שטאָט, ר' שלמה : מיר וועלן ווערן צו געלעכטער איבער דער גאַנצער וועלט, אַלע וועלן מיט אונדו צו טאָן האָבן.

ר' שלמה ווערט נייגעריק :

— וואָס אַזוינס ?

— עס איז נישט שוין צו דערציילן, ר' שלמה.

אַנדערע באַלעבאַטים האָבן שוין אָפּגעוואָרט אין געסל, און ר' שלמה זאל זיך אויפהייבן, כדי אים אויך צו דערציילן די מעשה, געזען, און כאַצקל האָט אויסגעכאַפּט, זיצט שוין ביי אים אין גערטנדל, קומען זיי צו צו דער טיר פֿון גערטנדל, שטעקן-אַריין די קעפּ צווישן די ביימער און זאָגן אַריין „גוט שבת“.

כאַצקל זעט די באַלעבאַטים, האָט מורא, מען זאל ביי אים נישט אויס-כאַפּן די נייט, דערציילט ער בטוד :

— ר' ליב-בערן, דעם דיין אונדזערן, האָט מען געכאַפּט ביי אַ מיאוסער עבירה.

— וואָס — פּרעגט ר' שלמה מיט וואונדער.

— נישט שוין צו דערציילן, ר' שלמה, די באַלעגאַלע-יונגען, די פּישער האָבן אים געכאַפּט, עס קלינגט דאָס גאַנצע שטעטל, אַ מיאוסע מעשה.

דערווייל איז שוין נאָטע באַלעגאַלע דאָ, מיט זיין ברייטן, דיקן קול, ביין דערויף, וואָס כאַצקל האָט אויסגעכאַפּט די נייט, האַלט ער זיך אין מיט אַלע מעגלעכקייטן פֿאַר ר' שלמהן, שטעקט אַריין דעם קאָפּ צווישן די קשאַקעס אין גערטנדל :

— גוט-שבת, ר' שלמה — הייבט ער אָן ווי רעדער וואַלטן דורך דעם געסל דורכגעפֿאַרן, — שוין אוודאי געהערט, כאַצקל איז שוין דאָ.

כאַצקל נעמט זיך איצט דערציילן די מעשה, נאָר נאָטע כאַפּט אים אויס : — וואָס דערציילט ער דאָ ? הערט מיך אויס, ר' שלמה, מיר גייען זיך אַזוי נעכטן באַדן, מיט אים, — ווייזט ער אָן אויף אייניקל פּישער-יונג, וועל כער איז אויך געקומען צו לויפֿן צום גערטנדל צו, ציטערט פֿאַר ר'

שלמהן און האָט מורא אַ וואָרט אַרויסצורעדן. — שפעטלעך איז עס געווען, טאַקע וואָר, אַ שטיק שוין אַריין אין שבת. די ליכטלעך האָבן שוין אין די פֿענצטער געברענט, און אויף דער פּאַליאַנקע צווישן די ביימער איז שוין טונקל געווען. וואָס טאָן, ר' שלמה? שפעט אַנגעקומען פֿון וועג, אין די בגדים פֿון שטאַל פּאַסט דאָך נישט צו גיין אין בית-המדרש אַריין, איז מען געגאַנגען דעם ברוד פֿון לייב אַפּשווענקען. ווי מיר קריכן אַזוי אַרויס פֿון וואַסער, זע איך פֿון דער ווייטנס ווי צווישן די קשאַקעס אויף יענער זייט טייך שלעפט זיך עפעס, ווי אַ הונט וואַלט געבלאַנדזשעט. האָב איך גע-מיינט, אַז דאָס זיינען די גנבים פֿון מאַנדריקס זילבערנע לייכטער, וואָס זיי האָבן פֿאַראַכטאַגן שבת אַרויסגעגנבעט, און גראָבן זיי איצט אויס פֿון דר'ערד. גיב איך אַ מאַך צו אייזיקלען: „לייג זיך אין די גרעזער אַריין.“ מיר האָבן זיך אַוועקגעלייגט אין די גרעזער, און דאָ רודערט עס ווידער צווישן די קשאַקעס. מיר זיינען אין דער שטיל פֿאַרקראַכן אַן אַ זייט אויף יענער זייט טייך, — אין דער שטיל אין די קשאַקעס אַריין. נאַכט איז עס שוין געווען, נאָס איז געווען, און דאָ יאָגט מען פֿון די קשאַקעס אַרויס די מיינקע, די שיקסע פֿון דער גאַס. איך גיב אַ קוק, — אוי, וויי מיר! ר' לייב'ער, דער דיין, אין דער זיידענער קאַפּאַטע, דאָס שטריימל אַראַפּגעפֿאַלן פֿון קאַפּ. „רבי, וואָס טוט איר דאָ?“ — פֿרעג איך. ענטפֿערט ער קיין וואָרט ניט. די פּיאַות טרייסלען זיך, אַליין איז ער בלייבן. „רבי, אַ זעלכע מעשיות טוט איר?“ — גיב איך אַ געשריי אויס, און ווי איך גיב אים ניט דעם ערשטן פֿלאַם אין פנים אַריין, ברייט מיר נאָך די האַנט. „צום רב קומט!“ אַראַפּ דעם גאַרטל, אַ כאַפּ אַרום אים, אַרויף אויפֿן אַקסל, ער, — ווייזט ער אַן אויף אייזיקלען, — האָט זיך געגעבן אַ לאַז נאָך דער שיקסע, די האָר צעפּלאַשעט, נאַס. איך — דעם דיין, ער — די שיקסע, און מיר גיבן זיי ביידע אַ טראַג אין שטאַט אַריין, אַ נעם אַריין צום רב, אַ שטעל אַוועק: „רבי, זיי האָבן מיר געכאַפּט.“ געוואַלט נאָך נעכטן אַריינגיין אייך דערציילן, איז שוין געווען שפעט, ניט געוואַלט.

— אַזוי איז עס געווען, ר' שלמה, — ברעכט צום סוף אַרויס אייזיקל פֿישער-יונג, וועלכער איז געווען אַן אויסגעדינטער סאַלדאַט, און שטייט פֿאַר ר' שלמהן ווי פֿאַר דעם אַפּיציר, האַלט די האַנט אונטערן שטערן און שאַקלט צו מיטן קאַפּ.

— גענוג שוין, גענוג שוין, — ענטפֿערט כאַצקל אַפּ פֿאַר ר' שלמהן צו די יונגע באַלעבאַטים און ווינקט זיי מיט דער האַנט, אַז זיי זאָלן אַוועקגיין. זיי ווילן אַבער ניט הערן און וואַרטן הינטער די שטאַכעטן פֿון גאַרטן.

ר' שלמה איז אַ ביסל בלייך געוואָרן, געבליבן זיצן ביים טיש און געקוקט פֿאַר זיך אָן אַ מחשבה. באַלד האָט זיך דערהערט פֿון די אָפֿענע פֿענצטער, וואָס גייען אין גערטנדל אַרויס, דעם איידעמס קול-תורה. ער זיצט מיט דעם יינגל, מיט היימלעך, אין זאַל און זיי לערנען דעם שיעור פֿאַרן דאָווענען. עס הערט זיך אויך עוורלס קול. ר' שלמה ווערט אַ ביסל פֿאַרשעמט, וואָס ער זיצט דאָ אין גאַרטן און הערט אַזעלכע מעשיות, הייבט ער זיך אויף, זאָגט „אַ גוטן-שבת, יידן“ און גייט אין שטוב אַריין.

אַריינגעקומען אין שטוב אַריין, האָט ער דערזען חנהלעך, וועלכע איז שוין אויף געווען, און איר ווייסער געטאַקטער האַלדז מיט דער אַלבאַס-טער-ברוסט, דורכגעוועבט מיט די בלויע פֿעדימלעך פֿון די אַדערן, קוקט אַרויס פֿון בעט. אירע שיינע גרויסע אויגן האַלט זי אָפֿן, און זיי קוקן צו אים ליבלעך און גלעטן מיט זייערע ווייסע בליקן זיינע אויגן, זיין פנים, זעט זיך אויס, אַז דאָס ווייבל איז געוואָרן צו אים היימישער און צוגעבונד-דענער דורך דער נאַכט, און האָט אים שוין מוחל געווען, וואָס עס איז נעכטן פֿאַרגעקומען. אָבער ר' שלמה האָט ניט געקענט צו איר צוגיין נאָך דעם, וואָס ער האָט אין דרויסן געהערט... ער האָט זיך געפֿילט אינעווייניק ריין, בעת ער האָט חנהלעך דערזען, און אַ גרויסע אינעוויי-ניקסטע פֿרייד און אַ רייניקייט האָט אים אַרומגענומען, און ער האָט גאַט געדאַנקט דערפֿאַר. ער איז אַריין צו זיך איבערטאָן זיך, געשפּירט אויף זיך די שבתדיקע בגדים, איז ער אַריין אין דעם זאַל, וואו ביי דעם גרויסן, ברייטן אַמפּיר-טיש, מיטן שיינעם גאַלד-געהאַפֿטענעם שבת-טוך באַדעקט, איז געזעסן דער אייזידים מיטן יינגל און האָבן אויפֿן קול געלערנט. דער בחור איז געזעסן אָן אַ זייט און שטיל אונטערגעברומט. ר' שלמה האָט זיך אַוועקגעזעצט אויבן-אָן און גענומען דעם חומש מעביר צו זיין די סדרה.

ביים חומש איז ר' שלמה ניט געווען אַזוי רואיק ווי יעדן מאַל. די מעשה, וואָס ער האָט היינט געהערט, האָט אים געשטערט און אַרויס-געצויגן פֿון זיין שבתדיקייט. ר' לייב-בער איז דער שענסטער יונגערמאַן אין שטאָט. אָן עילוי, געהאַט אַ היתר-הוראה נאָך בחורווייז. אַן אַרעם-בחור געווען, האָט ער חתונה געהאַט מיט אַ טאַכטער פֿון אַ היגן באַלעבאַס אַ נגיד. דאָס ווייבל איז טאַקע ניט געווען קיין שיינע, בלינד אויף איין אויג, נאָר דער שווער האָט אים צוגעזאָגט קעסט פּלי-ימיו. עס האָט זיך באַלד אויסגעלאָזט פֿון שווערס רייכקייט אַ גאַרנישט. דער שווער האָט באַנקראַט-טירט, איז געשטאַרבן פֿאַר עגמת-נפֿש און איבערגעלאָזט נאָך זיך חובות. מען האָט געמאַכט דעם פֿאַר אַ שניט-געשעפֿט; דאָס ווייבל איז געשטאַנען אין שניט-קראַם, און ער איז געזעסן יומם-ולילה און האָט געלערנט. באַלד

האָט געקלונגען מיט אים די וועלט. דער רב האָט מורא געהאַט פֿאַר אים, ווייל פֿאַר אַ יום-טוב אָדער פֿאַר אַ זומערדיקן פֿרייטאָג, ווען די קאַטשקעס טרעפֿען זיך, און עס איז דאָ אַ סך שאלות, פֿלעגט מען צו אים קומען מיט די שאלות. פֿאַר אַ צדיק איז ער געווען באַוואוסט. אַ יושב־אוהל, און זיין דאָווענען, זיין לערנען, — האָט מען אים געמאַכט פֿאַר אַ דיין. און זיין נאָמען איז נאָך גרעסער געוואָרן: אַ גרויסער פֿרומער ייד, יעדן מאָנטאָג און דאָנערשטאָג געפֿאַסט, אין די דריי וואָכן איז ער אין קאַלטן פֿאַליש געזעסן אין די זאַקן און חצות אָפּגעריכט. מען האָט שוין באַלד אָנגעהויבן צו טראָגן צו אים קוויטלעך, און דאָ אַזאַ מעשה, — די האָר שטעלן זיך קאַפּויר! „גרעאַנגלט זיך מיטן יצר־הרע, געראַנגלט זיך, ביז דער יצר־הרע האָט אים בייגעקומען“...

„ברענג מיט ניט צו קיין נסיון“. — האָט ר' שלמה אין האַרצן גע־בעטן, און ער האָט זיך אָנגעהויבן צו דערמאָנען אָן זיינע נסיונות. צי איז ער אויך ניט אַזוי ווי ר' לייב־בער? נאָר וואָס? קיינער ווייס ניט דערפֿון. אמת, ביי איר, זינט ער איז מיט חנהלען, האָט אים דער יצר־הרע אָפּגעלאָזן, אָבער ביי יענער, ביי נעכען, אין פֿאַרשיידענע אַכסניות, אויפֿן וועג... און וויפֿיל מאָל עובר געווען אויף לאַ תּחמוד, געקוקט אויף פֿרעמדע ווייבלעך... און מעשיות מיט דינסט־מוידן... אוי, איז ער געלעגן פֿעסט אין יצר־הרעס הענט. אַ רשע, און פֿאַר וואָס קומט אים דאָס איצט צו זיצן אין דעם זיידענעם ראָק ביים חומש, און דער איידים און דער זון לעבן אים, און דרינען טוט זיך זיין ווייבל אָן צום שול־גיין?... ער האָט געפרוּאוּט אַוועקיאָגן פֿון זיך די מחשבות, עס איז היינט שבת. און ער האָט זיך אַריינגעלאָזט טיף אין דער סדרה אַריין, אָבער פֿאַרשיידענע בילדער זיינען אים פֿאַר די אויגן שטיין געבליבן ווי לע־בעדיקע... גאָט, ווי מיאוס ער איז! אָן אומווערדיקייט און אַ פֿאַראַכטונג צו זיך האָט אים אַרומגענומען. ער האָט זיך אויפֿגעהויבן פֿון טיש און אַרומגעדרייט זיך איבער דער שטוב פֿאַרטראָגן, און אַלע זיינע פֿאַר־באַרגענע מעשים זיינען אים געשטאַנען פֿאַר די אויגן. און דערנאָך, אַז ער איז אַריין אין דער צווייטער שטוב און האָט דערזען ווי חנהלע ביים שפיגל אין שוואַרצן זיידענעם קלייד טוט אָן די פּערל אויפֿן האַלדז מיט די ווייסע זיידענע שפיצן, האָט זי אים אויסגעזען ווי אַ פּריצטע, ווי אַ פּרינצעסין, און ער האָט ביי זיך אויסגעזען ווי אַ פֿערדס־יונג, וואָס איז ניט ווערט צו שטיין אין אירע ד' אַמות, און האָט זיך ניט געטרויט צו־צוגיין צו איר...

פּדי צו פֿאַריאָגן זיינע געדאַנקען איז ר' שלמה היינט פֿריער געגאַנגען אין בית־המדרש אַריין ווי אָן אַנדערש מאָל, און אַוועקגעשטעלט זיך

אויף זיין שטאָט אויבן־אָן אין דער מזרח־וואַנט, לעבן רב. און איידער דער חזן האָט אָנגעהויבן צו דאווענען, האָט ער אַרויסגענומען דעם חובת־הלבבות, וואָס איז געלעגן אין שטענדער, אַריינגעקוקט אין אים און פֿאַר־טראַכט זיך וועגן זיך, וועגן יצר־הרע, ווי אַ מענטש מוז זיך דערווייטערן פֿון שלעכטס, און די גאַנצע צייט ביים דאווענען און לייענען האָט ער אין האַרץ נאָר געהאַט איין תּפֿילה: „רבּונו־של־עולם, דערווייטער פֿון מיר דעם שטן און ברענג מיך ניט צו קיין נסיון!“

דער בית־המדרש איז דערווייל געוואָרן אָנגעפּראָפט מיט יידן, שבת־דיק איז געווען; די זון האָט נאָך ליכטיקער געשיינט ווי אָן אַנדערש מאל, מיט מער גלאַנץ, ענג און וואַרעם איז געווען אין בית־המדרש; פֿון דער ווייבער־שול האָבן אַראָפּגעקוקט די שיינע ווייבער מיט די בריליאַנטענע שטערן־טיכלעך. דער חזן האָט שוין געדאוונט, און די יינגלעך האָבן זיך די קעלן אויסגעשריען פֿון נאַכזאָגן „אַמן, יהא שמיה רבא“. מען האָט פֿאַרקויפֿט דאָס לייענען; יידן האָבן געקראָגן אַ גרויס שחק צו עליות, און מען האָט זיך געיאָגט נאָך די עליות אין די רענדלעך אַריין, איינער דעם אַנדערן אויסגעדונגען, ווי עס וואַלט געגאַנגען אַ גרויס געשעפֿט מאַכן. צוויי שניידער־געזעלן, וואָס האָבן זיך געקויפֿט הוצאה, זיינען אַרויף אין די טליתים צום אָרן, דער גאַנצער בית־המדרש האָט זיי נאַכגעקוקט, — צו וואָס שניידער־געזעלן דערגייען שוין היינטיקע יאָרן, קויפֿן זיך פּתיחה! און די באַקן זיינען רויט געווען ווי פֿייער, דער חזן האָט גענומען פֿון זייערע הענט די ספֿר־תּורה און באַוויזן זי די יידן, יידן האָבן זיך געפֿרייט מיט דער ספֿר־תּורה, אין דעם שבת־דיקן מענטעלע איז עס געגאַנגען אָנגעטאָן. מיט דער זילבערנער קרוין אויף די עץ־החיימלעך, וואָס ר' שלמה האָט צו זיין טאַכטערס חתונה געשענקט, יעדערער האָט די ספֿר־תּורה געקוישט און מען האָט זי אויפֿן בעלעמער אַרויפֿגעטראָגן, און דער חזן האָט אַנגעהויבן צו עליות רופֿן. עס זיינען געגאַנגען באַלעבאַטיים, גבאים, — די קאַרפֿן־קעפֿ פֿון שטאָט, דער בעל־קורא, דער מלאווער בחור, וואָס איז אַ גרויסער בעל־דקדוק, האָט שוין געלייענט און געשטעלט דעם טראַפֿ אויף יעדן וואַרט, יידן האָבן אין די חומשים אַריינגעקוקט און הנאה געהאַט פֿון זיין טראַפֿ שטעלן.

און ווי דער עולם איז אַזוי פֿאַרטאָן, ווי אַזוי מען זאָל זיך באַגיין מיטן פֿיינט, ווען מען וועט אַ שטאָט איינגעמען, ווי מען זאָל די ביימער ניט אויסהאַקן פֿון דער איינגענומענער שטאָט, ווערט אַ גרויס גערודער אין בית־המדרש, יידן שרייען: „אַרויס, אַרויס!“ און צווישן עולם רייסט זיך אַריין אַ בלאַסער, צעבלוטקטער יונגערמאַן, די אַטלעסענע קאַפּטע אַפֿ־געריסן אויף אים, די האַר פֿון באַרד און די פּאות אויסגעריסן, דאָס

הארץ קוקט ארויס פֿון דער צעריסענער העמד, דאָס פנים צעבלוטמיקט, צעקרעלט, אַ שטריק אַרומגעוויקלט אַרום די לענדן, — האָט ער זיך אַריינגעריסן מיט זיינע דאַרע צעקאַליעטשעטע נאַקעטע הענט צווישן עולם. אַרויף אויפֿן בעלעמער און געגעבן אַ קלאַפּ אין טיש און געשריען: „יידן, איך בין אַ חוטא! איך האָב זיך אַזוי לאַנג געלאָזט אַנרעדן פֿון יצר הרע, ביז איך בין פֿאַרפֿירט געוואָרן פֿון אים! יידן, די גאַנצע תּוכחה פֿון דער תּורה זאָל קומען אויף מיין קאַפּ! יידן, שלאָגט מיך!“ — און דער חוטא האָט זיך געגעבן אַ וואַרף אויף דער ערד פֿאַר דער תּורה.

עס איז געוואָרן אַ גערודער, באַלעבאַטים האָבן געשריען: „וואַרפֿט אים אַרויס, וואַרפֿט אים אַרויס!“ באַלד האָבן אַ פֿאַר באַלעגאַלעס אים אויפֿ־געהויבן פֿון דער ערד און אַרויסגעטראָגן אין פֿאַליש אַריין.

דער עולם האָט זיך באַלד באַרואיקט. אין בית־המדרש האָט זיך ווייטער געפֿירט די תּפילה פֿאַר גאַט. דער בעל־קורא האָט געענדיקט לייענען, דער חזן האָט זיך גענומען צום מוסף, נאָר עפעס איז שוין דאָס דאַווענען געווען צעשטערט. אַלע האָבן געקלערט וועגן דער מעשה, — און פֿון פֿאַליש, וואו דער חוטא ליגט, דרינגט אַריין יעדן מאָל אַ רעש און אַ גערודער.

ר' שלמה איז איצט געשטאַנען ביים שטענדער, פֿאַרשטעלט דעם פנים מיטן טלית, און האָט געקלערט וועגן זיך, אַז אייגנטלעך האָט ער אויך געדאַרפֿט אַרויפֿגיין ווי דער ייד אויפֿן בעלעמער און פֿאַר אַלעמען דער־צוילן זיינע חטאים און זיך אַוועקלייגן אויף דר'ערד, אַז מען זאָל אים שלאָגן. נאָר דאָס בילד ווי ער שטייט אויפֿן בעלעמער און איז זיך מתוודה האָט ער זיך ניט געקענט פֿאַרשטעלן. און נאָך דעם ווי ער האָט געזען דעם דיין מיט די צעריסענע בגדים אויפֿן בעלעמער, איז ער פֿיל רואיקער געוואָרן, און ער האָט זיך געזאָגט: „אַזוי זיינען מיר, מענטשן. דער מענטש איז זינדיק, אַלע זיינען מיר זינדיק, און אַ גאַט איז דאָ, אַז ער זאָל מוחל זיין אונדזערע זינד. און גאַט איז מוחל! וואַרים ווי וואַלט דען דער מענטש געקענט לעבן, אַז גאַט וואַלט ניט געווען קיין אל רחום וחנון? וואַרים מיט יעדן טריט אונדזערן טוען מיר אַ פֿעלער, צי מיט דער מחשבה אַדער במעשה.“

דער בטחון אין גאַט האָט אים באַלד אין גאַנצן באַרואיקט, און ער האָט צוריק געפֿונען זיין גאַנצקייט און צופֿרידנקייט מיט זיך און אין האַרצן אַפֿילו פֿאַראַכט דעם דיין, וואָס ער האָט זיך אַזוי מבזה געמאַכט. „האַסט געזינדיקט, בעט צו גאַט, — האָט ער געזאָגט אין האַרצן — וואָס מאַכסטו פֿול אַ וועלט?“

אז ר' שלמה איז ארויס פֿון בית-המדרש, האָט ער דערזען דעם דיין לינגדיק ביי דער טיר פֿון בית-המדרש, אַ בלייכן, מיט אַן אויפֿגעריסן העמד, און יעדערער וואָס איז דורכגעגאַנגען, האָט אים געגעבן אַ שטורך, אַ שפי, און די מערסטע, וואָס האָבן אים געשלאָגן, זיינען געווען באַלע-גאַלעס מיט קצבים-יונגען. עס זיינען געשטאַנען לעבן אים נאָטע באַלעגאַלע מיט אייזיקל פֿישער-יונג און האָבן דערציילט בקול-רם, ווי אַזוי זיי האָבן אים נעכטן געפאַקט און אים געשלאָגן מיט די זעלנערישע פאַסיקעס, וואָס זיי האָבן געהאַלטן אין דער האַנט.

אז ר' שלמה האָט דערזען ווי זיי שלאָגן דעם יידן, האָט ער געגעבן אַ געשריי אויף זיי:

— וואָס שלאָגט איר אים? וואָס איז די מעשה? איר זייט בעסער? איר זייט די צדיקים?

די יונגען האָבן זיך פֿאַרשעמט פֿאַר ר' שלמהס ווערטער, צוריק אַנגעטאָן די פאַסיקעס אויף די הויזן און זיך אָפּגעטראָגן.

— אַהיים גיי, דו שוטה! — האָט ר' שלמה געגעבן אַ געשריי אויפֿן דיין, וואָס איז געלעגן, אַ פֿאַרחלשטער, אויף דר'ערד. — האָט געזינדיקט, בעט צו גאָט, זאָל ער דיר מוחל זיין, ווי ער מאַכט פֿול מיט זיך אַ וועלט! דער דיין האָט זיך פֿון דער ערד אויפֿגעהויבן.

— פֿירט אים אַהיים, לייזער, בעריל, — האָט ר' שלמה אַ געשריי געגעבן אויף זיינע צוויי פֿערד-יונגען, וואָס האָבן מיטן באַלעבאַס גע-דאַונט אין בית-המדרש, — און זעט, אַז מען זאָל אים אויפֿן וועג קיין שלעכטס ניט טאָן, און זאָגט זיין ווייב, אַז זי זאָל אים ניט אַרויסלאָזן. געהערט?

— געהערט, באַלעבאַס!

די צוויי יונגען, ווי צוויי דעמבעס, האָבן דעם דיין אונטער די אַרעמס גענומען און אים איבערן שטעטל אַהיים געפֿירט, און אַז אַ יונג האָט גע-וואַלט צוגיין צו אים און אים „דערלאַנגען“ האָבן זיי געשריען: „לאַז-אַפּ, לאַז-אַפּ! ר' שלמה האָט ניט געהייסן“.

און דאָס איז געווען גענוג, אַז דער ייד זאָל בשלום אַהיים קומען. ר' שלמה איז דערווייל אַהיים געגאַנגען פֿון בית-המדרש מיט די זייניקע. דאָס האַרץ איז אים רואיקער געוואָרן, און ער האָט צוריק גע-פֿונען זיין שבתדיקייט. אַנגעטראָפֿן האָט ער אויפֿן וועג דעם שוחטס זון, וואָס איז געווען אַ גרויסער חסיד, און איז געגאַנגען מיט אים אין איינעם. דער שוחט האָט געקרעכצט און געזאָגט צו ר' שלמהן:

— דאָס איז דערפֿאַר, ר' שלמה, וואָס אַ מענטש פֿאַרלאַזט זיך אויף זיין אייגענעם פּוח. טאַקע, ער איז געווען אַ שטאַרקער ייד, נאָר וואָס

שטאַרקער דער ייד איז, אַלץ שטאַרקער איז זיין יצר-הרע, און פֿאַרלאָזן זיך אויף זיך טאַר מען ניט. געראַנגלט זיך מיטן יצר-הרע, געראַנגלט זיך, ביז ער איז אים בייגעקומען.

— אָבער ווי אַזוי איז ער געקומען דערצו? ווי האָט דער ייד ניט מורא געהאַט?

— מיינט איר, אָז דאָס איז געווען פֿון היינט? ווער ווייסט, וויפֿיל מחשבות זרות עס זיינען פֿריער געווען? ביים לערנען, ביים דאווענען, און דאָס גאַנצע לערנען און דאווענען איז געוואָרן צו נישט פֿאַרן שטן, רחמנא־לצלן.

— נו, עס איז שבת, ר' מרדכי, — זאָגט ר' שלמה, — און מצער זיין זיך טאַר מען ניט. און טוט אַ ייד אָן עבירה, איז ער נאָך ניט פֿאַרפֿאַלן, — טרייסט דערווייל ר' שלמה זיך אַליין. — אויך איז דאָ תשובה, ווי זאָגן די חכמים: „במקום שבעלי-תשובה עומדים“... אַ ביסל לערנען קען איך נאָך און דער גאַסטינינער רבי האָט מיר אַ מאָל גע-זאָגט, אַז אַ ייד אָן אָן עבירה איז גאַר נישטאַ. אַ ייד מוז האָבן עפעס אויף זיין נשמה, כדי ער זאָל קאָנען זיין אָן אמתער ייד, מיט אַ צעבראַכן האַרץ. וואַרים אַזוי ווי אַ בוים, וואָס קאָן אַנדערש ניט וואַקסן, סיידן ער שטייט אויף דער לופֿט, און רעגן און האַגל פֿאַלן אויף אים און דער ווינט יאָגט איבער אים, און דאָס זאַמד און מיסט קלייבט זיך אַרום זיין שאַלעכץ, אַזוי מוז אַ ייד זיין. אַ ייד אַ צדיק, וואָס האָט גאַרנישט אויף זיין נשמה, קאָן זייער לייכט קומען צו גאווה, ווערן שטאַלץ און אַלץ מבטל זיין. איך קען אַזעלכע יידן, ר' מרדכי, אָבער אַ ייד מיט אָן עבירה אויף זיין נשמה האָט שטענדיק אַ צעבראַכן האַרץ. איך זאָג אייך, אַז פֿון דעם דיין קאָן נאָך ווערן אַ גרויסער צדיק. אַ ייד דאַרף אַלץ פֿילן אויף זיך: אי רעגן, אי ווינט, ווי דער בוים אויף דער גאַס, אַ גרויסער צדיק און אַ גרויסער ייד, איז דער גאַסטינינער רבי. אַ זאָגט ער גוט: „אַ ייד דאַרף זיין ווי דער בוים, אַלץ דאַרף ער האָבן אויף זיין נשמה: אי דעם טעם פֿון דער עבירה, אי דעם טעם פֿון דער מצווה“. יא, ר' מרדכי, מיר אַלע זיינען ניט ריין פֿון זינד, אַלע האָבן מיר עפעס אויף דער נשמה, אַ גוטן שבת, ר' מרדכי, אַ גוטן שבת!

אַז ר' שלמה איז אַריינגעקומען צו זיך אין שטוב אַריין, איז צוריק געקומען אויף אים דער עונג פֿון שבת. געטרייסט האָט ער זיך מיט די ווערטער, וואָס ער האָט געזאָגט ר' מרדכי, און דאָס זיינען געווען די ווערטער פֿון דעם גאַסטינינער רבי, וואָס ער האָט אים געזאָגט, ווען ר' שלמה האָט זיך אַ מאָל געקלאָגט פֿאַר אים דערויף, וואָס דער יצר-הרע לאַזט אים ניט צורו... ער האָט זיך דערמאַנט אָן דעם רבינס ווערטער

און האָט צוריקגעקראָגן זיין פֿריילעכקייט און פֿעסטקייט. אַז דאָס ווייבל איז פֿון שול אַהיים געקומען און דער זיבעטער חן האָט גערוט אויף איר, האָט ער זיך שוין ניט געפֿילט, ווי פֿריער, אומווערדיק. ער איז צוגעגאַנגען צו איר, אָנגענומען זי ביי דער האַנט און געזאָגט אין דער שטיל: „גוט־שבת, חנהלע, געזונט זאָלסטו מיר לעבן“, און זי האָט אים אויך גע־ענטפֿערט אין דער שטיל: „גוט יאָר, שלמה, מיר זאָלן נחת דערלעבן אין איינעם“. דאָס זיינען געווען די געטרייע ווערטער, וואָס זיי האָבן גערעדט צווישן זיך אין דער שטיל, און ברייט האָט זיך ר' שלמה אַוועקגעזעצט ביים טיש. געדעקט איז שוין געווען דער טיש אין דער גרויסער שטוב, פֿאַר זיי און פֿאַר די אורחים אין איינעם. חנהלע האָט געוואָלט געפֿעלן ווערן דעם מאָן, האָט זי די אורחים אַוועקגעזעצט אין מיטן טיש און אויך פֿאַר זיי געדעקט מיט זילבערנע לעפֿל און מעסער. דער שבת איז געווען ביי ר' שלמה און ברייטער און אַ פֿעטער; נישט אומזיסט האָבן די אורחים אָנגע־לייגט וועג, אַבי נאָר אָנצוציען אויף שבת אין שטעטל אַרײַן. דער טעם פֿון ר' שלמהס קוגל איז זיי דערנאָך געלעגן אַ גאַנצע וואָך אין מויל. חנהלע האָט אויך געוואָלט ווייזן ר' שלמה, אַז זי קאָן פֿירן אַ ווירטשאַפֿט נישט ערגער ווי דאָס פֿריערדיקע ווייב, און פֿון אַ רייך הויז איז זי אַרויסגע־קומען, און איידעלע מאַכלים האָט מען געגעסן ביי זיי, — האָט זי זיך דער־מאַנט אַלץ נאָר דאָס שענסטע און דאָס בעסטע, וואָס איר מוטער האָט געמאַכט אויף יום־טוב, און האָט דאָס איצט אָנגעגרייט אויף שבת.

ר' שלמה האָט ליב געהאַט גוט און פֿיל צו עסן. מען האָט צוערשט דערלאָנגט די גרויסע קאַרפֿן־קעפֿ אויפֿן טיש; די ברייטע שטיקער פֿיש מיט דער געגליוועטער פֿיש־יויך, דעם גוטן טרונק בראַנפֿן נאָך דער פֿיש און דאָס ביסל גוטע לעבערלעך, דורכגעהאַקט מיט ציבעלעס, מיט גרויון און דורכגעמישט מיט גענדון־שמאַלץ און מיט פֿעפֿער באַשאַטן, אַז עס שמעקט פֿון דער ווייטנס. נאָך די ציבעלעס מאַכט מען אַ הפֿסקה, געשיקט נאָכן טשאַלנט, גרייט מען דערווייל די שיינע זמירות, די אורחים זיינען שוין אַ ביסל פֿריילעך פֿון שטאַרקן טרונק בראַנפֿן. ר' שלמה מאַכט מיט זיי אַ שמועס וועגן די ווייטע מקומות, פֿון וואַנען זיי קומען, און אַ ייד דערציילט אַ מעשה פֿון אַ למד־וואַוניק, וואָס האָט זיך געלאָזט נע־נד זיין, ער אַליין האָט אים געקענט. ער האָט זיך געטראַפֿן מיט אים אויפֿן וועג, און זיי זיינען געגאַנגען איבער וועלדער אַליין, נאָר יעדן מאָל פֿאַרשטעלט ער זיך און מען קען אים נישט דערקענען. קוקט חיימל, דאָס יינגל מיט גלאַנצנדיקע אויגן, אויף די אורחים, אַפֿשר זיצט דער למד־וואַוניק צווישן זיי, און אַפֿשר געפֿינט זיך גאָר אליהו־הנביא צווישן זיי, צי ווייניק מעשיות האָט ער זיך דען אָנגעלייענט, ווי אליהו־הנביא גייט אַרום איבער די יידישע מערק

און יידישע שטעטלעך, כדי יידן צו העלפן? און ער האָט גרויס דרך־אָרץ פֿאַרן טאַטן, וואָס דער טאַטע נעמט אַזוי פֿיל אורחים אַהיים, און ער מאַכט ביי זיך אַפּ, אַז ווען ער וועט גרויס ווערן און אַ הויז פֿירן, וועט ער איבער־נעמען דעם טאַטנס מידה און אויך אורחים מכבד זיין. מען דערלאַנגט אויפֿן טיש דעם פֿעטן קוגל, דאָס שמאַליך טריפֿט פֿון די מאַכלים, פֿון דעם מע־געלע און די טשאַלנט־קאַרטאַפֿל, און דאָס געבראַטענע גענדונס מיט דער שוואַרצער קאַשע, און וויין טרינקט מען צו דערצו. פֿאַר יעדן באַזונדער שטייט אַ בעכער צוגעגרייט. און פֿון דעם גוטן אונגאַרישן וויין, »טאַקיער«, איז דער טאַטע נאָך מכבד צום בענטשן. מיט בענטשן איז ער היינט מכבד דעם עלטסטן פֿון די אורחים. און נאָך דעם פֿעטן עסן פֿילט מען דאָך עפעס אַ מידקייט, גלוסט זיך אַ גלעזל לעמאַנאַד מיט דעם פֿיינעם ביסל שלאָף. אין אַ האַלבער שעה אַרום ליגט שוין ר' שלמה אונטער דער ווייסער דעק, די שוואַרצע, לאַנגע באַרד איז צעשפּרייט איבער דעם ווייסן ליילעך און דאָס ווייבל, נאָך אין דעם שוואַרצן, זיידענעם קאַפּטאַנדל, אין די פּערל מיט די בריליאַנטענע אוירינגלעך, זיצט אויפֿן ראַנד פֿון בעט, קוקט אים מיט ליבע אין די מידע אויגן אַריין, וואָס שליסן זיך צום שלאָף, און שפּילט זיך לייכט מיט אירע דינע פּינגערלעך מיט די האַר פֿון זיין באַרד, אַ מלכות־דיקער שמיכל שוועבט איבער ר' שלמהס געזיכט. און אַזוי גייט ער אַריבער מיט דעם שמיכל אויף די ליפּן, פֿון דער וואַר אין חלום אַריין ...

אין אַ צוויי שעה אַרום וואַרטן שוין די מלמדים. זיי זיינען געקומען צו ר' שלמה פֿאַרהערן די קינדער. ר' שלמה שטייט אויף פֿון שלאָף אָן אויסגערוטער, אַ צופֿרידענער, די קאַנטן פֿון די פּיאַות און באַרד זיינען נאָס, זיצט ער אין דעם גרויסן פֿאַטער־שטול פֿאַר דעם גרויסן חומש און פֿאַרהערט די קינדער. ביים טיש אַרום זיצט דער איידים מיט דעם יינגל און דעם עלטסטן זון, און לערנט הויך דעם שיעור. די זון שיינט ברייט אַריין דורך די גרויסע, אַפּענע פֿענצטער. אין געסל איז שבתדיק, שוין אויפֿגעשטאַנען די באַלעגאַלעס פֿון שלאָף, און זיי זיצן פֿאַר די טירן פֿון זייערע הייזלעך; די מיידלעך פֿון שטאַט, אין שבתדיקע קליידער, לאַזן זיך שוין אין געסל צום שפּאַציר, אַ יידענע אין אַ טערקישן טוך גייט זיך בנעי־מותדיק »גוט־שבת« ביטן, און אַלע הערן פֿון ר' שלמהס פֿענצטער דאָס קול־התורה, ווי עס רייסט זיך אַרויס אין געסל אַריין, און ווינטשן זיך אין האַרצן, אַז זייערע קינדער זאָלן דערלעבן צו אַזאַ גדולה, ווי ר' שלמה.

באַלד קומען די ערשטע שבת־געסט: די מומע גיטעלע מיט דעם פֿעטער לייזער, זיי זיינען פֿון דער יונגער ווייבלס משפּחה, וואָס וואוינען אין שטאַט, פֿון די פֿיינע לייט ביו גאַר. רייכע לייט, זיי האָבן געשענקט אין שול אַריין דעם »מזרח«. דער פֿעטער מיט דעם געפרעסטן קראַנגדל

„שפריכט דויטש“. עס קומט אַרויף דער שותף, ר' אשר מיט זיין ווייב, אויך פֿון די שיינע יידן, רעדט ווייניק, העוּט אַ סך. און עס ווייזן זיך באַלד די שבתדיקע טיכער, געבראַכט פֿון די לייפציגער מערק, מיט די קאַלישער פֿיין־געשטיקטע שפיצן, מיט די אַלטע יידישע, גאַלדענע אוירינגלעך, מיט די ברייטע בראַשן, די לאַנגע, גאַלדענע קייטן. יידישע אויגן און יידישע פֿנימער, עס ווייזן זיך די ברייטע יידן מיט די גלאַנצעדיק־אַטלאַסענע קאַפּטעס, געפרעסטע קראַנגס און שוואַרצע בערד. די ווייבער באַזונדער, די מאַנספּערשוּינען באַזונדער, און באַלד באַווייזט זיך אויפֿן טיש דאָס גוטע גלעזל טאַקייער וויין מיט די ערשטע פֿרוכט „אויף אַ ברכה“, וויינפּערלעך און רויטע פּאַזשעמקעס מיט צוקער. די שטיבער ווערן פֿול מיט קינדער. אַלע יידן האָבן אַ משפּחה: די ווייבער רעדן צווישן זיך אין דער שטיל, דערציילן עפעס פֿון פּאַמיליע־זאַכן, און די מענער רעדן פֿון שטאַטישע ענינים. און דער שבת ליגט איבער דער גאַנצער שטוב אויסגעגאַסן.

עס איז שוין געוואָרן פֿאַרנאַכט. שטיל, מיט צער שטאַרבט־אַפּ אין יידישע שטעט דער שבת. די זון ברענט רויט אין עק הימל, דער גיהנום—אונטערגעהייצט, און מען טרייבט שוין די זינדיקע נשמות אין פֿייער אַריין... אין די שטיבער טונקלט זיך: די יידן אין די גאַסן גייען שפּאַצירן און דער „גאַט פֿון אברהם“ לייגט זיך אין אַ לייכטן, פֿאַרטרויערטן נעפל איבער דער גאַס. עס איז דער שטילער צער פֿון חורבן בית־המקדש, וואָס רוט צו שלש סעודות איבער די יידישע שטעטלעך. חנהלע שטייט ביים פֿענצטער, קוקט אין טונקעלן געטל אַריין און קלערט וועגן דעם ניין־געבוירענעם, וואָס שטייט איר פֿאַר... זי וועט אַ מוטער זיין, און דער רבּנו־של־עולם זאָל איר העלפֿן, אַז זי זאָל נישט פֿאַרשעמט ווערן...

אין שטוב איז טונקל, קיינער איז נישטאָ. דער איידים איז אַרונטערגע־גאַנגען צום רבּ צו שלש־סעודות און האָט מיטגענומען חיימלעך. די קינדער קומען אַריין; און אין האַרצן בעט זי: „רבּנו־של־עולם, גיב מיר חן אין מיין מאַנס אויגן און אין די קינדערס אויגן, אַז זיי זאָלן מיך לייב האָבן, אַז איך זאָל זיי קענען אַ געטרייע מוטער זיין. און בזכות דעם, וואָס איך וועל זיין אַ מוטער צו די יתומים, זאָלסטו מיך מזכה זיין צו דערלעבן, אַז איך זאָל ווערן אַ מוטער צו מייענע אייגענע קינדער“... ר' שלמה קומט אַריין פֿון מע־ריב. „חנהלע וואו ביסטו?“ — „שוין פֿון מעריב?“ און „גאַט פֿון אברהם“ זאָגט זי אין דער טונקליקייט. עס ווייזט זיך דאָס ערשטע ליכט און ר' שלמה מאַכט הבדלה.

נאָך הבדלה לאָזט ר' שלמה אַריינרופֿן צו זיך דעם מעקלער כאַצקל, וואָס וואוינט מיט אים אין שכנות, און זאָגט צו אים: „כאַצקל, גיי ברענג מיר לייב־בער, דעם דיין“.

— דעם חוטא דאָ, דעם עוכר־ישׂראל? — שרייט אויס כאַצקל מיט וואונדער.

— טו ווי איך הייס דיר. איך בעט דיר, און זאָג קיינעם נישט דער־פֿון קיין וואָרט. איך בעט פֿון דיר אַ טובה.

כאַצקל טענהט נישט קיין סך. נאָכט איז עס. שעמט ער זיך נישט צו גיין מיט דעם דיין איבער דער גאַס. אַריינגעקומען צו ר' שלמהן. דער דיין שטייט ביי דער טיר, מיט דעם צעבלוטיקטן פנים און אָפּגעריסענעם ראַק נאָך. ר' שלמה רופֿט אים אין אַ באַזונדער חדר אַריין.

— הער מיך אויס — זאָגט ר' שלמה צום חוטא — אַז אַ מענטש זינ־דיקט, איז/ער נאָך נישט פֿאַרפֿאַלן, איז דאָ אַ תשובה. איך ווייס, אַז איר וועט טאָן תשובה־גמורה. אַ מענטש לאַזט זיך איינרעדן פֿון יצר־הרע, מיר אַלע זיינען נישט בעסער, אַלע זיינען מיר נאָר מענטשן. פֿאַרפֿאַלן, עס איז געשען. בעט גאָט, אַז ער זאָל איך מוחל זיין. וואָשט אַיך אָפּ און הערט אויף די נאַרישקייטן, זיך וואַרפֿן פֿאַרן בית־המדרש. גאָט קוקט אין האַרץ אַריין. די שטאַט וועט איך איצט רודפֿן, ביי איך אַוועקגעמען די פרנסה, — וועט איר וואוינען ביי מיר אין הויז, איר וועט לערנען מיט מיין יינגל. איך וועל איך אָפּגעבן אַ דירה און וועל איך צאָלן זעקס רובל אַ וואָך. זייט איר צופֿרידן?

דער ייד האָט גאַרנישט געענטפֿערט, נאָר אַ גרויסער שטראָם טרערן האָט אַרויסגעגאַסן פֿון זיינע אויגן.

ר' שלמה האָט אַריינגערופֿן דעם דיינס ווייב, וואָס איז מיטגעקומען מיט דעם מאָן. די יידענע איז געווען נאָך מער געבראַכן פֿאַר חרפה ווי דער מאָן. באַהאַלטן דאָס פנים אין טוך, האָט זי אַרויסגעוויינט: „זעט, ר' שלמה, ווי דער רבונ־של־עולם האָט מיך געשטראַפֿט, וואָס דער רבונ־של־עולם האָט געמאַכט פֿון מיר. וואָס וועט איצט פֿון מיינע קינדער ווערן?“ — הערט אויף צו וויינען און זעט, אַז ער זאָל נישט מער אין גאָס לויפֿן. אָט האָט איר אַ צען־רובלדיקן און נעמט דאָס באַלעבאַטישקייט און ציט איך אַריבער צו מיר אין הויז אַריין. כאַצקל וועט איך אַנווייזן אַ שטוב אויבן, ביים שולעכל. איך וועל אים צאָלן זעקס רובל אַ וואָך, ער וועט לערנען מיט מיינע קינדער, און זאָל ווערן אַ סוף.

דער יאָרמאַרק

ר' שלמה איז זונטיק נישט אָוועקגעפֿאַרן אין וועג אַריין. נאָטע איז נישט פֿאַרפֿאַרן מיט די צוויי בולאָנעס פֿאַר דער טיר, און ר' שלמה איז געבליבן אין דער היים צום גרויסן יאָר-יריד, וואָס וועט זיך אָנהייבן מאָנ-טיק און זיך אָוועקציען גאַנצע אַכט טעג. עס איז דער יאָר-מאַרק אין שטעטל, וואָס ציט צו די אַרומיקע סוחרים פֿון דער גאַנצער געגנט.

עס איז נאָך דעם שניט, שוין האָבן די גויים זייער ביסל תבואה אין די שפייכלער אַריינגעבראַכט און קומען זיך איצט צוזאַמען צו פֿאַרקויפֿן די תבואות; ווער עס קויפט דערפֿאַר אַ קו, ווער אַ חזיר אויף אויסצופאַשען איבערן ווינטער און אויפֿן פֿרילינג צו פֿאַרקויפֿן, וועלכער פויער ברענגט זיין אייגן פֿערדל צו פֿאַרקויפֿן, וואָס ער דאַרף עס נישט מער נאָכן שניט, און וויל דאָס אויף דעם גוטן פעלץ אויסבייטן. ס'קומען דאָ אַנצופֿאַרן די פֿערד-סוחרים פֿון די מקומות אַרום, וואָס קויפֿן אויף די פֿערד פֿאַר דעם דייטש. די פעלצן-סוחרים האָבן שוין אָפּגעדונגען די שטעלן אין די גאַסן מיט וואַכן צוריק, און פֿון פֿרי-מאַרגנס אָן הערט זיך כּסדר דאָס רעדער-קלאַפֿן איבער דעם ברוק פֿון שטעטל. דאָס קומען אָן צו פֿאַרן די סוחרים פֿון די נאָענטע שטעטלעך אַרום. אויפֿגעפאַקט אויף די גרויסע פֿורן די קאַסטנס סחורה מיט די שטעקנס און דרענגער, די שטעל אויפֿצושטעלן, קומען צופֿאַרן אין שטעטל אַריין טאַנדייט-שניידער, טאַנדייט-שוסטער, היטל-מאַכער, פעלצן-פֿליקער מיט זייער סחורה, וואָס זיי האָבן פֿאַרן גאַנצן זומער פֿאַר דעם יריד אַנגעאַרבעט. מען לויפט פֿלינק אַ שטעל צו פֿאַר-כאַפֿן און מען שטעלט אויף אַ קראָם. די שטאַטישע האָבן שוין פֿאַר-כאַפט די בעסטע קראָמען אין מיטן מאַרק און האָבן די פֿרעמדע אַרויס-געשטופּט צום פֿערד-מאַרק, צום חזיר-מאַרק, און נישט איין געשלעג איז שוין דורך דעם היינטיקן טאַג אַרויסגעקומען, און נישט איינמאַל איז מען געקומען צולויפֿן צו ר' שלמה זיך קלאַגן אויף די פֿרעמדע, וואָס פֿאַרכאַפֿן די שטעלן, און אַרויסגעשיקט האָט מען אַ פֿאַר באַלעבאַטיים, איינצוטיילן די שטעלן לויט חזקה.

בני ר' שלמהן אין שטוב איז היינט גאר א מחיה. עס זיינען זיך צוזאמענגעפארן ר' שלמהס צוויי מחותנים. איינער אן ארעמער און איינער א רייכער. דעם איידעמס פאטער, אן ארעמער ייד פון גאסטנין, וועלכער בארגט נאך היינט פון מחותן א הונדערטער, און דער צווייטער — ר' יואל ברכה, דער גרויסער שעפסן-סוחר פון פלאצק, עוורלס, דעם עלטסטן זונס מחותן. געבראכט האט ער אויפן מארק יונגע אקסן צו פארקויפן פאר די שררות אויף פאשע: בשותפות זיינען די אקסן מיט ר' שלמהן געקויפט. און אזוי סוחרים, שותפים פון אנדערע געשעפטן זיינען געקומען, און גלאט א ייד א מעקלער איז געקומען אויפן יאר-מארק, — און די ערשטע זאך גייט מען אריין צו ר' שלמהן. דארט וועט זיך שוין מאכן א רובל צו פארדינען. שטייט מען אלע בני ר' שלמהן אין שטוב, און די מיידן קאכן דעם רוטן בוריקעס-בארשטש פון פרימארגנס אן. די שטוב איז פול מיט רעגן-מאנטלען, און יידן פון דער גאנצער וועלט זיינען דא און האנדלען. גרייט מען זיך דא צום גרויסן מיטאג, וואס מען מאכט פאר די צוויי מחותנים. די יונגע הנהלע וויל ווייזן, אז זי איז א באלעבאסטע, איז זי פארטאן פון פרימארגנס אן מיט די געסט און מיט די ארעמעלייט, וואס קומען אריין צו ר' שלמהן בארגן א גמילת-חסד א פאר רובל אויפן יאר-מארק.

דאס גאנצע שטעטל קוקט אויס אויף דעם יאר-מארק, וואס גיט יידן א האלבע פרנסה. איז ביי ר' שלמהן געווען א מנהג — אלע ערב יאר-מארק אויסצובייטן א הונדערטער אויף קליינגעלט און עס אויסבארגן ארעמעלייט אויפן יאר-מארק. פאר צייטן האט מען גענומען אויף די גמילות חסדים פון די ארעמע-לייט משכנות: א זייגערל, א פיינגערל, א זילבערן לייכטערל, וואס א העלפט דערפון איז פארפאלן געווארן און א העלפט האט מען צוריק ארויסגעגעבן אויף די ימים-טובים נאר זינט עס האט זיך געטראפן דאס אומגליק מיט נעכען, האט ר' שלמה שוין נישט געוואלט ביי דער נייער ווייבל איינפירן קיין משכנות. גענומען האט ער נאך שבת-צו-נאכט א הונדערטער, צעביטן עס, אריינגערויפן הנהלען און געגעבן איר דאס געלט אין שירץ אריין: „נאך בארג ארעמעלייט און פארשרייב אויף א פאפירל וועמען און וואס.“ געווען איז דאס נעכעס חזקה, איז עס איבערגעגאנגען צו דער נייער ווייבל. קומט יעדן מאל אריין אן ארעם ווייבל און רופט הנהלען אוועק פון דער קיד. דער מיטאג קאכט זיך. דער גרויסער טיש ווערט אויסגעצויגן, אריינגעזעצט אין אים די ברייטע בייכיקע ברעטער, און מען דעקט אויף אים פאר א צוויי מנינים יידן. עס זיצן סוחרים, רייכע און ארעמע, די צוויי מחותנים — ביי ר' שלמהס ביידע זייטן. דער רייכער מחותן, מיט דער

ברייטער באַרד און גאַלדענער קייט, זיצט ברייט מיט דרייסטקייט און רעדט מיט ר' שלמהן וועגן אַלטע געשעפֿטן, וועגן אַלטע שותפֿים, — ביידע אויסגעהאַנדלט אַ וועלט. דער אַרעמער מזוּתן, דער אַרעמער ווייץ-סוּחר, זיצט זיך בהכּנעה, קוקט אין וואָס פֿאַר אַ גדולה זיין זון איז אַרייַנגעקומען, קוועלט אינעווייניק פֿאַר נחת, האָט אָבער מורא ביים טיש אַ הויך וואָרט אויסצוריידן, האָט דרך־אריץ פֿאַר זי יידן נגידים און ווייס גאַרנישט, פֿאַר וואָס עס קומט אים דער אויבן־אַן. נאָר יעדן מאָל, ווען ער קוקט אויף ר' שלמהס איידעם, ווערט ער ביי זיך פֿעסטער און שטאַלצער, וואָס גאַט האָט אים מזכּה געווען מיט אַזאַ זון.

מעקלער וואָרטן אויף געשעפֿטלעך. דער ווייס פֿון אַ מאַיאַנטעק, וואָס שטייט צו פֿאַרקויפֿן בחצי־חנם; דער צווייטער האָט געהערט פֿון אַ צוויי הונדערט זעקלעך תּבואה, וואָס עס שטייט צו פֿאַרדינען אַן דעם אַ פֿאַר־מעגנס; דעם שלאָגט אָפּ דער שררה יעדן טאַג די טירן: „גיט אים אַ סוּחר פֿאַר דעם וואָלד“. און נאָך איינער דאַרף אַ צען טויזנט רובל פֿאַר אַ שררה, קאָן מען קריגן ביי אים וואָס מען וויל. סוּחרים זיצן שטיל, הערן אויס די געשעפֿטן און קוקן זיך איינער דעם צווייטן אַריבער און טראַכטן יעדע־רער פֿאַר זיך אין דער שטיל איבער דעם געשעפֿט. און קלענערע יידן זיצן און האָבן דרך־אריץ פֿאַר די גרויסע געשעפֿטן, וואָס פֿליען דאָ איבער דעם טיש. און די יודן פֿאַרעט, און חנהלע, אין דעם ברייטן שירץ אָנגע־טאַן טיילט אַליין אויס דעם גרויסן טעלער פֿלייש פֿאַר די געסט. און אַז זי דערזעט אַרום איר טיש די יידן־סוּחרים, ווי די געשעפֿטן לויפֿן איבערן טיש, קוועלט איר דאָס האַרץ פֿאַר נחת. און די סוּחרים וואָרפֿן באַהאַל־טענערהייט בליקן אויף דער יונגער שיינער ווייבל און זיינען אין דער שטיל ר' שלמהן מקנא אַזאַ מזל...

פֿאַר נאַכט איז אָנגעקומען די גאַמבינער חברה. דאָס זיינען די סעדער־יידן, וואָס האַנדלען אויך מיט פֿיש פֿון די גרויסע טייכן. עס שמעקט פֿון אַזאַ ייד אַראָפּ דער פֿיינער עפל־געשמאַק, מיט וועלכן ער גייט אום אַ גאַנץ יאָר. אין זיין געדיכטער טונקעלער באַרד, וואָס שטעכט ווי שפּילקעס, האַלט זיך אויף דער סוד פֿון דעם טונקעלן טיך, פֿון וועלכן זיי כאַפֿן די פֿיש אַרויס. דאָס זיינען פֿון יענע יידן, וואָס האָבן נישט קיין מורא פֿאַר קיין גוי און זיינען קיין מאָל אין גלות ניט געווען. דאָס גאַנצע לעבן מיט דער ערד אין איינעם אויפֿגעצויגן געוואָרן, אין די טונקעלע טייכן ביים פֿיש כאַפֿן, אין די פֿייכטע סעדער ביים אויבס געוואַקסן. אָפּגעברענט פֿון דער זון זיינען זייערע פּנימער און זייערע הענט, אַז עס דאַכט זיך, אַז זיי זיינען אין גאַנצן פֿון מאַסיוון בראַנז געגאַסן. יעדערער אַזאַ ייד האָט אַ טויף קינדער און לעבט אויס זיינע הונדערט און צוואַנציג יאָר

אָן צער און ווייטאָג, פֿאַרדינט זיך זיין ברויט ביז צו דער לעצטער מינוט פֿון זיין לעבן, און צו זיבעציק יאָר ברענגט ער נאָך אַ ניי קינד אויף דער וועלט. אומעטום זיינען די גאַמבינער די תקיפֿים, פֿאַר זיי האָט מען מורא. זיי כאַפֿן זיך באַלד צום דרענגל, מחמת דעם איז ביי זיי אויפֿן מאַרק יאָ חזקה, נישט חזקה — אַ קלייניקייט. באַלד אַראָפֿ פֿון די פֿורן, די פֿאַטערס מיט די יונגען אין מיטן בעסטן מאַרק, גענומען די היימישע שטעלן צעוואַרפֿן און אויפֿשטעלן זיך זייערע אייגענע, און אויסגעלייגט זיך זייערע פעצלעך. איז דאָך דאָרט געוואָרן אַ געוואַלד. די היימישע שטאַט־ווייבער זיינען אַרויס מיט הייס וואַסער, באַגאַסן די גאַמבינער רוצחים, וואָס גייען אייננעמען אַ וועלט. אָבער פֿאַר גאַמבין האָט מען מורא, האָט מען זיך סוף פֿל סוף אַפּגערוקט אָן אַ זייט פֿאַר זיי.

עס זיינען געקומען צו פֿאַרן די גאַסטינינער „ווייבער“. ווייבער האָט מען זיי גערופֿן דערפֿאַר, ווייל די מענער זיינען טאַנדעט־שניידער און היטל־מאַכער, זיצן אַ גאַנצע וואָך ביי די אַלטע מאַשינעס, וואָס ווילן ניט אַנדערש גייען, סיידן נאָר מען טרינקט זיי גוט אָן מיט אייל, אַזוי אַז די הויזן און די מאַרינאַרקעס, וואָס קומען אַרויס פֿון דער מאַשין, זיינען דורכגענעצט אין אייל. און ווייל די מענער זיינען פֿאַרנומען, פֿירן די ווייבער די שטאַט. די מענער האָבן מורא פֿאַר זיי. זיי זיינען קליינע, אויסגעטריקטע שניידערלעך, און די ווייבער גרויס און שטאַרק. אַ שם האָבן די גאַסטינינער מיידן אין דער וועלט, און פֿאַר אַ פֿאַטש פֿון אַזאַ מויד היט מען זיך. וואָרים שטאַרק איז אַ גאַסטינינער מויד און עסט פֿאַר דריי מאַנספּערשויען. עס איז אַ פֿאַרגעניגן אַריינצוקוקן אין אַ גאַסטינינער קיך. די מיידן האָבן פֿוח צו שייערן די מעשענע רייפֿן פֿון די טונען, צו רייבן מיט זאָדע און זאַמד די ברעטלעך, און אַלץ פֿינקלט שטענדיק, דערפֿאַר האָבן מערסטנס גאַמבינער בחוהים חתונה מיט גאַסטינינער מיידן. זיי פֿאַסן זיך פֿונקט איינס פֿאַרן צווייטן און האָבן נישט מורא איינס פֿאַרן אַנדערן... און אַז די גאַסטינינער ווייבער קומען אָן מיט זייערע שטעלן, רוקן זיך די גאַמבינער „רוצחים“ אַ ביסל פֿאַר זיי אַפּ. טאַקע „רוצחים“, אָבער מיט גאַסטינינער ווייבער איז נישט גוט זיך צו טשעפֿן...

עס קומען אָן די זשאַכלינער קצבים־יונגען, וועלכע קויפֿן אויף די בהמות אויף די מערק צו פֿירן זיי קיין לאַדזש, מיט די גראַבע שטעקעלעך אין די הענט און די געפּוצטע כאַלעווקעלעך, — צייטערט פֿאַר זיי דאָס שטעטל. אַז זיי באַווייזן זיך, קוקן זיי זיך אויס אַ גאַסטינינער מויד אַ פֿלה צו נעמען פֿאַר זיך.

מיט זיי קאַנקורירן די קראַשנעוויצער פֿערד־יונגען, מיט די לע־דערנע הויזן, געפּאַסטע שטיוועלעך און די באַטיקלעך אין די הענט.

זיינען זיי געקומען צו פֿאַרן אויפֿן יריד פֿערד איינצוקויפֿן פֿאַרן דייטש. עס ציטערן פֿאַר זיי די זשאַכלינער קצבים יונגען און קוקן זיך איינער דעם אַנדערן אַריבער :

„נה, העכט, וואָס הערט מען אין דייך זשאַכלין?“

„זאָל דיר דער מוח נישט אויסדאַרן פֿאַר זשאַכלין, דו קראַשנעוויצער פֿראַנט!“

אַזוי נעמט מען זיך אָן פֿאַר די שטעט, מען ווערט אָבער באַלד צווישן זיך גוט און מען גייט אַריין צו נאָטע דעם רעסטאָראַטאָר אין איינעם נעמען דאָס גוטע ביסל בראַנפֿן.

דערווייל איז פֿאַרנאָכט געוואָרן, און ביי נאָטע רעסטאָראַטאָר איז לעבעדיק: די סוחרים זיינען געקומען צו פֿאַרן. אָפּגעבראַטן האָט לאהלע, דאָס שיינע פֿעטע ווייבל, נאָטע דעם רעסטאָראַטאָרס טאַכטער, די פֿעטע גענדזלעך מיט די פֿעטע קאַטשקעלעך. וואורשט געבראַכט פֿון וואַרשע מיט דעם גוטן טרונק בראַנפֿן, שטייט זי הינטער דעם שענק־טיש מיט איין אויב־רינגל אין אויער, מיט די פֿאַרקעמטע צעפּ און אָפּגעוואַשענעם פֿעטן האַלדז און זעט אויס אַזוי באַטעמט ווי אירע פֿעטע גענדזלעך. זי גיסט בראַנפֿן איין די סוחרים. מען טרינקט דעם „ניינציקער“ און מען פֿאַרבייסט מיט דעם געשמאַקן קנייפּ, וואָס מען גיט דער פֿעטער שיינער שענקערין דאָרט, וואו עס איז צום אָנגענעמסטן צו קנייפֿן.

אַנגעקומען איז צו פֿאַרן אויפֿן יריד אַ חברה צירק־מאַכערס, — יידן, מיט אַ שיינער דראַטן־גייערין, אַ זיבעצן־יאַריק יידיש מיידל, מיט אַ שוואַרצן געקרייזלטן קאָפּ האָר, מיט אַ פֿאַר שוואַרצע אויגן, ווי אַ ציגיינערין. אַ דאַרע, נאָר אַ באַהנטע, גייט אָנגעטאַן אין דעם קורצן רויטן קליידל, אין דעם טריקאָ, וואָס איז אויסגעגאַסן אויף איר דינעם לייב, און וואַרפֿט אייגלעך. אַרום, אויף די בענק, זיצן אויסגעזעצט די סוחרים און עסן געשמאַק די פֿרישע געבראַטענע גענדזלעך, און די שיינע פּישוף־מאַכערין ברעכט זיך אין אַ רייף פֿאַר זיי. דער פֿאַטער (עס איז אַוודאי גאָר קיין פֿאַטער נישט, — געגנבעט האָט ער זי אַוודאי פֿון אַ רייך יידיש הויז אַרויס, ווען דאָס מיידל איז נאָך אַ קליין קינד געוועזן) — שטייט ער, דער „פֿאַטער“, דער ייד מיט די גנבישע אויגן און געקרייזלטע האָר און קלאַפּט־צו אין אַ בעמבעלע אַריין. און די שיינע פּישוף־מאַכערין פֿאַר־וואַרפֿט דעם שוואַרץ־געקרייזלטן קאָפּ, הייבט אויף די דינע געטאַקטע פֿיסלעך און טאַנצט אין דער רייף און הייבט אָן צו זינגען אַ טרויעריק ליד פֿון אַ ציגיינערין אויף רוסיש, פֿון אַ ליבע, אַז דאָס האַרץ ווערט צעגאַנגען פֿון איר זיס קול.

נישט איין יונגמאן האָט שוין די כישוף־מאַכערין כישוף אָנגעטאָן. וואַרפֿט די כלה פֿאַר דער חתונה און פֿאַרליבט זיך אין דער שיינער רייף־טענצערין און פֿאַרט איר נאָך אין די שטעטלעך אַרום אויף די יאַרמערק. און מען ווערט דערנאָך געוואויר, אַז דער פֿאַרליבטער יונגערמאן האָט מיט דער ציגלינערין חתונה געהאַט, און דאָס איז טאַקע נישט געווען דעם קאַטרינאַרושס טאַכטער, נאָר אַזוי ווי מען האָט געוואוסט, — אַן איינציקע טאַכטער פֿון אַ רייך הויז אַרויס, וואָס דער קאַטרינאַרוש האָט אַוועקגעגנבעט, ווען זי איז נאָך אַ קליין מיידל געווען, און פֿאַטער־מוטער האָבן געטרוי־ערט נאָך איר דאָס גאַנצע לעבן... דער יונגערמאן (דערציילט מען דער־נאָך אין די שטעטלעך) האָט אויפֿגעזוכט אירע עלטערן און איז געוואָרן אַן איידעם פֿון אַ רייכן שווער.

אַזוי זיצן די סוחרים אַרום אַ טיש ביי די געבראַטענע גענדזלעך און קוקן זיך צו צו דעם טאַנצן.

אין דרויסן, אין דער נאַכט, האָט מען גרויסע סמאַלע־פֿאַקלען אָנגעצונדן, אַז די סוחרים זאָלן זען אין שטעטל אַריינצופֿאַרן. עס פֿאַרן דורך די שווערע פֿראַכט־וואַגנס מיט די גרויסע קאַסטענס סחורה. מיט די שטענ־גער און דרענגער, — קומען זיך צוזאַמענצופֿאַרן פֿון אַלע מקומות אויף דעם גרויסן יאַהאַנע־ריד, וואָס גיט יידן פרנסה אויף אַ גאַנץ יאַר. אַ גאַנצע נאַכט האָבן די פּויערים מיט די בהמות פֿון די אַרומיקע ערטער אָנגעצויגן, און פֿון פֿרימאַרגנס אָן איז געשטאַנען אַזאַ הוי־האָ. איז געווען אַזאַ געפילדער, געשריי און ליאַרם אין די גאַסן פֿון שטעטל. דאָס גאַנצע שטעטל האָט מיט איין מאָל אַן אַנדער פנים באַקומען, — נישט צו דערקענען. אָנגעשטאַפט זיינען די גאַסן, די מערק מיט פֿורן, רויטע, קאַלירטע טיכער איבער די רוקנס פֿון די פּויערטעס ברענען זיך אין דער וואַרעמער זון. און דאָס קירכ־געזאַנג פֿון די בעטלערס, אויסגעמישט אינאיינעם מיט דעם שרייען פֿון די יונגע פֿערד, מיטן קוויטשען פֿון די חזירים, מיטן קרייען און שרייען פֿון אַלערליי געפֿליגל, האָט אָנגעפֿילט די לופֿט. אויסגעמישט זיינען שוין די שוואַרצע לאַנגע קאַפּאַטעס מיט די ווייס־גרויע רעק פֿון די פּויערים, די וואַכעדיקע טרויעריקע פֿאַטשיילעס פֿון די יידישע וויבער מיט די העל־קאַלירטע טיכער פֿון די פּויערטעס, — און עס קאַכט זיך אינאיינעם צונויף.

געכאַפט האָבן די גאַסטיניגער וויבער אַ פּויער צו אַ שטעל, אויס־געטאַן אים אין העמד און מעסטן אים אַן אַלע רעק מיט אַלע היטלען. דער פּויער מיט דער בייטש אין דער האַנט שטייט אין אַ קורץ יאַקעלע מיט אויסגעשטאַרטע הענט, און די וויבער האַלטן אים אַ שפיגעלע פֿאַר די אויגן; נאָ, זע, ווי שייך דו ביסט!

דארט שלעפט א ייד א זעקל תבואה פֿון א פויערס א פֿור אַראָפּ, דער גוי וואָרפֿט צוריק דאָס געלט. עס הערט זיך דאָס קלינגען פֿון געלט, דאָס שרייען פֿון הענער, דאָס שעלטן זיך פֿון גויים, יידן דינגען זיך, — און אַלץ איז אינאיינעם אויסגעמישט. מיט אַ מאָל קומט אָן אַ גוי צו לויפֿן מיט אַ יונג פֿערד, פֿראווט עס אויס און קוקט נישט, ווער עס שטייט, — לאַזט זיך מיט זיין פֿערדל אין פֿולץ, אָנגעשטאַפֿטן מאַרק אַריין. אין מיטן דעם ים פֿורן, יידן, פויערים, חזירים און פֿערד האָבן די לאַוויטשער וויבער זיך אויסגעשטעלט זייערע קראַמען מיט די קאַלירטע בענדער.

ליב האָט די פויערטע פֿון יענער געגנט אין רייך קאַלירטע בענער זיך אויסצוצירן, און דער גוי זיין קאַפעלוש מיט פֿאַרשיידענע קאַלירטע קרעלן און סטענגעס אויסצופּוצן, און די רייך בלאַ-רויטע פֿאַרבן פֿון די בענדער, מיט די קליינע ווייסע בלימעלעך לייכטן זיך אין דער זון. עס שטייען אַרום ביי די בענדער-קראַמען די יונגע שיינע דאַרפֿס-שיקסלעך מיט די גראַבע צעפּ און רויטע, שטאַרקע הענט, קוקן מיט לייכטנדיקע פֿרעסנדיקע אויגן אויף דעם אוצר פֿון די סטענגעס. און די יונגע חתנים-שקצים נעמען די בייטעלעך אַרויס און קויפֿן די מיידלעך מתנות. עס שפּילט-אויף די קאַטערינקע באַלד. אין מיטן טאַראַראַם ווערט אַרום די יידן אַ געשטיי, און דער בלאַער פֿויגל הויבט אָן אַרומצוטיילן מיט זיין שנאַבל די גויים קוויט-לעך מיט יעדן גורל. עס קומט אָן אַ ייד צו לויפֿן פֿון דער העלער הויט, שטעקט אַ פויער געלט אין האַנט אַריין. דער גוי וואָרפֿט עס צוריק. דער ייד שטעקט עס ווידער איין, — דער גוי וויל נישט. דער ייד שלעפט די שרייענדיקע קאַטשקעס פֿון דער פֿור אַראָפּ, — דער גוי לאַזט נישט. און דאָס זינגען פֿון די בעטלערס מיט דעם געשריי פֿון די גויים, דאָס קוויטשען פֿון די קאַטשקעס און דאָס ברומען פֿון די חזירים, די קאַלירן פֿון די בענדער, דאָס רויטע ליכט פֿון די טיכער שרייען מיט אין דער זון אַריין, — און די אַלע געוואַלדן, ברומען און געשרייען קאַכן זיך צונויף, און עס איז דאָס ברומען פֿון דעם גרויסן יאַהאַנע-יאַרמאַרק.

אויף דעם אָקסן-מאַרק איז קיין פֿוס נישט צו טרעטן. די קצבים שטייען אַרום די בהמות, טאַפֿן די אייטערס, קוקן אין די פּיסקער אַריין, דינגען זיך, שרייען, שעלטן, וואָרפֿן געלט און שלעפֿן די פויערים אין שענק אַריין. קומט אָן אין סאַמע העכסטן ברען פֿון מאַרק אייזיקל שלאַסער-האַקער מיט אַ קו. ער אַליין פֿירט זי נישט, נאָר זיין קאַמפּאַניאָן סטאַש „קאַניקראַד“ (פֿערד-גנב), אַ גוי מיט אַ צעשניטענעם פּנים, מיטן הוט אַריבערגעצויגן איבער די אויגן, ווי אַ גנב. „אהא, גיב נאָר אַ קוק, אייזיק ממזר, וואו האַסטו די קו געפּאַקט?“ — פֿרעגן די קצבים-יונגען אייזיקלען, דערווענדיק ווי ער

פֿירט די קו. ענטפֿערט ער: „שווייג, זי איז בלאַט“. קוקן זיי זיך גוט איין צו דער קו, דערזעען זיי, אַז זי איז אַ חולה. אַן עיפּוש האָט זי, מען דאַרף זי שטעכן. אַנגעטרונקען האָט זי נאָר אייזיקל, איידער ער האָט זי אויפֿן מאַרק געבראַכט, מיט וואַסער, אַז זי זאָל אַ דיקן בויך קריגן, עפעס געגעבן צו לעקן אַזאַ מין גנבישע זאַלץ, אַז די אייטערס זאָלן איר ווערן אַנגער־לאַפֿן, — עס הייסט זי גיט פֿיל מילך, — און גענומען די קו ביים שטריקל און אַוועקגעשטעלט סטאַש „קאַניקראַד“, אַז ער זאָל זי פֿאַרקויפֿן. און אייזיקל אַליין האָט זיך אַוועקגעשטעלט די קו האַנדלען. שטייט ער אַזוי און קויפֿט די קו: „אַכט און דרייסיק רובל, פֿערציק רובל, צוויי און פֿערציק“, און שרייט הויך און ציילט באַלד געלט, דווקא מיט זילבערנע רובלס, פֿדי עס זאָל קלינגען, אַז מען זאָל הערן. קומט אַן אַ גויע מיט שקצימלעך־יתומים. דער פּויער איז ערשט נישט לאַנג געשטאַרבן, האָט זי פֿאַרקויפֿט די צוויי חזירים און וויל זיך קויפֿן אַ גוטע מילך־קו — זי זאָל פּוטער מאַכן, אין שטאַט אַריין ברענגען צו פֿאַרקויפֿן, אויף זאַלץ און זייף האָבן איבערן ווינטער. קיינעם האָט נישט די גויע, דרייט זי זיך אַליין אויפֿן אַקסן־מאַרק אַרום און זוכט זיך אַ קו מיט אַ פֿאַר גרויסע אייטערס.

דערזעען די צוויי חברה־לייט, אַז די גויע שטעלט זיך אַפּ ביי דער קו, הויבט אַן אייזיקל אַרויפֿצויאָגן אויפֿן מקח: „פֿיר און פֿערציק רובל, זעקס און פֿערציק, — פּופֿציק. גאַנצע פּופֿציק!“ און פּאַשט דעם „קאַניקראַד“ אין האַנט אַריין, אַז זי ווערט אַנגעשוואַלן ווי אַ פּלאַש. און דער „קאַניקראַד“ שטייט און האַלט אין איין טעהנען: „זשידאָווי נייע ספּושעדאַם!“ — אַ יידן וועל איך ניט פֿאַרקויפֿן.

— פֿאַרקויף מיר די קו, — בעט זיך דער ייד און שטעקט אַריין דאָס געלט דעם גוי. און דער „קאַניקראַד“ טעהט אַלץ: — „נייע, זשידאָווי נייע ספּושעדאַם!“

דערזען די גויע, רופֿט זי דער גוי צו:

— קויף זי קו, אַ גוטע, גיט אַ סך מילך, אַ שאַד אַ יידן צו פֿאַר־קויפֿן, — און ער מעלקט אויס אַ פֿאַר טראַפֿן מילך פֿון דער קוס אייטער און גיט דער גויע צו פֿאַרזוכן: — „זעסט, ווי זיס!“ די גויע שטייט אַבער און קלערט.

— וואָס קומט אַבער אַרויס פֿון דעם, אַז איך האָב נישט מער, ווי צוויי־און־פֿערציק רובל? — ווייזט זי אויפֿן קניפל אין טיכל, וואָס זי האַלט עס אין דער ברוסט. דער „קאַניקראַד“ קראַצט זיך אין קאַפּ.

— פֿאַר צוויי־און־פֿערציק רובל קען איך דיר זי נישט פֿאַרקויפֿן, דער ייד גיט פּופֿציק, און אַז אַ ייד גיט, איז זי ווערט.

ווי אייזיקל דערזעט, אָז די גויע האַלט ביים קויפֿן, כאַפּט ער אַרויף :
— פֿאַרקויף זי מיר, צוויי־און־פֿופֿציק גיב איך דיר, דאָ האַסטו דאָס
געלט.

דער „קאַני־קראַד“ טענהט אַלץ :

— ניין, אַ יידן וועל איך זי נישט פֿאַרקויפֿן. זוך אין דעם זאַק, — זאָגט
ער צו דער גויע — זוך גוט, אפֿשר וועסטו נאָך עפעס געפֿינען, אַ שאַד
די קו אין ייִדישע הענט צו געבן.

— אָבער, פֿאַטערל, נישט מער ווי צוויי־און־פֿערציק פֿאַר די חזירים
גענומען. מיט דריי גילדן, וואָס פֿאַר די אייער.

דער „קאַני־קראַד“ קראַצט זיך אין קאַפּ, און אייזיקל ווינקט אים,
אַז ער זאָל דאָס געלט נעמען.

— וואָס קען מען מאַכן ? — שרייט אויס דער קאַני־קראַד צו דער
גויע. — גיב אַהער די האַנט. אַזאַ איינער בין איך. אַ קריסט איז אַ קריסט,
וועל איך זי ליבער פֿאַרקויפֿן אַ קריסט פֿאַר צען רובל ווינציקער, איידער
אַ יידן. — און שטעקט אויס די האַנט נאָך דעם געלט.

די גויע צאָלט אים אויס די בלוטיקע צוויי־און־פֿערציק רובל, וואָס
זי האָט גענומען פֿאַר די חזירים, און נעמט דאָס שטריקל אין האַנט אַריין.
דער גוי איז באַלד פֿאַרשוואַנדן. אייזיקל האָט נאָך פֿרעטענציעס צו
דער גויע: זי האָט אים אויסגעדונגען די קו, און פֿאַרלאַנגט פֿון איר אַ
רובל אַפֿטערע־געלט. נאָר באַלד ווערט ער פֿאַרשוואַנדן, האָט מורא, אַז
דער „קאַני־קראַד“ זאָל דערווייל נישט אַוועק מיטן געלט. אין אַ פֿאַר
מינוט אַרום שטייען זיי שוין אין שענקל, טרינקען אין איינעם און טיילן
זיך מיט דער גויעס בלוטיקע גראַשנס. דער „קאַני־קראַד“ האָט זיך אַוועק־
געשטעלט אין דעם שענק פֿאַרטרינקען דאָס געלט. אייזיקל גיב האָט דאָס
געלט אַהיימגעבראַכט צום ווייב און געגעבן דער יידענע: „נאָ, באַהאַלט“.

די גויע, וואָס האָט געקויפֿט די קו, האָט זי גענומען ביים שטריקל,
— די קו וויל גיט גיין. טרייבט זי זי אונטער מיט אַ צווייג, לאַזט די קו
אַראַפּ דעם קאַפּ, מאַכט אַ טריט, שטעקט אַרויס ווייט די צונג, גיסט זיך
אויס — ווערט פֿון דער קו אַ האַלבע, די אייטערס איינגעפֿאַלן, באַלד
פֿאַלט זי פֿון די פֿיס, די פֿיס בייגן זיך קרום אונטער איר שווערער
לאַסט, זי לייגט זיך אַוועק אין גאַס.

ווי די גויע האָט דערזען, וואָס עס איז פֿון דער קו געוואָרן, האָט
זי זיך געגעבן אַ וואַרף אַנידער אויף דער ערד, צווישן די פֿורן און די
אַקסן מיט אירע צוויי שקצימלעך, מיט אַ גרויס געשריי: — אַ יעזוס!
— געריסן האָט זיך די גויע די האַר פֿון קאַפּ. געשלאַגן דעם קאַפּ אָן

די שטיינער פֿון גאָס, געלעגן מיט אירע שקצים לעבן דער קראַנקער קו
און געשריען און געוויינט.

— אַ, יעזוס, וואָס וועל איך איצט טאָן? דער פּויער איז געשטאַרבן,
די חזירים האָבן איך פֿאַרקויפֿט, דאָס געלט האָבן זיי ביי מיר אויסגענאַרט,
אַ, יעזוס!

און די שקצים נאָך דער מוטער האָבן אָנגעפֿילט דעם גאַנצן יאָר-
מאַרק מיט געוויין.

באַלד איז געוואָרן אַרום דער גויע אַ געשטיי. די פּויערטעס אַרום
האָבן זיך אָנגעהויבן צו ווישן די טרערן פֿון די אויגן, דערוענדיק די
אַרעמע גויע ביי דער קראַנקער קו. דאָס בלוט האָט זיך צעקאַכט ביי די
גויים. זיי זיינען געשטאַנען אַרום, אויסגעהערט דער גויעס קלאַג, געפרואוּט
די קו צו רירן ביים עק, די קו האָט זיך אָבער ניט באַוועגט. און די
גויים האָבן אָנגעהויבן מיטצופֿילן מיט דער פּויערטע. איינע האָט דער-
ציילט, אַז אַ יידל איז אויך געווען דערביי.

— יאָ, דער ייד איז דאָרט געשטאַנען און געדונגען די קו. איך האָב
געזען, אַז ער גיט פֿופֿציק רובל, — פֿון מיר האָט דער פּויער נאָר גע-
נומען צוויי-און-פֿערציק, — דערציילט די גויע אין געוויין.
— עס איז געווען דעם יידנס קו, אַוודאי אַזוי, דער ייד האָט דיך
אַפּגענאַרט, — שרייען די גויים.

שיכור זיינען די גויים געווען, ביי יעדן קויף אין שענקל געגאַנגען
מיט די „קומעס“, און אויפֿגעקאַכט פֿון דער גויעס וויינען, האָבן די פּויע-
ערס געכאַפט די שטעקנס און אָנגעהויבן צו שלאָגן דעם ערשטן בעסטן
יידן, וואָס זיי האָבן דאָרט געטראָפֿן.

געווען איז עס אַ גאַמבינער קצב. די פּויערים האָבן אים אויף דער
ערד אַנידערגעוואָרפֿן, געריסן די באַרד און געשלאָגן אים איבערן קאַפּ
מיט די שטעקנס.

די קצבים זיינען געווען אין ר' שלמהס הויף, וואָס איז ניט ווייט
געווען פֿון דעם אַקסן-מאַרק. דאָרט זיינען געשטאַנען די יונגע אַקסן, וואָס
ר' שלמה מיטן מחותן האָבן געבראַכט צו פֿאַרקויפֿן די שררהס אויף
פּאַשע. די קצבים האָבן באַטראַכט די שיינע געזונטע אַקסן און האָבן גע-
וואָרט אויף אַ בראַק, אַז זיי זאָלן קענען עס אָפּקויפֿן.

ווי זיי האָבן דערהערט, אַז די גויים שלאָגן אַ יידן, זיינען זיי אַרויס
פֿון ר' שלמהס הויף מיט די אייזערנע שטעקעלעך אין די הענט און גע-
וואָרפֿן זיך אין די גויים אַריין.

באַלד האָט זיך צעפֿלאַקערט צווישן די יידן און די גויים אַ מלחמה.
די גויים האָבן אַרויסגעכאַפט די דישלען פֿון די וועגענער און געשלאָגן

די קצבים-יונגען. איינעם האָבן זיי אוועקגעלייגט מיט אַ צעשפּאַלטענעם קאַפּ, דאָס בלוט איז גערונען אים איבערן פנים. איז דאָס ווייב אַרויס מיט אַ געוואַלד אין גאָס אריין: „געוואַרד, מען שלאָגט יידן! אויפֿן אַקסן-מאַרק שלאָגט מען יידן!“

האָבן די גאַמבינער פעלצן-סוחרים דערהערט, אַז זייערן אַ גאַמבינער האָבן די גויים דערהרגעט אויפֿן אַקסן-מאַרק — האָבן זיי געלאָזט די קראַך-מען און אַרויס אין אַקסן-מאַרק מיט די געוויכטער אין די הענט. די גאַמבינער ווייבער האָבן זיי נאָך אונטערגעגעבן פֿייער: „מאַנספאַרשוינען זייט איר! זעט, ווי מען שלאָגט אַ יידן, און איר שוויגט.“ נאָר די גאַמבינער האָט מען נישט געדאַרפֿט אונטערצוהיצן. גאַמבינער בלוט איז קיין וואַסער נישט. אַז זיי האָבן דערהערט, אַז מען שלאָגט אַ גאַמבינער, האָבן זיי זיך דאָס לעבן איינגעשטעלט. אַ קליינער יונג, חיימל מאַלאַדזש, האָט זיך געגעבן אַ לאַז אַריין מיט דער שער אין דער האַנט צווישן אַ פּאַר גויים, און שוין האָט ער איינעם דעם פּרצוף אויפֿגעריסן מיט דער שער. טאַקע, די גויים האָבן אים אויף דער ערד אַנידערגעלייגט און אים גענומען טרעטן, — האָבן עס די גאַמבינער דערהערט, זיינען זיי אַריין צווישן די גויים דעם יונג אַרויסנעמען און אַנגעהויבן האַקן איבער די קעפּ. שוין לויפֿן די פּויערטעס איבער די גאַסן מיט אַ געשריי: „העי, כלאַפּצי, נאַשיך ביוט“ — און פֿון דער צווייטער זייט די ווייבער: „מען שלאָגט יידן אויפֿן אַקסן-מאַרק!“ און פֿון אַלע זייט-געסלעך קומען גויים צו לויפֿן, יידן צו לויפֿן, קראַשנעוויצער פֿערד-סוחרים, זשאַכלינער קצבים.

גאַסטינער ווייבער זיינען אויך דאָ. איבערגעלאָזט האָבן זיי די מענער ביי די קראַמען און מיט די נעגל די גויים די אויגן אַויסגעדראַפּעט. שוין האַלט מען איינס ס'אַנדערע ביי זי האַר, ביי די קעפּ, און בלוט רינט צווישן פּנימער, אויף קאַפּאַטעס, אויף ווייבער-טיכער, צווישן רעדער, חזירים און שרייענדיקע קאַטשקעס, און מאַכט נאָס די שטיינער.

ר' שלמה איז געווען אין דער שטוב און געהאַנדלט מיט אַ סוחר ווייצן, ווען דאָס געשלעג האָט אויסגעבראַכן. געהערט, אַז אין גאָס פֿאַרן הויז שלאָגן זיך יידן מיט גויים, האָט ער געכאַפּט דעם שטעקן אין האַנט און איז אַרויס אין גאָס. חנהלע האָט זיך אַפֿילו אין דער טיר געשטעלט און באַשוואוירן אים, ער זאָל נישט אַרויס, — נאָר ער האָט זי זאָנפֿט אוועקגעשאַרט און איז אַרויס אין געסל. עס זיינען באַלד נאָך אים אַרויסגעגאַנגען די סוחרים, די שטאַל-יונגען, לייזער און בער. און אַז די יידן אין געסל האָבן דערזען ר' שלמהן גיין, האָבן זיך באַלד אַלע אַרומגעקליבן אַרום אים.

אַנגעקומען צום אַרט פֿון געשלעג, האָט ר' שלמה אויפֿגעהויבן דעם שטעקן און געשלאָגן איבער די קעפּ, וואָס האָבן זיך געהרגעט: „לאָזט אַפּ לאָזט אַפּ!“

מען האט זיך באַלט אַרײַנגערײסן צווישן די שלעגער, זײ פֿונאַנדער־
גערײסן, אָפּגעוואַרפֿן. די ײִדן מיט די צעבלוטיקטע קעפּ האָבן דערזען ר'
שלמהן, האָבן זײ אָפּגעלאָזט.

— שקצים, — האָט ר' שלמה געשריען, — דעם גאַנצן מאַרק ווילט
איר צעשלאַגן! וואָס איז געשען?

— אײזיקל גנב האָט אַ גוײע אַ קראַנקע קו פֿאַרקויפֿט, שלאַגן זײ ײִדן.
אַ סך פֿון די פּויערײס האָבן געקענט ר' שלמהן פֿון דעם הויף, דעם
„קופּיעץ“. אַ סך האָבן געמײנט, אַז ער איז דער רב, האָבן זײ זיך אַוועקגע־
שטעלט און געשריען:

— דאָס געלט גיט אָפּ! דעם ײִדן גיט אַרויס, קופּיעץ!

און די ײִדן האָבן צוריקגעשריגן צו די פּויערײס:

— דעם גוי גיט אַרויס, דעם גוי! אַ גוי איז דאָך אויך געווען דערביי.
אַז ר' שלמה האָט געהערט, וואָס עס איז געשען, האָט ער געזאָגט:
— אַ רחמנות, אַן אַרײמע גוײע, גײט און ברענגט אײזיקן.

— די גוײס וועלן אים הרגענען, ר' שלמה.

— לאַז אים אַ שוואַרץ יאַר! דאָס געלט זאָל ער אָפּגעבן. איבער אים
וועלן מיר דעם מאַרק פֿאַרלירן, גײט, לײזער, בער, — יונגען, ברענגט אים
אַהער!

— אײ פּאַ זשידאַ, אײ פּאַ כלאַפּאַ, — האָבן די ײִדן געשריען צו די גוײס,
ביידע זאָלן זײ קומען.

— גײט, פּויערײס! דער רב הײסט, דער „קופּיעץ“ הײסט — האָבן די
גוײס געשריגן.

און עס האָבן זיך באַלד אַוועקגעלאָזט אַ פּאַר שטאַרקע קצבײס־יונגען
נאָך אײזיקלען, און אַ פּאַר גוײס — נאָך דעם „קאַניקראַד“, צו ברענגען
זײ אויפֿן מאַרק.

דערווייל ווי ר' שלמה איז אַזוי געשטאַנען און גערעדט מיט די פּויער־
ערײס און די ײִדן, כאַפּט זיך אונטער אַ יונגער שײגעץ, גיט ר' שלמהן אַ
פּאַטש און ווערט פֿאַרשוואונדן צווישן די פּויערײס.

מער האָט מען נישט באַדאַרפֿט. עס האָט זיך געגעבן אַ קאָד אין די
ײִדן דאָס בלוט: „ר' שלמהן האָט מען געשלאַגן!“ און אַרײן אין דער מחנה
פּויערײס. בחינם האָט זײ ר' שלמה אַוועקגעטריבן מיט דעם שטעקן, אַז זײ
זאָלן זיך נישט שלאַגן; זײ האָבן צעפֿראַסקעט די פּיסקעס פֿון יעדן גוי. . .
— דעם שײגעץ גיט אַרויס!

דער שײגעץ איז אַרײן צווישן די פּויערײס, און זײ האָבן געפּרוואווט
אים צו באַהאַלטן, נאָר נאָטע פֿורמאַן האָט אים גענומען אויפֿן אויג. ער איז
באַלד נאָך דעם שײגעץ אין די פּויערײס אַרײן.

לאנגע האָר האָט דער שייגעץ געהאַט — האָט ער זיך געגעבן אַ לאַז אַרײַן מיט דער האַנט אין דעם שייגעצס לאַקן און ער האַלט אים! בחינם בײַסן אים די פּויערטעס דורך די שטיוול, רײסן אים שטיקער פֿלייש פֿון די פֿיס, פֿון די הענט אַרויס. נאָטע לאַזט שוין דעם שייגעץ נישט אָפּ, שלעפט אים נאָך נאָך זיך, ווי אַ שטיק אײזן, און ציט אים פֿון צווישן די גוים אַרויס. די גוים טרעטן אויף אים מיט די אײזערנע פּאָדקאָוועס, — אַ צעבלוטֿיקטער האָט זיך נאָטע אין דעם שייגעצס האָר אײנגעפֿלאַכטן, אַזוי ווי ער וואַלט אין אים אײנגעוואַקסן, לאַזט אים נישט נאָך, שלעפט אים פֿון די פּויערים אַרויס.

עס ריגט דאָס בלוט פֿון זיי בײַדן, פֿון נאָטען און פֿון שייגעץ, און מישט זיך אויס אײנאײנעם, און צוגעקלעפט איז ער צו אים און קייקלט זיך מיטן שייגעץ אויף דער ערד און שרײט צו די יידן:

— דאָ איז ער!

אַז די יידן האָבן דערזען דעם שייגעץ, זײנען זיי צו מיט די שטעקנס, מיט די געוויכטן.

— קופּצאַ פּשעפּראָש! — האָבן זיך אַרײנגעמישט די עלטערע פּויערים, אַ פּאַר באַלעבאַטיים, וועלכע האָבן געקענט ר' שלמהן און אויך גע- שלאָגן דעם שייגעץ: „קופּצאַ פּשעפּראָש!“ דער שייגעץ אַ צעבלוטֿיקטער, מיט אויסגעבראַכענע פֿינגער איז געלעגן אויף דער ערד און געזוכט ר' שלמהס פּאַלע פֿון ראַק, און געקושט ר' שלמהן די שטיוול, די פּאַלעס, געציטערט פּאַר שרעק און געשטאַמלט: „אַ יעזוס, אַ באַזשע“.

— לאַזט אים אָפּ! — האָט ר' שלמה געשריגן און קוים אַ לעבעדיקן אים אַרויסגענומען פֿון דעם יונגס הענט. אײזיקל זעלנער האָט אים נאָך געגעבן אַ פּלאַם מיטן שטעקן איבערן קאָפּ, און דער שייגעץ איז אַ האַלבער הרוג אַרויס פֿון יידישע הענט.

נאָר באַלד האָט מען געבראַכט צו פֿירן די צוויי גנבים, אײזיקלען און דעם „קאַניקראַד“. די גאַמבינער סעדער־יידן האָבן געפֿירט אײזיקלען. געפֿונען האָבן זיי אים אין שטאַל באַהאַלטן. די הענט אַהינטער געבונדן, אַ בלייכער, אָן אַ היטל, איז אײזיקל געגאַנגען. און די גוים פֿון דאָרף כּמיעל האָבן געפֿירט דעם שכורן גווי, דעם „קאַני־קראַד“. זי שטאַט האָט זיי גע- קענט. בשותפֿישע גנבים־פּאַר זײנען זיי געווען. און ווי עס זײנען אין שטעטל אַ פּאַר זילבערנע לייכטער פּאַרפֿאַלן געוואָרן אַדער קאַלב־לעבער צוגעגנבעט געוואָרן, איז מען געגאַנגען צו אײזיקלען אויסקויפֿן.

שטיל איז געווען צווישן עולם. די פּויערים מיט די יידן האָבן זיך שוין אויסגעמישט אין איין רעדל, שלום געמאַכט צווישן זיך, דאָ אַ צעבלו- טֿיקטער קאָפּ, — דאָרט אַ צעבלוטֿיקטער קאָפּ, — און האָבן געשריען:

„סאַנד, סאַנד נאָ זלאָדזשעיאַ“ — אַ משפּט איבער די גנבים. ר' שלמה האָט אייזיקלען געגעבן דעם ערשטן פּאַטש און געשריגן:

— דאָס געלט גיב אָפּ! איבער דיר וועט דער מאַרק צעפֿירט ווערן!
פֿון אַן אַרימער גוייע נאַרסטו געלט אויס!

אַ בלייכער איז געשטאַנען אייזיקל, און עס האָט זיך ביי אים גע-
טרייסלט הענט און פֿיס. אַן אַלטער פּויער פֿון כּמיעל האָט דעם „קאַני-קראַד“
דעם ערשטן פּאַטש געגעבן מיט אַ געשריי:

— אַ קריסט ביסטו? אַ טאַטער ביסטו!

שוין ווילן זיך אויף דעם פּאַר וואַרפֿן די יידן מיט די גויים און אויס-
גיסן אויף זיי דעם רעשט פּעס, וואָס שטעקט נאָך אין זייער בלוט, נאָר ר'
שלמה האָט זיי איינגעהאַלטן: צוערשט דער גוייע דאָס געלט אָפּגעגעבן,
די יידן האָבן באַזוכט אייזיקלען. אין ציצה-פּנפּות האָט ער געהאַט איינ-
געבונדן די איין-און-צוואַנציק רובל. ביי דעם גוי האָט שוין געפֿעלט אַ
פּאַר קערבלעך, — פֿאַרשיפורט אין שענק, — האָט ר' שלמה צוגעלייגט
פֿון זייניקע און אָפּגעגעבן דער גוייע צוריק דאָס געלט. די גוייע האָט מיט
טרערן אין די אויגן געדאַנקט ר' שלמה און געקושט אים די קאַפּאַטע:
„קופּיעץ ספּראַויעדליווי, מאַ ליטאַשטש נאָ וודאַווי אי שיעראַטי“ (אַן
ערלעכער סוחר, האָט רחמנות אויף אלמנות און יתומים). די ווערטער
האָבן ווייך געמאַכט די יידן אויף דער גוייע, און זיי האָבן רחמנות גע-
קראָגן אויף איר: „טאַקע אַן אַרימע גוייע! וואָס, אַ גוייע איז דען נישט
קיין מענטש? — האָבן די ווייבער געשריגן — מען נאַרט אויס ביי אַן
אַרעמער אלמנה צוויי-און-פֿערציק קערבלעך!“ ..

האָבן זיך די יידן געגעבן אַ נעם צום „סאַמאַסאַנד“ (זעלבסט-געריכט).
די גויים האָבן זייער פּעס אויסגעלאָזט צום „קאַני-קראַד“ מיט געשרייען:
„אַ קריסט ביסטו? — אַ טאַטער ביסטו!“ און די יידן מיט די שטעקעלעך
אויף אייזיקלען: אַ ייד ביסטו? אַ טאַטעריש האַרץ האָסטו! פֿון אַן אַרע-
מער גוייע געלט אויסנאַרן און איבער דיר אַ שטאַט אומגליקלעך מאַכן!
אַ מאַרק צעפֿירן!“

אין אַ שעה אַרום זיינען שוין געשטאַנען די כּמיעלער גויים מיט די
גאַמבינער יידן ביי דבורוזן אין שענקל. באַנאָפֿן און געלט האָט זיך געגאַסן
ווי וואָסער, איבערגעבעטן זיך און אַרומגעהאַלטן איינע די אַנדערע ביי
די אַרעמס. דאָס בלוט פֿון זייער גוטפֿריינטשאַפֿט איז נאָך נישט פֿאַרטריקנט
געוואָרן אויף זייערע געזיכטער און קליידער און די גויים האָבן געשריגן:
„מיר האָבן צו די יידן גאַרנישט: דער וואָס איז אַ גנב, איז אַ גנב. און
אַ קופּיעץ איז אַ קופּיעץ“. און די יידן האָבן געשריגן: „וואָס, אַ פּויער איז
נישט קיין מענטש? אַ פּויער איז אויך אַ מענטש. איין גאַט איז נאָר אויף

דער וועלט! און זיי פאטשן זיך איינע די אנדערע אין די הענט אריין אויף „זגאָדע“ (שלום), אַז די הענט ווערן געשוואָלן. און אַז מען איז דערנאָך ביים שטאַט-פלומפל געשטאַנען, און די יידן מיט די גויים האָבן איינע די אנדערע וואָסער געפלומפט און איבערן קאַפּ געגאַסן, דאָס בלוט פֿון קאַפּ און פּרצוף אַפּצואוואַשן, האָט נישט איין גוי אויסגעשריען, טאַפּנדיק זיך ביי זיין לאַך אין קאַפּ: „טע גאַמבינעסע זשידי, ווצאַלע נייע זשידי! נייע דאַיאָן שיע, פּשיאַ יוכאַ!“ (די גאַמבינער יידן זיינען גאַר קיין יידן נישט, זיי לאָזן זיך נישט, הינטיש בלוט). אַבער פֿאַרנאַכט, אַז דער עלטסטער סטראַזשניק מיטן „וואויט“ זיינען אַנגעקומען אין שטעטל אַריין, האָט מען אַ פּאַפּיר געמאַכט, ר' שלמהן אַליין אויפֿגעשריבן און אַ סך גאַמבינער יידן מיט פּויערים, ווייל זיי האָבן אַליין אַ „סאַנד“ געמאַכט. וואָרום מען האָט אייזיקל גנב און דעם „קאַני-קראַד“ פֿון גאַס געמוזט אויפֿהייבן און אין שפּיטאַל זיי נעמען: אַזוי צעשלאַגן זיי געווען.

די פֿישערס

ר' שלמה איז געפֿאָרן אין דאָרף אַרײַן.

פֿאַרנאַכט איז ער אָנגעקומען צו די לענסקער טײכן. ער האָט געדאַרפֿט זײַן בײַם שררה אין לוצק, האָט ער נישט געוואָלט בײַ-נאַכט דורכפֿאַרן דעם לוצקער וואָלד. און אַ חזקה האָט ער צו נעכטיקן דאָרט, וואו אַ ייד וואוינט. האָט ער דעם יונג געהײסן פֿאַרן צו ברוך לענסקער אויף נאַכטלעגער.

די נעכט האָבן שוין אָנגעהויבן ווערן קאַלטע. עס איז שוין געווען אַ שטיק אין אלול אַרײַן, און די סעדער און די נאַסע לאַנקעס, וועלכע האָבן זיך געלייגט אַרום די גרויסע לענסקער טײכן, זײַנען שוואַרץ-גרין געווען און פֿײַכט; פֿון דערווייטנס האָט שוין אַרויסגעשימערט דאָס ליכטל פֿון ברוכ'ס פֿענצטער אַרויס און אַרײַנגעדראַנגען ווייט אין די נאַכטלעכע סעדער אַרײַן און אָפּגעשלאָגן אַ ווידערשײן אין די שוואַרצע סטאַון.

דער יונג איז פֿאַרפֿאַרן אין הויף אַרײַן. אויף דער שוועל פֿון הײזל האָט זיך געוווּזן רחל, רב ברוכס טאַכטער. אירע שוואַרצע האָר זײַנען געווען צעלאָזט, די אַרבל פֿון קאַפֿטל אַרויפֿגעשאַרצט בײַ דער אַרבעט. דערזען פֿון דערווייטנס ר' שלמהס פֿור, האָט די מויד מיט פֿרײד אויפֿ-געלאַכט און איז אַרײַן אָנזאָגן די גדולה. רב שלמהן האָט עס געגעבן אַ קלאַפּ אין האַרצן... ער האָט געוואָלט הײסן דעם יונג אַוועקדרייען זיך, נאָר פֿאַרשעמט זיך פֿאַר זיך אַלײן און פֿאַרוואַרפֿן געמאַכט זיך און גע-זאָגט: «אַ דאָרן דעם יצר-הרע אין די אויגן אַרײַן».

עס זײַנען געשטאַנען ר' ברוכס צוויי מוידן, שטאַרק ווי די גוים, בײַ אַ גרויסער באַליע וועש און געוואַשן. אַ וועש איז אָן עין-הרע געווען בײַ ברוך לענסקער אַ גרויסע. געהאַט האָט ער צען מוידן און זעקס יונגען, אַלע שוין אויסגעגעבן, אַחוץ די צוויי יינגסטע. די אַרומיקע קצבים, פֿישער זײַנען זײַנע איידעמס אַדער זין, און אַלע וואוינען און האַלטן בשותפות דעם סטאַון. און די מוידן וואַשן די וועש פֿאַר דעם גאַנצן הויזגעזינט. געטראָפּן האָט רב שלמה ברוכן קראַנק. אַרויסגעקוקט האָט דער אַל-טער ייד פֿון דעם ים קישנס און דעקעט אַרויס אַ צעהיצטער, אַ צעוואַרעמ-

טער, מיט אַ רויט פנים, ווי פֿון אַ וואַרעמער באַד אַרויס. וואַרעם הייס איז געווען אין שטיבל נישט אויסצוהאַלטן, און אַרױפֿגעלייגט האָבן זיי אויף דעם יידן אַלע קישנס און דעקעס, וואָס האָבן זיך געפֿונען אין דער משפּחה. דערגרייכט האָט דער טורעם קישנס ביזן באַלקן אַריין. פֿאַר־זאַמלט זיינען געווען אַרום דעם בעט פֿון דעם אַלטן פֿישער־ייד אַלע זיינע זין און איידעמס. אייניקלעך און אור־אייניקלעך; ערשט געקומען אַהיים פֿון וועג, נאָך אין די קליידער, טיי געטרונקען מיט צעפֿלאַמטע פּנימער און אויסגעהערט דעם פֿאַטערס קרעכצן.

— אוי, שלעכט, ר' שלמה, — ברומט דער ייד פֿון בעט אַרויס, דער־זעענדיק אַריינקומען ר' שלמה, פֿאַר וועלכן אַלע האָבן זיך אויפֿגעהויבן. מיט איין שאַר האָט דער אַלטער אַראָפּגעוואַרפֿן פֿון זיך דעם טורעם קישנס און דעקעס און אויפֿגעזעצט זיך אויפֿן בעט. — פּשוף מיר אָנגעטאָן. די גויע וואָס דער גנב האָט איר די קראַנקע קו איינגעהאַנדלט. פּשוף געטאָן, ר' שלמה, איך האָב עס אַליין געזען, דורכגייענדיק דעם דאַרף, זי האָט דאָך געוויזן מיין קאַפּ אין שפּיגעלע יאָסלען דעם דאַרפֿס־גייער, ער האָט דאָך דערציילט אין דער חברה.

אַלט איז געווען ברוך לענסקער, פֿון די אַמאָליקע פֿישערס. קיינער, אפֿילו נישט ער אַליין, האָט נישט געוואוסט, ווי אַלט דער ייד איז. אַז מען האָט אים געפֿרעגט: „ווי אַלט?“, האָט ער געענטפֿערט: „צייל דייע ציין“. אַזוי האָט ער געלעבט אָן רעכענונג ווייט אין די יאָרן אַריין. געזען האָט ער אַ שטיק וועלט, נאַפֿאַלעאַנען נאָך, ווען ער איז מיט זיין מיליטער אין גרויס־פוילן געווען. צוגעשטעלט בשתיקה האָט דער ייד די פּאַליאַקן אַקסן אין די וועלדער אַריין, ווען זיי האָבן די „פּאַוסטאַניע“ געמאַכט. — און נישט איין מאָל שוין געשטאַנען „אונטערן מעסער“. קיינמאָל נישט קראַנק געווען, קינדער געהאַט יעדן יאָר, ביז טיף אין דער עלטער אַריין, און אויפֿגעשטעלט אַ דור מיט פֿישערס און קצבים, וואָס באַזאָרגן אַ האַלבע מדינה מיט פֿיש און פֿלייש אויף שבת. יעדער שיינער פֿישער, יעדער אַל־טער קצב איז זיין „מזותן“, און פֿאַר זיינס אַ פּאַטש ציטערט נאָך היינט אַ גאַמבינער יונג.

— וואָס איז אייך דען? — פֿרעגט ר' שלמה — געווען דער פֿעלדשער?
— וואָס פֿעלדשער, אַז זי האָט פּשוף געטאָן, די גויע. כִּיגיי דורך איר הויז, האָט זי מיר אונטערגעוואַרפֿן אַ פֿערדישע פּאַדקאַווע, אַז איך זאָל אויפֿהייבן. דאָס האַרץ האָט מיר באַלד אָנגעזאַגט נישט קיין גוטס, נאָר גיי הויב נישט אויף קיין פּאַדקאַווע. אויפֿגעהויבן די פּאַדקאַווע, און איך הער הינטער מיר אַ בייז געלעכטער. איך קוק זיך אויס, די גויע שטייט אויף דער שוועל פֿון דער טיר. „מיין שוואַרץ יאָר אויף דיין קאַפּ“. איך האָב

באלד געפילט, אז עס איז נישט גוט. אזוי ווי איך בין נאָר אַהיימגעקומען, האָט מיר אָנגעהויבן צו פֿלאַמען די לינקע זייט און זי פֿלאַמט און פֿלאַמט, ווי אַ פֿייער וואָלט געברענט. זיי שמירן מיך מיט זאַלבן, וואָס מען שמירט פֿערד. שמיר היינט, שמיר מאָרגן, אַז יאָסעלע דאָרפֿס־גייער האָט מיין פנים אין שפיגעלע געזען. נאָ, קוק אַריין, — זאָגט זי, — און טראָגט אים אונטער אַ שפיגעלע. מיין פנים האָט ער דאָך געזען און נישט נאָר מיך אַליין האָט זי אים געוויזן, נאָר אַלע יידן און „וואָש ראַבין, אי טען באַגאַטי קופּיעץ“, זאָגט זי. וואָס וועט דיר דאָ העלפֿן שמירן, אַז אַ פשוט שטעקט דיר אין דער זייט?

דער ייד האָט אָפּגעקעכצט, אויסגעטרונקען די טיי און אונטער־געשטעקט צום שמירן די זייט, וועלכע איז שוין געווען קאַלירט פֿאַרשיידן־פֿאַרביק פֿון אַלערליי שמירערייען, וואָס זיינען אויף איר אויסגעגאַסן גע־וואָרן. דאָס ווייב איז געזעסן אויפֿן ראַנד פֿון בעט, די קינדער אַרום, און קיינס האָט נישט דערוועגט זיך קיין וואָרט אויסצורעדן פֿאַר ר' שלמה. דער עלטסטער זון, לייזערל, אַ שטאַרקער קצב, איז צוגעגאַנגען און אַרויפֿ־געגאַסן זיך אויף די הענט עפעס אַ זאַלב, וואָס מען שמירט דערמיט פֿערד און וואָס די גאַנצע שטוב איז געוואָרן פֿאַרכאַפט פֿון דעם ריח, און האָט אָנגעהויבן דעם פֿאַטערס זייט אזוי צו רייבן מיט זיינע אייזערנע הענט, אַז דער אַלטער האָט געקרקעכצט אונטער זיי, און אויך הנאה געהאַט דערפֿון: „אַ, אַ!“ דערנאָך, אַז זיי האָבן אים אין בעט אַריינגעלייגט, אַ האַלבן עמער גינקאַכט וואָסער אָנגעגאַסן אין פֿלאַשן און אַרום אים געלייגט, האָבן זיי אים ווידער צוגעדעקט מיט די אַלע קישנס און דעקעס. דער אַלטער האָט געשוויצט ווי אין אַ באַד. מיד איז ער געווען פֿון דעם רייבן, איז ער באַלד אַיינגעשלאָפֿן, אַרויסגעשטעלט זיין צעקאַכט פנים פֿון דעם וויסן בעטגע־וואַנט און פֿאַרנומען דאָס שטיבל מיט זיין מוראדיקן שנאָרכן.

דערווייל האָבן די מיידן צוגערוימט אַ שטיבל פֿאַר ר' שלמה. די זין מיט די איידעמס זיינען אַהיים צו די ווייבער אויף נאַכט־עסן געגאַנגען און צום טייך אַראָפּ, אויף אַ גאַנצע נאַכט די פֿיש כאַפֿן (עס איז געווען דאָר נערשטיק אויף דער נאַכט, ווען מען כאַפֿט די פֿיש אויף שבת). אין קיך האָט שוין געקנאַקט איבערן פֿייער אַ פֿריש יויכל פֿאַר ר' שלמה, און ר' שלמה האָט זיך אַוועקגעשטעלט אין אַ ווינקל ביים שויבן־שענקל, פֿון וועלכן עס האָבן אַרויסגעשמעקט די פֿרישע עפל, מעריב דאַווענען.

לאַנג איז געשטאַנען ר' שלמה ביי דער שמונה־עשרה און געבעטן צום רבֿנו־של־עולם מיט אַ צעבראַכן האַרץ, אָבער נישט די תּפֿילה פֿון סידור האָט ער געבעטן, אַן אַנדער תּפֿילה: „רבֿנו־של־עולם, שטיי מיר ביי, לאַז מיך נישט אַריינפֿאַלן אין שטנס האַנט, רבֿנו־של־עולם!“ וואָרום אַ

גרויסער נסיון איז אים פֿאַרגעקומען בייצושטיין, — רחלע, ברוך לענסקערס יינגערע טאכטער.

שוין לאַנג, ווי ער פֿילט, דער יצא הרע שטופט אים צו איר ... נאָך דענסמאָל בשעת נעכע האָט נאָך געלעבט. אָבער זינט ער האָט חתונה געהאַט מיט דער יונגער ווייבל, האָט ער ביי זיך דעם יצר־הרע אַראָפּגע־וואַרפֿן. און אַ פֿאַר מאָל איז ער אים שוין בייגעשטאַנען ... נאָר היינט, איצט, און ביי רחלען ... גאָר צופֿיל געוואוינט איז ער געווען צו איר, דערפֿאַר בעט ער איצט מיט אַ צעבראַכן האַרץ און שטייט לענגער שמונה־עשרה.

און אזוי ווי ער שטייט איצט, און דאָס האַרץ און די מחשבה זיינען זיך מתכון צום רבונ־של־עולם, הערט ער אירע טריט. מיט גרויס פֿאַראַד גרייט זי צום טיש פֿאַרן סוחר, און ער הערט איר פֿרייד אויף זיין קומען אַרויס פֿון איר גאַנג, ער הערט עס אין די באַוועגונגען אירע, אין די טריט אירע, אין דעם קלאַנג פֿון די טעלער, וואָס זיי גרייט צום טיש. — און עס נעמט אים אַרום אַ ווייך געפֿיל צו איר ... אַ רחמנות און אַ צערטלעכ־קייט ... מען טאָר נישט פֿאַרשעמען קיין געפֿיל, טראַכט ער זיך, — זי איז דאָך אויך אַ באַשעפֿעניש! און ער הייבט אָן מורא צו קריגן פֿאַר זיך... און האָט פֿאַרדרוס, פֿאַרוואָס ער איז אַהער פֿאַרפֿאַרן, פֿאַרוואָס ער האָט זיך איינגעשטעלט. אָבער באַלד געפֿינט ער דעם בטחון אין רבונ־של־עולם. דער רבונ־של־עולם וועט אים נישט פֿאַרלאָזן, וואָרום וואָס וואַלט דען פֿון דעם מענטש געוואָרן, ווען נישט דער רבונ־של־עולם? ער פֿירט דאָך אַלע אונדזערע מעשים.

אַז ער האָט צוריק געפֿונען זיין בטחון, איז ער רואיקער געוואָרן. אויס־געגאַנגען שמונה־עשרה, האָט ער זיך אומגעקוקט אין שטיבל. דער יצר־הרע האָט שוין אַלץ אָנגעגרייט פֿאַר אים ... דער אַלטער איז פֿעסט געש־לאַפֿן, אויפֿן טיש איז געווען אויסגעשפּרייט אַ ריינער טישטוך, געווען גע־גרייט צום טיש באַלעבאַטיש... די שטוב אויסגעקערט, מיט זאַמד אויס־געשאַטן, דער לאַמפּ ברענט פֿריילעך, און פֿון דער צווייטער שטוב, פֿון דער קיר, הערט זיך ווי זי וואַשט זיך... רחלע וואַשט זיך! דאָס קאַלטע וואַסער גיסט זיך איבער איר נאָקעט לייב, איבער אירע נאָקעטע הענט און האַלדז... .

ר' שלמה האָט געפרוּאוּט קלערן וועגן לוצק, וועגן די צוויי טויזנט זעקלעך ווייך, וואָס עס שטייט אים פֿאַר מאַרגן צו קויפֿן, וועגן דעם, וואָס לייבוש קראַשנעוויצער־האַט אים נישט אויסגעקויפֿט די שעפּסן, און וועגן דעם משפּט, וואָס שטייט־פֿאַר איבער די צוויי גנבים, וואָס יידן און גוים האָבן בשותפֿות געשלאָגן אויפֿן יאָר־מאַרק. אָבער פֿון דעם אַלעם שווימט

אים אויפן געדאנק ארויס דוד המלך מיט בת־שבע... זי האָט זיך געוואָשן אויפן דאָך און דער קעניג האָט זי געזען...
און ווידער טראַכט ער: „שלעכט געטאָן, דאָ פֿאַרפֿאַרן. מיטן יצר הרע טאָר מען זיך נישט שפּילן“.

נאָר באַלד איז זי, רחלע, אַריין אויף דער שוועל פֿון דער טיר. ער האָט געקוקט אויף איר... געווען איז זי איצט אַנגעטאָן אין אַ ריין געוואָשן, ווייס קאָפּטל, און די שענסטע שירץ פֿון קאַסטן אַרויסגענומען. און די שוואַרצע געדיכטע האָר, ווי אַ ים וואַסער, באַלייגן איר קאָפּ, און גרויסע אויגן האָט זי, אַ שטאַרקן, ווייסן האַלדז, וואָס קוקט אַרויס פֿון אויסגע־שניטענעם קאָפּטל, און רויטע ליפּן, און שטאַרקע, ווייסע צייגן, און אַז זי לאַכט, לאַכט אַלץ מיט איר. זי שטייט און קוקט אים אין די אויגן אַריין און אַ גרויסע פֿרייד לייכט פֿון איר פנים אַרויס, אַז זי באַדינט דעם סוחר. זי וויל אים זיין וואונטש פֿון די ליפּן אַראַפּשאַרן... יאָ, ער האָט מורא פֿאַר איר, ער ווייסט, אַז זיין האַרץ איז שטענדיק געווען גענויגט צו איר, און נאָך דער ווייסט טויט, ווען ער האָט געקלערט וועגן אַ שידוך, האָט ער געקלערט וועגן איר — פֿון דער עבירה מאַכן אַ מצווה... פֿון אַ שטאַרקער משפּחה קומט זי אַרויס: צען ברידער ווי די ריזן, אַ שטאַרקער דור וואַלט אַרויס געקומען פֿון איר. נאָר ער האָט עס נישט געוואַלט טאָן פֿאַר די קינדער. די קינדער וועלן זיך שעמען. און צוליב נעכען, עליה־השלום, און צוליב דער וועלט, האָט ער גענומען אַ בת נדיבים.

אין שטיבל איז קיינער נישט געווען. רחלע איז געבליבן מיט ר' שלמהן אַליין, אַ מינוט האָט זי געוואַרט. צום סוף זאָגט זי:

— ר' שלמה איז שוין לאַנג נישט געווען ביי אונדז. מיר האָבן אַזוי געוואַרט! — דערביי איז זי רויט געוואָרן און אין אַ פֿאַרלעגנהייט שטיין געבליבן אין אַ ווינקל.

רב שלמה ענטפֿערט נישט.

— ר' שלמה איז אוודאי הונגעריק; דאָס עסן וועט באַלט פֿאַרטיק

זיין.

און זי קוקט אים מיט שרעק אין די אויגן אַריין, — מסתמא איז דער סוחר בייז. זי באַטראַכט אים, נאָר אַז זי זעט, אַז ר' שלמה ענטפֿערט נישט, שווייגט זי און וואַרט אַ מינוט אין שטוב. איר האַרץ קלאַפט אין דער הויך אַזוי, אַז ר' שלמה הערט עס, הערט, ווי זי וואַרט און קוקט אויף אים מיט געטריישאַפּט, ווי אַ הונט, אין פנים אַריין, און וואַרט אויף עפעס. כאַטש אויף אַ גוט וואַרט, און ער קאָן עס נישט איבערטראַגן, — רופֿט ער זיך אַן צו איר מיט אַ שמייכל אין באַרד אַריין:

— און וואָס מאַכט עטץ? נישט אויסגעקומען, רחלע, דאָ צו זיין. אפֿשר איצט אַפֿטער. וואָס, אפֿשר שוין אַ פֿלה געוואָרן?

די מויד ווערט רויט פֿון פֿרייד, ענטפֿערט מיט האַלב־פֿאַרשטענדלעך־כע ווערטער און ברעכט אָפּ אין מיטן. נאָר זי קוקט, קוקט אויף ר' שלמה מיט פֿרייד און דאַנקבאַרקייט פֿאַר זיינע וואַרעמע רייד, וואָס ער האָט גע־רעדט צו איר, און וויל שוין מער גאַרנישט. זי גייט גליקלעך פֿון שטיבל אַרויס און הייבט אָן דערלאַנגען אויפֿן טיש. ביים וואַשן זיך האָט זיך ר' שלמה אומגליקלעך געפֿילט. אָט האָט ער שוין געגעבן די האַנט דעם יצ־הרע, נאָר אינעווייניק האָט ער זיך נישט געפֿילט שולדיק און זיך גע־פֿילט גענוג שטאַרק. און ווייטער האָט ער זיך פֿאַרלאָזט אויפֿן רבֿנו־של־עולם, אַז דער רבֿנו־של־עולם וועט אים נישט לאָזן קומען צו קיין עבירה. רחלע האָט דערלאַנגט דאָס עסן פֿאַר ר' שלמה און האָט קיין איינציק וואָרט נישט גערעדט. דאָס פנים האָט איר נאָך געפֿלאַמט, ווי פֿייער, און דאָס האַרץ האָט הויך געקלאַפט פֿון אונטער דעם לייכטן, ווייסן קאַפֿטל. די האַר האָבן זיך איר נישט געהאַלטן און ארויסגעפֿלאַכטן זיך פֿון די צעפּ. אַז זי האָט דערלאַנגט דעם טעלער צום טיש, האָבן איר די הענט געציטערט. ר' שלמה האָט דאָס אַלץ באַמערקט, און איר אומרויאַקייט האָט אים הנאה געטאָן.

ער האָט איצט פֿאַרגעסן פֿון אַלץ און הנאה געהאַט פֿון עסן און פֿון דעם וואָס זי שטייט הינטער אים, ביי דער טיר, שטייט און קוקט ווי ער עסט, וואָרט, ווי אַ געטרייער הונט, און הערט איר האַרץ קלאַפֿן פֿון דערווייטנס. לאַנג און הויך האָט ער געצויגן דאָס בענטשן און פֿרום און ערנסט געבענטשט. און זי איז נאָך אַלץ געשטאַנען אויף איין אַרט ביי דער טיר און האָט נישט אַראָפּגענומען די אויגן פֿון אים. באַטראַכט אים, באַטראַכט און געוואָרט, און דאָס האַרץ האָט איר געקלאַפט ווי מיט האַמערס. אין שטיבל איז קיינער ניט געווען. די מוטער איז שוין געשלאָפֿן, און די שוועסטער איז אַוועק צו דער שוועגערין, עס האָט זיך נאָר געהערט דאָס שנאַרכן פֿון ברוך לענסקער. רב שלמה האָט נאָכן בענטשן אַרויסגע־גענומען זיין רעכ־ביכל און דעריבען אַריינגעקוקט. די מויד האָט אַלץ גע־וואָרט, געשטאַנען אויף איין אַרט און נישט אַראָפּגענומען די אויגן פֿון אים. אַז ער האָט זיין רעכ־ביכל צוגעמאַכט, האָט די מויד געפֿרעגט פֿאַרשעמט מיט אַראָפּגעהאַלטענע אויגן צו דער ערד:

— וואו וועט רב שלמה שלאָפֿן? ווי שטענדיק?

רב שלמה האָט געשאַקלט מיטן קאָפּ אויף יאָ און ווייטער געווען פֿאַר־נומען מיט זיינע זאָכן. די מויד איז פֿלינג אַריין אין קאַמער, אין דער צווייטער שטוב. רב שלמה איז איצט אומרויאַק געוואָרן. דאָס האַרץ האָט

אים געקלאַפּט, און זיינע נאַזלעכער האָבן געציטערט. ער האָט אָנגעהויבן שפּרייזן איבער דער שטוב מיט פֿלינקע טריט. ער האָט געוואָלט אַרויס פֿון שטוב, און האָט נישט געקאָנט. ער איז אַריין אין קאַמער. רחלע איז גע- שטאַנען ביי דעם בעט, וואו ער האָט געוואָלט שלאָפֿן, און אויסגעשפּרייט אַ פֿריש ליילעך. אַז זי האָט אים דערזען, שטייענדיק פֿאַר איר, האָט זי אויפֿ- געעפֿנט די אויגן מיט די ליפֿן און געקוקט אים אין פנים אַריין. אירע אויגן, האָבן אַ גלאַנץ געוואָרפֿן, און אירע ציין האָבן זיך אַרויסגעביסן אויף אירע ליפֿן, און זי האָט געקוקט אויף אים, האָלב אין חלשות, און געוואָרט, און געוואָרט ווי אַ געטרייער הונט... און דאָס האַרץ האָט איר הויך געקלאַפּט.

— דו דאַרפֿסט אַ פֿלה ווערן, רחלע, — האָט איר רב שלמה געזאָגט, אַ בלייכער, — נאָ, באַהאַלט דיר דאָס, וועסטו האָבן צו שטייער אויף נדן. דו דאַרפֿסט אַ פֿלה ווערן, רחלע!

דאָס מיידל האָט געלאָזט פֿאַלן דעם הונדערטער אויף דער ערד און האָט אים געקוקט מיט צער אין פנים אַריין, און פֿון אירע אויגן האָבן אַרויסגעשפּריצט די טרערן אַזוי גרויס און פֿול, ווי די פֿערל.

דאָס האָט אים געריירט, און ער האָט זיך פֿאַרוואָרפֿן געמאַכט פֿאַר דער שטאַלצקייט. „האַסט צוגעוויינט דאָס מיידל צו דיר“ — האָט ער זיך געזאָגט, און ער איז שוין גרייט געווען אַ טריט נעענטער צו טאָן צו איר און אויסגעשטרעקט די האַנט נאָך איר, ווי דאָס מיידל מיט פֿאַרמאַכטע אויגן האָט זיך אין זיין. האַנט ווי אַ קרבן איבערגעגעבן... נאָר באַלד האָט ער געקלערט: יעדע יידישע טאַכטער איז ווי אַ מלכה אַ טאַכטער, און זי וועט אַ מאָל וועמעס ווייב זיין. דאָס האָט אים צוריקגעשטעלט. ער האָט צו איר געזאָגט מיט אַ ווייכער, וואַרעמער שטימע:

— ניין, רחלע, דו דאַרפֿסט אַ פֿלה ווערן, רחלע, און גאָט זאָל דיר געבן, דו זאָלסט דיין באַשערטן געפֿינען, — און ער איז פֿלינק פֿון שטוב אַרויס.

די נאַכט איז געווען אַ טונקעלע און אַ וואַרעמע, כאַטש שוין אַן אלול- נאַכט. אַלע פֿרוכטן און געוויקסן זיינען שוין רייף געווען, און ביי נאַכט האָבן זיי די מיילער געעפֿנט און אַרויסגעהויכט פֿון זיך דעם פֿעטן פֿרוכטן- געשמאַק. פֿעט איז די ערד אַרום די לענסקער טייכן, רייך מיט סעדער, און די עפל און די באָרן, אַז זיי ווערן רייף, צעשיקן זיי זייער ריח און פֿילן אַן די לופֿט. ליכטלעך האָבן זיך געלויכטן פֿון די גערטנער אַרויס, וואו יידן זיינען געזעסן אין די סעדער צווישן גרינס. ליכטלעך האָבן געבלאַג- דזשעט איבער די טונקעלע טייכן פֿון די פֿישער, וועלכע האָבן פֿאַרשפּרייט די נעצן — די פֿיש צו כאַפֿן איבער נאַכט. אַלץ האָט זיך געטובלט אין גע-

דיכטן, פֿעטן טונקעלן גראָז, וואָס איז פֿול געווען מיט נאַכט־טוי. רב שלמה איז ווייט געגאַנגען אין דער נאַכט ביז ער איז אָנגעקומען צו די ברעגעס פֿון טייך. דאָרט זיינען געזעסן די יידן די פֿישערס, וועלכע האָבן אָפּגע־וואָרט די נעץ מיט די פֿיש, וואָס די יונגע פֿישערס וועלן צופֿירן אויף די שיפֿלעך צום ברעג, דערווייל געשמועסט אין וואָסער אַריין, דערציילט מעשיות פֿון שדים, פֿון ל״ו־ניקעס, און זייער שמועס איז, ווי בליי, אַרייַנגעפֿאַלן און פֿאַרטרונקען געוואָרן אין דעם שוואַרצן טייך. אַז זיי האָבן דערזען רב שלמהן (זיי האָבן געוואוסט, אַז רב שלמה נעכטיקט אין דאָרף), האָבן זיי זיך אויפֿגעשטעלט, אָפּגערוקט זיך און געמאַכט אים אַן אַרט צווישן זיך.

— איר שלאָפֿט נישט, רב שלמה ?

— נאָך פֿרי. וועגן וואָס רעדט איר, יידן ?

— אַט זיצן מיר און דערציילן זיך מעשיות פֿון אַלטן גאָסטינינער רבין, — זאָגט לייזער פֿישער, וועלכער האָט זיך געהאַלטן פֿאַר אַ למדן, וואָרים ער, איז געווען דער בעל־תפֿילה אין דער פֿישער־חברה — מיר ווילן דאָס פֿאַרן אויף שבת־תשובה פֿאַרן משפט. רב שלמה ווייס דאָך, אַז דער גוי איז געשטאַרבן.

— וועלכער גוי ? דער גנב פֿון יאַרמאַרק ?

— יאָ, דעם גוי האָבן זיי געהרגעט. איצט וואָרפֿן זיי אַלץ אַרויף אויף די יידן, אַז מיר האָבן געהרגעט דעם גוי. און דער גאַנצער פּראָצעס פֿאַלט אויף אונדז. זיי האָבן זיך גענומען אַ „שרייבער“, ער זאָל פֿירן דעם פּראָצעס. — אונדזער פּראָצעס וועט פֿירן דער רבונג־של־עולם ! — האָט זיך אָפּגערופֿן אַן אַלטער ייד, וואָס זיין ווייסע באַרד האָט געלויכטן אין דער טונקעלער נאַכט אַריין, — מיר וועלן פֿאַרן קיין גאָסטינין, דער רבי זאָל פֿאַר אונדז מתפלל זיין.

— זיי פֿאַרן אויפֿן „אַטפּוסט“ צו זייער הייליקן. אַז איר פֿאַרט זיך צו אייער גאָט, פֿאַרן מיר צו אונדזערן, און מיר וועלן זען, וועלכער איז שטאַרקער, — רופֿט זיך אָפּ אַ יונגער פֿישער, אַ גראַבער יונג.

— ווען פֿאַרט איר ? — פֿרעגט רב שלמה.

— אויף שבת־תשובה, דער משפט וועט זיין אַ טאָג פֿאַר ערב יום־כּפור, ווילן מיר שבת־תשובה ביים רבין זיין. קראַשנעוויץ פֿאַרט, זשאַכלין פֿאַרט, — אַלע פֿון די מקומות פֿאַרן, וואָס זיי האָבן „אויפֿגעשריבן“, אַז דער רבי זאָל מיט אונדז תהילים זאָגן. רב שלמה וועט דאָך אויך זיין ?

— אַז אַלע יידן פֿאַרן, וועל איך איך אויף שבת זיין.

— מען מעג פֿאַרן צו אים, רב שלמה. אוי, מעג מען, — דערציילט ווידער דער אַלטער פֿישער, דער בעל־תפֿילה — איך האָב נאָך זיין פֿאַטער,

דעם אַלטן גאַסטינינער, געקענט. איז דאָס געווען אַ ייד, ווען ער האָט אונדז דעם לענסקער טייך אָפגערייניקט! איר געדענקט נישט, פֿישערס, ווען דער טייך איז געשטאַנען אַ טמא, די פֿיש זיינען איבער די ברעגעס געשוואומען, און קיינער האָט זיך צו זיי נישט צוגערירט. דער טייך איז געווען פֿאַרשאַלטן, שנעקעס זייט איר נאָך דעמאָלט געווען. מיר, אַלטע פֿישערס, געדענקען עס, ווען עס האָט פֿון טייך געסטראַשעט מיט ניט-גוטע. אַך, ווען ניט דער אַלטער גאַסטינינער, זכּרונּו לברכה, וואָלט איר נישט היינט אויף די זאַמדן פֿיש געכאַפט.

— דערציילט, רב לייזער, דערציילט. רב שלמה וויל אויך הערן, — ווערן יידן נייגיריק.

דער ייד רוקט זיך נענטער צו צו רב שלמה און הויבט אָן דערציילן, און זיינע ווערטער ווערן פֿאַרשוואונדן אין דער שוואַרצער נאַכט אַרײַן.

— פֿאַרציטנס, רב שלמה, ווען עס איז נאָך נישט געווען דער נייער גאַסטינינער וועג, איז מען געפֿאַרן צום טייך מיטן אַלטן פּוילישן וועג. ברוך לענסקער האָט דעמאָלט געוואוינט אויף יענער זייט טייך. איך האָב גענומען דעם טייך, בעצאַלט דעם שררה דריי הונדערט גילדן, און דאָ הויבט מען אָן צו רעדן, אַז פֿישערס ווילן נישט די נעץ פֿאַרוואַרפֿן אין וואַסער, — עס סטראַשעט מיט שדים. יידן-סוחרים, שניידערס, שוסטערס פֿאַרן אויף די יאַרמערק, קומען אַהיים, דערציילן מיאוסע זאַכן, איינער האָט געזען פֿון טייך ווייסע גענדז אַרויסגיין, זיינען זיי נאַכגעפֿאַרן די גענדז, געוואָלט זיי כאַפֿן. מיט אַ מאָל ווערן די גענדז ניט, און די פֿור ליגט אין אַ בלאַטע, נישט אַרויסצוקריכן. אַנדערע דערציילן, אַז זיי האָבן ביי-נאַכט געזען פֿרויען זיך באַדן אין טייך, געפאַטשט אין וואַסער און הויך געלאַכט. עס דערציילט איינער, אַ צווייטער, און מען הויבט אָן צו ווייכן דעם וועג ביים טייך. עס רוקט זיך אָן מיין טערמין, איך גיי צו אַ פֿישער אַ גוי: „פֿאַרוואַרף מיר די נעץ אין טייך“, — „פֿאַר קיין מיליאָן אויך נישט. מיין לעבן און מיין אמונה איז מיר טייערער.“ גוי איך זיך מיר טייערער.“ גוי איך צו אָן אַנדער פֿישער: „פֿאַרוואַרף מיר די נעץ אין טייך“, — „מיין לעבן און מיין אמונה איז מיר טייערער.“ ניט גוט, טראַכט איך מיר. לויף איך צו אַנטאַנען. אַ גוי געווען דעמאָלט אַ וואַיאַק, באַקאַנט געווען אין די מקומות פֿאַר אַ לעבן-איינשטעלער: „גוי, פֿאַרוואַרף מיר די נעץ אין טייך“. — „אז דו וועסט מיטגיין, אין צווייען גיי איך, איינער נישט.“ קלער אַהין, קלער אַהער, דריי הונדערט גילדן איז דאָך עפעס געלט, און אַ ווייב מיט קינדער זיינען נישט קיין שטיינער אויף דער גאַס. גוט, זאָג איך. איך שטעל איין דאָס לעבן. מיר נעמען אַ פֿור, פֿאַרפֿאַרן צו ברוכן. זאָגט ער צו מיר: „לייזער, לאַז אַפֿ, זעסט, די פֿענצטער, וואָס גייען אַרויס פֿון מיין שטיבל צום טייך, האָב איך פֿאַרהאַקט — איך

וויל ביט זען, וואָס דאָרט טוט זיך ביי נאַכט. אַ גאַנצע נאַכט האַלט איך דעם סידור אויפֿגעמישט ביי „שמע ישראל“, און טאַפֿלטע מזוזות אָנגע- שלאָגן. איך קוק אויף גאַר נישט: „קום“, זאָג איך צום גוי. מיר וואָרטן ביז עס ווערט טונקל. זומער, עס ווערט שפעט פֿינצטער. לאָזן מיר זיך מיטן שיפֿל, פֿאַרוואָרפֿן די נעץ. צוערשט גאַרנישט, עס פֿאַלט די נאַכט ביסלעכ- ווייז, ביז עס ווערט גאַנץ טונקל. פֿלוצים זאָגט צו מיר דער גוי: „לייזער, גיב נאָר אַ קוק!“ איך גיב אַ קוק. איר זעט דאָרט אין טייך, וואו דאָס שיפֿל פֿאַרפֿאַרט איצט, דאָרט פֿון יענעם עק ביי די קשאַקעס, גיט זיך אַ טיזן אַ פֿרוי, אָבער אַ פֿרוי, ווי אַ פֿריצהטע, מיט נאַסע האַר, גיט זיך אַ קוק אַרום איבערן וואַסער מיט אַ פֿאַר גרינע אויגן, ווי אַ לעמפל וואַלט דיר אַדורכגעלאָפֿן איבערן וואַסער און אַ ברום כאַאַ-כאַ-כאַ — און טיזן אונ- טערן וואַסער. אין אַ מינוט אַרום אַ גאַנצע סטאַדע דאַמען, אַ צוואַנציק שטיק, אַלע האָבן זיי אויסגעזען גלייך, אַלע מיט גרינע אויגן און לאַנגע נאַסע האַר. אַ זעץ-אויף אין וואַסער ביזן האַלבן לייב — כאַ-כאַ-כאַ! איך גיב אַ גע- שריי: „שמע ישראל“. דער גוי, להבדיל: „אוי, יעזוס“. דו זעסט שוין ניט, נאָר דו פֿילסט פֿון וואַסער אַזאַ ברומען, אַזאַ ביטער געוויין, אַז דאָס האַרץ ווערט צעשניטן. .. קוים מיט צרות זיך צום ברעג צוגעשיפֿט. דאָס לעבן איז טייערער פֿון אַלץ.

די נאַכט איז געלעגן שוואַרץ-טיף פֿאַרוונקען אין די גרעזער, טיף פֿאַרוונקען אין וואַסער. פֿון דערווייטנס האָט זיך געהערט, ווי די פֿישערס קלאַפֿן לייכט מיט זייערע רודערס איבער דעם אויבערפֿלאַך פֿון וואַסער, און יעדע מינוט גיט עס אין וואַסער אַ צוק, פֿאַלט אַ שטערן איבער דער טונקעלער נאַכט אין וואַסער אַריין, און עס דאַכט זיך, אַז אַט באַלד וועלן אַרויסטויכן פֿון טייך די וואַסער-פֿרויען, וואָס לייזער פֿישער האָט דער- ציילט וועגן זיי.

— און וואָס איז געוואָרן דער סוף? — פֿרעגן די יונגע פֿישערס מיט אומגעדולד.

— דערווייל ווערן פֿיש טייערער אין די אַרומיקע מקומות. אַ קלייני- קייט, לענסק גיט קיין פֿיש ניט! די פֿיש שווימען דיר איבער דעם ברעג — נו, גיי כאַפֿ זיי! ווען אַפֿילו דו זאָלסט זיי כאַפֿן, ווילן אויך די ווייבער קיין לענסקער פֿיש ניט קויפֿן. איך לויף צום שררה: „געוואַלד, פֿאַני לעבן! אַן אַרימאַן אַ ייד, דריי הונדערט גילדן!“ דער שררה, אַ רשע, זאָגט: „וואָס זאָל איך דיר טאָן? פֿאַר צו דיין רבין, זאָל ער דיר העלפֿן.“ איך גיב מיר אַ טראַכט: אין אַ גוטער שעה, אַפֿשר האַסטו רעכט. וואו איז טאַקע געווען מיין שכל ביז איצט? — איך פֿאַר קיין גאַסטינין, רייס מיך אַריין צום רבין, — אַ פֿראַסטער איז ער דאָך געווען און אַ צוגעלאָזענער; ווער עס האָט געוואַלט,

קומט אריין און זאגט: „רבי, אזוי און אזוי!“ און איך וויל שוין גארנישט פֿאַר מיר, אפֿשר בין איך נישט ווערט, נאָר פֿאַרן כלל — אַרעמע־לייט, נעבעך, קענען אויף שבת קיין פֿיש נישט קויפֿן. אין די אַלע מקומות זיינען פֿיש טייער געוואָרן. דער רבי רופֿט אַריין דעם שמש, און דער שמש זאָגט אויך דאָס זעלבע: „אַ גילדן אַ פֿונט פֿיש. אַ האַלבע שטאַט שוין די דריטע וואָך אָן פֿיש. און נישט נאָר ביי אונדז.“ דער רבי דרייט זיך אַרויף און אַראָפֿ איבער דער שטוב. מיט אַמאָל מאַכט ער צו מיר: — „האַסטו שוין דעם חודש מחדש לבנה געווען?“ — „ניין“ — זאָג איך. — „האַסטו דאָ דעם וואָגן?“ — „יאָ“, — זאָג איך. — „מיר פֿאַרן היינט אויף דער נאַכט צום טייך. נאָר געדענק, זאָלסט קיינעם נישט זאָגן דערפֿון, עס איז אַ גרויסער סוד, און וואָס דו וועסט זען, זאָלסטו שווייגן, זאָל גאָט אָפֿהיטן.“

פֿאַרנאַכט האָב איך איינגעשפּאַנט מיין וואָגן. האָב געוואַרט הינטער דער שטאַט, ווי עס איז געווען אַפּגערעדט מיטן שמש. איך גיב אַ קוק, — דער רבי מיטן שמש גייען אין פּראַסטע קליידער, כדי מען זאָל זיי נישט דערקענען. פֿלינג אַרויף אויף דער פֿור, און מיר פֿאַרן. דער טייך איז נישט ווייט, אַ וואַרסט צען, און אַ נאַכט איז דענסמאָל געווען אַ מחיה. די לבנה איז ערשט אַרויס אויפֿן הימל, זומער־לעב. גיך זיינען מיר אָנגעקומען צום לענסקער וועלדל ביים טייך. דער רבי איז אַראָפֿ פֿון וואָגן, אַריין אַ ביסל טיפֿער אין וואַלד, געשטעלט זיך אונטער אַ בוים און מעריב געדאַונט. געקרקצט, נעבעך, אוי, געקרקצט! איך מיטן שמש — הינטער אימ. נאָך מעריב זאָגט ער צו מיר: — „בלייב דו ביים וואָגן, און איך וועל מחדש זיין די לבנה.“

„וואַרט איך און זע, ווי אַט הויבן זיך שוין אָן די פֿרויען צו באַווייזן. דאָס האַרץ קלאַפט מיר. דער רבי קוקט נישט אויף זיי, נאָר נעמט אַרויס דאָס סידורל און הייבט אָן מחדש צו זיין די לבנה. איך קוק הינטער מיר, — די פֿרויען האָבן זיך אַלע אויסגעזעצט אין וואַסער און הערן זיך איין, פֿאַר־שווינדן נישט. פּלוצים, ווי דער רבי זאָגט אזוי צו אונדז „שלום עליכם“, און מיר ענטפֿערן אים „שלום־עליכם“, גיט ער זיך אַ דריי אויס צו די פֿרויען און זאָגט צו זיי: „שלום עליכם.“ ווי זיי האָבן נאָר דערהערט דאָס וואַרט, איז, ווי דו וואַלסט זיי פֿון וואַסער אַפּגעווישט, אונטערגעטונקט און ניטאָ מער.

„נאָך דעם מחדש זיין די לבנה האָט דער רבי זיך געשטעלט ביים ברעג און גערעדט אין וואַסער אַריין: „איך בין גוזר אויף אייך, איר זאָלט מער דאָ נישט אַהער קומען אייערע נשמות טובל זיין; יידן דאַרפֿן פֿיש אויף שבת.“

„און פֿון דענסמאל אָן — שאַ! מען הערט נישט און מען זעט נישט. ווי מען וואָלט דאָס וואַסער מיט אַ האַנטוך אָפּגעווישט. „דער שמש האָט אָבער דערנאָך דערציילט. עס זיינען געווען די מתים פֿון דעם דערבייאַיקן בית־עולם, וואָס ליגט אויפֿן באַרג... זיינען זיי אַהער געקומען אין טייך טובל זיין זייערע נשמות, איידער זיי זיינען אין הימל אַרויף צום בית־דין של מעלה. אַ חברה זינדיקע נשמות געווען, וואָס מען האָט נישט געלאָזט אין הימל אַריין, און מיט דעם, וואָס דער רבי האָט זיי געזאָגט „שלום עליכם“, האָט ער זיי אַרויפֿגעבראַכט אין הימל אַריין.“

— אַזאָ ייד איז געווען דער אַלטער גאַסטינינער, — ווענדט זיך דער אַלטער פֿישער צו די יונגע. — דאָס, וואָס איר כאַפט איצט פֿיש אין טייך, האָט אַלץ דער רבי געמאַכט, אָז נישט וואָלט פֿון טייך אַ זומפֿ געוואָרן. דער ייד האָט געענדיקט זיין דערציילונג. עס זיינען נאָך געזעסן די געהערט זיך צום קלאַפֿן פֿון די שיפֿלעך אין די וועלן וואַסער פֿון דער־פֿישערס פֿאַרטראַכט און געקוקט טיף אין טונקעלן וואַסער אַריין און צו־ווייטנס. עס האָט זיך געדאַכט, אָז זיי פֿאַרנעמען דעם רבינס „שלום־עליכם“, וואָס האָט געשוועבט איבערן וואַסער. באַלד זיינען די שיפֿלעך צוגעשוואַר־מען צום ברעג און געשלעפט אַ שווער־אַנגעפֿילטע נעץ מיט אַ גוט געווינס: די יונגען האָבן אָנגעהויבן רודעווען, אויפֿגעשטעלט די טונען מיט וואַסער, אָנגעצונדן די שטורקאַצן, און ביי דעם ליכט האָבן ברוך לענסקערס זין אָנגעהויבן אַרויסצואַוואַרפֿן פֿון די שיפֿלעך אויפֿן ברעג גרויסע העכט, לעשטשעס, קאַרפֿן, וואָס זייערע נאַסע טונקעלע שופֿן האָבן געבלישטשעט אין פֿלאַם פֿון די שטורקאַצן. די יונגען האָבן די גרויסע פֿעטע פֿיש אַרייַנגעלאָזט אין די גרויסע טונען וואַסער, און עס האָט זיך געדאַכט, אָז די פֿיש, וועלכע קומען אַרויס פֿון דער טיפֿעניש פֿון טייך, זיינען דאָס די פֿאַר־וואַנדלטע פֿרויען, וואָס זיינען אויף שטענדיק אין וואַסער פֿאַרטריבן גע־וואָרן און זיינען מגולגל געוואָרן אין די טונקעלע לעבעדיקע פֿיש... אָז רב שלמה איז דערנאָך אַריין צום פֿישער נעכטיקן, האָט ער נאָך געטראַפֿן די מויד זיצן אין קיך און וואַרטן... איר קאַפּ האָט זי געהאַט געוואַשן, די שוואַרצע צעפֿ פֿאַרפֿלאַכטן אין רויטע בענדלעך און זיי פֿאַר־בונדן אַרום דעם קאַפּ. זי האָט געהאַלטן אַ שפיגעלע אין האַנט און זיך באַטראַכט דעריןען.

אַ מינוט האָט זיך רב שלמה אָפּגעשטעלט, בלייב געוואָרן, געקוקט אויף איר. די מויד האָט אים ווידער געשיקט אירע בליקן פֿון אירע גלאַנ־צעדיקע אויגן און טיף אַרייַנגעדערונגען אין זיינע אויגן, ווי זי וואָלט געוואָלט דורך איר בליק איר גאַנץ בענקעניש און לוסט פֿון איר וואַרעם בלוט אויסדריקן. איר פֿולע ברוסט האָט הויך געקלאַפט און זיך געהויבן

און געשלאָגן פֿון איר ווייסן קאַפֿטל. זי איז געזעסן אויף איין אָרט און הינטיש בעטנדיק געקוקט אויף אים... דער ייד האָט געפֿילט איר וואָ-רעמען בליק און אַ ציטער איז אים אַדורך איבערן לייב. ער איז פֿלינג אַריין אין זיין קאַמער, זיך פֿאַרמאַכט און הויך, פֿרום און מיטן גאַנצן האַרצן קריאת־שמע געלייענט.

צו מאַרגנס באַגינען, ווען רב שלמה איז געזעסן אויף זיין וואָג, און די פֿאַר שטאַרקע פֿערד האָבן אים געטראַגן איבער דעם פֿייכטן וועג, וואו אַרום און אַרום זיינען געשטאַנען די פֿאַרטיק־געוואַקסענע תבואות אויף די פֿעלדער, די פֿרוכטן אין די סעדער, אַלץ באַהויכט און דורכגעטונקען מיט דער פֿייכטקייט פֿון מאַרגן, האָט אַ גרויסע פֿרייד און אַ גרויסער שטאַלץ אָנגעפֿילט זיין האַרץ איבער דעם, וואָס דער רבֿנו־של־עולם איז אים ביי־געשטאַנען, און ער האָט גובר געווען זיין יצר־הרע... און עס האָט זיך אים געדאַכט, אַז די אַלטע פֿעלדער און סעדער וואַקסן דאָס פֿאַר אים, פֿאַר אים ווערן זיי רייף, אַז ער זאָל זייערע תבואות קויפֿן. און מיט דעם גרויסן בטחון אין רבֿנו־של־עולם איז ער זיין וועג געפֿאַרן — גרויסע געשעפֿטן מיט דעם גרויסן לוצקער שררה צו מאַכן.

די מלחמה צווישן די געטער

עס זיינען אָנגעקומען שווערע צייטן אויף יידן. דער גוי, דער «קאַני-קראַד», וואָס מען האָט אים געשלאָגן אויפֿן מאַרק, איז געשטאַרבן פֿון די קלעפּ. דער ייד, אייזיקל גנב, איז אַ געזונטער אַרויסגעקומען. האָבן די גוים געזאָגט, אַז «זייערן» האָבן די יידן לעבן געלאָזט און «אונדזערן» האָבן זיי געהרגעט. אַ לוויה האָט מען געמאַכט דעם גנב, גלייך ווי ניט «קאַני-קראַד» וואָלט געשטאַרבן, נאָר אַ הייליקער. די קירך האָט אַ גאַנצן טאַג געקלונגען און דער קלאַנג האָט אויף יידן אַ שרעק אָנגעוואָרפֿן. זיי האָבן פֿאַרפֿירט אַ פֿראַצעס, אַ «שרייבער» האָבן זיי זיך פֿון דער גרויסער שטאָט געלאָזט ברענגען, אַז ער זאָל זיין זייער מליץ-יושר, און אַרויפֿגעלייגט דאָס גאַנצע פעקל אויף יידן. געהערט האָט מען שוין, אַז מען האָט אַ פֿאַר יידן, שניידער, די ריכטיקע אָנפֿירער פֿון געשלעג, אין וואָך אַריינגעזעצט, און רב שלמהן האָט מען גערופֿן אין ראַטהויז אויפֿן פֿאַרהער. געוואָלט האָט מען אים פֿאַרהאַלטן, איז אָבער געוואָרן אַ געוויין אין שטאָט, האָט מען איינגעלייגט אַ הויז אין ערבות און אים אַרויסגעלאָזט. איז די שרעק באַ-פֿאַלן אַלעמען פֿון קליין ביז גרויס, און מען איז געלאָפֿן קיין גאַסטינין, צום רבין.

די גאַסטינינער ערד איז געווען פֿרומע ערד. פֿון יאָרן-לאַנג איז דאָרט געשטאַנען די אַלטע גאַסטינינער שול, וועגן וועלכער מען דערציילט זיך אָן ביי יידן וואונדער-מעשיות, וואָס אין איר איז געשען. וויפֿיל תפֿילות, וויפֿיל יידישע טרערן האָבן אירע אַלטע, הונדערט-יאָריקע ווענט שוין אין זיך איינגעזאַפט! קליין איז די שול פֿון דרויסן, כדי זי זאָל זיך נישט וואַרפֿן די גוים אין די אויגן, און זינט יידן זיינען אין גלות, מוז די יידישע שול זיין נידעריקער פֿון זייער קירך. נאָר דער נר-תמיד, וואָס מען האָט אין איר אָנגעזונדן פֿאַר הונדערטער יאָרן, ברענט נאָך דאָרט ביז אויפֿן היינטיקן טאַג. און אַ חזקה איז עס, אַז אין שול זאָל תמיד כאַטש איין ייד זיצן, ביי-טאַג און ביינאַכט, און זאָל דאָרט תורה לערנען; און דער קול-התורה, וואָס האָט זיך געלאָזט הערן אין איר דעם ערשטן טאַג, וואָס מען האָט די שול

אויפגעפענט, איז נאך נישט פֿאַרשוויגן געוואָרן ביז צום-היינטיקן טאָג. יידן גלויבן, אַז ווען, חלילה, דער קול התורה אָדער דער גר-תמיד זאָל אין דער שול אויף איין מינוט איבערגעריסן ווערן, גייט די וועלט, חלילה, אונטער...

וואָרום די גאַנצע וועלט באַשטייט נאָר אויף דער תורה, וואָס ווערט געלערנט אין דער שול... מתמידים זיצן דאָרטן און לערנען יומם-ולילה. אַרום דער שול געפֿינען זיך די גרויסע ישיבות, באַקאַנט אין פּוילן, ליב האָבן די גאַסטינינער באַלעבאַטים די בית-המדרש-בחורים און באַזאָרגן זיי מיט טעג, — אַ חוקה שוין פֿון יאָרן. ציטאָן די יוגנט פֿון די מקומות אַרום אין די גרויסע גאַסטינינער ישיבות תורה צו לערנען. די ראשי-ישיבות און די משגיחים מיט די קאַפלען אויף די קעפֿ דרייען זיך אַרויף און אַראַפֿ אין די ישיבות, און דעם קול-התורה פֿון די יינגלעך און בחורים הערט מען פֿון גאַסטינין אויף וויאַרסטן ווייט. היימיש זיינען די בחורים ביי די שטאָט-באַלעבאַטים. די טאַטעס גיבן זיי עסן, און די טעכטער וואַשן פֿאַר זיי וועש... און האָט אַ ייד אין די מקומות אַ טאַכטער אויסצוגעבן, שפּאַנט ער דעם וואָגן איין און פֿאַרט קיין גאַסטינין, קומט אין דער ישיבה צום רבין אַריין; „רבי, גיט מיר אַ חתן פֿאַר מיין טאַכטער“. פֿירט דער רבי אַ בחור אַרויס פֿון דער ישיבה; „נאָ, דאָ האַטו אַ חתן פֿאַר דיין טאַכטער“. נעמט זיך דער ייד זיין איידים אַהיים; „דאָ האַטו דיר דיין ברויט, דיין קלייד, דיין ווייב מיט דיין שטוב, און זיין מיר און לערן“.

אין יעדער יידישער שטוב איז דאָ אַן איידים אַ לערן-קינד, וואָס זיצט אַ גאַנצן טאָג איבער די גרויסע גמרות. עס אַרבעט דער שווער, די שוויגער, די זין, די טעכטער; די ווייבער פֿאַרן אויף די יאַר-מערק און שלאָגן זיך מיט גוים, און אין דער חיים זיצט דער איידים און לערנט. מען קאַכט פֿאַר אים יויכלעך, און מען האָט דרך-אַרץ פֿאַר אים. און פֿאַרט דער שווער אין די גרויסע שטעט אַריין, ברענגט ער מיט אין אַן עק פֿון זיין וואָגן די ספֿרים פֿון יאַר-מאַרק פֿאַר זיין איידים. אין יעדער יידישער שטוב איז דאָ אַ שאַנק מיט ספֿרים, ש״ס, רמב״ם, שאלות-תשובות, ראשונים און אחרונים... אַזוי ווערט די תורה פֿאַרשפּרייט פֿון גאַסטינין איבער דער גאַנצער סביבה אַרום...

און אַזוי ווי ביי יידן, אַזוי איז, להבדיל, אויך ביי גוים. אויף דער גאַסטינינער ערד שטייט די באַרימטע דאָמבראָווער קירך, וואָס אירע היי-ליקע בילדער טוען וואונדער, און די גוים פֿון דער גאַנצער מאַאָוויצער ערד זיינען עולה-רגל אַהין און שלאָגן דעם שטערן אַן איר הייליקער שוועל. פֿרום איז דער גוי פֿון דער גאַסטינינער ערד, און נישט צו איינעם ווייזן זיך הייליקע געשטאַלטן אין די נעכט פֿון מאַי-געבעט, ווען דער גוי זיצט

אויס די גאנצע נאכט ביי די צלמים. דעוּפֿאַר, אָז עס קומט אָן עת-צרה אויף יידן, אָדער אויף גוים, איילן ביידע פֿעלקער פֿון לאַנד פוילן קיין גאָס-טיגן.

פֿאַרשטאַנען האָט דער ביסקופ פֿון דער דאָמבראַווער קירך, אָז יידן וועלן פֿאַרן פֿראַצעס קומען צום רבין, — האָט ער אויסגערופֿן אָן „אַטפּוסט“ צום דאָמבראַווער הייליקן בילד, וואָס איז הינטער גאַסטיגן, און, אויף להכעיס, אויף דעם זעלבן שבת, וואָס יידן קומען צום רבין.

באַלעבט איז היינט, פֿרייטיק, דער וועג קיין גאַסטיגן. עס פֿאַרן יידן צום רבין, די אַרעמע גייען צו פֿוס. עס גייען די גוים צום „אַטפּוסט“ אין דער קירך אַריין, וואָס דער גלח האָט אויסגערופֿן דווקא אויף דעם הייליקן שבת, כדי צו שטערן דאָס געבעט, אָז די תּפֿילות זאָלן אויפֿן וועג צום שער-הרחמים פֿאַרבלאַנדזשען אין שטנס האַנט. . . נאָר מיר האָבן אַ גרויסן חיזוק, דעם גאַסטיגער רבין. . . „אָז איר צו אייערס, גייען מיר צו אונז-דזערס“. טראַכט זיך נישט איין ייד, דערווענדיק די גוים. און נישט איין יידן פֿירט טאַקע דער שטן אַליין, דער גוי, אויף זיין אייגענער פֿור. אויפֿ-גענומען אויף זיין וואַגן דעם ייד, אָז ער זאָל אים שטערן אין זיין דאַווענען. . . און נישט איין ייד האָט אויך די נאַרישקייט געטאָן — אויפֿגענומען אויף זיין פֿור אַ גויע צו פֿירן זי אויף „אַטפּוסט“ אין דער קירך אַריין.

די שטאַט איז שוין פֿול. די גוים אין די נייע, זונטיקדיקע רעק, וואָס יידן האָבן דורך די לאַנגע ווינטער-נעכט אויפֿגענייט. אויסגעפּוצט האָבן זיך די פּויערטעס פֿאַר זייער גאַט אין דעם שענטסטן און אין דעם בעסטן, וואָס זיי האָבן נאָר אין זייער קאַסטן באַהאַלטן געהאַט. עס וואַרפֿן זיך די רויט-קאַלירטע טיכער איבער די רוקנס, און עס פֿאַרבן זיך די רייך-גע-פֿאַרבטע בענדער, און דאָס גאַנצע שטעטל איז פֿול פֿון די קאַלירן, און וואו מען קוקט, רייסט עס אויף מיט קאַרעלן-באַפּוצטע קעפּ פֿון די פּויערטעס, מיט דער וויסקייט פֿון פּויערישע מאַנטלען, מיט די רויטע הויזן. . . און דער קירכֿן-גלאַק קלינגט, קלינגט פֿון פֿרימאַרגן אָן, און יעדער קלאַנג גיט אַ ריס אין יידישן האַרץ. . .

נאָר יידן האָבן אויך נישט געשוויגן. עס לויפֿן אָן פֿורן מיט יידן איבער אַלע וועגן, שאַסייען אין שטעטל אַריין. פֿלינק געכאַפט אָן אכסניא, מען וואוינט מנינים-ווייז אין איין שטוב, און געלאָפֿן אין מקווה אַריין זיך טובל זיין און אַרויף צום רבין „שלום עליכם“ אָפּגעבן. עס זיצט דער רבי אין זיין ווייסן כאַלאַט אין „שלום-שטיבל“, האַלט די האַנט אויסגעשטרעקט צום ערם, אַ תּפֿידה ליגט אויסגעגאַסן איבער זיינע געשטאַסענע אויגן און אַפֿענע דיפֿן. ער ווייסט, דער רבי, יעדן יידנס צרות: טרויעריקע זיינען יידן און האָבן מורא. דער רבי זעט די טרויעריקייט און די אימה, וואָס

קוקט אַרויס פֿון ייִדישע אויגן, ווען זיי גיבן אים אָפּ „שלום-עליכם“. אַ יום־הדין שטייט פֿאַר, אַ יום־הדין פֿאַר גאַט און אַ יום־הדין פֿאַר בשר־ודם. גאַט איז אַן אל רחום וחנון, אָבער דער בשר־ודם... מיר זיינען אין גלות. אין גויאישע הענט. און דער רבי קרעכצט — טיפֿע ייִדישע קרעכצן אויף ייִדישע צרות.

נאָר קוים רוקט דער שבת צו, גייט אַוועק דער ייִדישער טרויער מיט די ייִדישע צרות. מען לאָזט די רשעים אַרויס פֿון גיהנום, און מיט דער נשמה־יתירה קומט דער בטחון און די אמונה אין דעם רבנו־של־עולם. פֿול אָנגעשטאַפט מיט יידן איז דעם רבינס בית־המדרש, פֿאַרנומען דער הויף בין אין דעם געסל אַרײַן, פֿון אינעווייניג שימערן אַרויס די ליכט, דעם רבינס ווייסער, אַטלאַסענער כאַלאַט און יואל חזנס זיסע שטים. „רב לך שבת בעמק הבכא, קומי צאי מתוך ההפכה“ — האָט אין גאַט אַרום געקלונגען. יידן האָבן אונטערגעכאַפט דאָס געזאַנג און האָבן געגלויבט אין די ווערטער. און דערנאָך, אַז יואל האָט אויסגעלאָזט „כי בך יחסו עניי עמי“ — זיינען זיי שוין גאַנץ רואיק געוואָרן.

באַלד האָט דער עולם אַ וועג צווישן זיך געמאַכט. עס האָבן זיך גע־ווין דעם רבינס הויף־מענטשן, די אַלטע רביצין מיט די שניר און טעכ־טער, די גרויסע פּערל זיינען אַראַפּגעהאַנגען פֿון זיי, ווי פּשרע שבת־טראַפּנס... און אַז דער רבי האָט דעם פּוס גענומען אין האַנט אַרײַן און קידוש געמאַכט, איז די קדושה אַראַפּגעקומען איבער דער וועלט, האָט זיך אַלץ באַרואיקט און אַלץ האָט זיך געהייליקט, און יידן האָבן זיך ווידער דערמאַנט, ווער זיי זיינען, ווער עס איז זייער גאַט, און אַ רואיקייט איז געקומען איבער זיי אין דער גרויסער שבתדיקער הייליקייט...

צומאַרגנס אינדערפֿרי, פֿון באַגינען אָן, האָט זיך געהערט פֿון דער קירך אַ מוראָדיק קלינגען, אַ געזאַנג און אַ ברומען איבער דער שטאָט, וואָס האָט יידן באַאומרוואיקט. עס איז געווען דאָס אַרויסגיין איבער דער שטאָט מיט זייערע פֿאַנעס און בילדער, מיט זייערע גלחים און גלח־מלעך אין ווייסן אָנגעטאַן. זיי האָבן געהאַלטן די געבעט־ביכער אין דער האַנט און אַלע האָבן געזונגען און צוגעקלימפּערט מיט גלעקלעך און אַרומגע־רינגלט דריי מאָל זייער קירך. די גאַס איז פֿול געווען מיט זייער געזאַנג און געשריי, און די קולות האָבן זיך אַרײַנגעריסן אין רבינס בית־המדרש אַרײַן. מען איז פּונקט געשטאַנען שמונה־עשרה. יידן האָבן געהערט דאָס געזאַנג, — דאָס דאַווענען די גוים צו זייערן, און פּונקט, ווען מיר שטייען שמונה־עשרה, וויל דער שטן שטערן אונדזערע תּפֿילות... זיינען זיי גע־וואָרן צעשראַקן און נישט געקאַנט מכוּן זיין די נויטיקע פּונות. דאָס קירכ־ן

געקלאנג האָט אַרײַנגעדױנגען אין שול אַרײַן, מבולבל געמאַכט די מוחות, און דאָס דאָווענען איז אַרויס אַ טרױערִיקס, אַ צעריסנס. „דער שטן האָט, חלילה, מנצח געווען!“ — איז אַ גרויס שרעק די יידן באַפֿאַלן.

דערפֿאַר אָבער האָבן מיר געהאַט אַ דוד־המלך, און ביי דוד־המלך אויף דער וואַנט איז אַ פֿידעלע געהאַנגען. האָט דוד־המלך אויסגעשפּילט אויף זײַן פֿידעלע די קאַפּיטלעך תּהילים, איז נישטאַ קײַן אײַן צרה, וואָס דוד־המלך האָט נישט פֿריער אײַנגעזען, אַז עס וועט אויף זײַן פֿאַלק קומען, און דערויף אַ קאַפּיטל תּהילים פֿאַרפֿאַסט. וואָס דו ווילסט בעטן צו גאָט, וואָס נאָר דײַן האַרץ באַגערט, געפֿינטו שוין אין תּהילים.

דערפֿאַר איז דער גאַסטינינער רבי אַזאַ גרויסער אָנהענגער פֿון דוד־המלכס תּהילים. באַלד נאָכן מיטאַג, יידן האָבן זיך נאָר אויפֿגעהויבן פֿון די טישן, האָבן זײַ זיך געאַיילט אין רבינס בית־המדרש אַרײַן, זעקס גרויסע ליכט פֿאַרן עמוד געברענט, זעקס יאַר־צײַטן געווען. דער רבי אַלײַן איז געשטאַנען פֿאַרן עמוד, און פֿול איז דער בית־המדרש, אָנגעשטאַפט מיט יידן און ייִדישע קינדער, אַלע בית־המדרש־בחורים און תּלמוד־תּורה־קינדער, און אַפֿילו די ווייבער־שול איז פֿול. דער רבי זאָגט תּהילים פֿאַרן עמוד, — דער רבי אַ פּסוק און דער עולם אַ פּסוק. דער רבי און די עדה יידן דערצײלן דעם רבּונו־של־עולם, וואָס פֿאַראַ צרות עס שטייען פֿאַר. און עס דוכט זיך, אַז דער רבּונו־של־עולם זיצט דאָ און הערט אויס אַלץ, וואָס יידן דערצײלן.

פֿרעגט דער רבי: „אשא עיני אל ההרים, מאין יבוא עזרי?“ ענט־פֿערן אים יידן אָפּ: „עזרי מעם ד' עושה שמים וארץ.“ זאָגט דער רבי: „וגם כי אלך בגיא צלמות, לא אירא רע, כי אתה עמדי“ — ווערט אַ גרויס געוויין אין בית־המדרש, און יידן שרייען נאָך דעם רבּין און זאָגן מיט: „וגם כי אלך בגיא צלמות“ — וואַרום אַ גרויסע שרעק האָט אָנגענומען יידן פֿאַר דעם יום־הדין, וואָס שטייט זײַ פֿאַר.

נאָר ר' שלמה האָט אויך נישט געשוויגן און געגרייט זיך צו דער מלחמה. קודם־כל איז ער אַריבערגעפֿאַרן איבער די הויפֿן, צו די שררות, וועלכע האָבן געײַאַלט זײַן די שופֿטים, — רחמים געבעטן, מתנות געטיילט און אײַנגעשטעלט זיך, דערצײלט, ווי די מעשה איז געווען, און געבעטן, אַז מען זאָל רחמנות האָבן, נישט אונטערברענגען אַ וועלט מיט יידן. נאָר קײַן הבטחות האָט ער פֿון זײַ נישט געקראָגן. מען איז געווען פֿאַרבי־טערט אויף יידן. ר' שלמה האָט פֿאַר זיך נישט מורא געהאַט. ער האָט געגלויבט באַמונה־שלמה, אַז דאָ קען העלפֿן נאָר דער רבּונו־של־עולם, און אַזוי ווי דער בורא־עולם וועט וועלן, אַזוי וועט זײַן. ביז איצט האָט אים

טאָקע גאָט געפֿירט אין זיין וועג, איז אים בייגעשטאַנען און אים אַרויס־גענומען פֿון אַלעם שלעכטן. פֿאַרוואָס, ווייסט ער נישט. אפֿשר צוליב זכות־אבות (וואָרים אין זכות־עצמו האָט ר' שלמה נישט געגלויבט, ער האָט זיך געהאַלטן פֿאַר נישט זייער קיין גרויסן צדיק, און עפעס וואָס שוועבט שוין דאָרט אויף זיין נשמה...), נאָר אפֿשר האָט זיך שוין דער זכות־אבות אויס־געלאָזט. און דערצו דאַרף אַ ייד תמיד זיין גרייט, און דערצו איז אויך ר' שלמה גרייט געווען. ווי נאָר עס איז אים עפעס געקומען אין וועג, האָט זיך אים געדאַכט, אַז ביז איצט זיינען געווען די זיבן פֿעטע יאָר, און פֿון איצט אָן הייבן זיך שוין אָן די זיבן מאָגערע יאָר... און ער איז שטענדיק געווען גרייט אָנצונעמען גאָטס רצון, נעמען דעם שטעקן אין האַנט און גיין און אָנהייבן אויפֿסניי, ווי ער האָט אָנגעהויבן ווען ער איז געווען אַ יונגערמאַן. און וואָלט נעכע געלעבט, וואָלט עס אים גאַרנישט אַזוי שרעקלעך געווען. זי איז געווען מיט אים איין דעה, זיי האָבן ביידע אָנגעהויבן פֿון אַרעמקייט. ביידע האָט דער רבֿנו־של־עולם אויפֿגעהויבן אין דער הייך, — וואָלט זי פֿאַרשטאַנען, אַז נישט שטענדיק מוז גאָט העלפֿן, און זיי וואָלטן ביידע צוזאַמען ווידער אינאיינעם אַראָפֿגענידערט... אָבער חנהלע איז אַריינגעקומען אין רייכקייט, און אַ יונג מיידל איז עס געווען, און חתונה האָט זי געהאַט מיט אַן אלמן מיט קינדער, און איצט פֿירט זי שוין אַזאַ הויז, און איז שוין אין די הויכע חדשים... פֿאַר איר און פֿאַר אירע קינדער האָט ער זיך געפֿילט מחויב, אַז עס מוז אים שטענדיק גוט גיין, — רייך זיין און גיטער האָבן און אַ גרויס הויז פֿירן, וואָרים אַז נישט, מיט וואָס פֿאַר אַ רעכט האָט ער דען גענומען אַ יונג מיידל, — ער, דער אלמן, אַ פֿאַטער פֿון אַזוי פֿיל קינדער?

איצט ערשט האָט ער איינגעזען זיין פֿעלער, וואָס ער איז נאָכגעגאַנגען זיין האַרץ און גענומען אויף זיך אַזאַ התחייבות, וואָס ליגט נישט אין זיין האַנט צו באַצאלן, נאָר אין גאָטס האַנט. און וואָס פֿאַר אַ רעכט האָט ער געהאַט אויפֿן רבֿנו־של־עולם „וועקסלען אויסצושטעלן?“ צי איז דען גאָט מחויב אים צו העלפֿן?

אַט־די געדאַנקען האָבן ר' שלמהן געדריקט גאַנצע טעג און אים נישט געלאָזט שלאָפֿן ביינאַכט. און פֿאַר וועמען דאָס האַרץ אויסצורעדן האָט ער נישט געהאַט. די קינדער? די עלטערע טאָכטער? געוואוסט האָט ער, אַז אַ טאָכטערס האַרץ הענגט שטענדיק אָן דער מוטער, וועט זי זיך נאָך פֿרייען, און וואָס פֿאַר אַ רעכט האָט ער צו רעדן אויף דער ווייבל? אין חנה־לעס אויגן, זעט ער, ליגט עפעס אַ בקשה צו אים שוין זינט אייניקע טעג. אפֿשר וואָלט גוט געווען מיט דער ווייבל אַליין איבערצורעדן? איז זי אָבער

אין די הויכע חדשים, שוין פֿאַרטאָן מיט איר אייגן גליק, און געטראַכט האָט ער. פֿון נעכען, האָט ער אויסגעמיטן מיט איר צו רעדן.

נאָר לאַנג, שוין לאַנג האָט חנהלע געוואָרט אויף דער מינוט. פֿון יענעם פֿרייטיק צו-נאַכט, ווען זי האָט אים ליב געקראָגן, האָט זי אָנגע-הערט צו אים, געזוכט אַ געלעגנהייט, אָז זי זאָל זיך אים אַוועקגעבן אינ-גאַנצן, און געפֿרייט זיך אין האַרצן אויף דער נסיון, וואָס גאָט האָט זיי צוגעשיקט, אָז זיי זאָלן אים ביידע קענען ביישטיין.

און אַמאָל אויף דער נאַכט, ווען זיי זיינען אַליין געבליבן, האָט זי ר' שלמה געטראָפֿן וויינענדיק, ווען זי האָט זיך אויסגעווישט אירע שיינע, שוואַרצע אויגן מיט איר געהאַפֿטן טיכל, פֿרעגט ער זי:

— וואָס וויינסטו, חנהלע? — האָט דיר ווער שלעכטס געטאָן? פֿעלט דיר עפֿעס?

ענטפֿערט זי אים:

— קיינער האָט מיר קיין שלעכטס נישט געטאָן, נאָר דו, שלמה. דו מיינסט, אָז איך פֿאַרשטיי נישט, וואָס דו קלערסט, אָז איך פֿיל נישט דיין האַרץ, שלמה?

— איך קלער נישט קיין שלעכטס אויף דיר, חנהלע, — זאָגט ר' שלמה.
— אַ, יאָ, שלמה, דו קלערסט וועגן מיר זייער פֿיל שלעכטס. הלוואי זאָל דיר דער רבונג-של-עולם מוחל זיין מיין צער. וואָס, בין איך נישט דיין ווייב? וואָס טויגן מיר דיינע הייזער מיט דיינע פֿעלדער, ווען דיין האַרץ איז נישט מיט מיר? דאָס האָב איך געבעטן דעם רבונג-של-עולם טאָג און נאַכט, אָז ער זאָל אונדז אַ נסיון צושיקן, אָז איך זאָל גאַרנישט האָבן, גאַרנישט האָבן, נאָר דיר, שלמה.

— ווייסטו, וואָס עס שטייט אונדז פֿאַר, חנהלע?

— וואָס קאָן איך פֿאַרשטיין, ווען דיין האַרץ איז נישט מיט מיר? וואָס קאָן מיר נאָך ערגערס געשען, שלמה?
— חנהלע, איך האָב נישט אַזוי געמיינט.

— יאָ, שלמה, איך ווייס דיינע געדאַנקען. אָז מען איז אַ יידיש ווייבל, פֿילט מען די געדאַנקען פֿון מאָן. איך ווייס, אָז דו קלערסט וועגן מיר זייער נישט גוט. האָב איך דאָס פֿאַרדינט? וואָס זאָל איך טאָן, שלמה, אָז איך זאָל דיין האַרץ געווינען? דיין קינד טראָג איך שוין אונטער מיין האַרץ און דיר האָב איך נישט.

— ווייסטו, חנהלע, אָז מיטן רבונג-של-עולם האָט קיינער קיין קאָנ-טראַקט נישט געמאַכט? — זאָגט ר' שלמה, נענטער צוגייענדיק צו איר, — און וואָס וועסטו טאָן, אָז עס וועט, הלילה, אונדז אויסקומען צו ליידן, זייער צו ליידן, אָז עס וועט אים געפֿעלן, אָז פֿון היינט אָן זאָל אַן אַנדערער

טראָגן דעם קאָפּל פֿון „שלמה נגיד“? מיר האָבן נישט געמאַכט מיט אים קיין קאַנטראַקט, און פֿאַר וואָס קומט דען גראַד אונדז דאָס רייכקייט, און נישט קיין אַנדערן?

דאָס ווייבל האָט אים נאָר געקוקט אין די אויגן אַריין:

— אַלץ זאָל ער ביי מיר אַוועקנעמען, נאָר מיט איין זאָך זאָל ער מיך נישט שטראַפֿן, — דיין האַרץ זאָל ער ביי מיר נישט אַוועקנעמען. דו ווייסט נישט די ליידן, וואָס קאָן זיין נאָך ערגער פֿון די ווערטער, וואָס דו זאָגסט מיר איצט?

— איך מוז דיר זאָגן, חנהלע, דו האָסט אָנגעהויבן רעדן מיט מיר. איך מוז דיר זאָגן, איך בין דיר מחויב. איך האָב דיך גענומען אַ מיידל, ווען איך בין שוין אַן אלמן געווען מיט קינדער. ביסט אין עשירות אַריין געקומען, קאַנסטו מיינען, עס מוז אַזוי זיין. און דאָ ווייסט מען נישט, ווי דאָס רעדל קאָן זיך געבן אַ דריי, און נישט דאָס געלט בלוין פֿאַרלירן און אַרעמע־לייט צו זיין, נאָר נאָך ערגער. דער רבונג־של־עולם וועט וועלן אונדז שטראַפֿן מיט ענווי־הגוף, פֿאַרשיקן אין די ווייטע מקומות, מיט בויון און בושא. מיר שטייען פֿאַר אַ משפט פֿון בשר־ודם, אָן רחמנות. מילא, איך בין גרייט פֿאַר ליב נעמען אַליך, וואָס ער וועט מיר שיקן. ער האָט מיר געגעבן גוטע יאָרן, ער קען מיר געבן שלעכטע יאָרן. אָבער דו ביסט נאָך אַ יונג ווייבל, דו הייבסט ערשט אָן צו לעבן, ביסט אַריינגעקומען אין אַ גרויס הויז, קאַנסטו מיינען, אַז עס קומט דיר, און נישט פֿאַר ליב נעמען גאַטט שטראַפֿן. איך מוז עס דיר זאָגן.

— צי בין איך דען נישט דיין ווייב? — וויינט דאָס ווייבל. — פֿאַר וואָס רעדסטו צו מיר, ווי איך וואָלט, חלילה, אַ פֿרעמדע געווען? איז דען נישט דיין גורל מיין גורל? און אַפֿשר איז עס שוין צוליב מיר, אַפֿשר איז עס שוין מיין מזל. פֿאַרוואָס רעדסטו צו מיר אַזעלכע רייד?

— וועסטו עס אָבער פֿאַר ליב נעמען און קיין תרעומות נישט האָבן אויפֿן רבונג־של־עולם, נישט, חלילה, בפה, נאָר אויך במחשבה? אַפֿילו נישט טראַכטן אַזוי?

— שלמה, וואָס קאָן מיר בעסען זיין ווי צו טיילן מיט דיר דיין גורל? דאָס איז דאָך געווען מיין געבעט צום רבונג־של־עולם בייטאָג און ביינאַכט! און זאָל דער רבונג־של־עולם אונדז שטראַפֿן, מיט וואָס זיין ליבן נאַמען וועט געפֿעלן, — ווען דיין האַרץ איז נאָר מיט מיר, קאָן מיר גאַרנישט געשען, האָב איך פֿאַר גאַרנישט קיין מורא, וועל איך אַלץ פֿאַר ליב נעמען, אַפֿילו, חלילה, אין די הייזער צו גיין.

— אויב אַזוי, האָב איך טאַקע פֿון דיר שלעכט געקלערט, זיי מיר מוחל, חנהלע, איך ווייס, אַז דיין האַרץ איז מיט מיר, אַז דער רבונג־של־

עולם וועט אונדז העלפן. — און ר' שלמה האט זיך אַוועקגעשטעלט אין איין ווינקל שטוב מיטן תהילים אין דער האַנט און האַט געזאָגט זיין קאַפיטל תהילים, וואָס ער זאָגט, ווען ער איז אין אַ גרויסער ספּנה. און חנהלע האַט זיך אַוועקגעשטעלט אין צווייטן ווינקל שטוב מיטן תהילים אין דער האַנט, נאָר זי האַט נישט געזאָגט פֿון דעם תהילים, זי האַט געזאָגט אירע אייגענע ווערטער.

מיט אַזאָ האַרץ איז ר' שלמה געפֿאַרן צום יום־הדין.

די מצווה

מיר האָבן אַ גרויסן גאַט. דריי טעג האָט זיך אַוועקגעצויגן דער משפט. זייער „שרייבער“ האָט וועלטן איינגעלייגט, געשאַטן אויף יידן פֿעך און שוועבל, אָבער ער האָט גאַרנישט געקענט מאַכן קעגן דעם רבּונו־של־עולם ווילן, קעגן יידנס תּהילים זאַגן. די גויע וואָס מען האָט איר פֿאַרקויפֿט די קראַנקע קו, האָט זיך מודה געווען, אַז דאָס האָט איר דער גוי פֿאַרקויפֿט, און דער אַלטער פּויער פֿון דאָרף, וואָס האָט געמאַכט מיט ר' שלמהן דעם „סאַמאַ־סאַנד“ (זעלבסט־געריכט), האָט געזאָגט בפֿירוש, בפֿני קהל עס ועדה, אַז דאָס האָט ער אַליין מיט ר' שלמהן געמאַכט דעם „סאַמאַ־סאַנד“. וואָרום פֿון פֿאַרצייטנס אַן פֿירט מען זיך, אַז מען כאַפט אַ גנב אויפֿן יריד, געהערט ער צום יריד; און אַ גנבס פֿעל איז ווי אַ הונטס אַ פֿעל, און ווער עס וויל, מעג שלאָגן. האָבן די „סענדזשעס“ (ריכטער) איינגעזען, אַז דער גוי האָט רעכט, האָבן זיי געמאַכט אַ באַראַטונג און באַשטימט אַז מען זאָל צען גוים און צען יידן איינזעצן אין „קאָזע“ אויף אַכט טעג, און ר' שלמה מיט דעם אַלטן פּויער זאָלן באַצאָלן צו פֿינף און צוואַנציק רובל קנס דער אַלמנה פֿון דעם „קאַניקראַד“.

נאָך דעם משפט האָבן די יידן מיט די גוים געמאַכט אַ גרויסע „זגאַדע“. מען איז געגאַנגען אין שענקל אַריין און אינאיינעם געטרונקען און גע־פּאַטשט זיך אין די הענט אַריין, און די גוים האָבן געשריגן ביים גלעזל בראַנפֿן; „נאַש אי וואָש בוג זגאַדזילי שיע“ — אַז זייער גאַט מיט אונדזער גאַט האָבן דאָס געמאַכט דעם שלום, זיינען זיך דורכגעקומען. נאָר די יידן האָבן בשום אויפֿן נישט געוואַלט דערויף באַשטיין און נישט געוואַלט נאָכ־געבן, אַז דאָס האָט אויך זייער גאַט געמאַכט, נאָר מחמת שלום וועגן האָבן זיי געשוויגן און שלום געשלאָסן מיט די גוים, וואָס מען דאָרף דאָך פֿון זיי צו לעבן.

דער משפט האָט זיך נאָר געענדיקט, האָט זיך אָנגעהויבן באַלד אַ צווייטער משפט, — דער משפט מיטן רבּונו־של־עולם. עס האָט זיך גע־

געבן א רוק צו יום-כיפור. נאָר פֿאַר דעם יום-הדין מיטן רבונ־של-עום האָבן יידן אַ גרויסן „שרייבער“ — דעם גאַסטינינער רבין. זיי פֿאַרלאָזן זיך אויף אים יעדן יאָר, און אוודאי נאָך דעם יום-כיפור, ווי ער האָט זיי ערשט אַזאַ נס געוויזן. געזען האָבן זיי, אַז דער רבונ־של-עולם וויל זיי העלפֿן אין דעם, וואָס ער האָט זיי פֿון גויישע הענט אַרויסגענומען. געבליבן איז מען איבער יום-כיפור אין גאַסטינין ביים רבין. דער רבי האָט אַליין גע-זאָגט פֿל-נדרים, איז מען דאָך געווען אַ ביסל רואיק. נאָר ביי נעילה איז יידן אַ גרויסע שרעק באַפֿאַלן: ווער ווייסט, אפֿשר איז דעם רבינס זכות היי-יאָר אויסגעלאָזט געוואָרן ביים דין פֿון בשר-ודם, און דער רבונ־של-עולם האָט זיי אַרויסגענומען פֿון מענטשנס הענט, כדי ער אַליין זאָל זיי משפטן, און דער רבי קאָן זיי גאַרנישט העלפֿן, נאָר זיי מוזן אַליין זייערע העצער צעברעכן פֿאַרן רבונ־של-עולם. דאָס האָט זיי דער רבי געזאָגט פֿאַר נעילה, כדי זיי זאָלן זיך נישט צו פֿיל פֿאַרלאָזן אויפֿן רבין, נאָר זיי זאָלן אַליין תשובה טאָן.

ביים בעטן צום רבונ־של-עולם איז ביי נעילה טאַקע געווען אַ גרויס געוויין אין רבינס בית-המדרש. און אַז דער רבי האָט געזאָגט מיט זיין צעבראַכן האַרץ און זיין צעבראַכענער שטים „פתח לנו שערי שמים“, איז יידן באַפֿאַלן אַ גרויס שרעק, און זיי האָבן זייער גרויס מורא געקראָגן. די שרעק האָט אַנגעהאַלטן ביז צום לעצטן שופֿר-בלאָזן. נאָר אַז דער רבי האָט געזען, אַז יידן וויינען און האָבן מורא, איז ער ווידער בטוח געווען, וואָרום זיין פֿלל איז דאָך געווען: „דאָרט וואו עס איז דאָ אַמונה, דאָרט איז דאָ גאולה“, האָט ער יידן נאָך נעילה געטרייסט מיט זיין פֿריילעכן גוט וואָך, „גוט-יאָר, גוט-יאָר“, און איז דעם מוצאי יום-כיפור געווען זייער אויפֿגעלייגט און צוגעלאָזט צו יידן. ביי קידוש-לבנה, ווען מען איז שוין פֿון שול אַרויס, האָט זיך דער רבי געווענדט צום עולם מיט אַ פֿריילעכן „שלום-עליכם“, און זיין פנים האָט געלויכטן. דאָס האָט יידן זייער דערפֿרייט, און די סעודה נאָך יום-כיפור האָט מען געגעסן מיט אַפֿעטיט און פֿרייד. נאָך דער סעודה איז מען אַרונטער צום רבין זיך גע-זעגענען. דער רבי איז געווען זייער גוט אויפֿגעלייגט און צוגעלאָזט, איז געזעסן מיט זיין לאַנגער ליולקע און גרויסער באַרד אין מיטן שטוב אויפֿן פֿאַטער-שטול און געהייסן אַלעמען אַריינלאָזן. דער עולם האָט זיך גע-שטופֿט ביי דער טיר, אַוועקגעשטופֿט די שמשים מיט די גבאים און אַריין אין שטוב. דער רבי האָט געשמייכלט און זיך מיט אַלעמען געזעגנט און אַנגעוואונטשן יידן אַלדאָס-גוטס. האָט מען נאָך דעם זעלבן אויפֿדערנאָכט די וואָגנס געשפּאַנט און מיט דער ליכטיקער לבנה איבער די וועגן אין די שטייטלעך אַהיים געפֿאַרן, די סוכה מאַכן. און יידן האָבן אונטערגע-

כאפט זמרלעך אויפֿן וועג און דערציילט זיך פֿון רבינס מעשים, פֿון יאָר־
 מערק, פֿון סעדער, פֿון פעלצן — אין דער ליכטיקער לבנה אַרײַן.
 אַז ר' שלמה איז צומאַרגנס אויף דער נאַכט אַהיים געקומען (נאָך
 אַפּמאַכן אויפֿן וועג אײַניקע געשעפֿטן), האָט ער שוין געטראָפֿן בײַ זיך
 אַ פֿולע שטוב מיט ווייבער. אין דער קיך האָט געברענט אַ גרויס פֿײַער,
 און גרויסע טעפּ מיט וואַרים וואַסער האָבן געקאַכט. די ווייבער זײַנען
 געגאַנגען אויף די שפּײַץ נעגל און געבראַכן זיך די הענט. און פֿון דער
 צווייטער שטוב האָבן זיך געהערט חנהלעס מוראדיקע קרעכצן, וואָס יעדער
 קרעכץ איז אַזוי שרעקלעך געווען, אַז דאָס האַרץ איז צעריסן געוואָרן.
 ער איז אַרײַן צו דער ווייבל, אַ בלאַסער און אַ דערשראָקענער, האָט זי,
 נעבעך, געטראָפֿן ליגן אין בעט, און גרויסע טראַפּנס שווייס האָבן אַרויס־
 געשלאָגן אויף איר צעהיצט געזיכט. און שײַן איז זי געווען אין דער היץ,
 ווי אַ מלכה. אַז זי האָט דערזען ר' שלמה, האָט זי אים אָנגעכאַפט בײַ
 דער האַנט: „שלמה, העלף מיר, איך גײ אױס“, און גרויסע טרערן שלאָגן
 איר פֿון די שײַנע אויגן אַרויס. ווערט ר' שלמהס האַרץ צעשניטן אויף
 שטיקלעך פֿון אירע רײד, זאָגט ער: „וואָס קאָן איך העלפֿן? דאָ קאָן נאָר
 אײַן רבּונו־של־עולם העלפֿן. נאָר שווייג, חנהלע. וועסט זען, גאָט וועט
 אונדז העלפֿן. ער העלפֿט מיר אין אַלע מײַנע וועגן, וועט ער אויך אײַצט
 מיך נישט פֿאַרלאָזן אין מײַן גרעסטער אָנגסט און נױט!“ און הײבט אָן די
 הענט ברעכן: „אוי, טאַטע אין הימל!“ דערציילט מען אים, אַז דאָס האַלט
 שוין אָן פֿון נעכטן, פֿון נעילה אָן, און מען האָט מורא, אַז דאָ זאָל זיך נישט
 האָבן נעכע, עליה השלום, זײַן געשטאַרבן ווייב, אַרײַנגעמישט, ווײל זי האָט
 געקאַנט, חלילה, ווערן באַליידיקט... שיקט ר' שלמה באַלד אַ שליח־
 מיוחד אויף אַ פֿערד קײן גאַסטינין צום רבּין. מען לאָזט דעם בית־עולם
 אויסמעסטן און מען שיקט צו נעכען אויפֿן קבר בעטן מחילה אין נאָמען
 פֿון דער יונגער ווייבל, אַז זי זאָל רחמנות האָבן אויף אַ יונג לעבן און
 מוחל זײַן... און עס בעט די טאַכטער אַליין בײַ דער מוטערס קבר: „זי
 איז אַ גוטע מוטער צו די שטיף־קינדער, — דאָס זאָל איר בײַשטיין.“
 און די שטיף־קינדער אַליין זאָגן תהילים פֿאַר דער שטיף־מאַמע.
 זעט ר' שלמה דער ווייבלס צער, קאָן ער שוין נישט מער אויסהאַלטן.
 גײט ער אַרײַן צו זיך אין שטוב און שליסט זיך אײַן און שטעלט זיך אַוועק
 אין אַ ווינקל און הײבט אָן וויינען מיט גרויסע טרערן און זאָגט צום רבּונו־
 של־עולם אַזוי: „טאַטע אין הימל, שטיי מיר בײַ. אַז איך האָב געזינדיקט,
 לאַז עס אױס צו מײַן קאַפּ, אָבער אויף דער ווייבל האָב רחמנות. זי איז
 דאָך אַן אומשולדיק קינד, אַ צדיקת איז זי דאָך. איך ווייס, איך בין נישט
 ווערט דיין חסד, און אַלץ, וואָס דו טוטסט מיר, איז גענוג. גענוג האַסטו

מיר געטאָן, נעם מיר אַלץ אַוועק. און ווען עס איז באַוויליגט ביי דיר, לאָז
 מיך אין די הייזער אַרומגיין, מאַך מיך מבייש פֿאַר מענטשן, נאָר שטיי
 מיר ביי, האָב רחמנות אויף דער ווייבל!

און פֿון דער צווייטער שטוב רייסן זיך אַריין די קרעכצן און די גע-
 שרייען, און יעדער קרעכץ איז, נעבעך, אַזוי ווי מען וואָלט אָן אומשולדיקע
 טויב געמוטשעט. קען עס שוין נישט ר' שלמה אויסהאַלטן, און אַ גרויסער
 שטראָם טרערן גיט אים אַ גאַס פֿון די אויגן, און ער שרייט אויס: «רבּונ-
 של-עולם, איך קאָן איר צער נישט הערן, גיס אויס דיין פעס אויף מיר, אויף
 מיין היין. האָב רחמנות אויף איר». און ער לויפֿט אַריין צו דער ווייבל
 און כאַפט אָן איר בלייכע האַנט און וויינט אויף איר, און וויינט אויף איר
 גאַנץ לאַנג, און וויל נישט אַוועק פֿון בעט, און האַלט זי ביים קאַפֿ אָן, און
 קושט איר דעם שייגעם שטערן און טרייסט זי און זאָגט איר מיט גרויסע
 טרערן: «וויין נישט, חנהלע, מיר האָבן אַ גרויסן גאַס! וויין נישט, וויין
 נישט». און זי ענטפֿערט אים גאַרנישט, קאָן נישט רעדן. אויגן האַט זי
 גרויסע, און זי קוקט אויף אים מיט אירע גרויסע אויגן, און שוין איז זי,
 ווי אַ מלכה, און איר יעדער בליק ציט פֿון אים דאָס חיות אַרויס.

וועקט מען אים אויף, און די באַבע זאָגט אים מזל-טוב, און וויינט אים
 אַ שרייענדיק קינד, אַ בן-זכּר. ווייסט ער שוין נישט, וואָס עס טוט זיך מיט
 אים: צי זאָל ער טאַנצן אין מיטן דער שטוב פֿאַר פֿרייד, צי זאָל ער וויינען.
 קוקט ער אויף חנהלען, שמייכלט זי מיט אַזאַ זיס-צערדיק שמייכל, און
 די שכינה שיינט אויף איר, און די אויגן זיינען פֿול מיט פֿרייד און דאַנק,
 און זי שטעקט די הענט און גלעט ר' שלמהס קאַפֿ. נעמט מען און מען שיקט
 אַ צווייטן רייטער אַנזאַגן דעם רבּין, אַז די גאולה איז שוין געקומען. שיקט
 מען אַ צען פֿונט ליכט אין בית המדרש אויפֿן ווינטער, שיקט מען אַ צען
 קערץ קוילן אין הקדש אַרונטער.

צומאַרגנס אין דער פֿרי, אַז מען האַט זיך באַרואיקט, חנהלע איז שוין
 נישט געשלאָפֿן און דאָס קינד ביי איר זייט, גייט ר' שלמה אַריין. וויינט
 אים די באַבע דאָס קינד. אָן עין-הרע אַ גרויס קינד, אַ שטאַרקס, און האַט
 דער מוטער גרויס צער אַנגעטאָן, וויל עס איה, אָן עין-הרע, אַזוי שטאַרק.
 גייט ר' שלמה צו צו חנהלען, נעמט זי אָן ביי דער האַנט און פֿרעגט זי.
 וואָס זי מאַכט. קוקט זי אים אין די אויגן אַריין, און איצט — שוין נישט
 מיט שעמעוודיקייט און נישט מיט מורא, נאָר מיט ליבע און זיכערקייט.
 זי איז די מוטער פֿון זיין קינד און זאָגט צו אים אַזוי: «איך האָב נאָר מורא
 געהאַט, שלמה, אַז איך זאָל נישט פֿאַרשעמט ווערן». פֿרעגט ער זי: «פֿאַר
 וואָס זאָלסטו פֿאַרשעמט ווערן?» — ענטפֿערט זי אים: «אַז איך זאָל נישט
 פֿאַרשעמט ווערן פֿאַר גאָט און פֿאַר לייט, אַז איך בין נישט ווערט צו זיין

די מאמע פֿון דיין קינד". גלעט ער זי איבערן שטערן און זאגט: "דער רבונג-של-עולם וועט דיר, חלילה, נישט פֿארשעמען, וועסט נאָך די זכיה האָבן צו זיין די מוטער פֿון אַ סך קינדער און וועסט נאָך די זכיה האָבן צו הערן זייער קול-התורה, און מיר וועלן נאָך דערלעבן מגדל צו זיין זיי לתורה, לחופה ולמעשים טובים".

קוקט זי אים אין די אויגן אַריין מיט דאָנקבאַרקיט און זאגט: "אַמן, און ער זאָל דיר העלפֿן, אַז די פרנסה זאָל דיר אַנקומען גרינג, און מיר זאָלן זיי דערלעבן אויפֿצוציען און נחת האָבן פֿון זיי" — און ער פֿילט אַז אירע טרערן פֿאַלן אויף זיין האַנט: "מיר זאָלן, חלילה, נישט פֿארשעמט ווערן". ענטפֿערט ער איר: "דער רבונג-של-עולם האָט מיר שטענדיק גע-האַלפֿן, איך ווייס נישט, פֿאַר וואָס ער טוט מיר דעם חסד, וואָס, בין איך איך מער ווערט פֿון אַן אַנדערן ייד? נאָר איך האָב בטחון אין אים און דאָנק אים און לויב אים פֿאַר אַלץ, וואָס ער טוט מיט מיר. האָב נישט קיין מורא, חנהלע, וועסט נישט פֿארשעמט ווערן, וואָרום דיין שאַנד איז מיין שאַנד". זאָגט זי: "דו ביסט עס ווערט, שלמה, אַז גאָט זאָל דיר העלפֿן, וואָרים דו האַסט אַ ווייך האַרץ און דו לעבסט נישט פֿאַר דיר, נאָר פֿאַר אַנדערע, און איך וועל דער פֿאַלגן, שלמה, און וועל מיך אַזוי פֿירן ווי דו הייסט מיר". זאָגט ער צו איר: "אַזוי טוסטו גוט, חנהלע, וואָרים וואָס מער דו וועסט אויסגעבן פֿאַרן רבונג-של-עולם, אַלץ מער וועט ער דיר באַצאָלן. האָב נישט קיין מורא, ער איז אַ גוטער בטוח, און מען קאָן אים געטרויען". מאַכט זי אָפּ ביי זיך אין האַרצן, אַז זי זאָל ליכט שיקן אין בית-המדרש אַריין, אַז זי זאָל אַרעמע קימפעטאָרינס באַזאָרגן מיט לילעכער און יויכלעך, אַז זי זאָל פֿאַר די תלמוד-תורה-קינדער אַ מוטער זיין, און אורחים ליב האָבן, ווי איר מאַן האָט זיי ליב.

האַט מען נאָך מורא פֿאַרן שטן, און נאָך דערצו ביי אַ בכור, קלעפט מען אויס די ווענט מיט קוויטלעך. קומען צוגיין די חדר-יינגלעך יעדן פֿאַר-נאַכט אין דער קימפעטאָרינס שטוב אַריין און לייענען קריאת-שמע פֿאַר דעם קליינעם קינד, וואָס קאָן נאָך אַליין נישט קריאת-שמע לייענען. טיילט מען זיי לעקערלעך, פֿרייען זיך די קינדער און בעטן זיך, אַז מען זאָל זיי דאָס נייע קינד ווייזן, וואָס איז געקומען פֿון הימל אַראָפּ. דערציילט זיי די באַבע, אַז דאָס קינד איז נישטאַ. עס האָט זיך אין דעם גרויסן פעלץ אַנ-געטאָן און איז געפֿאַרן איבער דער מדינה אַ שידוך טאָן.

שיקט דער רבי אַ רייטער אַנזאָגן, אַז ער וועט אויף דעם ברית קומען מיט זיין אייגענעם מוהל. ווייסט ר' שלמה, אַז דער רבי וויל תנאים אָפּ-שרייבן מיט חיימלען אין דעם טאָג פֿון ברית, וואָס עס איז אַ מזלדיקער טאָג. שיקט מען אין דער גרויסער שטאָט נאָך אַ סאָרווער און אַ מענטש

צו ברוך פֿישער נאָך לעבעדיקע פֿיש אויפֿן ברית. קומען משפחות צופֿאַרן פֿון דער פֿרעמד. דער ווייבלס מורינדיקע משפחה פֿון גרויס־פוילן: דער פֿאַטער אירער, ר' שלמה גראַסגליק, מיטן שטייפֿן, געוואַשענעם קעל־נערל און מיט דעם אויסגעריבענעם פֿאַלטן פֿון פֿיינעם קאַלישער קאַרט; איר מוטער מיט די שוועסטער, — פֿעסטער שוין אין דער שטוב, זייער טאַכטער האָט שוין אַ קינד געהאַט. נעמען זיי זיך צו דער סעודה, באַקן אַזעלכע גרויס־פוילישע קיכלעך און פוטער־קוכנס אַ פֿולע שטוב. טעהנען די היימישע:

— פוטער־קוכנס איז גוט פֿאַר די גרויס־פוילישע, וואָס דער גרעסטער יום־טוב איז, ווען מען עסט פוטער־קוכן און מען טרינקט קאַווע. מיר דאַרפֿן דאָס גוטע שטיקל פֿיש און דאָס גוטע ביסל ציבעלעס. באַליידיקט זיך באַלד דער ווייבלס משפחה (די גרויס־פוילישע — אַ ליאַדע וואָס ווערן זיי באַלד ברוגוז) און ענטפֿערן: — ציבעלעס איז גוט פֿאַר די קליין־פוילישע „ליטוואַקעס“, וואָס עסן נאָר ציבעלעס מיט קנאַבל.

און ר' שלמה גראַסגליק, חנהלעס פֿאַטער, גייט עפעס אַרום אַ ברוגוז־דיקער (שטענדיק איז דער אַריסטאָקראַטישער ייד ברוגוז, ווייל ברוגזקייט געהערט צו אַריסטאָקראַטיע), ווייל אים ר' שלמה איבערבעטן און מאַכט אים אַ שיינע מתנה, אַ זילבערן טאַבאַק־שקעטעלע מיט שטיינער אויס־געזעצט, און בעט אים איבער, ער זאָל נישט ברוגוז זיין. וואַרים מען האָט נישט קיין צייט צו אים. אַלע זיינען פֿאַרטאָן ביים רבין, וואָס איז שוין אַנגעקומען מיט זיין זון און כלה און שטייט־איין ביים שותף, ביי ר' יוספֿן, אין דער גרעסטער שטוב אין שטאָט.

די נאַכט פֿאַרן ברית איז מען אויף, — אַ געפֿערלעכע נאַכט, און נישט ביי איין קינד איז שוין דער שטן מזיק געווען אין דער נאַכט, איידער דאָס קינד ווערט אַ „ייד“. און ווי עס איז באַוואוסט, פֿאַרשטעלט זיך דער שטן אין דער נאַכט אין אַ קאַץ אַדער אין אַ הונט צו שעדיקן דאָס קינד. זיאַן אַלע אויפֿדערנאַכט הינטער דער קימפעטאַרינס צימער. די זילבערנע לייכטער ברענען אויפֿן טיש, און דאָס גוטע ביסל משקה מיט דעם גוטן שטיקל לע־קעך איז אויך אַנגעגרייט דאָס האַרץ צו דערקאַפֿן. זיצט מען און מען לערנט משניות.

ר' שמעיה, דעם רבינס אַלטער שמש, וועלכער איז נאָך געווען אַ ישמש ביים אַלטן, זכרונו לברכה, זיצט ביים אַנגעהייצטן אויוון. רייכערט די ליולקע און דערציילט דעם אַרומיקן עולם ווי דער אַלטער, זכרונו לברכה, האָט אַמאָל דעם שטן גוט דורכגעשלאָגן. עס איז אַזוי געשען:

— אַ ייד האָט געוואוינט ביי אַ פּריץ אויפֿן דאָרף, האָבן זיך ביי אים, נעבעך, קיין קינדער ניט געהאַלטן. ווי עס איז אים געבוירן געוואָרן אַ קינד, איז עס אין דער נאַכט פֿאַרן ברית געשטאַרבן. איז דער ייד צום רבין גע־קומען וויינען. איז דער רבי אַרײַן צום ייד געפֿאַרן פֿאַר אַ ברית — סנדק צו זײַן. ער איז אויף אַ גאַנצע נאַכט און זאָגט אָן, אַז מען זאָל שטעקנס אָנגרייטן. אין דעם קומט אַרײַן אַ שוואַרצע קאַץ און פֿאַזט זיך צו דער קימפּעטאַרין און בעט אַרײַן. דער רבי האָט זי אָבער אָפּגעוואַרט און גע־הייסן כאַפֿן די קאַץ. איז זי אין דער דעקע אַרײַן, האָט מען די דעקע אויף דער ערד אַוועקגעלייגט און גוט דורכגעקלאַפט מיט שטעקנס, ביז די קאַץ איז אַ צעהרגעטע אַרויס דורך אַ שפּאַרע פֿון שטוב. צומאַרגנס האָט מען געהערט, אַז דער פּריץ פֿון דאָרף לײַגט אַ צעקלאַפטער אין בעט. וואָרים דאָס איז טאַקע געווען די שוואַרצע קאַץ, ווייל דער פּריץ איז געווען אַ כּישוף־מאַכער, אַ שליח פֿון שטן, האָט ער די קינדער פֿון ייִדישן אַרענדאַר מוזיק געווען...

אין דער קיך שטייען די מומעס מיט די קעכינס און קאַכן דערווייל די פֿיש, פּרעגלען די גענדז פֿאַרן מאַרגנדיקן ברית, און דער געשמאַק לויפֿט פֿון קיך אַרײַן אין דער שטוב, וואו רב שמעיה דערציילט די מעשיות. דער סאַרווער מאַכט די טישן גרייט, שטעלט דעם בראַנפֿן און גיסט דעם וויין. אַזוי וואָרט מען אָפּ הינטער דעם צימער פֿון דער קימפּעטאַרין די נאַכט, איידער דאָס קינד ווערט אַ ייד. און היטן זאָל זיך דער שטן, ער זאָל זיך איצט דאָ ניט באַווייזן אין ר' שלמהס שטוב אין געשמאַלט פֿון אַ הונט אָדער אַ קאַץ. ער וואַלט קיין פֿעבעדיקער נישט אַרויס פֿון דאַנען...

שוין איז דאָס ווייבל אויף. אָנגעטאַן אין איר שענסטן שפיצן קאַפֿטן, מיט אַ הייבל אויפֿן קאַפּ, האַלט זי איר ערשט־געבוירן קינד אויף דער האַנט. דער עולם הייבט זיך שוין אָן צוזאַמענקומען. דאָס הויז ווערט באַ־לעבט, און די יונגע מאַמע הייבט אָן אַנצוטאַן דאָס קינד צו דער מצווה. אַ קליידל האָט זי פֿאַר איר קינד אַרײַן אויסגעהעפֿט דורך דער צייט, ווען זי האָט עס געטראָגן, אַנצוטאַן צו דער ערשטער מצווה. הייסע טרערן רינען איבער איר שיין פנים אויפֿן קינדס קישן אַרויף. די ערשטע מצווה ביי יידן איז צער, און זי וויינט אויף איר קינדס ליידן, נאָר אַ ייִדיש ווייבל איז זי דאָך און זי ווייסט, אַז דער רבּנוֹ־של־עולם גיט פּוח די קליינע ייִדישע קינדער אַריבערצוטראָגן דעם צער, אַניט וואַלטן זיי עס דאָך נישט אויס־געהאַלטן... נאָר עס איז דאָך איר ערשט קינד — עס ווייס נאָך גאַרנישט, און עס זאָל שוין אַזוי ליידן... וויינט זי, און די טרערן זינען וואַרעמע, נאָר דאָס האַרץ איז איר פֿול מיט פֿרייד, וואָס זי האָט די זכּיה געהאַט צו דערפֿעבן איבערצוגעבן איר קינד צו דער ערשטער ייִדישער מצווה. און

זי ווייס, אָז זי טוט אַ גרויס אומרעכט, וואָס זי וויינט. פֿרייען, פֿרייען דאַרף זי זיך, און זי פֿרייט זיך טאַקע, און דאָס גאַנצע פנים אירס פֿייכט פֿון פֿרייד. נאָר די טרערן רינען דאָך פֿון די אויגן איבערן פנים אויפֿן קינדס קישעלע. קומט אַריין רב שלמה, און זיין גאַנץ פנים שמייכלט פֿאַר גדולה. און אַנגעטאָן איז ער צום ערשטן מאָל אין דער אַטלאַסענער קאַפּאַטע און אַ גרויס שטריימל — דעם רבינס מחותן... און זיין שיינ פנים מיט זיין שוואַרצער באַרד פֿייכטן אַרויס פֿון שטריימל, זאָגט ער צו איר:

— חנהלע, דו ווייססט? פֿרייען דאַרפֿסטו זיך, וואָס דער רבונג-של-עולם האָט דיך צו דעם מזכה געווען.

זאָגט זי:

— איך ווייס, שלמה, איך בין אַ נאַרישע יידענע און איך קאָן זיך דאָך ניט איינהאַלטן — אַזאַ שוואַלב, אַזאַ טייבעלע, און שוין אַזוי פֿיל צער. ענטפֿערט רב שלמה:

— פֿאַר דעם זיינען מיר יידן. עס שטייט „בדמיון חיי“, דאָס איז טייטש — אין דיין בלוט זאָלסטו פֿעבן, און פֿרייסטו זיך ניט, וואָס דיין קינד איז אַ ייד?

און זי שמייכלט מיט חן פֿון הינטער אירע טרערן אַרויס. נעמט רב שלמה אַרויס אַ שנירל פֿערל און גיט איר אַ מתנה.

— נאָ — זאָגט ער — איך האָב עס באַהאַלטן פֿאַר דיר. אַז דו וועסט די זכיה האָבן דיין קינד צו דער ערשטער מצווה איבערצוגעבן, טו עס אָן און טראָג עס געזונטערהייט.

נעמט זי דאָס שנירל פֿערל און טוט עס אָן אויף איר שיינעם אַל-באַסטער-האַרדז, פּאַסט עס איר, ווי אַ מלכה אַ קרוין, שמייכלט זי ווייטער, און טרערן גיסן זיך איר פֿון די אויגן, און זי זאָגט:

— איך דאַנק דיר, שלמה, איך דאַנק דיר פֿאַר אַלץ.

און אַ נייער שטראָם טרערן גיסט זיך איר פֿון די אויגן, אָבער דאָס זיינען שוין נישט טרערן פֿון צער, נאָר פֿון גרויסער, גרויסער פֿרייד... נעמען שוין די קוואַטערס דאָס קינד. מיט קוואַטערשאַפֿט האָט מען מכבד געווען די נייע חתן-כֶּה-פֿאַר, חיימל און דעם רבינס אייניקל. גיט זי אַרויס דאָס קינד פֿון די הענט, ווערט איר ווידער באַנג. נאָר דערינען זיצט שוין דער רבי אין טלית אויף דעם גרויסן פֿאַטער-שטול, און איר שלמה איז דערביי. דערמאָנט זי זיך, אין וועמעס הענט איר קינד איז, ווערט זי רואיקער, נאָר איר האַרץ שפּאַנגט. באַלד הערט זיך פֿון דאָרט דעם קינדס שרייען, רייסט איר מוטער-האַרץ אויף. זי וויל אַראָפּ פֿון בעט, דערמאָנט זי זיך, אַז איר קינד ווערט אַ ייד איצט, גייט אַריין אין בונד יידישקייט, און אַזוי וועט זיין קול זיין, אַז ער וועט די הייליקע תורה פֿערנען — שליינגט זי די טרערן...

ברענגט מען איר באַלד דאָס קינד אַריין, וויל עס אַן אַנדער יידענע
איינשטילן, לאַזט זי ניט, רינען איר די טרערן פֿון די שיינע אויגן אויף
די בריסט אַרויף, זויגט איר קינד די מילך מיט טרערן. ווייזט זיך דער
רב און זאָגט איר „מוז טוב“. קומט רב שלמה אַריין און קוקט איר מיט
ליבע אין די אויגן אַריין און זאָגט איר :

— הנהלע, מיר זאָלן דערלעבן נחת פֿון אונדזער קינד. — איז עס
איר באַצאָלונג פֿאַר אַלע טרערן, וואָס זי האָט פֿאַרגאַסן.
הערט זיך אין מיטן דערינען אַ שיינ געזאַנג. דאָס זינגט דער חזן מיט
די משוררים.

אַ פֿול הויז מיט יידן, די טעלער קלאַפֿן, דער וויין גיסט זיך אין בעכער,
און עס הערט זיך אין מיטן דערינען דער קול־התורה. יידן שפּאַרן זיך און
לערנען, און ווייבער זיצן אַרום הנהלען און האָב דר־ארץ. נאָר יעדן מאָל
קומט אַריין צו איר רב שלמה, דאָס שטריימל פֿאַררוקט אַן אַ זייט, און די
אויגן גלאַנצן אים פֿאַר נחת און פֿון דעם ביסל וויין, וואָס ער האָט גע-
טרוקען, און ער באַרואיקט זי און טרייסט זי, זי זאָל נישט וויינען, און
די ווייבער זעען ווי רב שלמה האָט ליב זיין ווייבל, זיינען זיי איר מקנא...

אויף דער נאַכט האָט מען ווידער די טישן געגרייט צו די תנאים פֿון
דעם רבינס אייניקל מיט חיימלען. דער רבי זיצט אויבן, און אַרום אים די
רבנים פֿון דער געגנט אַרום, וואָס זיינען געקומען צו רב שלמהן אויפֿן
ברית און דעם רבין זען, די פני פֿון שטאַט, די שענסטע יידן, און חיימל
אין שטריימעלע מיט דער אַטלאַסענער קאַפּאַטע זיצט מיט זיין רבין, מיט
רב שמואל דיין. צום ערשטן מאָל זינט דער מעשה ווי מען האָט אים
געכאַפט שבת אין שו"ל, ווייזט זיך דער ייד צווישן יידן, נישט געוואַלט האָט
ער קומען צום טיש, נאָר דער רבי אַריין האָט אים געשיקט רופֿן, מקרב
געווען אים און גערעדט מיט אים ביחידות. און צו רב שלמהן האָט דער
רבי געזאָגט בפֿני קהל־ועדה: „דערפֿאַר, וואָס דו האָסט אויף דעם יידן
רחמנות געהאַט און אים אַריינגענומען צו דיר אין שטוב אַריין און נישט
דוחה געווען אַ יידישע נשמה, האָט דער רבונ־של־עולם געהאַלפֿן, און דו
האָסט אַ קינד אַ בן־תורה“. געמיינט האָט ער חיימלען.

זיצט דער חתן לעבן רב און הינטער אים זיין רבי, און דער עולם אַרום,
און חיימל מאַכט זיך גרייט זאָגן אַ דרשה פֿאַר די תנאים.

עס זיצן די שטריימעלעך אַרום טיש און האַרכן אויס דאָס פּשטל, וואָס
חיימל זאָגט פֿאַר זיי. ער ציט אַן גמרות, רמב"ם, ראשונים און אחרונים,
וואַרפֿט אַן קשיות אַ גאַנצן באַרג און מיט איין מאַך, מיט איין תּירוץ פֿאַר-
ענטפֿערט ער אַלץ, וואַרפֿט־אַראַפֿ דעם גאַנצן טורעם, וואָס ער האָט אויפֿ-

געבויט. עס פראוואט אים צו כאַפֿן אַ „שטריימל“, אַ רבל, און וואַרפֿט אים אונטער אַ קשיא, אַבער דאָס יינגל פֿאַזט זיך נישט, שפּאַרט זיך מיט די יידן מיט די גרויסע בערד, ברענגט ראיות פֿון רש"י, פֿון תוספות און ווייזט זיין בקיאות. די יידן קוקן דעם יינגל אין מויל אַריין און האָבן הנאה פֿון אים. דער רבי אַליין האָט אים שוין אייניקע מאָל אין בעקל געקניפט און געזאָגט „אָואַ“. און עס זיצט רב שלמה אין אַ ווינקל און קוקט זיך צו. פֿאַרגעסן האָט ער איצט אָן אַלע געשעפֿטן. ער זעט נאָר דאָס יינגל, און דעם רבונר-של-עולם האָנט, ווי דער רבונר-של-עולם פֿירט עס זיין וועלט. אים האָט גאָט נישט מזכה געווען מיט דעם, ער קאָן זיך נישט אַריימישן דאָ און אַריינרעדן צווישן די יידן מיט רי גרויע בערד, — אַ סך ענינים פֿאַרשטייט ער נישט און ווייס דעם פּשט נישט, נאָר זיין קינד, זיין חיימל... ער זעט, ווי דער רבונר-של-עולם שפּענקט אים ווידער צוריק דעם „אור-תורה“; גאָט צינדט ווידער אָן זיין הייליק ליכט און זיין משפּחה. מיט זיין זון, מיט חיימלעך, וועט זיך אָנהייבן אַ נייער דור. און עס שטייען אויף פֿאַר זיינע אויגן די גרויסע זיידעס זיינע, די גרויסע יידן די רבנים, — דער „אור החיים“, דער „נודע ביהודה“ און די גרויסע רבנים פֿון דער שטאָט שערעץ. און חיימל וועט ווידער ציען דעם שנור, וואָס איז געוואָרן אַפּגעריסן. און פֿאַרוואָס קומט דאָס אים? פֿאַרוואָס האָט דאָס אים דער רבונר-של-עולם אויסגעקליבן, אַז ער זאָל די זכיה האָבן צו דערלעבן „תורה וגדולה במקום אחד“, פֿאַרוואָס ניט קיין אַנדער ייד? און ער דערמאָנט זיך אָן דוד-המלך, וואָס ער האָט געזונגען פֿאַרן רבונר-של-עולם, ווען גאָט האָט אים אויסגעקליבן פֿאַר אַ מלמד איבער זיין פֿאַלק, און הייסע טרערן פֿאַלן אים פֿון די אויגן אין זיין שוואַרצער באָרד אַריין.

אין דער צווייטער שטוב, ביי חנהלעך, זיינען די ווייבער פֿאַרזאָמלט. די אַלטע רביצין האָט שוין נישט געלעבט. זיצט דער פּלהס מוטער מיט דער פּלה פֿון אויבן-אָן, און רעכטס, לעבן זיי, די מחותנתטע, חנהלעך. זי האָט זיך „איינגעשטעלט דאָס לעבן“ און איז אַרויסגעגאַנגען פֿון בעט. זי האָט געזאָגט, אַז די שמחה פֿון דעם פֿרעמדן קינד איז ביי איר טייערער פֿון איר אייגן קינד, האָט זיך אַנגעטאָן און זיך אַוועקגעזעצט מיט דער פּלה און די פּלה זייער מקרב געווען און גערעדט מיט איר. אַרום זיי זיינען געזעסן די שענסטע בעלי-הביתטעס פֿון דער שטאָט, יידישע מאַמעס, די בריליאַנטן האָבן געבלישטשעט אין דעם שייך פֿון דעם ליכט. עס האָבן גע-וואָרפֿן זייער איידעלן גלאַנץ די פּערל אויף די ווייסע העלדזער פֿון די יידישע טעכטער, און דאָס זיידנס און סאַמעט האָבן געבלישטשעט. געאיידלט זיינען יידישע טעכטער און געוואוינט זיינען זיי פֿון דער היים צו טראָגן

דעם איידעלן שטאַלץ פֿון זייד. אַזוי זיצן די ווייבער אַרום דער שיינער
כּלה. און פֿון דער צווייטער שטוב הערט זיך דעם חתנס קול, היימלס קול-
התורה, ווי ער זאָגט די דרשה פֿאַר די תנאים פֿאַר די אַלטע יידן מיט די
ווייסע בערד, און דער אַטטער סופֿר מיט דער גרויער באַרד און ברייך
זיצט ביי אַ גרויסן פֿאַרמעט פֿאַר צוויי אָנגעצונדענע פֿיכט אין זילבערנע
לייכטער און שרייבט די תנאים צווישן דעם גאַסטינינער רבין און רב
שלמה נגיד.

דערנאָך, אַז דער רבי און רב שלמה האָבן אונטערגעשריבן די תנאים,
איז רב שלמה פֿאַרשוואונדן אין זיין חדר-מיוחד, האָט זיך אַוועקגעשטעלט
אין אַ ווינקל און מיט טרערן אין די אויגן דעם רבונז-של-עולם געדאַנקט
פֿאַר דעם גרויסן חסד, וואָס ער טוט מיט אים, וואָס ער האָט צוריקגעגעבן
זיין משפּחה דעם אור-התורה, און געדאַנקט האָט ער דעם רבונז-של-עולם
פֿאַר אַלץ, פֿאַר אַלץ, און ער האָט געזאָגט זיין קאַפיטל תהילים, — יעדער
ייד האָט זיין קאַפיטל תהילים, וואָס ער זאָגט ווען ער איז, אין דער גרעס-
טער שמחה און אין דער גרעסטער נויט. נאָר וועלכן קאַפיטל רב שלמה
האָט געזאָגט, וועל איך אייך נישט דערצייען, ווייל דאָס איז רב שלמהס סוד.

דער פארבארגענער בחור

(א מעשה פון פוילישע רביים)

געווידמעט דעם אַנדענק פֿון י. ל. פּרץ.

שוין פֿון קינדווייז אָן איז דער קליינער יואל אויסגעוואַקסן גאָר נישט צו קלערן וועגן דער וועלט, אין וועלכער ער איז אַריינגעפֿאַלן, נאָר פֿאַרצו־ברייטן זיך פֿאַר דעם אייביקן לעבן אויף יענער וועלט, צו וועלכער ער וועט גיין. דער פֿאַטער האָט אים געלערנט, אַז די וועלט איז נאָר אַ פֿיר־הויז צום פֿאַלאַץ, און האָט נאָר אויף אַזוי פֿיל באַדייט, אויף וויפֿיל מען גרייט זיך דאָ אָן פֿאַר דער צווייטער וועלט. און יואֵל האָט פֿון קינדווייז אָן באַ־טראַכט זיין געבוירן ווערן ווי אַ שטאַרבן פֿאַר דער אייביקייט, און זיין אָפֿשטאַרבן — ווי אַ ווידערגעבוירן ווערן.

און באמת האָט ער ווייניק וואָס געקאָנט געפֿינען אויף דער וועלט עפעס אַזעלכעס, וואָס צוליב דעם האָט זיך עס געלוינט געבוירן צו ווערן. ביים פֿאַטער זיינעם האָט דאָס אָנהאַלטן דאָס לעבן אויף דער וועלט אויס־געזען אַזוי ניט וויכטיק, אַז ער האָט עס איבערגעגעבן דער מוטער. די מוטער האָט געצויגן פרנסה פֿון אַן אַרעמען שניט־שטענדער, וואָס זי האָט געהאַלטן אויפֿן מאַרק. זומער אין די היצן, ווינטער אין די קעטן, איז די מאַמע געשטאַנען ביים שטענדער און פֿאַרקויפֿט די אַרעמע פּויערטעס לייזונט אויף אַ העמד, ציץ אויף אַ קליידל. אַז זי איז אַהיים געקומען אויף דער נאַכט, האָט זי אָפּגעקאַכט אַ פֿאַר קאַרטאָפֿעס, אָדער קליסקעלעך. און פֿון דעם איינעם מאַלצייט האָט די פֿאַמיליע זיך דערנערט דעם גאַנצן טאָג. דער פֿאַטער איז געזעסן אין שטיבל און האָט געהאַלטן אין איין אַנ־גרייטן עשירות — פֿאַר יענער וועלט.

ווען יואל איז נאָך געווען אַ קינד, פֿלעגט ער זיצן ביי דער מאַמען אויפֿן שוויס אין מאַרק, און געזען און מיטגעלעבט דער מאַמעס וואַכעדיק, צו־וועלטיק לעבן. נאָר זינט דער טאַטע האָט אים מיטגענומען מיט זיך אין שטיבל אַריין און האָט אָנגעהויבן לערנען מיט אים די הייליקע ספֿרים, האָט יואֵל געקראָגן יענע וועלט.

און ווי רייכער און הערלעכער איז געווען יענע וועלט אַנטקעגן דער וועלט! דער הימל האָט זיך אויפֿגעפֿנט פֿאַר אים, און ער האָט געזען די שכינה אין איר גלאַנץ, די מלאכים און שרפֿים, די הייליקע נשמות אין אייביקן גן־עדן. אויף גאַלדענע שטולן זיצן אין ווייס־בדויען באַוועבטן וואַקסן־חלל די צדיקים, באַגאַסן מיט הערלעכן לייכט, און דער רבּונו־של־עולם לערנט מיט זיי תּורה. ער האָט דערהערט דאָס געזאַנג פֿון די הימלען, ער האָט געזען דאָס אייביקע שבת־ליכט, וואָס איז אויסגעגאַסן איבער דער

צווייטער וועלט, דאָס שטילקייט און די שלמות פֿון מענטשן, וואָס איז אויסגעטאָן פֿון יעדער שוואַכקייט, וואָס באַדאַרף גאַרנישט, נאָר דאָס שטייַע געזאַנג און די מנוחה פֿון שבת... וואו ער האָט זיך אומגעקוקט, האָט ער געטראָפֿן אַ הייליקן. אָט זעט ער די אבות ווי זיי לעבן דאָס לעבן פֿון חומש; אָט איז משה רבינו ווי ער פֿירט די יידן און לערנט מיט זיי פֿון די לוחות די סודות פֿון דער תורה. און אין אַן אַנדער ווינקל זעט ער דוד־המלך, מיט דער פֿייערדיקער האַרפֿע אין דער האַנט, און אַרום אים די לווים, וואָס זינגען־אויס קאַפיטלעך פֿון תהילים. אָט זעט ער ווי רבי פֿירט זיין ישיבה פֿון תנאים און אמוראים, אַלע הייליקע, וואָס ער האָט נאָר גע־הערט פֿון זיי, און פֿאַרבאַרגענע צדיקים, וואָס זיינען אַוועק פֿון דער וועלט, פֿאַרהיטט אין זייער צניעות. אַלע האָבן זיך געפֿונען אויף יענער וועלט. און ווי האָט זיך געקאַנט פֿאַרגלייכן אַנטקעגן די אַלע הערלעכקייטן דער מאַמעס אַרעם שטיבל, מיט די קליסקעס אין אַוונט, ווער רעדט שוין דער יריד מיט די שיפורע גוים?

אודאי האָט ער אויף דער מאַמען רחמנות געהאַט, וואָס איר איז געווען באַשערט דער ביטערער מזל צו טראָגן די זאַרגן פֿון דער וועלט. און די פרנסה קומט ניט אַן גרינג. ער האָט געהערט אין די ווינטער־נעכט דער מאַמעס קרעכצן. און זומער איז דער מאַמעס פנים געווען אַפּגע־ברענט און עס האָט זיך געשיילט, און די מאַמע האָט עס געשמירט מיט אַ זאַלב און האָט געשריען פֿון יסורים. און האָט ער וואָס געבעטן ביי גאָט פֿאַר זיך אויף דער־וועלט, זיינען עס געווען פוחות, אַז ער זאָל קאַנען העלפֿן דער מאַמען טראָגן די פעקלעך שניט־סחורה אין גאַס אַריין.

ער האָט זיך געדונגען יעדן פֿרימאַרגן און אַוונט מיט דער מאַמען איבערן וועג פֿון שטוב אין מאַרק אַריין; די מאַמע האָט געטענהט, אַז ער האָט קיין כוח ניט צו טראָגן די פעקלעך און יואל האָט געוואַלט דער מאַמען ווייזן, אַז ער קאָן שלעפּן אַפֿילו די ברעטער אויך. דער רבונג־של־עולם האָט אים טאַקע די פוחות צוגעשטעלט יעדן פֿרימאַרגן און יעדן אַוונט, וואָס ער האָט זיי געדאַרפֿט פֿאַר דער מאַמעס פעקלעך. און יואל האָט ניט באַדויערט די מאַמע, וואָס זי גרייט זיך גאַרנישט אַן פֿאַר יענער וועלט. ער האָט געוואוסט, — און די מאַמע האָט עס אויך געוואוסט, — אַז איר טייל אין טאַטנס לערנען און אין זונס לערנען איז געזיכערט, אַז זי האָט שוין דורך זיי איר חלק אויף יענער וועלט. כאָטש זי באַשעפֿטיקט זיך מיט זאַכן פֿון דער וועלט. באַדויערט די מאַמע האָט ער אָבער, ווייל זי האָט נישט די הנאה פֿון דעם פֿרומען דאַווענען, פֿון וועלכן ער האָט הנאה, וואָס זי פֿאַרברענגט נישט אין דער וועלט פֿון רחניות, אין וועלכער ער פֿאַרברענגט אַ גאַנצן טאַג, לערנענדיק די הייליקע ספֿרים, וואָס זי מוז זיך

אָפגעבן מיט פּויערעם און פּויערטעס און אַרומוואַלגען זיך אַ גאַנצן טאָג אויפֿן יריד. און ווען ער איז נאָך געווען אַ יינגל אין די יאָרן, ווען מען שעמט זיך ניט צו פֿאַרברענגען מיט אַ מאַמען, פֿלעגט ער איר אין די זון מערדיקע אַוונטן, ביים לבנה־שיין, איבערדערצייילן פֿון דעם, וואָס ער האָט געלערנט, און די מאַמע האָט אָנגעקוואַלן פֿאַר נחת. זי האָט זיך גאָר־נישט געשעמט מיט דעם, וואָס איר איז באַשערט צו האָבן צו טאָן נאָר מיט די וועלטדיקע זאַכן, זי איז גאָרנישט געווען געפֿאַלן ביי זיך, פֿאַרקערט, זי האָט זיך געהאַלטן מיט איר האַנדלען און איינשאַפֿן פרנסה אַזוי גרויס, ווי דער טאַטע מיטן פֿערנען, און ער האָט געזען, אַז דער פֿאַטער האָלט עס אויך אַזוי.

ניט איין מאָל, אין די הייסע זומערדיקע טעג, ווען יואל איז געווען פֿאַרטאָן אין פֿערנען, האָט דער פֿאַטער געהייסן פֿאַרמאַכן דעם ספֿר און גיין צו דער מאַמען אין מאַרק אַריין.

— אַפֿשר באַדאַרף זי דיך אַ שעפּ וואָסער איר ברענגען, עס איז אַ חמימה.

אין די פֿאַרנאַכטן, ווען ער איז אַהיים געגאַנגען מיטן פֿאַטער נאָך מעריב, האָט דער פֿאַטער, אַ ווייניק־ריידער, אַריינגעמורמלט אַ וואָרט אין זיין שיטערער, שפּיציקער באַרד, וועלכע איז געווען אַזוי מאַגער ווי זיין פנים:

— איר האַנדלען און אַרומוואַלגען זיך איז ביי גאָט אָנגעלייגט ווי אונדזער תורה. זי איז אַ צדיקה.

יואל האָט געוואוסט, אַז דער טאַטע מיינט די מאַמע. אַמאָל האָט ער געזען, ווי די מאַמע האָט זיך געריסן מיט אַ שיפורן גוי אין מאַרק. גייעם זיינען געשטאַנען און האָבן זיך געזידלט, געוואַלט צוריקקריגן געלט פֿאַר אָפגעשניטענער סחורה, און די מאַמע האָט זיך ניט געלאָזט, האָט אויס־געהערט די חרפות און בזיונות און געשוויגן. און דעמאָלט האָט ער פֿאַר־שטאַנען דעם טאַטנס ווערטער...

נאָר איין מאָל אין דער וואַך האָט יואל דערפֿילט די שייכות פֿון דער־וועלט מיט יענער וועלט. און די מאַמע איז דענסמאָל דערהויבן געוואָרן אין זיינע זיינע אויגן צו דער זעלבער מדרגה, וואָס דער טאַטע... דאָס איז געווען פֿרייטאָג־צו־נאַכטס, ווען די מאַמע האָט די שבת־ליכטלעך אָנגעצונדן, די זון איז אונטערגעגאַנגען מיט אַ בענקעניש. די נאַכט איז אָנגעקומען, אַ שטילע און אַ צניעותדיקע, און האָט איבערגעהילט די וועלט מיט אַ הימלשער גנעדיקייט. דעמאָלט האָט ער דערפֿילט, אַז די וועלט איז אַ טייל פֿון דער גרויסער און אייביקער יענער וועלט, אַז זי איז גאַטס באַשעפֿעניש. זי איז שוין ניט געווען פֿאַר אים אַ דורכגייענדיקע, וואָס וועט

אונטערגיין; ער האט דערפֿילט די נשמה אין איר, וואָס איז אייביק; דער שבת וועט אייביק בלייבן, און די וועלט וועט צוריקקומען צו גאָט. די מאַמע, ווען זי איז געשטאַנען ביים ליכט־בענטשן אין דער שבתדיקער הייב, איז ניט געווען די יידענע, וואָס זיצט אין מאַרק, אין קעלט און היץ, און דינגט זיך מיט די פויערטעס און קריגט זיך מיט די פויערים און שלאָגט זיך אַרום איבער אַ קונה — פֿאַרקויפֿט לייזונט, זאָגט ליגן, שווערט זיך און האָט קיין זאַך ניט אין זינען, — די מאַמע איז אויפֿגעגאַנגען אין זיינע אויגן ווי אַ הייליקע געשטאַלט. איר האַנדלען — אַ מאַטערניש, וואָס זי האָט אויף זיך גענומען פֿרייוויליק, פֿאַר איר מאַנס און איר זונס תורה, און די קנייטשן אויף איר פנים און די אָפגעברענטע שטערן און נאָז — צייכנס פֿון מאַרטירעריי, און זיי האָבן באַזחנט איר פנים מיט אַ הייליקן חן. אירע גרויסע אויגן האָבן נאָך געשיינט מיט דער הייליקער צניעות, מיט דער אומשולד און ווייכקייט פֿון איר ווייבלעכקייט, און די אויגן האָבן איצט געקראָגן די הערשאַפֿט איבער איר וואַכעדיק פנים. אַזוי האָט ער זי געזען אין דעם ליכט פֿון שבת, אַזוי איז די מאַמע דערהויבן געוואָרן ביי אים, און דער דרך־אָרץ און פֿבוד פֿאַר איר איז געוואָרן ביי אים אין־שער.

אַ גאַנצע וואָך איז מען אָפגעקומען מיט גאַרנישט. די מאַמע איז אַהיים געקומען פֿאַרנאַכט און עפעס דאַרט געמאַכט ביים אויוון עסן. אויף פֿרייטאָג־צורנאַכט איז געווען פֿיש, פֿלייש, חלות און וויין, און דאָס טישל איז געווען געגרייט מיט אַ טישטוך און די ליכטלעך האָבן געברענט אין די לייכ־טערלעך, און בעטן זיינען געווען אויפֿגעבעט, דאָס שטיבל צוגעראַמט, די מאכלים האָבן געקראָגן אַ טעם ניט נאָר פֿון שפּייז פֿאַרן זינדיקן קערפער, נאָר באַהערלעכט מיט דעם גלאַנץ פֿון שבת, האָבן זיי געהאַט אויך דעם העכערן טעם פֿון שפּייז פֿאַר דער נשמה. עס איז געווען, ווי עס וואָלטן זיך אויסגעמישט אין שבת די הנאהס פֿון קערפער מיט די הנאהס פֿון דער נשמה. עס איז געווען פֿאַרווישט די גרענעץ פֿון די וועלטן, דער קערפער איז געוואָרן אַ טייל פֿון דער נשמה. און ער האָט געפֿילט דעם טעם פֿון דער צווייטער וועלט...

אַבער דאָס איז נאָר געווען איין טאַג אין דער וואָך, און מיט דעם אויסגאַנג פֿון שבת איז ווייטער אָנגעקומען דאָס נישטיקע, קליינע, וואַכע־דיקע לעבן פֿון דער וועלט. און מיט מער חשק און מיט מער שטאַרקייט האָט ער געבענקט נאָך דער אייביקער גרויסער וועלט, נאָך דעם גרויסן אייביקן תכלית, און נאָך דעם טעם פֿון דער גרויסער אייביקער הנאה... וואָס עלטער ער איז געוואָרן, אַלץ מער איז ער אַריינגעוואַקסן — ניט אין דער וועלט, אין וועלכער ער האָט זיך געפֿונען, נאָר אין דער צווייטער

וועלט; וואָס באַקאַנטער ער איז געוואָרן מיט די רייד און די קלוגשאַפֿטן פֿון די חכמים, וואָס ער האָט געלערנט, אַלץ מער האָט ער געבענקט נאָך זיי, — צו זיין מיט זיי, צו זען משה רבינו, ווי ער לערנט מיט די יידן די סתרי-תורה, צו הערן דוד-המלכס אויסטייטשן זיינע קאַפיטלעך תהילים אויף דער האַרפֿע, באַגלייט מיט דעם געזאַנג פֿון די מלאַכים, צו געפֿינען זיך אין די ישיבות פֿון יבנה און פּומפּדיתא, צו הערן די רייד פֿון די חכמים און אמוראים, צו פֿילן און פֿאַרשטיין די סודות פֿון זוהר, צו זיצן פֿון דערווייטנס און צוהערן זיך צו די רייד פֿון שמעון בן יוחאי; פֿון אַ רבי, פֿון אַ ר' מאיר, צו געפֿינען זיך אין אַ קהל-חסידיים פֿון אַ בעל שם-טוב און צו זען זיין ליכטיק פנים. און דאָס אַלץ, האָט ער געוואוסט, קאָן ער ניט געפֿינען אויף דער וועלט, נאָר אויף דער צווייטער, אין דער ליכטיקער, דער אייביקער, וואו דער גאַנצער תּוֹך איז דאָ און דער אייביקער תכלית, — און ער האָט זיך פֿאַרגעברייט אַהין צו גיין, און עס איז אים געווען דערווידער דאָס וואָרטן דאָ, אויף דער קליינער וועלט. צו וואָס? נאָר גאָט האָט געשיקט, און געשטעלט אַ געזעץ, און — בעל פּרהך! — אַזוי מוז עס זיין.

און האָט ער זיך געמוזט געפֿינען דאָ, קעגן זיין ווילן, האָט ער געזען אונטערטעניק צו מאַכן אַלץ וואָס עס בינדט אים אָן אַן דער וועלט — אונטער יענער. דאָס ערשטע האָט ער געזען אונטערטעניק צו מאַכן זיין קערפּער — דער נשמה. ער האָט געוואוסט פֿון זיך און האָט געלערנט אין הייליקע מוסר-ספֿרים, אַז עס פֿירן אָן אייביקן קאַמף צווישן זיך דער קערפּער מיט דער נשמה. דער קערפּער ציט אַראָפּ, צו דער ערד, פֿון וואָנען ער קומט, און די נשמה בענקט אין דער הייך, צום רבּונו-של-עולם, צום מקור, פֿון וואָנען זי קומט. אַלע תּאוּהס פֿון עולם-הזה קומען פֿון קערפּער, און יעדער בענקשאַפֿט נאָך העכערס קומט פֿון דער נשמה. די נשמה איז געפֿאַנגען אין קערפּער און דער קערפּער וויל זי אונטערטעניק מאַכן, כדי זי, די נשמה, דער ניצוץ פֿון רבּונו-של-עולם, די טאַכטער, דער איינציקער געדאַנק פֿון דער אייביקייט, וואָס זיצט אין בשר-ודם, זאָל חלילה, דינען צום גראָבן חומר. ער האָט דעם חומר אונטערטעניק גע-מאַכט דער נשמה מיט דעם, וואָס ער האָט אים אויסגעהונגערט. ער האָט אים קיין שפּייז ניט געגעבן, האָט אַלץ מער אויפֿגעהערט צו עסן. ער פֿאַסט שוין יעדן מאָנטיק און דאַנערשטיק, און קומט ער אַהיים אין אַ געוויינלעכן טאַג, עסט ער נאָר צוליב דער ברכה, צוליב דער מצווה, און ניט צוליב דער הנאה פֿון עסן. זיין קערפּער איז שוין געוואָרן אַזוי לייכט און מאַגער אַז יעדן מאָל, ווען ער האָט נאָר געוואָלט, ווען די נשמה האָט זיך אין אים געשטאַרקט און די געדאַנקען האָבן אים פֿאַרטראַגן אין דער אַנדערער

וועלט, איז דער קערפער מיטגעגאנגען, — ער האָט אים שוין נישט גע-
צויגן צוריק צו דער ערד, ער איז געוואָרן אַ קנעכט ביי דער נשמה, אַ פּליי,
אין וועלכער זי האָלט זיך אויף...

דערנאָך האָט ער געפרוּאוּט אַלע זיינע אברים אונטערטעניק מאַכן
דער נשמה, זיי זאָלן נאָר איר אַזיין דינען. דאָס לשון, דער איינציקער
יתרון, וואָס גאָט האָט געגעבן דעם מענטשן פֿון אַלע באַשעפֿענישן, איז
באַשאַפֿן צו דינען דער נשמה. ער האָט נאָר באַנוצט זיין לשון פֿאַר דערנען
און דאווענען, פֿאַר ווערטלעכע זאַכן איז ער שטום געווען, האָט זיך געהיט
אַן איבעריק וואָרט אַרויסצוריידן, ווי ער וואָלט נאָר אַ באַגרענעצטע צאָל
ווערטער פֿאַרמאָגט און געוואָלט זיי באַהאַלטן פֿאַר עפעס וויכטיקס. דערנאָך
האָט ער די אויגן אונטערטעניק געמאַכט. זיי האָבן נאָר געדינט אויף איינ-
צוגראַבן זיך אין ספֿרים, אין סידורים און גמרות, זיי האָבן נאָר באַלויכטן
די וועגן פֿון די געדרוקטע עמודים און אַנטפלעקט אין די קליינע פֿיר-
עקיקע אותיות דאָס פֿיכט פֿון דער זון און דעם שאַטן פֿון דער ערד, די
פֿאַרבן פֿון רעגנבויגן און די באַלייכטונג פֿון די שטערן מיט דער לבנה.
פֿאַר דער וועלט מיט אירע הנאהס זיינען זיי געווען פֿאַרשלאָסן. און אַז
ער איז געגאָנגען איבערן געסס פֿון בית-המדרש אַהיים, זיינען די אויגן
געווען איינגעגראַבן אין דער ערד, צו באַלייכטן זיין גאַנג אויף וויפֿיל מען
דאַרף. און מיט דער צייט האָט ער זיינע אויגן אויסגעלערנט זען — ניט
פֿון דרויסן, נאָר האָט זייער בליק אָנגעצויגן אויף אינעווייניק, און אינע-
ווייניק האָבן זיי געזען די אייביקע הערלעכקייטן און די גרויסע פֿיכטער
פֿון דער איינציקער וועלט. די זון האָבן זיי געזען זיבן מאָל אַזוי שטאַרק
אין איר ליכט, און עס זיינען אַוועק די פֿלעקן פֿון חומר; ער האָט געזען
מיט זיינע אויגן דאָס אינעווייניקסטע פֿיכט פֿון דער נשמה, וואָס באַזעלט
יעדן מענטשן, יעדן בוים און יעדער זאָך...

צוערשט האָט דער קערפער פּראָטעסטירט, ער האָט ניט געוואָלט ווערן
אונטערטעניק דער נשמה און געפֿאָדערט דאָס זייניקע. און האָט מען אים
ניט געהערט, האָט ער דערמאָנט אָן זיך. ער איז קראַנק געוואָרן, אָנגעטאָן
יסורים, מפות, שוואַכקייטן, נאָר יואל האָט מיט פֿאַראַכטונג באַטראַכט די
יסורים און די מניעהס פֿון קערפער, ער האָט אים באַדויערט, ווי מען באַ-
דויערט אַן אַרעמאָן, וואָס ער איז געמאַכט אויס אַ נידעריקן און שלעכטן
שטאַף. און וואָס אַרעמער און שוואַכער דער קערפער איז געוואָרן, אַלץ מער
האָט ער אים פֿאַראַכט און אַלץ מער האָט ער איינגעזען, אַז עס האָט זיך
טאַקע ניט געלוינט מיט אים זיך אַפּצוגעבן און פֿאַר אים צו לעבן, — אַ חומר,
וואָס האָט אין פֿוילן און צעפֿאַרן און גייט אונטער, — און דאָס זאָל זיין
דאָס לעבן? — און אַלץ מער האָט עס אים צו דעם צווייטן, צו דעם איי-
ביקן לעבן געצויגן.

די מאַמע האָט געזען, ווי ער פֿאַרגייט, און האָט געוויינט. ס'איז געווען אַ צער; און דער פֿאָטער האָט מוסר געזאָגט: „דער חומר איז אויך אַ טייל פֿון גאָט, און איז ער ניט קיין תכלית פֿאַר זיך, אָבער אַ סיבה פֿאַר דער נשמה איז ער, — דורך אים האָלט זיך די נשמה אויף אויף דער ערד, און ווען דער קרוג ווערט צעבראַכן, גיסט זיך אויס דער וויין.“

נאָר קיין מוסר און קיין טרערן האָבן ניט געהאַלפֿן, און ער האָט עס געבראַכט, אַז דער קערפּער האָט זיך אויסגעצערנט דינען דער נשמה. ער האָט זיך איינגעוואוינט צו דעהאַלטן אים מיט דעם ווייניקסטן, צו פֿאַר־טרעגן דאָס קאַלטסטע וואַסער אין די ווינטער־טעג, און די אויגן האָבן זיך אויסגעצערנט צו קוקן אינעווייניק, צו זען דעם תּוֹך פֿון זאַכן, און ניט דעם דרויסנדיקן לייב, און דאָס מויל האָט זיך אויסגעלערנט צו רעדן דברי־תּוֹרה און הייליקייטן. און אַזוי איז ער ביסלעכווייז איבערגעגאַנגען פֿון דער וועלט און איז אַריינגעקומען אין זיך, אין דער צווייטער וועלט.

מענטשן האָבן אים מבטל געמאַכט פֿון זיינע געדאַנקען. זיי האָבן אים מיט זייערע רייד אַראָפּגעשלעפט אויף דער וועלט, — האָט ער זיי אויס־געמיטן. ער איז פֿאַרפֿאַלן געוואָרן אויף גאַנצע טעג אין וועלדער, הינטערן שטעטל, און אַ באַהעלטעניש האָט ער געהאַט ביי אַ טייכל, וואָס איז געווען באַוואַקסן מיט ריטער. אויף וויאַרסטן ווייט האָט זיך קיין מענטש נישט געפֿונען, איז ער אַהין אַרויס פֿאַרטאַג, איידער די זון קומט אָן, און גע־באָדן זיין לייב אין קאַלטן וואַסער מיט דעם זון־אויפֿגאַנג. דאָרט האָט ער אָפּגעריכט זיין דאָווענען און דאָרט האָט ער געקאַנט זיך אין גאַנצן אָפֿ־געבן אין זיין מחשבה דעם גרויסן תכלית, דער צווייטער וועלט. און קוים האָט ער געפרוּאוּט אַריינקומען אין דער אַנדערער וועלט, איז דער קער־פּער אַזוי רייכט געוואָרן, אַז ער איז מיטגעגאַנגען, און אַלע זיינע חושים, — זיין געהער, זיינע אויגן, זיין מויל, און זיין געפֿיל, — האָבן נאָכגעפֿאַלגט דער נשמה. באַלד איז דער וואָלד געוואָרן אויס וואָלד. עס זיינען ניט געווען די טויטע ביימער, וואָס שטייען שטום און וואַקסן נאָר, מען זאָל זיי אויסהאַקן און פֿאַרברענען. יעדער בוים האָט געקראָגן אַ נשמה, און עס איז אַנטפֿעקט געוואָרן דער תכלית פֿון אים, וואָס ער וויל מיט זיין וואַקסן. דאָס רוישן פֿון די בלעטער איז נישט געווען מער קיין צופֿעליק שאַרצען פֿון ווינט. דאָס האָט געוואָרן אַ געוויין איבער דעם אַן־תכלית פֿון דער וועלט, אויף וועלכער זיי געפֿינען זיך, אַ בענקעניש און אַ געבעט צו ווערן אַנגעהעלט אַן דעם ניצויץ פֿון דער גרויסער וועלט.

און יואל שטייט צווישן זיי, און ער איז זייער של־ח־ציבור, און ער דאָוונט פֿאַר זיי און בעט ביים רבּוּנ־ש־עולם רחמנות, און זיי דאָווענען שטום מיט. און באַלד ווערט דאָס רוישן פֿון וואָלד אַ געזאַנג און אַ לויב.

דאָס שאַרץ די ביימער פאַר שמחה, זיי דערפֿילן דעם ניצוץ פֿון דעם אייביקן תכלית, זיי פֿילן שטום דאָס גרויסע, אייביקע לעבן פֿון דער צווייטער וועלט. דאָס לויפֿן פֿון וואַסער האָט געקראַגן אַ טעם, עס איז מקיים שטום און ערלעך גאָטס אַ שליחות, אָן קשיות, מיט דער תמימות פֿון אַ דומם, און גאָט האָט דעריבער רחמנות און דערהייבט עס פֿון דומם, און עס דערפֿילט דעם כוח, פֿון וואַנען עס קומט.

און אַלע באַשעפֿענישן פֿון וואַלד, פֿון דעם גרינגסטן ווערימל ביז צו דער ברומענדיקער חיה, און אַלע געוויקסן פֿון וואַלד, פֿון דעם מינדסטן גרעזל ביז צום בוים, און אַלע דוממס פֿון וואַלד, פֿון דעם גרינגסטן זעמדל ביז דעם שטיין, דערפֿילן דעם כוח, פֿון וואַנען עס קומט דער געבאָט פֿון גאָט, זיין וואָרט און זיין רצון. זיי דערפֿילן דאָס שותפֿות פֿון מענטש מיט דעמזעלבן כוח, וואָס ער. און זיי ווערן שטאַרץ און גרויס, באַוואוסט, אָז זיי זיינען גאָטס באַשעפֿענישן. די גאַנצע וועלט דערפֿילט דעם ניצוץ, דעם כוח, פֿון וואַנען זי קומט. אין דער מיטן פֿון דער וועלט, אינעווייניק אין איר, ברענט דער גרויסער ווילן פֿון גאָט, און אַלץ אין דער ערד איז אַנ־געעהעפֿט אָן דעם ווילן און ווערט שטאַרץ און גרויס. די גרענעצען ווערן אויסגעמישט, עס עפֿענען זיך אויף די הימלען, עס דערהייבט זיך די ערד און ווערט אַנגעהעפֿט אָן די הימלען, און עס איז נישט מער דאָ קיין טויט, נישט מער קיין דערווייל, קיין הפֿסקה, — ניט קיין צוויי וועלטן, נאָר איין וועלט, איין ווילן, פֿון ערשטן ביז צום לעצטן — איין אחד!

ער איז געוואָרן זיבעצן יאָר, ווען ער האָט דערהערט דאָס געזאַנג פֿון דער וועלט. דאָס געזאַנג פֿון חי און דוממם, און ער האָט אַנגעהויבן פֿילן, אָז די וועלט איז נישט בלויז חומר און איז נישט בלויז אַ ליבוש און צייטלעך. ער האָט געהערט דאָס געזאַנג ביינאַכט אויף זיין געלעגער. אין שטיבל איז פֿינצטער געווען, נאָר די פֿינצטערניש האָט נישט געהאַט קיין גרענעץ און האָט זיך נישט געפֿונען אין שטיבל אַליין. עס איז געווען אַ טראַפֿן פֿון דער גרויסער ים־פֿינצטערניש, אין וועלכער אַרץ איז צוגעדעקט. אין דער פֿינצטערניש האָט ער דערהערט דאָס בענקדיקע געזאַנג פֿון דער וועלט.

ער האָט אַמאַל געקוקט אויף אַ זון־אונטערגאַנג, ווי די זילבערנע וואַלקנס שווימען אַריין אין אַ פֿלאַמענדיקער הייל, האָט ער דערהערט אַ געשריי, דאָס געשריי פֿון טאָג, ווען ער פֿאַרגייט, און דערפֿילט אין דעם געשריי די לעבעדיקע נשמה פֿון דער וועלט, ווייל איר ליבוש איז ניט אַזוי אייביק ווי זי. און ער האָט פֿאַרשטאַנען וואָס מען מיינט, ווען מען זאָגט, בשעת עס קומט די צייט, אָז די נשמה זאָל זיך טיילן פֿון קערפֿער, — זי

וויינט, די בת־השמים, זי גייט צוריק צו איר פֿאַטער אין הימל מיט געוויין, ווייץ זי האָט ליב געקראָגן דעם ליבוש, די פלי, אין וועלכער זי איז געזעסן אויף דער וועלט ...

האַט ער אַמאָל אין דער לבנה אַריינגעקוקט, ביי קידוש־לבנה, האָט ער געהערט ווי זי זינגט, אַ זילבער קלאַנג קלינגט אָפּ אין דער וועלט פֿון איין חלף אין צווייטן, ווען די לבנה שיינט ביינאַכט. דורך דעם ווערט דער מענטש אַזוי איידל און אויסגעטאָן פֿון שפֿעכטס, ווען ער קוקט אין די שטערן ביינאַכט. און אַפֿשר איז עס גאָר אין גאַנצן נשמות אָן לבוש, און דאָס, וואָס מיר זעען זיי, איז נישט מיט אונדזערע אויגן, נאָר אונדזערע נשמות זעען זייערע נשמות ... דענסמאָל האָט ער דערהערט די שטים פֿון יעדן חיי. יעדער גרעזל האָט זיין געזאַנג, און אַפֿילו די שטיינער פֿון דער וועלט האָבן זייער קול, און דאָס געזאַנג פֿון דער וועלט איז דאָס קול פֿון יעדן חיי, צומח און דומם, — די שירות ותשבחות צו גאָט. און ער האָט געוואָלט אין דעם כאָר אַנטייל נעמען, ניט מיט קיין ווערטער, וואָס זיינען תפֿילות. יעדער געדאַנק קומט דאָך פֿון גאָט, — גיב איך צוריק גאָט פֿון דאָס זייניקע. די ווערטער זיינען זיינע; די קולות זיינען זיינע. איז ער אַרויסגעגאַנגען אין וואַלד און האָט געשריען צוזאַמען מיט די ביימער, מיטן רוישן פֿון וואַסער, מיטן צוויטשערן פֿון בוים־פֿויגל, מיטן שאַרן פֿון קריכעדיקן וואַרעם אויף די פֿאַרטריקנטע בלעטער, — געשריען אין איינעם מיטן חלף, מיטן הימל און מיט דער ערד.

דערנאָך האָט ער געלערנט, אַז געזאַנג און געשריי זיינען אויך נאָך צופֿיל געדאַנק, — דער גרעסטער לויב פֿאַר גאָט איז שווייגן ... און געלערנט האָט ער דאָס פֿון דער נאַכט. פֿון צווישן אַלע באַשעפֿענישן, וואָס גאָט האָט באַשאַפֿן אויף דער וועלט, האָט ער זיך צום מערסטן אַנטפלעקט אין דער נאַכט. די נאַכט איז אַן אַ קיי, און מען זעט זי נישט, נאָר מען פֿילט זי; און איז נישט פֿון דרויסן, ווי די זון, זי אי איבערווייניק, אין דיר. ביינאַכט קריגט יעדער באַשעפֿעניש צוריק זיין ריכטיקע, איבערווייניקסטע געשטאַלט, עס וואַרפֿט אַראָפּ פֿון זיך דעם דרויסנדיקן גלאַנץ, דאָס ביסעלע גרינס פֿון בוים, און דאָס ביסעלע גרינס פֿון דער ערד, און דעם קאָליר פֿון וואַסער, און די געשטאַלט פֿון אַ מענטש, — עס ווערט וואָס עס איז, מיט דער הילער נשמה, און אַלץ ווערט צוזאַמענגעגאַסן, באַהעפֿט אין איינעם. עס זיינען ניטאָ אין דער נאַכט קיין הימל און קיין ערד, — אַ חלף אָן אַ ממשות; אַ געשטאַלט פֿון אַ מענטש, און אַ געשטאַלט פֿון אַ חיי, אַלץ ווערט איינס, און דאָס איינע שווייגט. עס גיסט זיך אויס פֿון אייך עק ביז צום אַנדערן, עס פֿילט אָן דעם איין־סוף, און עס שווייגט. און עס רעדט מיט זיין זיין — דאָס העכסטע וואַרט און דאָס גרעסטע געזאַנג. און ווען

ער איז אָנגעקומען צו דער מדרגה פֿון שוויגן, האָט ער דערפֿיזט דעם
אין־סוף ...

אַמאָל, אויף אַ יאָר־מאַרק, ווען יואלס מוטער איז געשטאַנען אין גאַס
ביי איר שטעל און פֿאַרקויפֿט שניט־סחורה, איז אָנגעקומען אַ פֿויער פֿון
אַ נאַענטן דאָרף, וואָס זי האָט געקענט, און געזאַגט פֿאַר מענטשן:
— דיין זון, זשידאָוקע, איז אַ באַהאַלטענער רבי, ער איז זייער אַ
הייליקער מענטש.

די יידענע האָט זיך נישט געמאַכט דערפֿון וואָס דער פֿויער האָט גע־
זאַגט. נאָר די מענטשן, בעל־מלאכות, קרעמער, וואָס זיינען געשטאַנען
אַרום דער קראָם און דאָס געהערט, האָבן אים אויסגעפֿרעגט:

— פֿון וואָנען וויסטו, אָז ער איז אַ הייליקער?
— פֿון וואָנען איך ווייס? פֿרעג די פֿייגעלעך אין וואַלד, וועלן זיי
דיר זאָגן, ער שטייט גאַנצע טעג אין וואַלד און מאַליעט זיך צו גאַט, און
אָז ער דאַוונט, קומט אַ פֿייערל און שטעלט זיך פֿאַר אים, ווי אַ ליכטל
וואָלט געברענט.

דעם גויס ווערטער זיינען באַלד פֿאַרשפּרייט געוואָרן אין שטעטל. מען
האַט אָנגעהויבן דערפֿון צו רעדן אין בית־המדרש, ביי די בעל־מלאכות.
די בית־המדרש־בחורים האָבן דאָס געהערט, איז זיי די מעשה נישט גע־
פֿעלן. מען האָט געוואוסט, אָז ער פֿירט זיך אויף מאַדנע, פֿאַסט תעניתים,
רעדט נישט. דאָס איז שוין אַ סך נישט געפֿעלן, נאָר זיי האָבן נישט געהאַט
גענוג טעם אויף אים אַנצופֿאַלן. דאָס, וואָס דער גוי האָט דערציילט וועגן
גרויסן רבין, וואָס מאַליעט זיך אין וואַלד, הייסט עס, אָז דער בחור רעדט
זיך איין, אָז ער איז אַ רבי, אַ הייליקער, באַדאַרף האָבן נסתרות און
יהדות. איז מען אַרומגעגאַנגען מיטן געדאַנק פֿון אים דאָס נאָרישקייט
אַרויסצושלאָגן, די בית־המדרש־בחורים האָבן זיך פֿאַרגעברייט אים אַרייַן־
צונאָרן אין בית־המדרש און דאַרט אים אַרױפֿנעמען אויף אַ טיש און מאַכן
אים די ריכטיקע „משקנתא“.

די חסידים פֿון זייער שטיבל, וואו יואל מיטן פֿאַטער האָבן געדאַוונט,
זיינען געווען אויפֿגעבראַכט אויף אים פֿאַר דעם גאווות־הלב און אויך גע־
וואָלט זיך מיט אים אַפּרעכענען. נאָר אַ פֿאַר ווייבער און גראַבע יונגע
יידן, בעל־מלאכות, האָבן יאָ געגלויבט, נישט געגלויבט: אפֿשר אַ פֿאַמעדי־
וואָוויק, אַ פֿאַרבאַרגענער, און עס האָט זיך אָנגעהויבן צו וועקן ביי זיי
די פֿאַקס־פֿאַנטאַזיע, אין געהיים געהאַפֿט, אָבער זיי האָבן דרד־אַרץ
געהאַט פֿאַר דעם, וואָס יידן, חסידים, למדנים, זאָגן.

דער פֿאַטער איז אויך געוואויר געוואָרן דערפֿון און געהאַט גרויס שברות-הֵלב איבער דעם, וואָס דער זון גייט אַרום מיט אַזעלכע גרויסע אויגן און ווײַ אַזעלכע זאַכן. און ער האָט, ווי אַלע אַנדערע, געמיינט, אַז די געדאַנקען זיינען געקומען צו יואלן מפני גאוות-הלב און גרויסע אויגן, און ער האָט געהאַט עגמת-נפשׁ.

עס איז געווען אַ זומער-פֿאַרנאַכט, אין די טעג פֿאַר תשעה-באב. אַ טרויעריקייט האָט אַרומגעהילט דאָס שטעטל, גלייך ווי אַ מת וואָלט געלעבן אין שטוב.

ר' אהרן מאיר, יואל'ס פֿאַטער, וואָס האָט זיך איינגעשלאָסן די גאַנצע דריי וואָכן פֿאַר תשעה-באב אין דער קאַרטער שול אַ גאַנצן טאָג און אַפֿ-געזעסן שבעה, קלאַגענדיק אויף חורבן בית-המקדש, איז ערשט אַהיים גע-קומען פֿון פֿאַסטן און פֿייניקן זיך אַ גאַנצן טאָג. חיה לֵאה, די מאַמע, האָט ביים אויוון אָפּגעקאַכט די קליסקעס אין מילך. דאָס טישל איז געווען האַלב באַדעקט מיט אַ טישטוך, — כאַטש אין טרויער, דאָך דעם טיש, וואָס איז געגליכן צום מזבח, ניט צו פֿאַרשעמען. יואל איז אַהיים געקומען פֿון וואָלד, וואו ער האָט זיך באַהאַלטן אַ גאַנצן טאָג. זיין דינער גוף איז געווען לייכט ווי אַן אויסגעצויגענער צווייג פֿון אַ צוקער-וואַקס, און הויל ווי אַ שטאַנג, אַז עס איז געווען אַן אימה, אַז ער זאָל זיך נישט איבערברעכן, אויף דעם דאַרן, הויכן קערפער האָט זיך געוואַקלט זיין גרויסער און שווערער קאַפּ, וואָס האָט אויסגעזען, גלייך ער וואָלט זיך געהאַלטן אויף דעם דינעם, קינדערשן האַלדז, ווי דורך אַ נס. אַ הויכער ברייטער שטערן, אַ שטאַרקער און אַ גלאַנצעדיקער. פֿון ביידע זייטן שלייפֿן האָט זיך אַרויסגעשניטן דער שאַרפֿער ביזן פֿון שטערן — ווי אַ שטיק שטאַלענע בלעך, און אַ געוועב פֿון בלויע אַדערן האָט אַנגעפֿילט דעם הויל פֿון די שלייפֿן-ווינקלען. שטרענגע אויגן, גרויע, וואָס האָבן געקוקט ביים, ניט פֿריינטלעך פֿון זיינע שיטערע, גרוי-באַוואַקסענע ברעמען; די נאָז איז ביי אים געווען אַ הוי-קערדיקע, מיט אַ ביין אין מיטן, ווי זי וואָלט געווען דורכגעהאַקט, נאָר אַרום די ברייטע ליפֿן, אין די קיין-גריבלעך, האָט זיך באַהאַלטן אַ קינדיש-וויכער שמיכל. ער איז געזעסן ביים טיש מיטן פֿאַטער, אַ פֿאַרכמאַרעטער, אַ פֿאַרטראַכטער און אַ שווייגנדיקער. דער פֿאַטער האָט שוין אייניקע מאָל געברומט אונטער דער נאָז, אַ וואָרט אין דער וועלט אַריין:

— בעל-חשק, דאָס קומט פֿון אינריידעניש... מיט דעם זעלבן פּוח וואָס דער בעל-עבירה... דעם יצר-הרעס אַ מעשה.

יואל האָט געשוויגן אויף דעם פֿאַטערס פֿאַרוואַרף, אויף זיינע ליפֿן האָט זיך נאָר געוויזן אַ ביטערער שמיכל און די אויגן זיינען אים גרויס געווען.

די מאמע איז געזעסן אין א ווינקל, געהאפטן דאס טעלערל אין האנט און געקוקט אויפן מאן מיטן זון. זי האט אויך אין גאס געהערט דערציילן אויפן זון. אינעווייניק, אין הארצן, האט עס זי געפרייט, א פארבארגענע האפענונג און ליבע האבן אנגעהויבן צו וועקן איר פאנטאזיע. דאך האט זי געשוויגן און מורא געהאט מיט א ווארט זיך אריינמישן אין די גרויסע, פארבארגענע זאכן, וואס קומען פאר צווישן איר מאן און קינד.

— הייסט עס, אז כבוד איז ביי דיר אויך שוין גארנישט, אז דו שווייגסט. און אפשר ביסטו שוין מבטל די עשות פון דער תורה — א קשיא אויף נסתרות?

— טאטע, — האט זיך יואל אפגערופן מיט גרויס שרעק איבער דעם ווארט, וואס דער פאטער האט געזאגט, — איך לערן ניט קיין קבלה.

— אם כן, וואס דען איז עס? וואס איז, ווידער, דער וואלד? וואס איז דאס נסתרות? דאווענען און לערנען קאן מען דאך אין בית-המדרש אויך?

יואל האט געשוויגן. ער האט ניט געקאנט דעם פאטער דערציילן, וואס ער דענקט אין וואלד און פארוואס ער גייט צווישן חי און דומם ארום, — זיי אויפצוהייבן, כדי צו פארשטיין דעם כוח פון וואנען זיי ווערן, אז אזוי ארום זאלן זיי זיך פילן אנגעבונדן אין נצחיות. ערשטנס, איז עס געווען זיין סוד, וואס ער האט פאר קיינעם נישט געקאנט דערציילן. און וויפיל ער האט נישט געוואלט איצט מקיים זיין די מצווה פון כבוד-אב און שטיין פארן טאטן ווי אן עבד מפני רבו, — ווייל ער האט זיך ווירקלעך געשראקן פאר מצוות כבוד אב ואם, — האט ער דאך דעם פאטער נישט געקאנט דערציילן פון גארנישט. יואל האט געקאנט דעם פאטער און גע-וואוסט זיין דרך. עס איז געווען דער דרך פון א סוחר, וואס באטראכט די וועלט פאר א יאר-מארק, אויף וועלכן מען איז אראפגעקומען איינ-האנדלען זיך מצוות און מעשים-טובים פאר דער צווייטער וועלט... און אויף דעם דרך האט ער אים אויך געפירט, ווען ער איז געווען א יינגל. לערן א סך, דאוון א סך, קויף איין א סך, און דארט וועט מער דיר דער פאר באצאלן. ער האט שוין געוואוסט, אז די מדרגה על מנת לקבל פרס, איז די מדרגה פון קנעכט. ער איז אבער שוין צוגעקומען צו דער מדרגה פון בן, פון יורש. ער איז דא אויף דער וועלט, די יצירה, וואס פירט אין זיך מערסטן דעם ניצוץ פון גאט, פון אחד און פון אייביק, — און זיין אויפגאב איז דא ניט צו האנדלען, נאר צו טאן אויף דער וועלט, אין א קליינער מאס, דאס, וואס דער כביכול טוט אויף יענער וועלט, — קלאר צו מאכן דעם כוח פון יעדערן, אז ער זאל פילן אין זיך דעם ניצוץ פון

גאַטס ווילן, כדי זיך אָנצובינדן אין נצחיות, — איז ווי אַזוי קאָן ער דאָס זאָגן דעם פֿאַטער, פֿאַרשעמען אים, חלילה? אין שטיבל איז געווען שטיל. דאָס לעמפל האָט געברענט. פֿאַטער און זון זיינען געזעסן ביים טיש שווייגנדיקע, דאָס עסן אויפֿן טיש נישט אָנגערירט, און די מאַמע אין ווינקל, אויפֿן קעסטל, מיטן טעלערל אין האַנט, און האָט מורא זיך אַריינצומישן אין דעם גרויסן געשפרעך. און די שאַטנס פֿון אַלע דריי ציען זיך אויס איבער דער וואַנט, קריכן אויפֿן באַצקן, און שפּילן נאָך דאָרטן דאָס שטילע שווייגן, וואָס די לעבעדיקע ביים טיש.

צו מאַרגנס אין דער פֿרי, ווען יואל איז אַריינגעקומען אין בית־המדרש מיטן תּפֿילין־זעקל און געוואָלט צוגיין צום ספֿרים־שאַנק אַרויס־נעמען אַ ספֿר צו לערנען, האָט ער דעם ערשטן פֿאַטש געקראָגן פֿון לייבל בער, דעם מקוה־ייד, דעם גבאי פֿון בית־המדרש. ביי לייבל בערן האָבן זיך אָנגעצונדן די אויגן מיט קנאהשן פֿייער, און דאָס שוואַרצע, שפיציקע בערדל האָט זיך ביי אים אויפֿגעשטעלט:

— שייגען, אַרויס פֿון דאַנען!

יואל האָט אים אָנגעקוקט מיט די גרויסע, גרויע אויגן, מיט זיין גלייכגילטיקן בליק, אָן אויסדרוק, און די ליפּן האָבן געשמייכלט, געשוויגן. ער האָט געוואָלט ווידער צוגיין צום ספֿרים־שאַנק, נאָר הענט האָבן אים געכאַפט פֿון הינטן און געטראָגן אים מיט אימפעט צו אַ טיש.

— מאַכט פּלאַץ, מאַכט אַ וואַרע, דער נסתר גייט, דער קדוש־וטהור.

— וואו וועט ער אַפּריכטן טיש? — האָבן אַנדערע געפֿרעגט —

אַט אַ דאָ! אַט אַ דאָ!

עס זיינען געווען בחורים מיט בלאַסע פּנימער ווי יואל, דאָרע און אויסגעוהונגערטע, מיט גליענדיקע אויגן, מיט אַרויסשטאַנדיקע קראַקס פֿון די העלדזער, טייל מיט פּאות, טייל אָן פּאות; אַלע האָבן זיך צוגויפֿ־געפֿאַכטן אין איינעם און יואל איז געווען אַריינגעקנאַטן אין זיי. זיי האָבן אים אַרויפֿגעלייגט אויף אַ טיש, פֿאַרדרייט אים אויף דער צווייטער זייט, און זיין אַרעמער, דינער קערפּער איז איבערגעגעבן געוואָרן אין זייערע הענט.

— שטייט, וואַרט, אַט אַזוי פּראַוועט מען טיש ביים נסתר! — האָט

אויסגערופֿן דער זעלבער לייבל, וואָס איז געווען אַליין אַ לאַנגע צייט אַ בית־המדרש־בחור, און כאַטש שוין חתונה געהאַט, חברט ער זיך אַליץ מיט די בחורים. ער האָט אים דערפֿאַנגט דעם ערשטן פֿאַטש, און די בחורים נאָך אים.

אז זיי האבן אים אָפּגעלאָזט, איז יואל געבליבן ליגן נאָך אַ לאַנגע צייט אויפֿן טיש. דערנאָך האָט אים ווער געהאַלפֿן אויפֿשטיין. זיין פנים האָט זיך גאַרנישט געהאַט געענדערט. דער זעלבער גלייכגילטיקער בליק פֿון די גרויע אויגן, דאָס זעלבע גאַרנישט זאָגנדיקע, פֿאַר־זיך־אַליין־שמיי־כעזע אויף די געשפּאַלטענע גראַבע ליפּן. ער האָט זיך נישט געשעמט, עס איז געווען ווי ער וואַלט געזאָגט: איך וועל דווקא אַזוי טאָן, — און אַלע האָבן עס געזען.

אַ לענגערע צייט איז ער געזעסן אויף דער באַנק. אַרום אים — אַ גרופּע בחורים. זיי האָבן אים שוין נישט געשלאָגן. אין אַ טייל בליקן איז געלעגן רחמנות. נאָר יואל האָט קיינעם נישט געזען, — נישט די בחורים אַרום, נישט זייערע בליקן. זיינע אויגן האָבן ערגעץ־וואו ווייט, ווייט געקוקט...

דערווייל האָט זיך דערהערט אין געסל, אַז די בחורים שלאָגן דעם „הייליקן“ אין בית־המדרש. די קצבים, וועלכע זיינען געווען אין מאַרק ביי די יאָטקעס, זיינען אויפֿגעקאַכט געוואָרן.

— פֿאַרוואָס האָבן זיי אים צעשלאָגן? איז ער נישט קיין הייליקער, קומט אים צו שלאָגן? — האָט זיך אָנגערופֿן איינער פֿון זיי.

— נאָר איינער, עס קרענקט זיי, פֿאַרוואָס זיי זיינען נישט קיין הייליקע, שלאָגן זיי אים.

— בער, דו גייסט מיט אַרונטער? זיי וועלן אים דערפֿיניקן, — האָט געזאָגט קומענדיק צו לויפֿן אַהרן היטל־מאַכער, וואָס איז שטענדיק געווען גרייט צו גלויבן אין אַן אַנדערן, און פֿון יואל האָט ער שוין געהערט און לאַנג אים געהאַלטן פֿאַר אַ הייליקן.

אין בית־המדרש זיינען אַריינגעקומען אַ צוויי יונגע קצבים, מיט אַהרן היטל־מאַכער. עס האָט זיך מיט זיי מיטגעשלאָפּט נאָטע פֿישער, אַ ייד, וואָס גלויבט זייער אין פֿישוף. אַרומגעקוקט זיך און דערזען יואלן זיצן אויף דער באַנק, אַן אָפּגעריסענעם, אַן אויסגעקנייטשטן, מיט רואיקע, קלאַרע אויגן, וואָס האָבן געקוקט פֿאַר זיך, זיינען די אַריינגעקומענע אויפֿ־געציטערט געוואָרן פֿאַר כּעס:

— ווער האָט אים געשלאָגן, ווער? — האָט זיך צעשריען חיים קצב. — איך וועל אייך די קעפּ שפּאַלטן, פֿרעסערס!

— זיי זיינען ביז אויף אים, וואָס ער קאָן יא און זיי נישט, שלאָגן זיי אים. איך וועל אייך דאָ ווייזן שלאָגן.

די בחורים האָבן געציטערט פֿאַר מורא. די הויפט־שלעגערס, מיט לייב־בערן, האָבן זיך איינציקווייז אַרויסגערוקט און אַנטלאָפֿן.

— רב יואל, ווער האָט אייך געשלאָגן? עס טוט אייך וויי? אפשר אַ גלאַז וואַסער?

— גיב אים אַ גלאַז וואַסער. זעהסט דאָך, וואָס די עכברושים, די גנבים, האָבן געמאַכט אויס אים, — רופֿט זיך אָן דער היטל־מאַכער. יואל האָט זיך ניט אָפּגערופֿן, ניט געענטפֿערט, געקוקט אויף דעם היטל־מאַכער מיט זיינע גליענדיקע אויגן, ווי אויף די בחורים, וואָס האָבן אים געשלאָגן. און ווען דער היטל־מאַכער האָט אים אָנגענומען ביי דער האַנט, אַזוי ווייך און מיט ליבע ווי ער האָט נאָר געקאַנט, האָט ער אים אַוועקגעמאַכט די האַנט און ווייטער געשוויגן.

— איך וועל זיי דאָ דעם טויט מאַכן, די גנבים. ווער האָט עס געטאָן? ווער? — האָט דער היטל־מאַכער פֿלוצלינג זיך צעהיצט און אָנגעהויבן פֿאַטשן אָן אומשוואַדיקן בחור, וואָס איז געשטאַנען דערביי. — ער איז אַ הייליקער, אַ רבי, די גוים, להבדיל, האָבן אים אָפֿילו דערקענט, אַז ער איז אַ הייליקער, — האָט דער היטל־מאַכער אויסגערופֿן, קוקנדיק מיט שרעק אויף יואלס גלעזערנע אויגן.

און ווי דער היטל־מאַכער האָט אַרויסגעזאָגט די ווערטער, אַזוי האָט ער מיט זיי דערוועקט אָן אימה ביי די אַנדערע מענטשן. די קצבים־יונגען האָבן זיך געשראַקן נעענטער צוצוגיין צו אים און באַטראַכט אים פֿון דער־ווייטנס. עס האָט זיך געדאַכט, אַז זיי דערזעען אין אים עפעס אומגעווייני־לעכס, אַז אויף זיין פנים רוט אַ הייליקער גלאַנץ, וואָס מען טאָר עס נישט זען, און באַלד וועט זיך זיין מויל עפֿענען און זיי וועלן דערהערן פֿון אים עפעס אַזוינס, וואָס זיי ווייסן אַליין ניט.

נאָר יואל האָט זיך פֿלוצלינג אויפֿגעהויבן פֿון אַרט, איז צוגעגאַנגען וואַקלדיק צום פיור, זיך אָפּגעוואַשן די הענט, אַריין אין אַ ווינקל, פֿאַר־שטעלט דאָס פנים אין דער וואַנט, אָנגעטאָן זיך די תֿפֿילין און גענומען דאַווענען.

לאַנג און שטיל האָט געדויערט זיין דאַווענען. מען האָט גאַרנישט אָנגעזען, נאָר אויף די קצבים־יונגען און אויף דעם היטל־מאַכער, און אָפֿילו אויף די אַנדערע בעלי־הבתים, וואָס האָבן זיך געפֿונען אין בית־המדרש, נאָר ביז איצט גאַרנישט באַמערקט יואל און נישט אינטערע־סירט זיך מיט דעם, וואָס עס איז פֿאַרגעקומען. — זיין דאַווענען האָט געמאַכט אויף זיי אַ שטאַרקן און רירנדיקן איינדרוק. וואָס לענגער עס האָט געדויערט און וואָס שטילער עס איז געווען און וואָס ווייניקער זיי האָבן געזען זיין פנים, אַליץ מער זיינען זיי גערירט געוואָרן. זיי האָבן נאָר געזען, ווי ער האָט איינגעגראָבן זיין פנים אין די הענט און איז געשטאַנען אומבאַוועגלעך אַ לאַנגע, לאַנגע צייט, אַזוי ווי ער וואַרט געשלאָפֿן שטיי־ענדיקערהייט. פֿון צייט־צו־צייט האָט זיין דינער קערפער געגעבן אַ צוק, זיך אַ ריר געטאָן, און זיין גרויסער קאַפּ האָט זיך אַ שאַקל געטאָן, און עס

האָט זיך געוויזן זיין פנים, ווי מיט אַ מאַסקע איבערגעצויגן, בלייך ווי דער טויט, און דאָך לעבעדיק און ציטערדיק; די אויגן פֿעסט פֿאַרשלאָסן און דאָס מויל מיט די ליפֿן קראַמפֿיק פֿאַרביסן. דאָס האָט נאָר געדויערט אַ מינוט. באַלד האָט ער ווידער צוריקגעוואָרפֿן דאָס פנים צו דער וואַנט און זיין גאַנצער גוף איז ווי איינגעשלאָפֿן.

די יידן, וואָס האָבן שוין אין יואלס באַוועגונגען אַנטפלעקט עפעס אויסערגעוויינדלעכס, זיינען דערציטערט געוואָרן פֿון זיין דאווענען. אַ סך פֿון זיי האָבן זיך דערמאָנט אָן מעשיות פֿון הייליקע צדיקים, פֿאַמעד-וואַוויקעס.

— האָסט געזען? האָסט געזען? — האָט דער היטל־מאַכער אין דער שטיב, מיט אימה געזאָגט צו די אַרומשטייענדיקע.

— זע ווי ער צוקט, זע, דאָס רעדט ער מיט די מלאכים.

— נאָר איינער, איז ער דען איצט דאָ? ער איז איצט נישטאָ. ער איז ערגעץ אַנדערש-וואו, איך ווייס ניט וואו ער איז, ער איז איצט נישטאָ. — האָט זיך אָנגערופֿן אַ קליין יידל, אַ שוסטער, וואָס קיינער האָט אים ביז איצט נישט באַמערקט און קיינער האָט נישט געוואוסט, אָן דאָס קיינע שוסטער, דער דאָרף-גייער, וואָס זאָגט תהילים אַ גאַנצן שבת, זאָל וויסן פֿון אַזוינע זאַכן און זיך אַריינמישן.

די פראַסטע ווערטער, „ער איז איצט נישטאָ“, האָבן אַלעמען דער-ציטערט. מען האָט דערזען אין זיין אומבאַוועגלעכן שטיין און צוקן מיטן קערפער וואונדערלעכע זאַכן.

נאָר פלוצלינג האָט זיך יואלס קערפער אָנגעהויבן וואַקלען ווי שיפור. די פֿיס האָבן זיך אים אָנגעהויבן טרייסלען און ער האָט זיך איינגעבויגן, ווי אַ ווינט לייגט אַוועק אָן אליין־שטייענדיקן בוים; צוערשט אויף איין זייט, דערנאָך האָט ער זיך געגעבן אַ וואַקל אויף דער צווייטער זייט און איז אומגעפֿאַלן. די אויגן און די ליפֿן זיינען געווען פֿאַרשלאָסן און פֿאַרהאַקט ווי פֿריער, נאָר דאָס פנים איז געווען פֿינצטער און אַ רויטער בלוט־פֿלעק, וואָס איז אים איבערגעבליבן, אַ נישט־אַפּגעוואַשענער, אונטער אַן אויער, האָט איצט, ביים פֿאַפֿן, זיך צעבליקט, און דאָס רויטע בלוט אויף דעם שוואַרצן, אויסגעמאַטערטן פנים, האָט אַרויסגערופֿן אַ ציטער־ניש ביי די אַרומשטייענדיקע. מען איז צוגעפֿאַפֿן צו אים, אים אויפֿגעהויבן, און דער היטל־מאַכער האָט אָנגעהויבן שרייען:

— וואַסער, וואַסער, דערלאָנג וואַסער!

מען האָט דערפֿאַנגט וואַסער. יואל האָט ניט געוואַלט עפֿענען די ליפֿן. אַ קליינער ווייסער שוים האָט געשלאָגן פֿון מויל און געבלעזלט זיך צווישן די צייגן. דער היטל־מאַכער האָט אים אויפֿגעריסן דאָס מויל, אַריינגעגאַסן

וואָסער. יואל האָט אַ צוק געטאָן מיטן קערפּער און אַ שוידער האָט אויפֿ-
געציטערט די מוסקולן פֿון זיין פנים. ער האָט אויפֿגעעפֿנט די אויגן און
פֿרעמד זיך אַרומגעקוקט, ווי ער וואָלט נישט געוואוסט אויף וואָס פֿאַר
אַ וועלט ער געפֿינט זיך, און איינקאַרטשענדיק זיך ווי אַ וואַרעם, איז ער
ווידער געלעגן, הויך און שווער אָפּגעהעשעט, פֿאַרשדיסנדיק די אויגן.

— זיי האָבן אים פֿאַרמוטשעט, — האָט דער היטל־מאַכער געזאָגט.
— גיי שוין, גיי, דו מיינסט, אַז דאָס איז פֿון שלאָגן. פֿון דאָווענען.
נאָר, — האָט געזאָגט אַ צווייטער.

— וואָס פֿון דאָווענען? ער קומט איצט פֿון ערגעץ אַנדערש-וואו.
ער איז ערגעץ-וואו געווען און איצט קומט ער צוריק. איך ווייס נישט.
וואו ער איז געווען, — זאָגט ווידער דאָס קליינע שוסטערל מיט זיין
סודותדיקן טאָן און מינע.

אַז יואל איז געקומען צו זיך, האָט ער זיך אויפֿגעהויבן, און וואָקלעב-
דיק זיך אויף די פֿיס, האָט ער אָנגעהויבן אַרויסצוגיין.

דער היטל־מאַכער, פֿון איין זייט, און דאָס קליינע שוסטערל, פֿון דער
צווייטער, האָבן אים אָנגענומען בילי די הענט און געפֿירט איבערן געס-
יואל האָט זיך געלעזט.

— האָסט געזען? האָסט געזען? ער איז דאָך מיט די תּפֿילין אויפֿן
קאָפּ אַרויסגעגאַנגען?

— די תּפֿילין אויפֿן קאָפּ. יאָ, נאָ, זע, אַט גייט ער דאָך מיט די
תּפֿילין אויפֿן קאָפּ!

— און וואו האָט ער געהאַט די תּפֿילין, ווען ער איז געפֿאַלן?

— זיי זיינען אים פֿון קאָפּ ניט אַראָפּגעפֿאַלן.

— דו הערסט, די תּפֿילין זיינען אים פֿון קאָפּ נישט אַרונטערגעפֿאַלן.
און דאָס, וואָס די תּפֿילין זיינען אים פֿון קאָפּ נישט אַרונטערגעפֿאַלן,
ווען ער איז געפֿאַלן, איז געווען דאָס וואונדער, וואָס האָט מיט אַמאָל אַלע-
מענס הערצער געוואונען פֿאַר דעם באַהאַלטענעם היידיקן.

די בעלי־מלאכות האָבן אים מיט די תּפֿילין אויפֿן קאָפּ אין שטיבל
אַריינגעפֿירט. אין אַ ווינקל איז די מאַמע געזעסן, אַ פֿאַרצאָגטע, מיט
אויסגעוויינטע אויגן. זי האָט שוין אין גאַס געהערט פֿון איר זונס שאַנד.

יואל האָט גאַרנישט גערעדט, האָט זיך אַוועקגעזעצט אין אַ ווינקל,
שטום, מיט גלאַנצנדיקע, פֿאַרטראַכטע אויגן. די מאַמע האָט וויינענדיק
פֿאַר אים אַנידערגעשטעלט אויפֿן טיש אַ טעצל קאַווע מיט אַ זעמל. דאָס
זעמל האָט ער נישט געגעסן, נאָר די קאַווע האָט ער געטרונקען.

אַלץ, וואָס יואל האָט איצט געטאָן, איז שוין באַטראַכט און באַמערקט
געוואָרן פֿון מענטשן, וואָס האָבן געקוקט דורך די פֿענצטער, דורך אַ

שפארע אין דער טיר, און יעדער זאך איז געוואָרן אויסגעטייטשט פֿאַר אַ נס. און דאָס, וואָס די תּפּילין זיינען אים פֿון קאָפּ נישט אַראָפּגעפֿאַלן, האָט זיך מיט דער שנעלקייט פֿון אַ בליץ פֿאַרשפּרייט איבערן שטעטל און האָט געוואונען הערצער פֿאַר אים.

נאָך דעם זעלבן אָונט איז יואל ערגעץ-וואו פֿאַרשוואונדן...

ער איז אַוועק פֿון דער היים. ביינאַכט איז ער געאַנגען אויפֿן וועג צום נעענטסטן דאָרף. ער איז מיד געוואָרן און אַוועקגעזעצט זיך אויף אַ שטיין. האָבן שקצימדעך דערזען ווי אַ ייד זיצט אויף אַ שטיין פֿאַר-טראַכט, האָבן זיי אין אים געוואָרפֿן שטיינדעך און גערופֿן אים: „זשיד, זשיד!“

יואל האָט זיי באַטראַכט מיט די זעלבע בליקן, וואָס נעכטן די בחורים. ער האָט אָפּגעקערט פֿון וועג און איז ווידער אַריין צווישן פֿעלדער און סעדער, אין אַ וואַד אַריין, ווידער אויפֿגעזוכט אַ וואַסער, און פֿאַר מיד-קייט און הונגער איז ער אַנידערגעפֿאַלן און איז איינגעשלאָפֿן. ער איז געלעגן אַ פֿאַר שעה אונטער דער זון און האָט גאַרנישט געפֿילט. אַז ער האָט זיך אויפֿגעכאַפט, האָט ער דערפֿילט אַ שוואַכקייט און אַ פֿאַרלאַנג נאָך עסן. דער הונגער האָט אים געפּייניקט. ער האָט געפרוּווט פֿאַרגעסן דעם הונגער מיט זיינע געוויינלעכע מיטלען, וואָס ער האָט זיך מכוון געווען צו געדענקען עס בלויז אין דער נשמה, נישט אין קערפּער, נאָר פֿון הונג-גער זיינען זיינע געדאַנקען אָפּגעשוואַכט געוואָרן און ער האָט קיין כּוח נישט געהאַט זיך צוזאַמענצונעמען. ער האָט אָנגעהויבן צו וויינען און צו בעטן גאָט: „טאַטע, טאַטע, באַפֿריי מיך פֿון דער מענטשזעכער הצטרכות.“ ער האָט אַזוי לאַנג, הידפֿאַז, קינדיש און שוואַך געוויינט, ביז ער איז ווידער אומגעפֿאַלן און פֿאַרזונקען געוואָרן אין אַ חלום. עס האָט זיך אים געדאַכט, אַז אימעצער גלעט אים איבערן קאַפּ, און ער ווערט פֿון עפעס פֿריי, אַ שווערע לאַסט פֿאַלט פֿון די פּלייצעס אַראָפּ און ער ווערט פּייכט, די הענט און פּיס זיינען גרינג, זיי הייבן זיך, הייבן זיך, און מיט אַמאָל האָט ער זיך געפֿונען אין דער לופֿטן, צווישן הימל און ערד, און באַלד האָט ער זיך געבאַדן אין זילבערנע וואַלקנס, — פֿון איין זילבערנעם וואַלקן אַרויס, אין צווייטן אַריין. און ווען ער איז געווען אין די זילבערנע וואַלקנס, האָט ער געהערט מוזיק שפּילן און אַ שטיל, שטיל געזאַנג, און דאָס געזאַנג האָט אים געזעטיקט; דאָס געזאַנג האָט אָנגעפֿילט זיינע ביינער מיט אַ זעטיקייט, און באַלד איז ער אַריין געוואָרן אַ געזאַנג... ניין, אַ זילבערנער וואַלקן און אַ געזאַנג, און ער וויקלט זיך און וויקט

זיך מיט די אַנדערע וואָלקנס, דאָ דערהייבט ער זיך מיט זיי, דאָ רייסט ער זיך אָפּ פֿון זיי און שווימט און זינקט אין ווייטן, ווייטן, אין קץ אַרײַן... אַזוי איז ער געלעגן אַ גאַנצע צײַט און געהאַלטן אין אײַן שווימען, אין אײַן זינגען, ביז מענטשן האָבן אים אױפֿגעוועקט. ער האָט געזען פֿאַר זיך פּויערים אין העמדער, מיט העק אין די הענט. ער האָט גע-קוקט אױף די פּויערים און האָט זיי נישט דערקענט. ער האָט געדענקט, אַז ערגעץ האָט ער געזען אַזעלכע ברואים, אָבער ער האָט נישט געוואוסט וווּ ער האָט זיי געזען און ווי מען רופֿט זיי, זיי האָבן גערעדט צו אים, ער האָט זיי פֿאַרשטאַנען און געוואָלט ענטפֿערן, האָט ער אָבער נישט גע-קענט, ער האָט פֿאַרגעסן די מענטשלעכע שפּראַך. זיי האָבן אים גענו-מען אונטערן אַרעם און געפֿירט אים, און אים האָט זיך נאָך אַלץ געדאַכט, אַז ער פֿלייט און זינגט אין די וואָלקנס. זיי האָבן אים אַרײַנגעבראַכט צום ייִדישן קרעטשמער. ער האָט דערפֿילט זױער-מילך, דעם ריח פֿון עפל, און האָט דערקענט יידן. דאָרט האָט מען אים אָנגעטרונקען מיט מילך, געגעבן אים ברויט צו עסן. די אױגן זײַנען אים ליכטיקער געוואָרן, ער האָט דערזען אױף וואָסער וועלט ער געפֿינט זיך, — און אַ בענקעניש האָט אים אַרומגענומען.

דערווייל האָט די שטאַט זיך אױפֿגעכאַפט מיט דער ניס, אַז דער פֿאַרבאָרגענער צדיק איז פֿאַרשוואונדן. אין בית-המדרש, צום דאָווענען, איז געוואָרן אַ געקאַך, אַ גערודער און אַ געשריי ווי אין אַן אױפֿגערעגטן בינשטאַק. מיט אַ מאָל האָבן אַלע דערזען אין יואלס טאָן, רײַדן און דרכים עפעס אױסערגעווענלעכס. שוין אָפֿגערעדט פֿון דעם וואונדער ביי זײַן נעכט-טיקן דאָווענען, וואָס די תּפֿילין זײַנען ביי אים פֿון קאַפּ נישט אַראָפֿגעפֿאַלן, בשעת ער איז געפֿאַלן, און ער איז מיט זיי אַהיים געגאַנגען איבער דער גאַס, האָבן מענטשן אָנגעהויבן זיך דערמאַנען זאַכן, וואָס זיי האָבן שוין פֿון לאַנג באַמערקט אין אים און קײנעם ביז איצט נישט געוואָלט דערציילן. אפֿילו זײַנע חברים, די בית-המדרש בחורים, וואָס האָבן אים ערשט נעכטן געשלאָגן, האָבן זיך דערמאַנט וועגן אים אַ סך זאַכן, אײַנער האָט דערציילט, אַז ווען ער איז אַמאָל אין מיטן דער נאַכט אַרײַנגעקומען אין בית-המדרש אַרײַן, האָט ער געזען ווי יואל זיצט ביי אַ גמרא און לעבן אים זיצט אַן אַלטער, פֿרעמדער מאַן, מיט אַ לאַנגער, וױסער באָרד, און לערנט עפעס מיט יואל און גיט אים עפעס צו פֿאַרשטיין. אָבער ווי נאָר ער איז צוגע-קומען נעענטער צום טיש, וואו יואל מיטן אַלטן פֿרעמדן זײַנען געזעסן, איז דער פֿרעמדער פֿאַרשוואונדן און געבליבן איז נאָר יואל אַליין.

אנדערע בחורים האָבן דערציילט, אָז זיי האָבן געטראָפֿן יואלן מיט דעם אַלטן פֿרעמדן שפּאַצירנדיק אין די פֿאַרנאַכטן צום בית-עולם צו. דער פֿרעמדער אַלטער האָט קיין אנדערער נישט געזאָלט זיין ווי אליהו הנביא, אָדער דער רא"י הקודש, וואָס איז אַראָפּגעקומען לערנען מיט יואלן די סתרי-תורה. אנדערע האָבן ווידער דערציילט ווי יואל איז גע- שטאַנען און געדאַונט און פּלוצלינג האָט זיך דאָס ליכט פֿון עמוד, וואו יואל איז געשטאַנען, אַליין אָנגעצונדן.

נאָכן אַנבייטן האָט דער היטל-מאַכער מיטן קליינעם שוסטער זיך אַרויפֿגעכאַפט אויף אַ קצבישער פֿור און אַרויסגעפֿאַרן אין וואַלד זוכן דעם צדיק. זיי זיינען פֿאַרפֿאַרן צו דעם גוי, וואָס האָט יואלן געטראָפֿן אין וואַלד דאַווענען, און זיינען געוואויר געוואָרן, אָז ווען יואל האָט גע- דאַונט אין וואַלד, האָט אַ ליכט געברענגט פֿאַר אים און פֿייערדיקע שטראַלן האָבן באַלויכטן זיין קאַפּ. אויף דעם אַרט, וואו ער איז געשטאַנען, איז פּלוצלינג, איבער דער נאַכט, אויסגעוואַקסן אַ הויכער, געזונטער, יונגער דעמב, אויף וועלכן דער פּויער האָט זיי אָנגעוויזן אין וואַלד.

— הונדערט יאָר האָט עס געדאַרפֿט נעמען אַזאַ דעמב זאָל אויס- וואַקסן, — און דאָ איז ביז איצט קיין דעמב נישט געווען. איך קען דעם וואַלד ווי מיינ האַנט, — דערציילט דער גוי.

דער היטל-מאַכער האָט אין שטאַט איבערדערציילט דאָס וואונדער, דאָס וואָס די גוים האָבן געגלויבט אין אים, האָט נאָך מער פֿאַרשטאַרקט אין זייערע אויגן יואלס הייליקייט.

יואלן אַליין האָט מען אָבער אין ערגעץ נישט געקאַנט געפֿינען. די מאַמע האָט געוויינט — פֿאַר צער, און אפֿשער פֿאַר נחת — און איז אַרומ- געלאָפֿן מיטן היטל-מאַכער און מיטן שוסטער זוכן יואלן. דער פֿאָטער איז געזעסן אין דעם קאַלטן חברה-תהלים-שטיבל אויף דער ערד און אפּגעריכט חצות יעדן טאָג, — נאָר דער צדיק איז אַלץ נישט געווען.

דערווייל איז יואל געזעסן אין דאָרף ביים ייד, דעם קרעטשמער, אַ צען-צוועלף וויאַרסט פֿון שטעטל. דער ישובניק האָט צו אים אַזוי גע- זאָגט: «הער נאָר, בחור, וועסטו לערנען מיט מיינע קינדער, וועל איך דיר געבן עסן און טרינקען; וועסטו נישט לערנען מיט מיינע קינדער, נעם דאָס פּעקל, און היידאָ!»

יואל איז איבערגעבליבן אין דאָרף ביים קרעטשמער. די קינדער זיינען געווען קליינע, אומוויסנדיקע, און ער האָט געאַרבעט אַריינצוברענגען אין זיי דעם אלף-בית. זיינע תפֿילות האָט ער אפּגעריכט אין וואַלד. קיין ספֿרים האָט ער נישט געהאַט, ער האָט אָבער איצט נישט געדאַרפֿט קיין ספֿרים. ער איז יעדן טאָג אַרויס אין וואַלד, האָט אויסגעזוכט דאָס פֿאַר-

באַרגענע אָרט און זיך אַוועקגעשטעלט מכוון צו זיין זיך צו באַהעפֿטן די וועלט מיט נצחיות.

אַזוי האָט ער פֿאַרבאַכט גאַנצע טעג.

אינמאָל, אין אַ שיינעם נאַכמיטאַג, זיינען פֿאַרפֿאַרן צום קרעטש-מער עטלעכע פֿורן מיט יידן פֿון שטאָט. צווישן זיי איז אויך געווען דער היטל-מאַכער, דער קליינער שוסטער, קצבים-יונגען, גלאַט אַזוי באַלע-באַטים און אויך אַ נגיד פֿון שטאָט, אַ סוחר פֿון וויין. די יידן האָבן זיך געפֿרעגט אויפֿן בחור, דעם מלמד פֿון די קינדער. דער קרעטשמער האָט זיך דערשראַקן, האָט זיי אָנגעוויזן אויפֿן וואָלד, וואו ער פֿאַרברענגט גאַנצע טעג. די יידן האָבן זיך ביים קרעטשמער נאַכגעפֿרעגט אויפֿן בחור, צי האָט ער נישט באַמערקט אין אים עפעס אויסערגעווענלעכס, און האָבן אים דערציילט, וואָס פֿאַר אַ פֿאַרבאַרגענער צדיק דער בחור איז.

ווען דער קרעטשמער האָט דערהערט, אַז דער בחור איז אַ פֿאַרבאַר-גענער צדיק, איז ער נאָך מער דערשראַקן געוואָרן און פֿלוצלינג אויך אָנגעהויבן דערציילן פֿון בחור גבורות-ונפֿלאות. אַלע צוזאַמען זיינען זיי אַריין אין וואָלד, אים אויפֿגעזוכט, און געבליבן שטיין פֿון דער ווייטנס. זיי האָבן אים געטראָפֿן אין דעם זעלבן עקסטאַז ווי אין בית-המדרש, נאָר דאָ, אין פֿרייען וואָלד, צווישן די ביימער, אין דער איינזאַמקייט, האָט זיין דאַווענען, זיין וואַרפֿן-זיך און זיין עקסטאַז געמאַכט אויף זיי נאָך אַ פֿיל שטאַרקערן אינדרוק. זיי האָבן אָפֿגעוואַרט ביז ער איז ווידער אומגעפֿאַלן, זיינען זיי צוגעקומען און אים אויפֿגעהויבן.

אַז ער האָט געעפֿנט די אויגן און דערזען אַרום זיך די עדה יידן, איז ער דערשראַקן געוואָרן און געוואַלט אַוועקגיין.

— רבי, מיר זיינען געקומען צו אייך. איר זאַלט אונדזער רבי זיין. מיר ווייסן, אַז איר זייט אַ פֿאַרבאַרגענער צדיק.

יואל האָט שטום געקוקט מיט זיינע אויגן, האָט נישט געענטפֿערט און געוואַלט גיין ווייטער.

— רבי, קומט מיט אונדז אין שטאָט אַריין, מיר וועלן אייך מאַכן אַ שייך הויז און איר וועט אונדזער רבי זיין, — רופֿט זיך אָפֿ דער נגיד פֿון שטאָט.

יואל האָט אַראָפֿגעבויגן דעם קאַפֿ צו דער ערד, ערגעץ-וואו אַריינ-געעגבערט זיין בליק און אַזוי געזאַגט:

— דער מענטש, גאָטס אויסדערוויילטע בריאה, איז ווייניקער פֿון אַלע געטלעכע באַשעפֿענישן מסוגל צו באַנעמען די אמתע סיבה, פֿון וואָנען ער קומט, צו פֿילן דעם ניצוץ און אָנצובינדן זיך אין נצחיות, ווייל ער האָט אַ פֿרייען ווילן. דער פֿרייער ווילן פֿאַרשטעלט פֿון מענטש דעם ריכטיקן

פח און ער מיינט, אז אלצדינג קומט פֿון אים, מידיה, און אזוי אַרום זינגט ער און פֿאַרלירט זיך אין טויט אין דער־וועלט. דער דומם, דער צמח, און אפֿילו דער חי, ביי וועלכע דער איינציקער ווילן איז נישט אזוי שטאַרק, זיי זיינען תמימים. און אויב זיי קאָנען נישט מיטן אייגענעם פח אָנקומען צום מקור, וויל דער נשמה־ניצוץ איז ביי זיי זייער קליין, זיינען זיי אָבער מסוגל דורך אַן אַנדערן אויפֿגעהויבן צו ווערן. דורך דעם באַדאַרף איך זיך געפֿינען נאָר צווישן די דוממס, צמחס און חיס. דענסמאָל וועל איך שטענדיק קאָנען פֿילן דעם ניצוץ און תמיד אָנהעפֿטן זיי אין דער נצחיות... זיי האָבן נישט פֿאַרשטאַנען די ווערטער, נאָר טאַקע דערפֿאַר זיינען זיי דערשראָקן געוואָרן. און ווען ער האָט זיי פֿאַרלאָזט, זיינען זיי אים פֿון דערווייטנס נאָכגעגאַנגען.

— וואָס האָט ער געזאָגט? וואָס? — האָט געפֿרעגט דער קליינער שוסטער דעם היטל־מאַכער.

— פֿרעגט נישט, קדוש, הייליקייט! אַלץ, וואָס ער רעדט, איז קדוש, — האָט אים דער היטל־מאַכער אָפּגעענטפֿערט.

דער עולם איז אים פֿון דערווייטנס נאָכגעגאַנגען. יואַל איז צוריק אַהיים געקומען צום קרעטשמער און באַלד איז שוין געמאַכט געוואָרן אַ מחיצה צווישן אים און דעם פֿאַרק. אין איין שטיבל איז געווען יואַל, אין אַן אַנדער שטיבל די עדה, און דער היטל־מאַכער האָט זיך אַוועקגע־שטעלט ביי דער טיר אויפֿן שוועץ און קיינעם נישט אַריינגעלאָזט צום „רבין“. דער „רבי“ איז געווען אַליין, געשטאַנען ביים פֿענצטער און אַרויסגעקוקט אין דרויסן, און געבענקט נאָכן וואַלד מיט די לאַנקעס.

צום רבין האָט מען נאָר אַריינגעלאָזט דעם נגיד, דעם סוחר פֿון וויין, און ער איז טאַקע געזעסן לעבן אים און געהיט, ער זאָל נישט אַנטלויפֿן דורכן פֿענצטער. דער נגיד האָט געהאַט אַן איין־איינציקע טאַכטער, אַ יפֿת־תּוואר, און געלט אויך, — דער רבי איז אַ בחור...

דער נגיד האָט געשיקט די פֿור אין שטאָט אַריין צו ברענגען דעם פֿאַטער זיינעם, און אויך ר' איציקל חסיד. פֿאַרנאַכט אין די פֿור צו־ריק געקומען. דער פֿאַטער האָט נישט געוואָלט קומען. ר' איציקל איז יאָ געקומען. ר' איציקל איז געווען דעם נגידס אַ מעקלער. אַ יודע־ספֿר און אַ חסיד אָן אַ רבין. צייט דער אַלטער ראָדזימינער איז נפֿטר געוואָרן פֿאַרט ער נישט, נישטאָ צו וועמען. פֿון יונגן רבין האַלט ער נישט, איז ער דורך דעם צעקריגט מיט די חסידים און חברט זיך מיט די באַלעבאַטיים, און צום מערסטן מיט דעם נגיד, וואָס גיט אים צו פֿאַרדינען אַ קערבל ביי מעקלעריי. איציקל איז צוערשט געקומען מיט שפֿאַט און חוזק, ווי דער

שטייגער איז פֿון חסידים, נאָר אַז ער האָט געזען, אַז דער נגיד האָלט פֿון יואל, האָט ער געטראַכט, אפֿשר איז עס אַן ענין. איציקל איז אַריין שמועסן מיטן רבין. נאָר וואָס ווייניקער יואל האָט אים געענטפֿערט, אַלץ מער איז ער איציקלען געפֿעלן געוואָרן. און אַז יואל האָט אים סוף־כל־סוף גע־זאָגט דאָס, וואָס ער האָט פֿריער אָפּגעענטפֿערט די באַלעבאַטים, אַז ער ווייסט נישט, אויב ער איז ביכולת בשר־ודמס אויפֿצוהייבן, ווייל זיי זיינען נישט מבטל זייערע רצונות, דוממס און צמחס קען ער יאָ אויפֿהייבן, ווייל זיי זיינען תּמימים, האָט איציקל אָפּגעענטפֿערט:

— פּרואווט מען.

און אַז דער נגיד האָט געפֿרעגט, וואָס ער מיינט, האָט איציקל אָפֿ־געענטפֿערט:

— אַ הויכער ענין.

און די בעלי־מלאכות האָבן זיך שוין גערוימט אין די אויערן:

— איציקל חסיד זאָגט אַליין, אַז עס איז גרויס!

זיי זיינען געווען גליקלעך. דער אַרענדאָר האָט זיך אָנגעטאָן די שבת־דיקע קאָפּאַטע לכּבוד דעם רבין, און די אַרענדאַרקע — די שבתדיקע הויב. מען האָט אָנגעגרייט עסן פֿאַר דער גאַנצער עדה, און אָנגעצונדן ליכט אין אַלע שטיבער, — אַלץ אויפֿן חשבון־הנגיד. און אַז עס איז גע־קומען צו מנחה־מעריב, האָט מען געדאַוונט מיט מנין, געוואַרט אויפֿן רבינס אויסגיין שמונה־עשרה. און אַז עס איז געקומען צום עסן, האָט דער רבי נישט אָנגערירט, נישט געוואַלט עסן בציבור, האָט מען אויסגעטייטשט, אַז ער ברוגזט זיך נאָך...

האָט דער נגיד זיך געסודעט מיט איציקלען אין אַ ווינקל וועגן פֿאַר־שיידענע זאַכן, און צווישן אַנדערע אויך וועגן זיין טאַכטער, דער ית־תּואר, און וועגן איציקלס גבאות...

און יואל איז אַלץ געשטאַנען אין פֿענצטער און אַרויסגעקוקט אין דרויסן, און געזען די נאַכט, ווי זי דעקט צו דאָס פֿעלד און דעם וואַלד — האָט ער געבענקט נאָכן געזאַנג, נאָך דעם דרויסן...

בינאַכט איז ער ווידער פֿאַרשוואונדן. ער איז געגאַנגען אין געענטסטן שטעטל אַריין, נאָר זיין שם איז שוין פֿאַרויסגעגאַנגען פֿאַר אים. קוים האָט ער זיך באַוויזן אין בית־המדרש פֿון דעם פֿרעמדן שטעטל, איז באַלד גע־וואָרן אַ געסודעריי אין די אויערן. מען איז צוגעקומען צו אים, מען האָט אים אָפּגעגעבן שלום־עליכם מיט הכּנעה. באַלד איז געוואָרן אַ שטופּעריי; אַלע האָבן געוואַלט זען דעם פֿאַרבאַרגענעם צדיק, וואָס טוט וואונדער, אַלע האָבן געוואַלט האָבן די זכּיה צו באַרירן זיין האַנט, און באַלד האָט

אויך אין דעם שטעטל זיך געפונען א נגיד, וואס האט אים גענומען צו זיך (דער נגיד האט אויך געהאט א טאכטער). און עס האט זיך געפון נען אן אנדער היטל-מאכער, וואס האט זיך אוועקגעשטעלט אויף דער וואך ביים רבין און נישט צוגעלאזט קיינעם, א חוץ די אויסדערוויילטע. דאס שטעטל איז געשטאנען ארום די פֿענצטער.

אין דעם פֿרעמדן שטעטל, וואו קיינער האט יואלן נישט געקענט, קיינער האט אים נישט געדענקט ווי א יינגל און קיינער האט זיין פֿאטער און מוטער נישט געקענט, נאָר געהערט פֿון זיין נאָמען, איז זיין שם געווען נאָך פֿיל גרעסער. נאָר באַלד זיינען אָנגעקומען די פֿורן פֿון יואלס שטעטל, מיטן נגיד, דעם ווייצן-סוחר, מיט איציקל חסיד, מיט דעם היטל-מאכער און דעם קליינעם שוסטער, מיט די קצבים און בעלי-מלאכות. דערהערט, אַז דאָס צווייטע שטעטל וויל ביי זיי אויסכאַפֿן דעם צדיק און באַהאַלטן פֿאַר זיך, זיינען זיי גרייט געווען זיך צו שלאָגן, דאָס לעבן איינצושטעלן, אַבי נאָר אַרויסצוקריגן דעם צדיק. דאָ האָט זיך שוין געהאַנדלט אין פרנסה, אין וועלכן שטעטל דער צדיק זאָל וואוינען, אין וועלכן שטעטל די הונדערטער און אַפֿשער טויזנטער חסידים — מענער און פֿרויען, קראַנקע און געזונטע, וואָס וועלן קומען צום צדיק עצות פֿרעגן — זאָלן זייער געלט איבערלאָזן. דאָס שטעטל וואו יואל איז געבוירן געוואָרן, האָט געפֿירט די גערעכטע טענה: דער צדיק איז זייערער. דאָס צווייטע שטעטל האָט אָבער אָפּגעענט-פֿערט, אַז ביי זיי האָט מען דעם צדיק געשלאָגן און אַרויסגעטריבן פֿון שטאָט.

דערווייל זיינען אַלץ מער פֿורן אָנגעקומען פֿון יואלס שטעטל דעם צדיק אַהיים צו נעמען. אַלע האָבן איצט געוואָלט זיך אָנכאַפֿן אָן צדיק. עס האָט געהאַלטן ביי אַ געשלעג צווישן די צוויי שטעטלעך. דער סוף איז גע-ווען, מען האָט זיך אויסגעגלייכט, געגעבן אָפּטרעט-געלט און מען האָט יואלן אַהיים געפֿירט אין זיין געבורט-שטעטל, מיטבאַגלייט מיט באַלייכטונג, בהדרת מלך.

דאָס גאַנצע שטעטל ווייבער און קינדער איז דעם צדיק אָנקעגן גע-גאַנגען. ליכט אין די פֿענצטער האָט מען אָנגעצונדן פֿון זיינעטוועגן, און וואָלט עס נישט געווען אין די דריי וואַכן, וואָלטן די פֿלי-זמר געשפּילט. פֿאַרפֿאַרן איז מען צום נגיד אין הויז, אָפּגעגעבן דאָס גאַנצע הויז פֿאַרן רבין, אויס דעם זאָל דעם רבינס שטוב געמאַכט, גרויסע ספֿרים-שענק אַריינגעשטעלט אַהין, ספֿרי-תורות, שיינע טישן מיט טייערע טישטיכער, אַ גרויס, טיף פֿאַטער-שול. אין דעם הויז האָט מען אויך טאַטע-מאַמע אַריינגעבראַכט. עס האָט דאָך שוין נישט געפּאַסט, אַז דעם צדיקס מאַמע זאָל אין גאָס האַנדלען. דאָס גאַנצע שטעטל האָט געגלייבט אין צדיק, און

די, וואָס האָבן נאָך ספֿקות געהאַט, האָבן מורא געהאַט דאָס מויל אויפֿ-
צועפֿענען. עס האָט זיך געהאַנדלט אין פּוּנסה פֿאַרן שטעטל, און אין פּוּנסה
זיינען אַלע פֿאַראַינטערעסירט געווען. דער מקוה-ייד און בחורים, וואָס
האָבן אים געשלאָגן, זיינען אַריינגעגאַנגען צום צדיק אין די זאָקן, און
אַוועקגעשטעלט זיך ביי דער טיר, און געבעטן מיט טרערן אין די אויגן
„מחילה“. זיי האָבן מורא פֿאַר זייערע יונגע יאָרן.

ר' איציקל חסיד איז געוואָרן גבאי, דער היטל־מאַטער — שמש,
דער נגיד — דער ערשטער מקורב, און דאָס גאַנצע שטעטל — חסידים.
די ערשטע פֿאַר נעכט האָט מען אַוועקגעשטעלט אַ וואַך איבערן רבינס
שטוב און געהיט דעם רבין. און אויף שבת נחמו איז זיך צוזאַמענגעפֿאַרן
אַן עולם פֿון די אַרומיקע שטעטלעך. טייל אויס ניגיריקייט האָבן געוואַלט
זען, וואָס דאָס איז אַווינס, אַנדערע זיינען געקומען, ווייל דער נגיד און
איציקל חסיד האָבן געשיקט נאָך זיי. מען איז געקומען האַלב אין ספֿק —
און אַנדערע אפֿילו מיט לצנות. פֿרייטיק אין אַוונט, צו קבלת שבת, ווען
דער עולם איז שוין געווען אין די שטריימלעך און אין די אַטלעסנע קאַפּאַטעס,
פֿאַרזאַמלט צום דאַווענען, האָט דער רבי זיך פֿאַרשלאָסן ביי זיך אין חדר
און נישט געוואַלט אַרויסגיין מיטן עולם דאַווענען. דער נגיד און איציקל
חסיד האָבן אַנגעקלאַפּט אין טיר, געשרייען, געבייזערט זיך. — עס האָט
נישט געהאַלפֿן, יואל האָט נישט געוואַלט עפֿענען. און דאָ וואַרט דער עולם
מיטן קבלת־שבת.

דער סוף איז געווען, אַז מען האָט אַריינגעשיקט צו אים דעם פֿאַטער
מיט דער מוטער. דער פֿאַטער האָט פֿון אָנהויב גאַרנישט געגלויבט און
נישט פֿאַרשטאַנען, וואָס דאָ טוט זיך. נאָר ער האָט אַנגעהויבן איצט שוין
מבטל צו מאַכן זיין דעה פֿאַר דעת־הרבים, ווי זיין געוואוינהייט איז געווען.
איצט איז ער געגאַנגען צום ערשטן מאָל רעדן מיטן זון. די מאַמע האָט
געגלויבט פֿון דער ערשטער מינוט אָן און איר פנים האָט געשטראַלט פֿאַר
נחת און גדולה. אַנגעטאָן איז זי געווען איצט אין שיינע קליידער, מיט דער
נגידותעס שענסטער הויב אויפֿן קאַפּ און אַ שנור קרעלן אויפֿן האַלדז,
און די גרויסע מאַמע־אויגן האָבן באַלויכטן איר פנים. און זי איז אַריינגע-
געגאַנגען בדחילא ורחימא, מיט טרערן פֿון פֿרייד און געבעטן זיך:

— קינד, פֿאַרשעם מיך נישט פֿאַר מענטשן!

און אַז יואל האָט איינגעקנייטשט זיין הויכן, גרויסן שטערן, פֿאַרביטן
די ליפֿן פֿאַר צער און געזאַגט ממש מיט געוויין:

— מאַמע, איך ווייס נישט, אויב איך וועל קענען. זיינען דאָך בשר-

ודמס פֿאַרזונקען אין אייגענעם רצון.

האָט דער פֿאָטער זיך אָנגערופֿן:

— אז דו האָסט אָנגעהויבן, מן-הסתם האָסטו דאָך אַ דרך.

האָט ער געענטפֿערט:

— מיין דרך איז נאָר פֿאַר תּמימים, פֿאַר דוממס און צמחס.

האָט דער פֿאָטער שוין נישט פֿאַרשטאַנען:

— מה-דאָך, איז דאָך די בריאה, וואָס קדוש-ברוך הוא האָט איר אָפֿ-

געטיילט פֿון זיין חלק, אוודאי און אוודאי, — און מען מוז דאָך עפעס האָבן אמונה אויך.

האָט ער דעם פֿאָטער נישט געקענט געבן צו פֿאַרשטיין. און דערווייל

וואָרט דער עולם הינטער דער טיר. פֿון דער צווייטער שטוב הערט זיך דער

רעש פֿון פֿאַלק, ווי דאָס גערויש פֿון אַ ים. זיי זיינען אומגעדולדיק און

ווילן אָנהייבן קידוש-השבת אָן דעם רבין. עס ווערט שפעט, און לענגער

וואָרטן ווילן זיי שוין נישט. ר' איציקל קומט אַריין אַ צעשוויצטער, דאָס

שטריימל אַרויפֿגערוקט, די קאַפּאַטע אויפֿגעשפּיליעט און פֿאָדערט: דער

עולם וואָרט, עס וועט זיין אַ חרפה נישט נאָר פֿאַר אים, נאָר פֿאַר די אַלע,

וואָס האָבן געגלויבט אין אים, — און דער עולם וויל שוין נישט לענגער

וואָרטן, — עס ווערט שפעט, און ער מוז געדענקען, אַז ער איז שוין נישט

אַליין. און גייט ער נישט אַרויס באַלד, גייט ער אַריין צום עולם און הייסט

דאָווענען ...

און יואל שטייט ווי אַ דומם און שווייגט, און קוקט אין פֿענצטער אַרויס

צו די ביימער מיט בענקשאַפֿט.

האָבן פֿון דער מאַמעס אויגן טרערן אַרויסגעשפּריצט, אַזוי גרויס

ווי פּערל, און זי האָט געזאָגט:

— קינד, דער צער פֿון דער מאַמען וועט זיין גרויס. ווי אַזוי וועט

זי קאָנען אַריבערטראָגן די חרפה!

האָט ער רחמנות געהאַט, — די ערשטע פֿרייד פֿון דער מאַמען צעש-

טערט; און ער האָט געזען ווי די גרויסע שבת-אויגן ווערן ווידער פֿאַר-

טרונקען אין די וואַכעדיקע קנייטשן, — די קנייטשן און די אָפּגעשיללטע

הויט פֿון אָפּגעברענטקייט אויפֿן פנים זיינען גובר איבער די אויגן, —

פֿון דער מאַמען ווערט צוריק די יידענע, וואָס האַנדלט אין גאָס מיט די

פויערים.

האָט ער נישט געקאָנט מער, האָט זיך אויפֿגעכאַפּט און איז אַריין אין

דער צווייטער שטוב צום עולם.

די שטוב איז פֿול, עס גלאַנצן די זיידענע קאַפּאַטעס און עס שימערן

שוואַרצע פֿוטערנע שטריימלען. ליכט ברענען, אין אַלע ווינקלען אָנגע-

פּראַפּט מיט יידן, ער גייט צו צו דער וואַנט, גראַבט איין זיין פנים אין

די הענט, דער חזן זינגט לכּוֹר־נרננה מיט אַ פֿריילעכן ניגון. צוזאַמען מיטן קול הייבט ער זיך אָן מכּינ־זיין אויסצוטאַן פֿון זיך יעדע גשמיות, צו פֿילן די נשמה אין זיך. דורך איר הויבט ער אָן זיך אָנבינדן אָן דעם מקור, פֿון וואָנען זי קומט, — עס איז אים לייכט, ער פֿילט דעם ניצוך, ער איז שוין ניט אויף דער־וועלט, ער ווייסט שוין ניט, וואָס עס טוט זיך אַרום אים, ער זעט שוין גאַרניט — נאָר ליכט, ליכט און ליכט, וואָס אַמאָל טיפֿער גייט דאָס ליכט, און וואָס טיפֿער, אַלץ הערלעכער, אַלץ ליכטיקער, — און פֿון דאָרט, פֿון אינעווייניק, גייט דאָס געזאַנג, — דאָס ליכט זינגט. באַלד ווערט ער אַליין אַ שטיק ליכט, און אַ געזאַנג, און שווימט־מיט. ער האָט געפֿילט ווי צו זיין נשמה ציען זיך פֿיל, פֿיל שנירלעך ליכט און באַ־העפֿטן זיך אָן אים. באַלד ווערן די שנירלעך גרעבער, עס ווערט איין שנור, דערנאָך ווערט עס איין ליכטיקע מאַטע. ער האָט געפֿילט, ווי ער טוקט זיך אין אַ ליכטיקן ים, און זיין נשמה ווערט דורך דעם לייכטער און פֿלינקער, — אַלץ ווערט איינס, עס זיינען שוין ניט קיין איינצלע חסידים, איינצלע נשמות, — פֿון אַלע נשמות איז געוואָרן איין נשמה, אַ גרויס, גרויס ליכט — און דאָס ליכט שווימט אַריין אין גרויסן וועלט־ליכט און עס זינגט שוין מיט, און אויס אַלץ ווערט איין ליכטיק שטיק וואַלקן, וואָס טונקט זיך און באַדט זיך אין אַ ליכטיקן ים, און גייט וואָס אַמאָל טיפֿער, טיפֿער ...

ביים קדיש איז ער שוין געווען מיטן עולם ווייט, ווייט אין הימל, און ער איז מיט זיי אַריינגעשוואומען אין אַ טיפֿן בלויען שבת אַריין ... דער טיש איז געווען באַדעקט מיט דעם שענסטן טישטוך, באַלויכטן מיט צענדלינגער ליכט, וועלכע האָבן געשימערט אין די זילבערנע לייכ־טערס. זילבער און רויט־בלוטיקע וויינען האָבן געפֿינקלט. אַ טיש, באַ־שטעלט מיט די באַטעמטסטע מאכלים, וואָס האָבן פֿאַרשפּרייט זייער גע־שמאַק איבער דער שטוב. ביי ביידע זייטן טיש האָבן זיך געשאַקלט ווי ביימער אויף ביידע זייטן וועג חסידים אין זיידנס און סאַמעט, אין שוואַר־צע פֿוטערנע היטלען. די מאַמע און דער טאַטע, ביידע אין בגדי־שבת, זיינען געזעסן לעבן אים. די מאַמע אויך, — אַזוי האָט ר' איציקל גבאי איינגעריכט, און יואל איז געזעסן מיט פֿאַרמאַכטע אויגן, האָט קויב באַ־רירט מיט די הענט די מאכלים, וואָס זיינען באַלד געוואָרן צעכאַפט אין שטיקלעך פֿון די חסידים, — שיריים. דאָס ליכט האָט אים אַריינגעשיינט אין די אויגן דורך די פֿאַרמאַכטע הייטלעך, און ער האָט גערעדט, ווי צו זיך, ווי ער וואַלט זיך געוואַלט פֿאַרשטיין, גערעדט מיט אַ נידעריקער שטימע, אַפּגעהאַקטע ווערטער.

— זייט ווי דוממס — תמימים, געפֿאַנגען נאָר אין דער וועלט, אָבער ניט מיטן גוטן ווילן, און געדענקט שטענדיק אין דער נשמה — וואָרים

דורך איר בינדט איר זיך אן צום מקור, און אזוי ארום ברענגט איר אריין די וועלט אויך בחשבון, וואָרים עס ווערט איין אחד, פֿאַרבונדן מיט דעם זעלבן תכלית...

די פֿאַרשטענדיקע האָבן פֿאַרשטאַנען; די וואָס האָבן ניט פֿאַרשטאַנען, האָבן געזען און געגלויבט. די חסידים זיינען זיך אַלע צעפֿאַרן און האָבן פֿאַרשפּרייט זיין נאָמען איבער דער וועלט.

וואָס מער יואל האָט גערעדט וועגן התפשטות-הגוף פֿאַר די חסידים, אַלץ מער איז ער אַליין געפֿאַנגען געוואָרן אין הבל־עולם-הזה. ער האָט אַליין ניט געזען ווי אזוי עס איז געקומען און אַליין גאַרניט געפֿילט, נאָר עס איז געווען ווי די הנאה פֿון דער וועלט האָבן געמאַכט אַ שטילן בונד און געוועבט אַ געשפּין־וועבעכטס אַרום יואל און אים דערינען אַריינגע־נומען. שוין דאָס צימער אַליין, וואו ער האָט זיך געפֿונען, מיט די ספּרים־שראַנקען, מיט די שיינע טישן און דעם שיינעם געהאַפֿטענעם טישטוך, איז געוואָרן אַ שייכות צו אים, אַ זאָך, וואָס איז אים זייער געפֿעלן. אַרום זיין קערפּער איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן אַ גאַנצע וואָך. די מענטשן אַרום אים האָבן געהאַלטן אין איין קלערן ווי אזוי צו שטאַרקן זיין אויסגעמאַ־טערטן, אויסגעמוטשעטן קערפּער. מען האָט אויסגעזוכט פֿאַר אים דאָס טייערסטע און דאָס בעסטע און געמאַכט פֿאַר אים פֿאַרשיידענע געריכטן. און האָט ער געקעמפֿט קעגן דעם און ניט געוואָלט עסן, איז די מאַמע גע־קומען, איז געקומען די מחותנתטע, דעם נגידס ווייב, ר' איציקל גבאי און גלאַט מקורבים, און אַנגעהויבן זיך בעטן ביי אים, אַז ער זאָל רחמנות האָבן אויף די חסידים זיינע, אויף דער עדה, וואָס גלויבט אין אים, ער זאָל זיך ניט פֿאַרהונגען און, חלילה, אַוועקגענומען ווערן פֿון זיי. און איז עס דען געווען נישט מער ווי די גראַבע הנאה פֿון זינדיקן עסן, וואָס די וועלט האָט פֿאַר אים אַנגעגרייט? קעגן די גראַבע הנאה האָט ער זיך נאָך געקאַנט ווערן. נאָר די וועלט האָט אויך געהאַט פֿאַר אים אַזעלכע גייסטיקע הנאהס, אַזאַ רוחניות, וואָס האָט געקאַנט ביישטיין קעגן די הנאה פֿון יענער וועלט. שוין דער שבת אַליין, די הנאה פֿון שבת, די הונדערטער חסידים, וואָס זיינען זיך צוזאַמענגעפֿאַרן אויף אַ שבת, די זיידענע קאַפּאַטעס, די שטריימ־לען, די באַלייכטונג, דאָס דאַווענען, און דאָס וואָס ער, דער רבי, הייבט זיי אויף און נעמט זיי מיט זיך מיט אין אַנדערע עולמות. — דאָס איז געווען אַזאַ הנאה, וואָס קעגן איר האָט ער נישט געקאַנט קעמפֿן. אין דער הנאה איז געווען אויסגעמישט דאָס הימלשע מיטן ערדישן און ער האָט שוין נישט געוואוסט אירע גרענעצן...

און אפֿילו דאָס באַהעפֿטן זיך מיטן ניצוץ, דאָס איבערגיין אין אַן אַנדער וועלט, איז איצט, ווען די חסידים זיינען געווען אַרום אים, און ער האָט דאָס באַדאַרפֿט, — אפֿילו די הנאה פֿון התפשטות־הגוף, איז עפעס געוואָרן ביי אים אַ הנאה פֿון דער־וועלט; אפֿילו דאָס פייניקן־זיך, דאָס פֿאַסטן און לייטערן־זיך, כדי צו קאָנען אַריינגיין אין די עולמות, — דאָס זיינען איצט אַלע געוואָרן הנאהס פֿון דער־וועלט. ער האָט געהאַט פֿבוד דערפֿאַר, הונדערטער חסידים זיינען געפֿאַרן צו אים, — ווייבער און יידן, לומדים און פֿראַסטע בעל־מלאכות האָבן געלויערט אויף זיינע טירן, גע־שאַרט זיך צו אים, געבראַכט זייערע צרות פֿאַר אים, און פֿאַר זיי האָט ער באַדאַרפֿט זיך מתדבק זיין אין פֿוח, כדי ער זאָל גלויבן אין זיך און ער זאָל קאָנען זיי מאַכן גלויבן אים אים. אַבער די הנאה, די ריינע הנאה איז פֿאַרשוואַנדן אין אים.

ער פֿלעגט זיך נאָך איצט פֿון צייט צו צייט אין די פֿאַרנאַכטן אַרויס־גנבענען אין די פֿעלדער, אין וואַלד, און דאָרט פֿרואוון זיך מתדבק צו זיין אין פֿוח, — נאָר פֿון דערווייטנס האָט אים דער שמש געהיט, און טיילמאַל אויך די מקורבים, און אַז ער איז צוריקגעקומען, האָבן אַלע גערעדט דער־פֿון און אַלע האָבן געקוקט אויף אים מיט דאַנק; און די הנאה פֿון יענער וועלט איז פֿאַרשוואַנדן, און עס איז נאָר געבליבן אַ הנאה פֿון דער־וועלט. און וואָס מער ער איז געוואָרן איינגעטונקען אין עולם־הזה, אַלץ שווע־רער איז פֿאַר אים געוואָרן מתדבק צו זיין זיך אין יענער וועלט. עס איז געווען, ווי די הנאהס פֿון עולם־הזה האָבן פֿאַרטריבן די הנאהס פֿון עולם־הבא, דער קערפֿער — די נשמה, דער הומר — דאָס רוחניות, און נאָך מער, ער האָט מיט דער צייט אפֿילו אויפֿגעהערט בענקען נאָך זיי...

ער האָט אַנגעהויבן זוכן דאָס רוחניות אין דער־וועלט. די תורה איז נישט געגעבן געוואָרן פֿאַר יענער וועלט, — האָט ער זיך אַנגעכאַפט אַן דעם שפּרוך. געזוכט מצוות צו טאָן. צדקה צו פֿאַרטיילן, אַ סך מתפלל צו זיין, און די תפילה איז שוין נישט געווען אַ מיטל צו באַהעפֿטן זיך דורך איר מיט די עולמות, נאָר אַ תכלית — אַסך צו עסן, כדי ברכהס צו מאַכן; אַ סך צו לערנען, כדי חלק־לעולם־הבא צו האָבן.

לכתחילה, אַז דער נגיד האָט גערעדט וועגן חתונה האָבן מיט זיין טאָכטער, און דער פֿאַטער איז אַריינגעגאַנגען צו איר איבעררעדן, האָט ער נישט געוואָלט גאָר הערן דערפֿון. און אַז דער פֿאַטער האָט געפֿאַדערט בשם־התורה ובשם־המצוה, האָט ער אָפּגעשטופּט, אָפּגעשלעפּט. חסידים זיינען ביז געוואָרן: „שרוי בלא אשה.“ איציקל האָט זיך געקאַכט, דער נגיד האָט געסטראַשעט און די מקורבים האָבן גערעדט, — ער האָט אַלץ

דוחה געווען. און מען האט גארנישט געקענט מאַכן מיט אים. "ער האט זיין דרך, מן הסתם ווייסט ער וואָס ער וויל".

איצט האט ער זיך אָנגעכאַפּט אַן דער מצוה מיט ביידע הענט. אַלע זיינען געווען גליקלעך. די מאַמע האט געשטראַלט פֿאַר גליק, חסידים זיינען געווען מלא־שמחה און פֿון נגיד רעדט מען דאָך נישט.

אַ חתונה האט מען אָנגעגרייט, וואָס אַזוינס איז נאָך נישט געווען. די גרעסטע רבנים פֿאַר אונטערפֿירער, פּלי־זמר געבראַכט פֿון עק וועלט, הונדערטער עופות געשאַכטן אַכט טעג פֿריער, אַ חתונה פֿאַר אַרעמע־לייט; פֿון דער גאַנצער וועלט זיך צוזאַמענגעפֿאַרן אַרעמע־לייט. פֿון דער גאַנצער וועלט — חסידים. מען האט געהוּליעט אַכט טעג פֿריער און אַכט טעג שפּעטער, — דער בחור־הקודש האט חתונה, — חסידים האָבן אין דעם געזען אַ געוויסן רמז, אַז אַ ישועה וועט אויף דער וועלט קומען. משיח וועט קומען, אויב דער בחור־הקודש האט פֿון זיך די גזירה אַראָפּגענומען.

ער האט זיך מכוון געווען קיין הנאת־הגוף נישט צו האָבן פֿון דער מצווה, און אָנגעשטרענגט זיין גאַנצע גייסטיקע קראַפֿט, נאָר עס האט זיך אים נישט איינגעגעבן. עס איז געווען ווי דער אויסגעמוטשעטער גוף, וואָס איז אַזוי לאַנג געווען אין געפֿאַנגענשאַפֿט ביי דער נשמה, וואַלט גע־זוכט די נשמה בייצוקומען. דער קערפּער, וואָס האט איצט געקראַגן זיין שפייז און געפֿאַדערט זיין שפייז מיט חוצפה, איז שטאַרק געוואָרן, קאַכעדיק, און ביי דעם גרעסטן ערדישן גליק האט ער בייגעקומען די נשמה. . .

יואל האט עס דערפֿילט און איז אַרומגעגאַנגען דעם צווייטן טאָג שרוי־בצער. קיינער האט נישט פֿאַרשטאַנען דעם טעם דערפֿון. יואל האט זיך נישט נאָר געשראַקן פֿאַר דער ממשלה פֿון זיין גוף איבער דער נשמה, נאָר אויך פֿאַר דעם, וואָס אין דעם גרעסטן ערדישן גליק וואָס ער האט גענאַסן צום ערשטן מאַל, האט ער דערפֿילט אַזאָ אומבאַגרענעצטע רייכ־קייט פֿון געפֿילן, די רייכקייט פֿון דעם גוף, וואָס קען דאָ זיך פֿאַרמעסטן מיט יעדער רייכקייט פֿון דער נשמה. . . און ער האט אויף אַ מינוט גע־צווייפֿלט, וואו די וועגן ליגן. . .

און פֿון דער נאַכט אָן, ווען יואל האט דערפֿילט דאָס העכסטע ערדישע גליק, וואָס דער קערפּער האט צו פֿאַרטיילן, איז ער געווען ביים גוף אין די הענט. . .

אין דעם טיפֿן פֿאַטער־שטול איז געזעסן דער יונגער רבי, און אויס אַן איידעלן, לאַנגן ציבעק, אַ מתנה פֿון אַ רייכן חסיד, האט ער גערויכערט דעם האַוואַנישן טאַבאַק, און דיגע וואַלקנדלעך רויך האָבן זיך געהויבן

ווי אַ זיידן דין געוועב איבער זיין קאַפּ. ער האָט זיך מיט דער האַנט גע-
קרייזלט די פּאות, געקרייזלט זיין שיטער בערדל. פֿון דער צווייטער שטוב, הינטער דער טיר, האָבן זיך געשטופּט מענער, ווייבער און קינדער, טייל קראַנקע אין קערפּער, טייל אין דער נשמה. און עס האָבן זיך אַריינגעריסן בענקענדיקע בליקן און פֿאַרשטיקטע קרעכצן פֿון דער זייט טיר. נאָר אויף דער וואַך ביי דער טיר איז געשטאַנען אַ שמש און קיינעם נישט אַריינגעלאָזט. דער רבי איז נאָך אַליין, ער נעמט נאָך נישט אָן. דער גוף זיינער, וואָס איז אַזוי לאַנג געווען אויסגעמוטשעט און האָט איצט מיט אַ מאָל געקראַגן אַזוי פֿיל אַנגענעמלעכקייט, איז שטאַרק געוואָרן, קנאַכיג. אַרום אים האָט זיך איצט געקנייטשט זיידנס און אַטלאַס און אַנגענעם אים באַ-
רירט און באַקוועם איז ער געזעסן אין דעם ווייכן, טיפֿן, לעדערנעם שטול, וואָס האָט זיך אויסגעבעט אַרום זיין גוף און אים פֿעסט געהאַלטן. די בליקן פֿון זיינע אויגן האָבן געגלעט דעם אַנגענעמען בלוט-רויטן קאָליר פֿון די שענק פֿול מיט ספֿרים, געבונדענע אין ווייסן פֿאַרמעט און רויטן לעדער, וואָס זיינען געשטאַנען אַרום דער שטוב. די שטראַלן פֿון פּערל און שטיינער, וואָס האָבן זיך געפֿינקלט אויפֿן זיידענעם פּרוכטל, האָבן זיינע אויגן באַלעבט. אַ בוים ליכט, געוועבט פֿון שטויב-שטראַלן, וואָס איז געפֿאַלן פֿון דעם זיידענעם פֿאַרהאַנג ביים פֿענצטער, האָט אים אַרומ-גענומען און באַלויכטן. פֿון דעם אַפֿענעם פֿענצטער האָבן זיך געטראַגן די ריחות פֿון לאַנקעס און דער בשמים-געשמאַק פֿון עפל, דער פֿע-פֿערדיקער ריח פֿון יאַשמין, קאַפּפֿער און טויב-בלומען, וואָס האָבן זיך באַהאַלטן אין די גראַזן. פֿון דער צווייטער שטוב האָט זיך דערהערט זיין יונג ווייב'ס היכטיק קולכל, וואָס האָט געפּישטשעט ווי אַ פֿידעלע און האָט דערוועקט אין אים אַנגענעמע געפֿילן... ביי דער צווייטער טיר איז געשטאַנען ר' איציק חסיד, זיין פנים איז איצט ברייט און פֿעט געווען, און די שטיקלעך באַרד, וואָס זיינען אַרויסגעוואַקסן, האָבן זיך פֿאַרדוירן אין זיין ברייטן פנים. ער האָט זיך געדרייט אין הויז ווי אַ בדיבית און אַריינגערופֿן אין שטוב אַריין מיט ברייטקייט:

— קאַמיר דערלאַנגען דעם רבין עפעס דאָס האַרץ צו דערקאַפּן.

באַרד איז אַריינגעקומען דער היטל-מאַכער, אַנגעטאָן אין רבינס אַ קאַפּאַטע, און האָט געהאַלטן אין האַנט אַ טעצל איינגעמאַכטס, און אין אַן אַנדער טעצל — קיכעלעך, האָט דאָס אַוועקגעשטעלט מיט אַ געוויס חנדל, וואָס איז געקומען פֿון ליבע צום רבין, פֿאַר יואלן, יואל האָט עס נישט באַמערקט, האָט געלאָזט שטיין דאָס איינגעמאַכטס און די קיכעלעך און איז ווייטער געזעסן פֿאַרטראַכט.

— רביצין, רביצין, דער רבי עסט ווידער נישט! און דער דאקטאר
האָט אים געהייסן דאָס האַרץ דערכאַפן יעדער שעה. — האָט דער גבאי
געזאָגט צו דער יונגער רביצין.

די יונגע רביצין איז אין שטוב אַריינגעקומען. זי האָט אויסגעזען ווי
מען וואָלט גענומען אַ מיידל און פֿאַרשטעלט פֿאַר אַ ווייבל. אירע בעקלעך
זיינען געווען רויט, פֿריש, און אירע יונגע אויגן — שיין און קינדעריש;
דאָס מויל — אַ קליינס, צוויי צוזאַמענגעצויגענע ליפעלעך, ווי אַ בלום,
וואָס האָט זיך נאָך נישט אינגאַנצן אויפֿגעפֿנט; און איבערן קאַפּ, ביז טיף
אין די אויגן אַריין, אַ טיפֿער טשעפטשיק פֿון ווייסע, זיידענע בענדער,
מיט פֿערל באַפּוצט. זי האָט זיך אַוועקגעשטעלט פֿאַר אים פֿון דערווייטנס:
— יואל, דו האָסט דאָך מיר צוגעזאָגט, אַז דו וועסט דיר נישט מער
לאָזן דאָס האַרץ פֿאַרגיין...

— וואָס ווילט איר פֿון מיר? איך פֿאַשע מיר שוין מיין גוף, איך פֿיטער
מיר שוין מיין חומר, איך דין שוין צו אים, איך דין שוין! — האָט ער געזאָגט
ברוגזדיק, מיט טרויער.

דאָס יונגע ווייבל האָט זיך דערשראָקן און געוואָלט אַפֿטרעטן. זי האָט
זיך אומגעקוקט אויף איציקלען, וועלכער איז געשטאַנען אין דער טיר
און געוויזן איר מיט די אויגן, אַז זי זאָל נישט אַפֿטרעטן.
— יואל, איך ווייס נישט, אויב דו טוסט גוט, — האָט זי געזאָגט, —

דער דאָקטאר האָט געהייסן דיר דערמאַנען, דו פֿאַרגעסט דאָך צו עסן! און
דיין געזונט איז דאָך אַזוי טייער פֿאַר אַלעמען.

יואל האָט געשוויגן, איינבויגנדיק דעם קאַפּ. דענסמאַל האָט דער
היטל-מאַכער געוואָגט בעענטער צוצורוקן צום רבין די טעצלעך, און דאָס
ווייבל האָט זיך אַפֿגערופֿן:

— טו עס פֿאַר מיר, יואל!

יואל האָט עס געטאָן פֿאַר דער ווייבל. ער האָט געטראַכט וועגן דער
מצווה, פֿון דער ברכה, און ער האָט צוגערוקט צו זיך די טעצלעך, הויך
און פֿרום אַ ברכה געמאַכט, און דאָס ווייבל האָט אַפֿגעענטפֿערט אַ פֿרומען
„אמן“.

נאָר באַלד האָט אין דער טיר זיך באַוויזן די מאַמע. אַ פֿרעמדע אַרעמע
פֿרוי, וואָס האָט מיט ציטערניש און פֿחד זיך געהאַלטן ביי דער טיר, האָט
זיך מיטגעשלעפט מיט דער מאַמען. ביים פֿאַרטוך פֿון דער פֿרעמדער פֿרוי
האָט זיך געהאַלטן אַ יינגל, וואָס האָט מורא געהאַט אַריינצוגיין, נאָר די
מאַמע האָט אים געשטופֿט. דאָס יינגל איז געווען יום-טובֿדיק אַנגעטאָן,
נאָר זיינע שקאַצישע אויגן האָבן פֿרעך אַרויסגעקוקט פֿון אונטער זיין
שבתדיקן זיידענעם היטעלע. דעם רבינס מאַמע, וועלכע איז איצט געווען

אָנגעטאָן ווי אַ נגידותטע, אַ רביצין, מיט אַ רייכער טיפֿער הויב, מיט בענ־דער באַפּוצט, מיט אוירינגלעך אין די אויערן, — האָט געוואָגט נעענטער צוצוטראַפֿן צום זון, האָט זיך אָבער דאָך אָפּגעשטעלט אַ טריט פֿון דער־ווייטנס און געזאָגט, אויסשטרעקנדיק די הענט:

— רבי, העלף דער פֿרוי, ס'איז אַ גרויס רחמנות.

די פֿרוי ביי דער טיר האָט געפרוּאוּט איר יינגל שיקן פֿאַרויס פֿאַר זיך. אירע אויגן, וועלכע זיינען געווען רויט פֿון טרערן, האָבן איצט נישט געוויינט. ס'איז נישט שייך געווען פֿאַרן רבין צו וויינען, נאָר זי האָט גע־האַלטן דעם קאָפּ אַראָפּגעבויגן צו דער ערד, דאָס קינד פֿאַר זיך, איז גע־שטאַנען מיט אונטערטעניקייט פֿאַרן רבין.

יואל האָט אויפֿגעהויבן די אויגן און האָט אָנגעקוקט די מאַמע. זיין פנים, וואָס האָט נאָך אויסגעדריקט די פֿרעמדקייט איבער דעם גרויסן שאַרפֿן שטערן, האָט זיך מיט אַ מאָל געענדערט, איז בלייבן געוואָרן, האָט פֿאַרלוירן זיין קאָליר, און די גראַבע ליפֿן האָבן זיך צוזאַמענגעביסן, די אויגן זיינען אים אַזוי אַרויס, אַז עס האָט זיך געדאַכט, אַז יעדן אויגן־בליק פֿאַלן זיי אַרויס.

— מאַמע, וואָס מיינסטו, אַז איך בין, חלילה, דער בורא עולם? אין מיין האַנט איז עס? וואָס בין איך ביכולת? עס איז דאָך דאָ אַ גרויסער בורא עולם. איז איר שלעכט, זאָל זי וויינען, זאָל זי בעטן צו אים.

— אָבער, זון, די פֿרוי איז אונדזער בעסטע שכנטע געווען, און אַז איך בין אַוועק אינדערפֿרי אין מאַרק אַריין און האָב דיך נישט געהאַט ביי וועמען איבערצולאָזן, האָט זי דיך צוגענומען און געהאַלטן דיך מיט אירע קינדער, ווי אַ מאַמע, ביז איך בין צוריקגעקומען.

די פֿרוי, אויף וועלכער מען האָט געזאָגט די לויב־ווערטער, האָט פּלוצ־לינג אויפֿגעהויבן די אויגן. דער צער פֿון איר אימה איז באַלד פֿאַר־שוואַנדן און אויף איר פנים האָט זיך געוויזן אומבאַשרייבלעכע פֿרייד און גליק איבער דער זכיה, וואָס זי האָט געהאַט.

— וואָס זאָל איך איר טאָן? וואָס בין איך ביכולת? — האָט שוין יואל

געשאַקלט אויף זיך מיטן קאָפּ מיט רחמנות.

— זי וויל גאַרנישט, יואל, נאָר איר קינד, וואָס זי האָט געבראַכט צו דיר, זאָל באַגערן צו לערנען און זאָל אויפֿוואַקסן אַן ערלעכער ייד און דינען השם־יתברך, — האָט געזאָגט דעם רבינס מוטער און צוגעשטופּט דאָס יינגל צו אים, ווי זי וואָלט וועלן דער יידענע באַצאָלן פֿאַר איר אַמאָ־ליקער טובה מיטן גאַנצן האַרצן.

דאָס יינגל, אין דער נאָענטקייט פֿון רבין, האָט זיך פֿאַרלוירן, דאָס פנימל זיינס, וואָס איז נאָך אַלץ שקאַציש געווען אפֿילו אין שבתדיקן היטל, איז

בלייך און דערשראָקן געוואָרן; די פֿינקלדיקע אויגן — שוואַך, באַהאַלטן אונטער די הייטלעך ווי ביי אַ הון. נאָר דער מאַמעס נאָענטקייט האָט אים אַ ביסל דערמוטיקט, האָט ער געקוקט אויף דער מאַמען. דער רבי האָט אַרױפֿ־געלייגט די הענט אויף זײַן קעפל, פֿאַרמאַכט די אויגן און האָט עפעס פֿאַר זיך געזאָגט. דערנאָך האָט ער אָפּגעלאָזט דאָס קינד און אַוועקגעבויגן זײַן קאָפּ צו דער וואַנט. דעם רבינס מאַמע האָט אָנגענומען דאָס יינגל און אים איבערגעגעבן דער מוטער.

— ביים השם־יתברך איז אַלץ מעגלעך, אַלץ טוט דער רבונו־של־עולם. זאָל זי ווײַנען צו אים, בעטן, און מיטן גאַנצן האַרצן בעטן. דער רבונו־של־עולם האָט ליב די הערצער פֿון די פּראָסטע און פֿון די מוטערס.

די מוטער האָט צוגענומען איר קינד און האָט מורא געהאַט אים צו באַרירן — פֿאַר דער הייליקייט, וואָס שוועבט אויף אים פֿון רבינס ברכה. אירע אויגן זײַנען פֿול געווען מיט טרערן פֿון גליק און פֿרייד. זי האָט זיך טיף פֿאַרבוּיגן, נישט פֿאַרן רבין, — אַהין האָט זי מורא געהאַט צו קוקן, נאָר פֿאַר זײַן מוטער, וועלכע האָט פֿאַרלאָזט איר זון מיט דעם געפֿיל פֿון אַ מאַמע, וואָס האָט געבוירן אַ קעניג.

באַלד נאָך דעם איז איציקל צוגעגאַנגען צו דער טיר, וואו דאָס פֿאַלק האָט געוואַרט, האָט אויפֿגעעפֿנט אַ קליינעם שפּאַלט, אַרײַנגערעדט עפעס און אַרײַנגעלאָזט דאָס פֿאַלק צום רבין.

עס זײַנען געקומען פֿאַרשיידענע יידן, בעלי־מלאכות, למדנים, קינדער. קראַנקע און געזונטע, וואָס האָבן אויף קוויטלעך אין זייערע הענט געהאַט אויפֿגעשריבן זייערע צרות און זייערע בקשות. אַרײַנגעקומען זײַנען זיי ווי מען קומט אַרײַן אין הימל, פֿון וואַנען מען קען זיך אַלץ, אַלץ אויסבעטן און באַקומען. יואל האָט געהאַלטן דאָס פנים צוגעווענדט צו דער וואַנט, די אויגן פֿאַרמאַכט, ווי ער וואַלט זיך געשעמט די מענטשן צו קוקן אין פנים אַרײַן. עס זײַנען אַרײַנגעקומען יידן, וואָס האָבן גאַרנישט באַגערט און גאַר־ניט געוואַלט, נאָר נישט מער ווי אָנקוקן דעם רבין און האָבן די זכיה זײַן האַנט צו באַרירן. אַנדערע, וואָס זײַנען געקומען דאַנקען פֿאַר די ישועות וואָס ער האָט זיי געגעבן. אַ טייל פֿון זיי האָבן זיך נישט געוואַלט פֿאַרלאָזן אויף דעם טרוקענעם, סקאַרבאַוון לשון פֿון דעם קוויטל און האָבן אָנגע־הויבן פֿאַרן רבין צו פֿאַרטרויען זייערע אינטימסטע, פֿאַרבאַרגסטע סודות. טייל האָבן געבעטן אַ רפואה פֿאַרן קערפּער, אַנדערע — פֿאַר דער נשמה. מאַמעס האָבן געבראַכט זייערע קינדער, דער רבי זאָל זיי בענטשן. אַנדערע האָבן מתוודה געווען פֿאַר אים זייערע זינד און געבעטן אַ תשובה, אַ סך, גע־טריבן פֿון חרטה, זײַנען אַרױסגעגאַנגען פֿון זײַן שטוב, באַפֿרייטע, ווי ער

וואָלט צעבראַכן די קייטן פֿון דער משא, וואָס האָט זיי געדריקט. טייל האָט ער געטרייסט מיט אַ בליק, אַנדערע — מיט אַ וואָרט, — אַלעמען האָט ער געזאָגט, אַז ער אַליין קאָן גאַרנעשט טאָן, ער איז גאַרנישט ביכולת, אַלץ קאָן טאָן דער רבונג-של-עולם און צו אים דאַרף מען בעטן און וויינען. און וואָס קלענער ער האָט זיך געמאַכט, וואָס ווינציקער מאַכט ער האָט זיך צו-גערעכנט, אַלץ מער גלויבן האָט ער דערוועקט. פֿאַרלאָזענע און אומגליק-לעכע זיינען זיי אַריינגעקומען, פֿול מיט האַפֿענונג און ריינערע זיינען זיי אַרויסגעגאַנגען, שוין דאָס טראַכטן אַליין וועגן אים האָט דערוועקט פֿרומ-קייט, צניעות, ריינע געדאַנקען ביי די טויזנטער, וואָס זיינען געקומען זוכן היילף אויף דער שוועל פֿון זיין טיר.

יעדן מאָל נאָך דעם אויפֿנעם האָט ער זיך געפֿילט אומגליקלעך און זינדיק. דאָס בענקעניש נאָך זיינע פֿריערדיקע טעג, נאָך דער ריינער נשמה, האָט אים אַרומגענומען און געפֿייניקט. ער האָט זיך פֿאַרשלאָסן אין צימער און קיינעם נישט אַריינגעלאָזט צו זיך. מנחה און מעריב האָט ער געדאַוונט ביחידות, אַפּגעשלאָסן. אַ צעבראַכן האַרץ האָט ער געהאַט. יעדן מאָל נאָכן אויפֿנעם האָט ער געדאַוונט מעריב מיט אַ צעבראַכן געמיט. דאָס האָט אים אַ ביסל באַרואיקט און די הויז-מענטשן האָבן געוואָגט אַריינצוגיין צו אים נאָך מעריב, אַז ער זאָל עפעס נעמען אין מויל אַריין. נאָר דעם אַוונט האָט דער שווער זיינער, ר' עוזרל ווייצן-טוחר, מיט ר' איציקל גבאי, גע-וואָלט אַריינפֿירן צו אים זייער אַן אַנגעזעענעם נגיד, אַ וואַזשנעם חסיד פֿון אַן אַנדערן רבין, וועלכן זיי האָבן געוואָלט געווינען פֿאַר יואלן.

ווען דער רבי האָט זיך נאָך געהאַט אַפּגעגעבן מיטן פּראַסטן פֿאַלק, האָט ער זיך נאָך האַלב געפֿילט באַרואיקט, ווייל זיי גלויבן בתמימות. מיט אַזעלכע געסט אַבער, וואָס מען האָט אַריינגעפֿירט צו אים נישט ווייל זיי דאַרפֿן עפעס, נאָר ווייל מען וויל זיי געווינען, האָט ער זיך געפֿילט זייער שלעכט און זינדיק. ער איז שטום געווען און טרויעריק און האָט נישט אַפֿ-געענטפֿערט. טייל אַזעלכע וואַזשנע מקורבים האָבן זיך געפֿילט באַליידיקט און זיינען מער נישט געקומען. נאָר אַנדערע איז זיין שטום האַלטן-זיך דווקא געפֿעלן געווען און זיי האָבן זיך אַנגעקלעפט אַן אים. דער נגיד, וועלכן מען האָט היינט געוואָלט אַריינפֿירן צו אים, איז געווען צו-וויכטיק, אַז מען זאָל ריזיקירן. עס האָט זיך געהאַנדלט אין אַפּנעמען אַ ״פּעסטונג״ פֿון אַן אַנדער רבין, איז צוערשט אַריינגעגאַנגען דער שווער, ר' עוזרל, מיטן גבאי, איבערצוריידין מיט יואלן.

נאָר דער רבי איז היינט געווען שלעכט אויפֿגעלייגט. דאָס דאַווענען האָט זיך אים נישט איינגעגעבן. ער איז מטושטש געווען אין עולם-הזה און ער האָט בפֿירוש געזען, אַז מען לאָזט אים מער נישט אויפֿן הימל

ארויף, אַז מען לאַזט אים נישט מער זיך באַהעפֿטן מיטן ניצוץ. שוין אַ האַלב יאָר — זינט ער האָט חתונה געהאַט, זינקט ער אין גשמיות, און קיינמאַל לאַזט מען אים נישט מער זיך אויפֿהייבן, און קיינמאַל איז נאָך ביי אים די תּשוקה און דאָס בענקעניש נישט געווען אַזוי שטאַרק צום מקור ווי אין דעם היינטיקן אַוונט. איז ער אַריינגעפֿאַלן אין צער. און ווען ער איז אַריינגעקומען אין צער, איז עס געווען ביי אים אַ סימן, אַז ער ליגט צוגעבונדן צו דער ערד, וואַרים דער צער איז געווען די מוטער פֿון דער ערד, און די שמחה — די מוטער פֿון הימל.

ווי דער רבי האָט דערהערט, וואָס זיי פֿאַרלאַנגען פֿון אים, האָט ער אַנגעהויבן שרייען:

— וואָס מיינט איר, איר האָט מיך געדונגען, איך זאָג אַ וואַגן אַנגע-לאַדן מיט שטיינער שלעפֿן אין הימל אַריין, ווייל איר פֿיטערט מיין גוף? גיט מיר שפּיז פֿאַר דער נשמה, וועל איך אייך שלעפֿן אין הימל אַריין, איר בינדט מיך צו צו דער ערד, און איר ווילט, אַז איך זאָג אייך שלעפֿן צום הימל.

זיינען זיי אַרויס פֿון אים און אַריינגעשיקט דאָס ווייבל. וואַרים זינט די פֿרוי זיינע איז טראַגעדיק געוואָרן, האָט ער איר גאַרנישט געקאָנט אַפּזאָגן.

אַ שוואַדיקע, אַ שווייגנדיקע, האָט דאָס ווייבל זיך געשטעלט אין דער טיר, האָט געקוקט אויף אים מיט בקשה אין אירע יונגע אויגן. — וואָס וויססטו? דער טאַטע האָט דיך געשיקט? — האָט יואל געזאָגט, ניט צו קוקן אויף איר.

— יואל, איך בין אַריינגעקומען, אַז דו זאָסט עסן. שלמה טראַגט דיר אַריין דאָס עסן. איך וועל ניט אַפּטרעטן פֿון דער טיר ביז דו וועסט נישט האָבן אויפֿגעגעסן. ס'איז שוין שפּעט נאָך מעריב און דו האָסט נאָך גאַרנישט גענומען אין מויל אַריין.

און טאַקע באַלד האָט דער היטל-מאַכער אַריינגעטראָגן אַ טאַץ מיט עסן און אַוועקגעשטעלט אויפֿן טיש, און אַן אַנדער שמש מיט אַ שעפּ וואַסער און אַ ריינעם האַנטוך האָט זיך אַוועקגעשטעלט ביים פּוּר, גרייט דעם רבין צו באַדינען.

יואל האָט דערזען איר טראַגעדיקע פּיגור, כאַטש ער האָט נישט גע-קוקט אויף איר פנים. איר טראַגעדיקייט האָט אים געמאַכט שוואַדיק. ער האָט געהאַט דאָס געפֿיל יעדן מאָל, ווען ער האָט זי געזען, אַז זי איז די נשמה, וואָס ער האָט געהאַט בחורווייז, נאָר די נשמה איז פֿאַרזינדיקט געוואָרן דורך זיין שוולד. און די שוואַדיקייט האָט אים פֿאַרפֿליכטעט צו דער זינד, אין וועלכער זיי ביידע שטעקן. ער האָט גאַרנישט מער גערעדט. איז

צוגעגאנגען צום פיור, געוואָשן זיך און אַוועקגעזעצט זיך ביים טיש עסן. און זי איז נאָך אַלץ געשטאַנען ביי דער טיר, האָט נישט גערעדט, נאָר געוואַרט. און איר שטיין פֿאַר אים איז געווען ווי זי דערמאָנט אים, אָז ער האָט מער קיין רעכט נישט אויף יענער וועלט.

— נו, גוט, נו, גוט, זאָג דעם טאַטן, זאָל ער אים אַריינפֿירן. איך וועל אים מקבל זיין, בסבֿר פנים יפֿות וועל איך אים מקבל זיין.

דער רבי איז אַריינגעפֿאַלן אין עצבות. ער איז געזעסן גאַנצע שעה, אַרום אים די חסידים און מקורבים ביים טיש, און ער האָט געשוויגן. נאָר דאָס שווייגן איז נישט געווען דאָס טיפֿע שווייגן פֿון שמחה, נאָר פֿון עצבות. דער ערשטער, וואָס האָט דאָס באַמערקט, איז געווען דווקא אַ פשוטער ייד, — דאָס קליינע שוסטערל.

דאָס קליינע שוסטערל, וואָס האָט דער ערשטער געהאַט נביאות גע- זאָגט אויף דעם בחור, אָז ער איז אַ קדוש, איז געווען דער, וואָס האָט געוואָגט צו זאָגן, אָז דער רבי איז טרויעריק און זיין דאַווענען איז נישט דאָס.

געווען איז עס אַ פֿרייטאָג-צונאַכטס, וואָס איז אויסגעפֿאַלן שבועות. צום רבין האָבן זיך צוזאַמענגעקליבן חסידים פֿון דער גאַנצער וועלט, געקומען זיך משמח זיין מיט קבלת-התורה. דאָס נייע בית-המדרש, וואָס מען האָט אויסגעבויט פֿאַרן רבי, האָט זיך געבראַכן פֿון חסידים. אַ גרויסער עולם אין הויף, — אַדע אין אַטלעס, אַדע אין פֿוטערנע שטריימלעך. פֿון דער טונקלקייט בלישטשען אַרויס די צניעותדיקע פֿרומע שבת-ליכט, — שבת איז איבער דער וועלט, און זומער. די נאַכט רוקט זיך ערשט צו, ניט מיט טרויעריקייט, נאָר מיט אַ שטילקייט און מיט פֿרומקייט. די אונטער-געגאַנגענע זון באַהערשט נאָך דעם הימל, באַלייכט די שטיקער לויפֿנדיקע וואַלקנס, כאַטש מען זעט זי שוין לאַנג נישט. פֿון אַדע הייזער שיינען אַרויס שבת-ליכט. דער חזן זינגט דעם פֿריילעכן לכה-דודי, און דער רבי שטייט אין ווינקל, דאַכט זיך, ווי תמיד. מען זעט גאַרנישט, אָז ער איז דאָ, ער באַוועגט זיך, נאָר מיט דעם קאַפֿ אַנגעליינט אויף איין האַנט, פֿאַרטראַכט. וואו איז דאָס ליכט, וואָס ציט זיך פֿון זיי צו אים? וואו איז דער ניצוץ, וואָס ער האָט תמיד געפֿילט אין זיך בשעתן דאַווענען? אַרום אים גראַבע חומרס, וואָס שוויצן, און מען פֿילט דעם שווייס, און ער שטייט אין מיטן, צווישן זיי, און זאָגט טרוקענע ווערטער. ער פֿאַרשטייט דעם פירוש-המילות, נאָר די ווערטער זיינען אַלט, אַלע זאָגן זיי, יעדן שבת זאָגט מען זיי: „לכו-נרננה“. אַ געזאַנג, מיינען זיי, צו גאָט? פֿון איינעם „לכו-נרננה“ הערט זיך אַ געשריי נאָך אַ שטיקל ברויט, פרנסה; פֿון אַן אַנדערנס — אַ גוט

געשעפֿט, דער מסחר פֿון וואָלד זאָל זיך אים איינגעבן; און אַ זריטנס — אַ מצווהֿלע, אַ קליינס, אַ שטיקעלע חֿלק־לעולם־הבא. יעדערער וויל עפעס אַנדערש, — נישט פֿאַר זיין נשמה, נאָר אַ שטיקעלע, אַ ביסעלע פֿאַר זיין אַרעמען שטאַרבנדיקן חומר. בעטלערס שטייען אַרום און שוואַרן ביי גאַט: דער אַ שטיקל ברויט, דער אַ ביסל גדולה, אַן אַנדערער אַ מצווהֿלע, און פֿון אַלע פֿילט זיך דער שלעכטער ריח, דער ריח פֿון דעם פֿוילנדיקן חומר, און ער שטייט צווישן זיי — און וואָס וויל ער? אים האָט מען געזאָבט פֿאַר דעם מלך פֿון שוואַרערס, אַז ער זאָל פֿאַר זיי אויסבעטלען שטיקלעך הנאות־הגוף. קען ער דאָס? ניין, ער נאָרט זיי אָפֿ.

מיט די געדאַנקען האָט ער זיך אויסגעדרייט צום עולם. דאָס קליינע שוסטערל איז געשטאַנען הינטער אים. ער האָט זיך יעדן שבת געשטופֿט אין שטיבל אַריין צום רבין. און ווי נאָר דאָס קליינע שוסטערל האָט אין זיין פנים אַריינגעקוקט, האָט ער אַליץ געוואוסט.

— האָסט געזען? האָסט געזען? — האָט ער געפֿרעגט די חסידים

אָרום.

— וואָס? וואָס?

— דעם רבינס פנים, ער איז דאָך טרויעריק!

חסידים האָבן אים געוואָלט שלאָגן, צערעטן מיט די פֿיס. ער האָט זיך פֿון זיי אַרויסגעדרייט.

ביים טיש האָט דער רבי אַ לאַנגע צייט געשוויגן. די מקורבים, וואָס זיינען געזעסן אַרום טיש, האָבן געוואָרט, — מען האָט געוואָרט מיט די מאכלים אויפֿן רבינס תורה. האָט ער אַנגעהויבן עפעס צו זאָגן, ווידער וועגן התפשטות־הגוף, און וועגן אַנבינדן זיך אָן דעם ניצוץ און וועגן דערהויבן־זיך. נאָר פּלוצלינג האָט דער רבי דערזען דאָס קליינע שוסטערל ווי ער איז געשטאַנען הינטער אַ חסידס רוקן און געקוקט אים גלייך אין פנים אַריין. האָט דער רבי זיך דערמאַנט, אַז ער האָט ערגעץ־וואו געזען דאָס קליינע שוסטערל. ער האָט זיך דערמאַנט אָן יענעם דאווענען אין בית־המדרש און ער האָט פּלוצלינג אויפֿגעהערט זאָגן תורה, איבערגעהאַקט. חסידים און מקורבים האָבן זיך פֿאַרוואונדערט. נאָר שבת נאָכן טיש איז דאָס קליינע שוסטערל אַרומגעגאַנגען צווישן די חסידים און געברומט עפעס אונטערן נאָז און געצויגן מיט די קליינע קרומע אַקסלען:

— עס איז עפעס וואָס קאַליע געוואָרן, איך ווייס נישט, וואָס איז קאַליע,

נאָר עס איז קאַליע.

פֿאַר די רייד האָט ער געכאַפט צוויי פֿלאַמעדיקע פעטש פֿון אַ חסיד,

אַ בעל־הבית פֿון שטאָט:

— מיש זיך נישט אין אַזעלכע זאַכן, עס־הארץ!

האַט דאָס קליינע שוסטערל צוגענומען די צוויי פעטש, אַוועקגעשטעלט זיך אין אַ ווינקל ביים איוון און געזאַגט זיין וואַכעדיקן תהישים מיט אַ שבתדיקן ניגון.

דער וואַלד האָט געשוויגן, — אַן אַנגעוואַקסענער חומר, גראַבע ביימער מיט אַ סך צווייגן, צווייגן אַרום צווייגן, בלעטער גרינע, — אַליץ קומט אַרויס פֿון דער ערד, — צו וואָס? אַזוי ווי קראַנקע שוואַמען, וואָס דער רעגן ברענגט-אַרויס פֿאַרבּרענט צו ווערן, — און ער אין מיטן, אַ קראַנג-קער, אַנגעשוואַרענער שוואַם, אַרויס פֿון דער ערד, רייסט זיך אַפּ, קריכט-אַרום איבערן גראַז ווי יעדער חי, פֿאַרפֿויגט צו ווערן, אַפּשטאַרבן — און ווידער אויס, ביז דער גרויסער סוף וועט קומען און די גאַנצע וועלט וועט ערגעץ-וואו אַוועקגיין, אויסלאָזן זיך, אַ פֿאַרע ווערן, אַוועקטראַגן זיך, — און ווידער אַן אַנדער קראַפֿט ווערן, אומזיסט האָט ער געפרוואוט אויפֿהייבן זיך, געדענקען דעם ווילן, דעם פּוח פֿון דעם, וואָס האָט דאָס געשאַפֿן. אַ מינוט האָט זיך עס אים, חזירה, אויסגעוויזן, אַז דער, וואָס האָט דאָס געשאַפֿן, איז אויך אַזאַ פּוח, וואָס איז דורכדרינגלעך, און בייט איבער יעדן מאַל זיין לבוש. ער האָט זיך געשראַקן פֿאַרן געדאַנק.

עס איז געווען פֿאַרטאַג, די גראַזן זיינען געווען נאַס און די ביימער האָבן זיך געוועקט פֿון שלאַף, די אלוז-זון, מיט ליכט, אַבער אַן היץ, ווי אַ פֿאַרמשפּטער צום טויט, וואָסט וואַרט אויפֿן יום-הדין, איז אַרויס איבערן הימל. פֿון דערווייטנס האָט אַ פּויגל אין אַ בוים געקלאַפּט, ווערים האָבן געסווישטשעט, ווידוי אַפּגעזאַגט. פֿון דערווייטנס האָבן זיך געהערט קולות: „רבי! רבי!“ יואל האָט זיך אויפֿגעהויבן פֿון דער פֿייכטער ערד, די פֿיס האָבן אים געבראַכן פֿון דער פֿייכטקייט, און אַ מידיקייט און אַ שלעפֿעריקייט האָבן אים אַרומגענומען. ער האָט נישט פֿאַרשטאַנען, פֿאַרוואָס ער האָט געטאָן די נאַרישקייט, צו וואָס איז ער געגאַנגען ביינאַכט אין וואַלד אַריין, — ער האָט פֿאַרגעסן דעם טעם דערפֿון...

נאָר עפעס אַ בענקשאַפֿט האָט זיך געוועקט אין אים. ער האָט געהאַט דאָס געפֿיל, אַז ער האָט עפעס פֿאַרדוירן און ניט געוואוסט וואָס. ער האָט זיך אויפֿגעהויבן, אַרויסגעקראַכן פֿון די געדיכטע בלעטער. דער היטל-מאַכער איז שוין געשטאַנען פֿון דערווייטנס, געהאַלטן אַ וואַרעמע קאַפּטע און אים איינגעהיט. דער צווייטער שמש האָט אים אַ וואַרעמע שאַל אַרום האַלדז אַרומגעוויקלט. זיי זיינען אים נאַכגעגאַנגען אין שטעטל אַריין, מיט מורא, מיט אימה.

אויפֿן וועג איז זיי אַנטקעגן געקומען פֿון שטעטל דאָס קליינע שוס-טערל. ער האָט געהאַלטן אויף דער פֿלייצע אַ זעקל מיט פֿלים, געגאַנגען

אין א דארף ארבעטן, געגאנגען און געזונגען קאפיטלעך תהילים מיט א שבתדיקן ניגון.

אז דער רבי האט דאס דערהערט, האט ער זיך אפגעשטעלט, אפגע-ווארט ביו דאס שוסטערל איז אנגעקומען. נאך דאס שוסטערל האט דעם רבין אזוי ווי גארנישט באמערקט, איז פארבייגעגאנגען מיטן זעקל אויף דער פלייצע, מיט א פריילעכן תהילים-ניגון.

לאנג האט זיך דער רבי צוגעהערט צום שוסטערס ניגון און זיך אן עפעס דערמאנט ...

ווידער איז די גאנצע וועלט חסידים זיך צונויפגעפארן אויף שבת חול-המועד. דער רבי איז געווארן א בעל-שמה, ער מאכט א ברית. די מקורבים-נגידים האבן געבראכט מתנות פאר דער יודת און פאר דעם בכור. ר' חיים'לעך דעם גאסטינינער האט מען געבראכט מוהל צו זיין. פיש איז געשיקט געווארן פון דער גאנצער וועלט. א סעודה איז אנגעגרייט געווארן ווי פאר א חתונה, און שבת נאכן ברית — טאקע שבת חול-המועד סוכות, האט דאס שטעטל זיך געבראכן פון חסידים. די געסלעך האבן זיך געשווארצט פון די זיידענע אטלאסענע קאפאטעס.

פרייטאג נאכמיטאג, — א זומערדיקער נאכמיטאג נאך, כאטש ווינטיק, חסידים האבן זיך אין מקווה געפארעט. נאסע פאות און ווייסע קעלנער פון העמדער, שווארצע אטלאסענע קאפאטעס, ווייסע זאקן, — אלע אילן זיך צום רבין. דאס שטיבל איז שוין פול א שטיק פאר ליכט-בענטשן. דער גאנצער בית-המדרש ברעכט זיך, דער הויף אנגעפראפט. אין רבינס גארטן, אונטער די עפל-ביימער, זיצן גרופעס יונגע חסידים און זינגען שיר-השירים. אנדערע — גלאט אזוי א פרומען ניגון. יינגלעך רייסן די איבער-געבליבענע עפל פון די ביימער און טיילן אויף א ברכה. אין הויף און פון הויף גייען אריין און קומען ארויס מקורבים, סאמע קארפן-קעפ, יידן מיט ברייטע פלייצעס, לייכטנדיקע פנימער און שווארצע בערד, די זיידענע קאפאטעס אריבערגעהאנגען איבער די אקסלען און די הויכע, פוטערנע שטריימלעך פאררוקט אויף א זייט. יעדערן פון זיי קען מען רופט מען אן א נאמען, קוקט מען זיך אום: דאס איז ר' בערד זאמאשטשער, אליין א האלבער רבי; און דער, דער גרויסער רב, דער עלוי פון פלאצק; און אן אנדערער, דער גרויסער ווארשעווער נגיד, וואס איז געקומען מיט זיין בריטשקע און דריי פערד געשפאנט נאשפיטץ. אנדערע זיינען גאר ארעמע, אין אפגעריסענע קאפאטעס, אויסגעפליקטע שטריימלעך. נאך מען האט מער דרך-ארץ פאר זיי ווי פאר די נגידים. זיי אלע קומען אריין אין הויף, ווילן אריין צום רבין פאר קידוש-השבת. נאך קיינעם גאזט דער רבי נישט צו צו זיך. ר' איציקל קומט ארויס, נעמט ארום די מקורבים און סודעט זיך

עפעס. באַלד ווערן עס געוואויר די יונגע חסידים און אַ ברומען און אַ סודען זיך גייט איבער פֿון איין אויער צום אַנדערן: דער רבי לאַזט קיינעם נישט צו צו זיך, ער איז זיך מכין.

באַלד ווערט מען געוואויר נאָך אַ וואונדערלעכע זאָך: דער רבי וועט אַליין מקדש זיין דעם שבת — און אויף דער פֿרויער וועלט. ער וויל די חסידים אַרויספֿירן פֿון די ענגע ד' אמות, און דאָרט, פֿאַר דער וועלט, פֿאַר הימל און ערד, מקדש זיין דעם שבת. די פֿרומקייט און די צניעות שטאַרקן זיך ביי יעדערן. אַ ציטערדיקע, דערהויבענע פֿרייד גייט אַדורך אַזע און אַ דערהויבנקייט פֿילט זיך נאָך איידער דער שבת קומט אָן.

הינטערן רבינס הויף זיינען די ברייטע פֿעלדער ביים ראַנד פֿון וואַלד, פֿאַשען זיך דאָרט די שטאַטישע בהמות, און ווען די זון גייט אַוועק אין וואַלד אַריין, ווערט ניט נאָר דער הימל איבערן פֿעלד באַלויכטן מיט אַן אויסטערליש ליכט, נאָר דאָס פֿעלד און אַלי, וואָס אויפֿן פֿעלד, ווערט באַלויכטן מיט אַ הערלעך ליכט. און איצט זיינען אויפֿן פֿעלד פֿאַרשפּרייט גרופּקעס חסידים. דאָס שוואַרצע זייננס שפּאַנט צוריק פֿון זיך אַ ליכט פֿון פֿערל און עס הערט זיך אַ שטיל ברומען, ווי אַ געזאַנג. וואָס אַמאָל מער ווערט דאָס פֿעלד פֿור מיט יידן, און אומעטום שלאַגט אַפּ דאָס שוואַרץ־זיידענע און אַטלאַטענע מיט פֿער־גלאַנץ. אין אַן אַנדער ווינקל שטייען די פֿרויען מיט זיידענע געהאַפֿטענע טיכער אַרומגעהילט, פֿערל און בריי־פֿיאַנטן שפּריצן מיט שטראַלן, דער שטאַרבנדיקער זון אַנטקעגן, ווי זיי וואַלטן איר געוואַלט אַוועקגעבן זייער ביסל ליכט, זי זאָל ניט אויסגיין... און אַט ווערט אַליך שטיל, מיט איינגעהאַלטענעם אַטעם, און ניט נאָר די חסידים, נאָר די גאַנצע וועלט. מיט רואיקע טריט קומט אָן דער רבי פֿון זיין הויף, ער גייט מיט שטאַרץ און די אונטערגייענדיקע זון באַגיסט אים אין גאַנצן מיט אַ געל ליכט. און ער גייט נאָך דער זון, און די חסידים נאָך אים, מיט שטילע, קליינע טריט. אַליך איז שאַ, שטיי, מיט איינגע־האַטענעם אַטעם, ווי מען וואַלט געוואַרט אויף אַ נס, אויף אַ קץ. און דער רבי גייט אַליך ווייטער, פֿאַמעלעך, — נאָך דער זון נאָך, ביז ער קומט צום ראַנד פֿון וואַלד. עס ווערט טונקל און שטיל, וואָס אַמאָל טונקעלער און שטייער. פֿרובּלינג הערט זיך אַ פֿייפֿל פֿייפֿן. קיינער הערט ניט, ווען עס האָט אַנגעהויבן פֿייפֿן מיט אַ לייכטן טאָן, און וואָס אַמאָל שטאַרקט זיך דאָס פֿייפֿן. באַרד ווייעט־אָדורך אַ שטיקל געמורמל: דער רבי פֿייפֿט אויף אַ פֿייפֿל, ער איז מקדש־שבת מיט דעם פֿייפֿל. ער זאָגט קיין ווערטער ניט, ער וויל אַליך זאָגן מיטן ניגון, מיטן פֿייפֿן. דער וואַרד איז שוין דאָ — און דער וואַלד פֿייפֿט־מיט, און די ביימער שאַרצען־מיט, און די גראַזן באַוועגן זיך, און באַלד דאַכט זיך, אַט־אַט הייבט עס אָן ווידער צו זינגען, עס הייבט־

אן ווידער צו פֿילן אין זיך דעם כוח, — עס ווערט באַלעבט. די ביימער הייבן זיך אָן וועקן פֿון אַ שווערן, לאַנגן שלאָף, — זיי דערפֿילן עפעס, שאַקלען זיך וואָס-אַמאָל מער, שטאַרקער. די פֿייגל שרייען שוין, און אַפֿילו די גראָזן הייבן שוין אָן רעדן. אַט דערפֿילן זיי שוין דעם כוח אין זיך, — זיי פֿאַרשטייען, וואָס מען מיינט, — און אַט וועט ער באַד מיט זיין פֿייפֿל אויפֿוועקן דאָס געפֿיל פֿון דער וועלט, און זי וועט פֿאַרשטיין דעם כוח, מיט וועלכן זי קומט, און דעם חלק, וואָס זי האָט אין בורא עולם, און אויפֿ-וועקן זיך פֿון חומר, און אַנבינדן זיך אָן דער אייביקייט, אָן דער גרויסער יצירה. און אַט פֿילט ער שוין אַלץ און פֿאַרשטייט דעם שבת, — דעם כוח הכלי, דעם תכלית. פֿלוצלינג שרייט ווער אויס:

— עוכר ישראל, מחלל שבת בפרסיה!

חסידים קוקן זיך אַרום, אַ טונקלער וואָלד, שבת, שטערן שיינען, און דער רבי פֿייפֿט אויף אַ פֿייפֿל, און דאָס קליינע שוסטערל שטייט קעגן דעם רבין און שרייט: „מחלל שבתניק, שטערן שיינען!“

אין באַזונדערע וועגן, איינציקווייז, איז דער עולם צוריקגעגאַנגען פֿון וואָלד, אַ פֿאַרשעמטער. אָן רבין האָט מען פֿאַרגעסן. ער איז ערגעץ-וואו אין וואָלד פֿאַרשוואונדן. אַ לאַנגע צייט האָט מען גאַרנישט געדענקט וועגן אים. געדאַונט באַזונדער, ביי זיך אויף די קוואַרטירן. שבת-צור-נאַכטס זיינען זיי זיך צעפֿאַרן, ווי נאָכן עגל, — און דער רבי איז אַלץ נישט געווען. נאָך הַבֿדלה האָט דאָס ווייב און דער שווער געדונגען פֿורן און גע-שיקט אין וואָלד אַריין זוכן. דעם רבין, — מען האָט אים ניט געפֿונען. צעשיקט פֿורן איבער די וועגן, און ער איז אין ערגעץ נישט געווען צו געפֿינען.

אין אַ יאָר אַרום האָט מען דערציילט, אַז עס גייט איבער די וועגן אַ דאַרער חסיד, נע־ונד. ער מיינט אויס שטעט און מענטשן און האַלט זיך אויף אין פֿעלדער און אין וועלדער, ביים וואַסער, עסט ווילדע גראָזן און איז ווילד באַוואַקסן. פֿויערים האָבן אים געזאַלט האָבן באַגענגט אין די באַהעלטענישן פֿון די וועלדער און געמאַכט אַ געיעג אויף אים, אָבער קיינער האָט אים נישט געקאַנט כאַפֿן. טייל זאָגן, אַז דאָס איז דער בחור-הקודש וואָס האָט אויף זיך גענומען די תשובה איבער אַ גרויסער עבירה.

אי קו ח פארלאג

לידער און פאָעמעס

\$1.75	חיים גראַדע — דורות (לידער און פאָעמעס)
1.50	דוד האַפֿשטיין — איך גלויב (לידער)
1.50	ז. ווינפער — דאָס געזאַנג פֿון אַ גלויביקן
1.50	ז. ווינפער — ביים גרענד־קעניאַן
1.00	דאַרע טייטלבוים — אינמיטן וועלט (לידער)
1.25	מלכה לי — קינות פֿון אונדזער צייט (לידער)
1.00	א. סוצקעווער — די פֿעסטונג (לידער און פאָעמעס)
.50	א. סוצקעווער — לידער פֿון געטאָ
1.00	איציק פֿעפֿער — די שאַטנס פֿון וואַרשעווער געטאָ (פאָעמע)
5.00	פֿאַלקס־געזאַנגען לויטן גוסח פֿון ח. קאַטיליאַנסקי (מיט נאַטן)

דערציילונגען און ראַמאַנען

2.50	שלום אַש — דער ברענענדיקער דאַרן
3.00	שלום אַש — דער תהליסייד (ראַמאַן)
		שלום אַש — ערשטער באַנד דאָס שטעטל, ר' שלמה נגיז, דער פֿאַרבאַרגענער בחור
2.50	יהושע אַלקאָן — די מלחמה אין מידלוויל
3.00	ש. אַפֿטער — אין דער רוימישער געטאָ (ראַמאַן)
.25	ש. אַפֿטער — דער בונט און אנדערע דערציילונגען
2.50	אַברהם ביק — ר' יעקב עמדין (אַוועלע)
1.25	דוד בערגעלסאָן — פרינץ דאובני (דראַמע)
3.00	ראובן בריינין — מיין לעבנס־בוך
1.00	מ. גאַלדשטיין — ביראַבידזשאַנער אויפֿן אַמור און אנדערע דערציילונגען
3.00	אַהרן גאַרעליק — שטורעמדיקע יאַרן
2.00	ז. ווינפער — אויף די זאַמדן פֿון יהודה (ראַמאַן)
2.50	שלום לעווין — אונטערערדישע קעמפֿערס (זכרונות)
2.50	חיים מאַרגאַלעס דאַוידסאָן — פֿאַרהאַנג
2.50	יעקב מילך — אויטאָביאָגראַפֿישע סקיצן
		מענדעלע מוכר ספֿרים — געקליבענע ווערק,
2.50	באַנד 1, דאָס קליינע מענטשעלע, די טאַקסע
2.50	באַנד 2, די קליאַטשע, מטעות בנימין השלישי
2.50	באַנד 3, פֿישקע דער קרומער, דער פריזיוו
2.50	באַנד 4, דאָס ווינטשפּינגערל

25	ל. קאַברין — ריווערטייד דרייוו (דראַמע אין 3 אַקטן)
2.50	לעאַ קאַץ — נאָמה (ראַמאַן) יידיש י. ס.
1.50	אַ. ראַבאַי — איז געקומען אַ ייד קיין אַמעריקע
2.00	אַ. ראַבאַי — מיין לעבן, באַנד 1
2.00	באַנד 2

קריטיק און קולטור־פראַבלעמען

3.00	נ. בוכוואַלד — טעאָטער
5.00	דע־לוקס אויסגאַבע
1.00	אַברהם ביק — חסידיש־מאַטיוון אין דער יידישער ליטעראַטור
2.50	מ. ווינער — יידישע ליטעראַטור אינס 19טן יאָרהונדערט (1טער באַנד)
3.00	מ. ווינער — יידישע ליטעראַטור אינס 19טן יאָרהונדערט (2טער באַנד)
2.50	ד״ר חיים זשיטלאָוסקי — ייד און וועלט
2.50	ד״ר חיים זשיטלאָוסקי — דער זין פֿון מענטשלעכן לעבן
.20	ד״ר חיים זשיטלאָוסקן — אונדזער נייער קולטור־ווילן
3.00	אַברהם טייטלבוים — וויליאַם שעקספּיר
2.50	נחמן מייזל — י. ל. פּרץ (זיין לעבן און שאַפֿן)
3.00	נחמן מייזל — פֿאַרגייער און מיטצייילער
1.00	פֿרידריך ענגעלס — לודוויג פֿייערבאַך (איבערגעזעצט פֿון ש. ווינער)
3.00	בריוו און רעדעס פֿון י. ל. פּרץ — צונויפֿגעזאַמלט פֿון נחמן מייזל
2.00	י. א. ראַנטש — אַמעריקע אין דער יידישער ליטעראַטור
.35	קעגן די אַנפֿאַלער אויף ד״ר ח. זשיטלאָוסקי (זאַמלונג)

אַדרעס :

YKUF, 189 Second Avenue, New York 3, N. Y.